

Németh András

Mostohafiak

(emberi történetek)

Szeged, 1999.

TARTALOM

Fekete Péter

Indíték és előszó
Család és iskola
Önként
Csepel-sziget
Pest
Buda
Hadifogság

Iván László

Előszó
Munkaszolgálaton
Budapesten
A letartóztatás
Buchenwald
Schlieben
Kiürítés
Theresienstadt
Vissza Magyarországra
Emigrálás
A Funk kaszárnya
Utolsó fejezet

Palotás József

Fekete alapon fehér kereszt
A véres ősz
Az alkonyat
Rabság

Török Pál

Tisztavátás
Magyarok, gyorsan haza
Előzmények
A háború vége szovjet módra

Fogolytábor

Első világháborús magyar huszárhadnagy szeretője
Szórakozás a táborban
A világ legszebb könyve
Szégyenkező honvéd
Húsvét egy kolhozfaluban
A különös politikai tiszt
Kozák kapitány és az NKVD-s őrmester
Szökési kísérlet
Román repülő hadnagy
Román pásztor és a szellemidézés
Román örök és a székelők
Himnusz és egy gyászmagyar
Besúgások
Német hadifoglyok
Német báró
Az első halottak napja és karácsony - 1945
1945 karácsonya a Fekete tenger partján
Huszár őrmester halála
Szökések a fogságból
A kubáni hídfő
Tengerparti fürdés nudista nőkkel
Mocsári, a legokosabb cigány, mint krumplicsősz
Mocsári és a dohány
Mocsári és a bor
Revolúció és a Nemzeti dal
Mocsári hozzászól
Mocsári ismét fölszólal
Szalámi lopás salamoni ítélettel
Minden bajnak okozója: a nő
Száműzetés a fogságban
Karácsony az Elbrusz alatt 1946-ban
Lenin lett lövésze
Mongol milliomos lánya
Angolul beszélő bányászlány
Huszonötödik születésnapom

Fekete Péter

Indíték és előszó

Kemény sorsot, nehéz emlékeket cipelek a lelkemen, ami magyar embernél nem ritka, és nem is valami dicsőségféle. Igaz, az én hetvenes korosztályom nem egyszer megérte azt, hogy ami ma becsület és helytállás dolga volt, másnapra árulássá, bűnné, gyalázzá vált, ami nemcsak kirekesztést, nyomort jelentett, hanem gyakran börtönt, sőt akasztófát is. Én ezt az utóbbit megúsztam - kis híján. És ez így zajlott ebben az országban életem során, állhattál a barikád akármelyik oldalán: ma nekem, holnap neked. De valahogy nekem jobban kijutott - biztosan kerestem is a bajt, illetve az ok én magam is lehetek. Jól viseltem lelkem terheit, hiszen még élek, pedig ezer alkalmam lett volna meghalni. Írással sem akartam könnyíteni a belsőmon, hiszen miért is, semmi kényszert nem éreztem rá, addig amíg...

Ausztráliában élek családommal '57 óta. A nyolcvanas években már nyugodtabban jártam haza Szegedre, '89-ben pedig főlzabadultabban. A régi barátaim is mertek velem találkozni, így a volt '56-os nemzetőr társaim is. Akkoriban már egyre-másra jelentek meg írások, könyvek a forradalomról, háborúról, de rájöttem, hogy a sok visszaemlékezésben tengernyi az ellentmondás. A szegedi események résztvevőjeként majdnem mindenütt ott voltam, ahol történt valami, tehát világosan láttam, hogy hamisítások jelennek meg, akár emlékezet homályosodásból, akár münchenhauseni fontoskodásból, de főleg személyes érdekből. Nagyon elkeseredtem, és egykori bajtársaim társaságában ezt igen hevesen kifejezésre is juttattam. Magyarán ráordítottam az egyik legjobb barátomra, hogy nem úgy igaz, ahogy elmondja, hiszen együtt voltunk - Legalább te ne hazudj!... Az ezt követő döbbenetes csendet ő maga sértődött hangon törte meg - Akkor írd meg te, beszélni könnyű.

Napokig visszacsengett bennem az a mondat, *írd meg te*. Sokáig nem hagyott nyugton ez a lehetőség. Nem csak a forradalmi emlékek tolultak föl bennem, hanem a fronton átélt események sem hagytak békén, hiszen a háborús irodalmunk tele van fehér folttal. Akkor hát miért ne tegyem? Az én emlékeim legyenek másoké is.

Család és iskola

Láttam régebben egy kiváló mesteremberről szóló portréfilmet, s visszaemlékezve a kamera előtti zavartságára, a riporter első, általános jellegű kérdésére, így indította a mondandóját - Hát, hogy is kezdjem már?... Én is így vagyok vele, hiszen az első alkalom az életemben, hogy számot vessek a múltammal, a szenvedéssel, fölösleges dolgokkal ne terheljem az elszánt olvasót - hol kezdjem, hogyan?... A nevemmel, amelyet sohasem szerettem, és amelyet nem valami jó hangzású jelzőként is használnak néha, fölfoghatjuk csúfnévként is. Egyébként nemigen gúnyoltak, bántottak vele, de valóban rossz ómennek bizonyult sokszor, ugyanakkor szerencsét is hozott, mert végül is mindent megúsztam. Más névvel születtem Körösladányban, 1928-ban, de szüleim két évvel később elváltak, és az anyai nagybátyámék fogadtak örökbe, innen a második nevem: Fekete Péter, amelyet a mai napig is viselek. A szüleim életéről nem beszélek, az az ő sorsuk volt. Apámról, aki újra nősült, annyit említenék, hogy az első világháborúban, noha nem volt hivatásos katona, többször kitüntették, a piavei csatában

kar- és fejsérülést szenvedett. Nyolcvanöt éves korában halt meg. Nevelőszüleimet nemcsak tiszteltem, hanem szerettem is, bár az akkori módon szigorúan neveltek, de csak a jóra, becsületre, hazaszeretetre. Tőlük mindent megkaptam, ami a középgazdag polgári módjuktól tellett. A jómódot munkával szerezték. Nagybátyám mestersége hentes volt. Először kis üzlettel kezdték, maga vágott, a földolgozást is ő végezte. Olyan jó termékeket gyártott, hogy jó üzleti érzékkel tudta fejleszteni a boltját. Nagyvágó lett, majd hús nagykereskedő, szállító. Kemény évtizedek munkája hozta meg nekik a vagyont. Tehát nekem semmi anyagi bajom nem volt, ezt az első szeghalmi gimnáziumi éveimben bukdácsolással háláltam meg, annak ellenére, hogy drága instruktorok próbálták a tudást tölcserrel tölteni a fejembe. Engem csak a sport érdekelt, elsősorban a lovaglás, amire módom volt a füzesgyarmati birtokunkon, ugyanis ott laktunk, ahol - ahogy mondani szokták - nagy házat vittek a nevelőszüleim.

Döntő fordulat következett be az életemben tizenkét éves koromban. Lebetegedtem. Fáradékony, étvágytalan lettem. Időnként lázas voltam. Eleinte titkoltam, de egy reggel nem bírtam fölkelni a rosszullettől. Nagybátyám elvitt Debrecenbe egy híres belgyógyász professzorhoz; nem tudtam mit állapítottak meg, de úgy vettem észre, hogy szüleim nem voltak a helyzetemmel megelégedve és elvittek a gyulai tüdőgyógyintézetbe. Ott is mindjárt megröntgeneztek, engem kivittek a folyosóra és bent a vizsgálóban sokáig beszélgettek a szüleimmel. Már akkor rosszat sejtettem, szerencsémre, vagy ki tudja, egy gondatlan beteghordó valami hivatalos írást vitt a főorvosnak és nyitva hagyta a vizsgáló ajtaját, én meg éles füleimmel nagyon odafigyeltem a szüleimmel tárgyaló főorvos szavaira. Mindent nem értettem, de azt határozottan, amit búcsúzóul mondott: *sajnos segíteni nem tudunk, mindkét tüdeje súlyosan beteg, készüljenek fel a legrosszabbra, nem hiszem, hogy megéri a jövő hetet, csak Istenben bízhatunk.* Megdermedtem, hiszen a halállal még sohasem találkoztam, közeli hozzátartozóm se halt meg. Azt hittem gyerekfejjel, hogy a halál az öregek dolga. Lelkileg mélybe zuhantam. Nem halhatok meg, mondogattam magamban kétségbeesetten. Olyan sok mindenre készültem az életemben, titokban még a meg nem ért szerelem is eszembe jutott. Pont énnekem kell ilyen korán befejezni? Mit is mondott a főorvos? Csak Istenben bízhatunk. Elővettem fölülletes, gyerekes hitemet, amely inkább a mesevilág szintjén létezett számomra és elkezdtem imádkozni. Azt imádkoztam, amit tudtam, a *Miatyánkot*, az *Üdvözlégyet* és a *Hiszekegyet*. Hiszen az orvos azt mondta, csak Ő segíthet. Reggeltől estig imádkoztam, csak akkor hagytam abba, amikor valamit csinálnom kellett vagy, ha aludtam. A látogatóim arcáról leolvastam a bánatot, részvétet, szüleim arcáról a kétségbeesést. Azt is megtudtam, hogy misét mondtak értem. Én csak kitartóan imádkoztam. Harmadnap reggel, a nővérek csodálkozására, tejeskávét kértem, délben tejberizst, vacsorára paprikás krumplit, amit nagyon szerettem. Azt nem akartak adni, de az orvos rábólintott a kívánságomra, gondolom úgy vélte, nekem úgyis mindegy. Negyedik nap reggel kétszer is megmérték a lázamat, amely addig mindig megviselt, de csak hőemelkedésem volt. Ötödik napra láztalanná váltam. Aznap délre túrós, tejfölös palacsintát kértem, tepsiben sütve. Két hét múlva ellenőrző röntgenfelvételt készítettek a mellkasomról, és az orvosok - velem nem is törődve -, csodálkozva szemlélték a röntgenképet, amelyen a kétoldali kiterjedt gyulladásnak csak a nyomai látszóttak. Három hónap múlva az iskolai tornászversenyen bronzérmes lettem. A tanulmányi dolgaimban is föltornásztam magam, jó közepes bizonyítványt vittem haza.

A betegségeim óta két év telt el. Ez alatt az idő alatt megerősödött bennem a vágy a katonatiszti pálya iránt. Ebben biztosan szerepe volt annak, hogy édesanyám családjában három katonatiszt is volt, akiket én jól ismertem, és nagy tisztelettel néztem föl rájuk. Igazi jó katonák voltak, tisztességgel helytálltak még a háború után is. Az egyiket közülük, mint vadászpilótát a Balaton fölött lőtték le. A másik ok a lovak szeretete volt, tehát mindenképpen lovas alakulathoz szerettem volna kerülni. Nevelőapám örömmel vette tudomásul szándékom,

és magas támogató is volt hozzá, így simán beiratkozhattam 1943-ban a nagyvárad hadapród iskolába, kívánságom szerint a fogatolt tüzér osztályba. Új iskola, új társak, tanárok, élmények. *Ottlik Géza* írói életműve után nehezemre esik a tanító intézetünkben átélt történeteimről beszélni, hiszen ő az *Iskola a határon* című könyvében mindent megírt, amit egy katonaiskoláról lehet. Annak keménységéről, talán néha edzésnek szánt lelki kegyetlenségéről, a dresszúra öncélúságáról, örökölt, primitív emberek számára kitalált fegyelmező gyakorlatokról, a korosztályok egymástól való függéséről, megaláztatásokról.... Nem tudom igaza volt-e mindenben. Biztosan, a katonai hivatást nem a széplelkeknek találták ki. Bevallom, én jól éreztem magam. A kitolásokat - most úgy mondják, a szívatásokat - hülyeségnek tartottam, amelyeket röhögve, könnyedén el lehetett viselni, persze erre lelki alkat szükségeltetett, nyilván *Ottlik Géza* nem tartozott ezen karakterek közé. A pocsolya előtt adták a parancsot, *repülő!* Belevágtuk magunkat, mint a disznók a dagonyába, egymáson röhögtünk, és titokban arra gondoltunk, hogy a számunkra kirendelt fegyelmező őrmestert egyszer még meg fogjuk futtatni. Nem vettünk észre semmit a körülöttünk zajló eseményekből. Azt meg kell hagyni, hogy kiváló tanáraink voltak, akik általános műveltségünket is megalapozták. A tüzérségi tantárgyakat mérnöki szinten tanították. Céllovó gyakorlataink nagyszerűen sikerültek, pedig igencsak spórolni kellett a lőszerral. Éltük a magunk életét, sportoltunk, én jól beváltam atlétikában, lovaglásban és kézilabdában, de egy volt hullajelölt ne dicsekedjen. Társadalmi életünk is széppé tette a sorunkat; zsúrok, bálók, színházi esték, reménytelen szerelmi epekedések. Kuplerájba (pedig volt, tükrös is) nem jártunk, megalázónak tartottuk, meg féltünk a vérbajtól. Különben megbélyegzés járt érte, ha valaki beteg lett. Az alkohol virtusnak számított, de csak addig! Az ittasságot kegyetlenül büntették. Azt az elvet sulykolták belénk, szolgálatban egy kortyot sem! A részeges tisztnek nem volt jövője.

A szép, zárt életből egy hajdúhadházi tüzérségi gyakorlaton zökkentem vissza a valóságba. Nem a gyakorlat okozta, hanem a debreceni bombázás, amelynek a zaja odáig hallatszott és a gomolygó füstje is látszott. Mi történik? - ütött belém a gondolat - az amerikaiak szabadon röpködnek az országunkban? Légvédelem sehol? Lassan félelem vett erőt rajtam, hirtelen eszembe jutott, hogy édesanyám Debrecenben van. Mi lehet velük? A félelmem lassan belső rémületté tornyosult. Kihallgatást és rendkívüli eltávozást kértem a parancsnoktól, édesanyámra hivatkozva. A pár napos szabadságot megkaptam. Szerencsére mindenkit egészségben találtam.

A reményvesztés érzése lassan állandósult bennem. Társaimmal nem sokat beszélünk erről, de mindenki látta már, hogy a háború utolsó fejezete kezdődik. A románok '44 augusztusi kiugrása következtében a Kárpátok védőbástyakénti fogalma illúzióvá változott. A hadszíntér Erdélybe tevődött át. Nagyvárad is átélte az első amerikai bombázást. Állandó szorongásban éltünk. Hivatalosan eljött a nyári szabadságunknak is az ideje, de a front közeledésével még avval is számoltunk, hogy minket is bevezethetnek. Nem ez történt. Megkaptuk a szabadságos levelet. Nemcsak egymástól köszöntünk el, hanem elbúcsúztunk a lovainktól, az iskolától, az épületektől, az ágyúinktól, a nagyvárad égboltjától, amelyet valóban azóta sem láttam. Nagyvárad 1944 október elején esett el.

Szüleim úgy határoztak, hogy Ráckevére költöznek, édesanyámék pedig Budapestre, az ott lakó testvérükhöz. Számomra már nem volt visszaút, utólag értesítést kaptam, hogy vonuljak be a kőszegi hadapród iskolába és onnan valószínűen átköltözünk Németországba. Az események azonban fölgyorsultak. Magyar katonák özönlötték el Füzesgyarmatot, hozzánk is tiszteket szállásoltak be, akiktől megtudtuk, hogy a front 18 kilométerre van tőlünk. Az idő sürgetett. Édesanyám Pestre költözött, engem a fővárosba utazó tisztek vittek utána. A szüleim október első napjaiban értek föl két autóval és egy ráckevei barátunknál helyezkedtek el előzetes megbeszélés után. A maguk mögött hagyott óriási hús- és gabonaraktárak a háború

martalékává váltak. Amikor már mindenki a fővárosban volt, a sorsomról akartak dönteni és abban egyetértettek, hogy Kőszegre kell utaznom, és a tervek szerint az iskolával tovább Németországba. Én ezzel ellentétben harcoló alakulathoz akartam csatlakozni. A szülők és rokonok egyetértő, engem féltő józansága sem tudott meggyőzni, olyannyira, hogy a nagynéném katonatiszt vőlegényét hazaárulónak neveztem, amikor kijelentette, hogy semmi értelme a gyerekes hősködéseknek, hiszen a háborút már úgyis elvesztettük. Szerencsére nem sértődött meg, gondolom erre megvolt az oka, és a baráti, rokoni viszonyunkon kár nem esett. Elhatározásom kemény volt, nem változtattam meg és ma sem bántam meg, hogy így cselekedtem. Fél évszázad távlatából nézve az akkori eseményeket, beleértve a magyar hadsereg kitartó, szövetségeshez hű magatartását, ma sem lehet pontosan megítélni, hogy ki volt a hazájához, az esküjéhez igazán hű; az, aki rendületlenül tovább harcolt, vagy, aki belátta ennek értelmetlenségét és a további nemzetpusztítást maga megadásával, vagy éppenséggel átállásával akarta megakadályozni. Magyarország Trianon csapdájában volt, ezért harcolt a németek oldalán. Egy biztos, Horthy október 15-i proklamációja után a magyar hadsereg nem Szálasi kedvéért, a németek iránt érzett szimpátiából harcolt tovább, hanem a bolsevizmus ellen, amelynek motivációját a szovjet földön szerzett tapasztalatok is megerősítették. Egyébként a hadsereg túlnyomó része csőcseléknek tartotta a nyilasokat és elítélte a cselekedeteiket, amelyeknek megvoltak a magyar katonai áldozatai is. A németek iránti barátság sem volt olyan egyértelmű a doni visszavonulás alkalmával tulajdonított ellenséges magatartásuk miatt, nem is beszélve arról, hogy Hitler favorizálta velünk szemben a románokat, a kiugrásukig.

Én azokhoz tartozom, akiket hazaszeretetre, Istenhez, hazához, baráthoz hűségre, az adott szó, eskü szentségére és becsületre neveltek. Ebbe viszont sokszor bele is lehet halni. A gondviselés adománya volt, hogy én megúsztam.

Önként

Az elhatározásom már szeptember végén, a Budapestre utazásunkkor megszületett, s útközben a velem utazó tiszteknek beszéltem arról, hogy harcoló alakulathoz szándékozom bevonulni. Köztük akadt olyan is, aki a minisztériummal kapcsolatban volt. Látták rajtam az elszántságot és megígérték a segítséget, de mondták, várjak még egy kis ideig, mert... Nem okolták meg, nyilvánvaló, hogy valamit tudtak Horthy szándékáról. Ezekkel a tisztekkel a fővárosban továbbra is tartottam a kapcsolatot. Közben nagyon fölgyorsultak az események. Lezajlott a debreceni csata, ahol az oroszok igen súlyos veszteségeket szenvedtek, de a túlerő, az túlerő. Kecskemétet is elfoglalták, és egyre közelebb jutottak a fővároshoz, amelyet gyakran bombáztak a szovjet repülőgépek is, elsősorban a lakosság megfélemlítése céljából. Én az említett tisztekkel sűrűn jártam társaságba, ahol megismerkedtem egy tartalékos hadnaggyal, aki velem hasonló szándékú volt. Az ő ajánlatára együtt elmentünk jelentkezni az akkor alakulóban lévő Hunyadi páncélosok Olasz fasori parancsnokságára. Ott elfogadták a jelentkezésünket - engem mint kadét őrmestert vettek állományba - és Zalaegerszegre irányítottak bennünket. Az elszántságom bizonyítására megemlítem, hogy a nagynéném révén megismerkedtem egy gazdag gyáros családjával, jobban mondva két szép ikerlányukkal; ez a família kimenekült Németországba, nagyon kérleltek, menjek velük, de én nem voltam hajlandó.

Zalaegerszegeen regisztráltak bennünket és hamarosan Bak községbe küldtek át ottani szolgálatra. A zászlóaljparancsnoknál jelentkezünk. Rövidesen tájékozódunk, hogy ott még tulajdonképpen nagyobbbrészt kiképzetlen önkéntesekből állt az alakulat, egyenruha és fegyver nélkül. Az is nagy csalódást okozott, hogy a parancsnok ideiglenesen az irodába osztott be, mondván, ott jó helyem lesz. A szállásom se volt nagyon ínyemre, ugyanis egy helybéli sváb családhoz költöztettek be, akik nem nagyon örültek nekem. Néha-néha megkínáltak úgy fanyalogva, én kényszeredetten, de udvariasságból elfogadtam. Már régebből tudtam, hogy a hivatalos német hírszolgálat a doni áttörésért a magyar hadsereget marasztalta el, annak állítólagos gyávasága és fejvesztett menekülése miatt. Egy szó nem esett a korszerűtlen, hiányos fegyverzetről, rossz utánpótlásról, amelyért a németek is felelősek voltak. Hogy lehet egy frontszakaszt tartani, ahol öt kilométerenként egy rajnyi katona áll szemben ezernyi tankkal, többszörös emberi túlerővel, mikor a fegyverzete egy golyószóróból, fejenként egy-egy puskából állt, negyven-negyven tölténnyel, két-két kézigránáttal ellátva. Mindezt -30-40 °C-os hidegben, meleg ruházat nélkül, gyöngé élelmezés mellett. A nehézfegyvereink is elégtelenek voltak ilyen óriási gőzhengerrel szemben. A mi háborús bűnbakságunkat nem csak a német hadseregben híresztelték, hanem a hazai lakosságot is félretájékoztatták - mentve saját felelősségüket -, és természetesen a magyarországi svábok sem maradtak ki ebből a hamis, álnok propagandából. Innen volt részükről irántunk az ellenszenv, amelyet nem is igen lepleztek. Tudok olyan esetről is - ez Vajtán történt -, hogy a dunántúli harcok alatt, az őket is védő magyar katonákat vízért nem engedték be a házukba.

Panaszkodtam az ezredparancsnoknak, hogy én nem irodakukacnak jelentkeztem, hanem harcoló alakulathoz. Megvigasztalt, hogy nemsokára megérkeznek a rohamlövegek és majd oda fognak beosztani. Egyelőre ebből nem lett semmi, maradtam az irodán. Egyik napon az ügyeletes szakaszvezető jelentette a zászlóaljparancsnokomnak, hogy a körletünkbe tartozó szénapajta padlásán éjszakánként nagy hajcihő van, mert a legénység odahozza a kurvákat és ott szexuális cselekmények folynak. (Nem így mondta...) A parancsnokom rám nézett:

- Péter, menj oda, nézz szét és szüntesd meg azonnal azt a kuplerájt! A résztvevőknek, megítélésed szerint, több napos elzárást osszál ki.

- Magyarán leskelődjem? - kérdeztem fintorgó arccal.

- Igen, és büntess szigorúan!

- A lányokkal mit csináljak? - tettem föl a kérdést ártatlan képpel.

- Hogy lehet ilyen hülyeséget kérdezni? - vágta rá ingerülten -, zavard el őket, vagy b... meg, akit elérsz, de nehogy fizess, egy fillért sem!

Hát kellett ez nekem, gondoltam mérgelődve, én harcolni jöttem a hazámért, és ehelyett kurvákat kell zavarásznom? Amellett tizenhat és fél éves fejjel nem is tudtam, hogyan kell ezt a föladatot katonásan végrehajtani. Nem tanították a hadapród iskolában. Mindegy, parancs az parancs. Nagyon szomorúan ballagtam el a pajtáig. Ahogy bementem, nagy szénaboglya tetejéről éppen akkor csúszott le egy tizedes. Megrémült, amikor meglátott, tele volt szénaszállal, először azt porolta magáról, majd a nadrágját igazgatta, vigyázzba vágta magát és tisztelgett. Közben hallottam, hogy a kazal tetején nagy a sivalkodás, viháncolás, meg ami ezzel jár. Mindenesetre nem úgy tűnt, hogy ott verekedés lenne. A tizedes nekem kapóra jött, azonnal továbbítottam neki a parancsot:

- Tizedes úr, szüntesse meg ezt a kuplerájt! - Utána kissé hátrahúzódtam, és egy sarokból néztem, hogy mi történik. A tizedes szigorú volt és keményen beleavatkozott a folyó cselekményekbe. Nekifordultam a falnak, nem bírtam ki röhögés nélkül. Azt a jelenetet nem lehet leírni, ahogy a fiúk sietősen öltöztek, csúszkáltak lefelé, úgy néztek ki, mint a

szalmaemberek, a lányok meg visongva, kezükben a bugyijukat, mint egy zászlót lengetve, rohangásztak a kijáratot keresve. Nagy cirkusz volt. Teljesítettem ezt a - megítélésem szerint - hozzám méltatlan parancsot. Nem büntettem meg senkit.

Másnap mondtam a századosomnak, hogy mentsen föl a szolgálatom alól és küldjön Pestre a tiszt barátaimhoz, akik megígérték, hogy harci alakulathoz osztanak be. Ő azt válaszolta, neki nincs joga, de tegyem azt, amit jónak látok. Én azt tettem. Hideg, udvarias búcsút vettem a sváb házigazdáimtól, láttam rajtuk, hogy inkább örülnek a távozásomnak, nem voltak szomorúak. Éjszakai vonattal beutaztam Zalaegerszegre, majd onnan Pestre indultam. Azért tartottam és bújtam a készültségek elől, mert semmi hivatalos papírom nem volt, tulajdonképpen szökevénynek is minősíthettek volna. A lebombázott dunántúli állomások miatt azonban két napig utaztam, így is egy katonai teherautóval érkeztem a fővárosba. Az első utam édesanyámékhoz vezetett. Ő nagy örömmel fogadott, de amikor elmondtam, hogy mit akarok, sírva próbált lebeszélni. Ennek ellenére én másnap a főparancsnokságon fölkerestem a már említett százados barátomat, hogy osszon be frontszolgálatra. Ő leszidott, a fiatal koromat emlegette, mondván, miért akarok hullajelölt lenni, magyar tisztekre évek múlva is szükség lesz. Nem tárgytottam. Látni elszántságomat azt mondta, rendben van, a front most Tököl alatt van, ott harcol egy tüzér egység, úgyis jönnek be onnan hadtáp összekötők utánpótlásért, majd velük beszélni fog. Azok készséggel eligazítottak és november 17-én jelentkeztem a 9. tüzérosztálynál.

Csepel-sziget

Az osztályparancsnok egy fiatal százados volt, aki részletesen kikérdezett. Én csak a mondókám ismételttem: harcolni akarok a hazámért. Közben olyan tüzérségi tűzzel árasztottak el az oroszok, ami fölért egy tűzkeresztséggel. Körülöttünk csapódtak be a gránátok, szerencsére a mi épületünket nem érte találat, csak az ablakok mentek ripityára. Ahogy hason fekve dekkoltam, megkérdezte tőlem, hogy félek-e? Azt válaszoltam, nem! Valóban, nem is tudom, hogy mit éreztem, de félelemre nem emlékszem. Ahogy az ágyúzás megszűnt, hamarosan jelentkezett egy főhadnagy, a 2. üteg parancsnoka, Király Antal, aki tartalékos tiszt volt, miskolci tanító, nagyon kedves, szelíd, jószívű ember, a kora akkor 28-29 év lehetett. Neki mondta a százados, hogy vigyen magával, vigyázzon rám, mert még gyerek vagyok, osszon be maga mellé! Tőle tudtam meg, hogy ez a tüzérosztály az oroszországi harcokban is részt vett, jelenleg 3 ütegből áll, pár héttel megelőzően a Szent László hadosztályhoz csatolták. Megkaptam az új felszerelésemet, a Szent László jelvénnel együtt, a zsoldkönyvembe lövegvezetőt írtak és őrmesteri rangot kaptam. Király főhadnagy egy hetes képzés után maga mellé vett a figyelőállásba és vele maradtam a harcok végéig. November 26-ra emlékszem nagyon jól, egésznapos tüzérségi tűzpárbaj volt, ezt jól bírtuk, mert még akkor volt bőven lőszer, ennek ellenére másnap vissza kellett vonulnunk Lakihegy vonalába. Ezt a vonalat megerősítették, részben leváltásokkal, részben új csapatokkal, tudomásom szerint ejtőernyős egységekkel, huszárokkal (ló nélkül természetesen), SS-ekkel. A rádióadót egy ejtőernyős század védte. Itt csak felderítő, tapogató harci tevékenységek folytak, egyedül az első ütegünkönél alakult ki komolyabb küzdelem, mert azt a pozíciót beszivárgó oroszok elfoglalták, de a mieink hamarosan visszaszerezték, nem kis csetepaté árán. Időközben jól begyakoroltam a lövelemképzést, amelynek a későbbi eseményekben nagy hasznát vettem. A főhadnaggyal nagyon baráti, sőt mondhatnám testvéri viszonyba kerültem, de a tisztikar tagjai is nagyon bajtársias, segítőkész kapcsolatban voltak egymással. A parancsnokom minden eligazító tüzérosztálytishti gyűlésre magával vitt. Jó viszonyunk ellenére én mindig

betartottam a viselkedési szabályokat, s csak nagyon baráti helyzetben szólítottam Tóni bátyámnak.

Pár nap múlva Lakihegyen is kezdett meleggé válni a helyzet. Az oroszok egyre hevesebben támadtak és föltűnően pontosan kezdtek löni, nyilván azért, mert már itt Pest környéke tele volt beépített emberrel, akik nagyon jól informálták az ellenséget. Az nagyon rossz volt, hogy nem volt módunk tájékozódni a front állásáról. Azt tudtuk csak, hogy Budafok még magyar kézen van. A mi 4-5 km-es szakaszunk kisebb harci tevékenységektől eltekintve december elejéig nem mozdult, de a kapott jelentések szerint az oroszok nagyobb támadásra készültek. Ez abban is megnyilvánult, hogy fokozódtak a járőrtevékenységek. Ezek nyilván puhatolózások voltak. A vonalainkat erre való tekintettel újabb egységekkel megerősítették. Ahogy értesültem a főhadnagymtól, frontrövidítés miatt hátrább kellett elhelyezni az ütegeinket, erre a célra a csepeli piactér látszott alkalmasnak. Az osztályparancsnok is egy hivatalos helyiségben állította föl az osztályirodát. Nem messze volt egy nagyobb földalatti lőszerraktár, azonban ezekben a bunkerokban Háros községből menekült civilek húzódtak meg. A műszakiak lövészárkokat, fedezékeket ástak, tehát fölkészültünk a támadásra. A figyelőt úgy állítottuk föl a lőszerraktár tetején, hogy előtte szabad legyen a terep. Sikerült is ilyen bokros részt találni erre a célra. Az új állásokat december 12-én foglaltuk el, a figyelőnk Budafok magasságában volt. Napokig szórványos ágyútűzzel szórtak bennünket az oroszok. Lassan úgy megszoktuk, mint a reggeli kávé. Nem sok kárt tettek az állásainkban. A figyelőnkől nem messze egy nyilas századot helyeztek el egy biztonságosabb épületben, ezekkel kellett az összeköttetést fölvennünk. A föladatuk földérítő és járőrtevékenység lett volna a frontszakasz és a budafoki Duna-ág között. Amikor egy este ellenőrző látogatást tettünk náluk, elképesztően botrányos kép tárult elénk. Benyitottunk egy füsttel telített nagy terembe, ami inkább hasonlított egy hamburgi matrőzkuplerájhoz, mint egy harcászultságban lévő katonai egység szállásához. Részeg, nyilas egyenruhás alakok heverték szanaszét, páran nőekkel darvadoztak az össze-vissza tologatott, italos üvegekkel teli asztalok mellett. Szinte nem volt egyetlen egy józan ember sem köztük. A parancsnok alkoholtól kiütötten, eszméletlen állapotban hevert egy ócska díványon. Senkivel sem tudtunk érdemben beszélni. Egyetlenegy harci tevékenységet sem hajtottak végre, de amíg a háború tartott, első vonalban harcoló nyilas katonát sohasem láttam. Jelentésünk után a parancsnokságunk csöndesen leírta ezt az alakulatot. Más nem tehetett velük.

Viszonylagos csönd után a járőrtevékenység az oroszok részéről megélénkült, de a tüzéségünk a németekkel karöltve visszaverte ezeket a támadásokat. A löelemképzésem már hasznavehető volt és kezdtem magam tüzernek érezni.

December 17.-e körül megfigyelőink jelezték, hogy Háros sziget déli csücskén szovjet uszályok jelentek meg, nyilván utánpótlás kirakodása céljából. A mi ütegeink működésbe léptek, de csak egy lövedék talált jó helyre. A felderítő jelzései alapján korrigált löelemzéssel ösztüzet zúdítottunk az uszályokra, amelyek sorra robbantak föl óriási detonációt okozva, lőszertartalmuk miatt. Nagyon sikeres tüzéségi akció volt, amelyért vezérkari dicséretben részesültünk. Ez idő tájt értesültünk a németek ardenne-i áttöréséről.

Néhány nap múlva járőrben voltam a budafoki Duna-ág mentén és motorzúgást, néhány teherautót, gyalogosokat figyeltem meg a Duna túloldalán. Két ütegünknek sikerült az autókat megsemmisíteni, de olyan aknatűzzel viszonzták, amelyet én is csak nagy szerencsével úsztam meg. Egy örvezető bajtársam ugrott föl előttem és ő kapta a fejébe azt a repeszt, amely engem ölt volna meg. Így a halálával fizetett szegény az én tyúkszaros életemért.

Husadika körül történt, hogy az oroszok megkísérelték a zajló Dunán Budafok felől az átkelést, ködös késő délután. Katonailag érthetetlen volt ez a támadás, mert a csónakokban ülő, guggoló katonák tiszta célpontok voltak. A lövedékek egymás után találták telibe a zsúfolt csónakokat, az emberek darabokra szaggatva repültek magasra a levegőbe, hullottak vissza a folyóba, akik nem sebesültek súlyosan, úszva próbáltak menekülni, azokat a szörnyű tűzerejű villámgéppuskák záporszerű golyóözönnel pusztították el. Az a néhány, aki életben maradt a jeges víznek, a kihűlésnek lett az áldozata. Hátborzongató jeleneteknek voltunk a tanúi. Olyan érzésem volt, mintha hangyabolyba taposott volna valaki, csak a hangyák most hús-vér emberek voltak. Az ilyen reménytelen, nyílt terepű haláltámadás elrendeléséért a parancsnokot nemhogy falhoz kellett volna állítani, hanem nyilvánosan fölakasztani. Hiába, az ember nem számított náluk, valódi emberanyag volt csak.

Közeledett a karácsony, azt gondoltuk, hogy az ünnepre kissé lecsillapodnak a harcok. Nem így történt. Nagyobb támadás ugyan azokban a napokban nem volt, de, ha szórványosan is, állandó tűzérési és aknatűzzel próbáltak nyugtalanítani bennünket. Képesek voltak egy emberre 8-10 gránátot is átlőni. Minden mozgó alak célpont volt nekik, sokszor a biológiai szükségletünk elvégzése is életveszélyes volt.

A támadás után két nappal a főhadnagym parancskiadáskor az üteg nyilvánossága előtt kihirdette, hogy engem, bátor és eredményes magatartásomért bronz vitézségi érem kitüntetésre terjeszt elő. A lábaim reszketni kezdtek, ilyenre én nem is mertem volna gondolni, hiszen csak azt csináltam, amit kellett.

December 23-án mintha az oroszok harci kedve is csillapodott volna. A parancsnokom, nem hivatalosan, arról tett említést, hogy meg kellene a karácsonyt ünnepelni, mégis szerezni kellene egy kis ünnepi bort. Természetesen ez a szerzés vásárlást jelentett, mert még ebben a háborús helyzetben is lehetett egy-két háznál bort kapni. A főhadnagym legényével és egy tízliteres demizsonnal elindultunk olyan ismert helyre, ahol megtölthettük az üveget. Visszaúton azonban olyan aknaszórást kaptunk, amelynek a borosedényünk is áldozatul esett, mert amikor a közeli becsapódás miatt hasra vágódtunk, az üveg összetört. Ettől függetlenül lelkesen készültünk az ünnepre. Mindenki megfürdött, megborotválkoztunk és a ruhánkat, amennyire lehetett, rendbe hoztuk, hogy valahogy kinézzünk karácsony estén. Úgy terveztük, hogy az osztály tisztjei vesznek részt a vacsorán, de meghívtuk még a hadapród örmesterünknek a Budapesten lakó feleségét, aki gyereket várt. Miután a borunk szétfolyt az utca kövén, fölajánlottam a parancsnokomnak, hogy én bemennék Pestre apám jó barátjához, akinek kocsmája van a Keleti pályaudvarhoz közel, és tőle biztosan tudnék rendes bort és egy-két liter barackpálinkát szerezni. A főhadnagym belement, sőt azt is engedélyezte, hogy meglátogassam édesanyámat és a nővéremet, akik a Szigetvári utcában laktak. December 24-e volt, kivételesen csendes nap. HÉV-vel utaztam be a városba. Először édesanyámékat kerestem föl, akik azt se tudták örömeikben, hogy mit csináljanak velem. Etettek a legjobb falatokkal, amihez hozzá lehetett jutni. Ők akkor első emeleti lakásban laktak, de elfogadható kis zuguk volt a pincében is, ahol a bombázások alatt meghúzódtak. Onnan nehéz könnyes búcsúzkodás után elmentem Miska bátyám kocsmájába, ahol hasonló fogadtatásban részesültem, és természetesen mindent kaptam, amit kértem. A kocsmá tele volt, amikor úgy három óra felé komoly tűzérési tűz robaja hallatszott Csepel felől. Próbáltak tartóztatni, de én igyekeztem vissza. A végállomástól gyalog mentem és hallottam, hogy a mi ütegeink is munkában vannak. Az ütegünk tűzérési állásába bementem, ahol figyelmeztettek a veszélyre, mondták, várjak még, amíg csöndesedik a lövöldözés. Két demizsonnal tényleg nehéz lett volna a szürkületben mászkálni, otthagytam a tízliteres demizsont az ütegnél karácsonyi ajándékként és visszamerészkedtem a három liter barackpálinkával a figyelőbe, amely kb. 1,5-2 kilométerre volt. Gránátok egymás utánjában robbantak, a sívításukat már nem is lehetett hallani,

olyan gyakran. Berohantam a bunkerbe. A tüzeink megállás nélkül tüzeltek, a lövészárkainkat rohamozták az oroszok. Hogy mi hogy maradtunk életben, nem tudom, mert, hacsak egy közepes méretű gránát becsapódik a hevenyészett figyelőnkbe, senki sem marad meg. Főleg a bal szárnyon védekező huszárok verték vissza a támadó, rohamozó ellenséget. Nem volt könnyű dolog. A *karácsonyi ajándék* után másnap 1300 orosz holttestet számoltak meg az állások előtt. A huszárok 200-an voltak. A mi veszteségünk: néhány elesett és sebesült. Ütegünk, amely szinte minden fedezék nélkül helyezkedett el, csodálatos módon megúsza, mindössze egy tüzer sebesült meg. Az ütközet sötétedésig tartott, akkorra a tüzéségi tevékenység is megszűnt.

Lehúzódtunk a löszerraktár pincéjébe, ahol nagy volt a riadalom a civil lakosok között, érthetően, hiszen elképzelni is rettenetes volt, hogy mi lett volna, ha az épületet komoly találat éri. Lassan azért az átmeneti csöndesség lenyugtatta az idegileg halálosan kimerült embereket. Én is levágtam magam ruhástól, csizmástól egy pircsre és mélyen elaludtam. Hajnali két órakor óriási tüzéségi tűz indult az oroszok részéről a soroksári oldalról és középről, nyilvánvalóan újabb támadás előkészítése céljából. Szándékuk is világos volt, egységünket le akarták kapcsolni a védelemről. Tüzéségünk, velünk együtt a németeké is, válaszolt a támadásra. Ahogy az ágyúzás elkezdődött fölugrottam és kirohantam a megfigyelő helyre, otthagya a rémült, jajongó, reszkető embereket. A borzalmas ágyútűz, azaz a tüzéségi párbaj körülbelül három óra hosszáig tartott, amikor úgy hajnali 5 és 6 óra között megindult a támadás. A fegyverzeti és számbeli fölény ellenére ez az akció megghiúsult, az oroszok még mielőtt az állásainkat elérték volna, visszavonultak. Az ágyútűz, amely a mi állásainkat bombázta, továbbra sem szűnt meg, csak szórványosabbá vált, de a budafoki oldalról is elkezdtek lőni bennünket. Fölszálltak a szovjet repülő is és kisméretű bombáikkal többször megszórtak bennünket. Szerencsére nagyon pontatlanul céloztak. A mindig nyugodt parancsnokom is kezdett idegessé válni, hiszen két tűz között voltunk. Attól tartott, hogy sikerül a bekerítésünk, ha most nem, akkor később. A megismétlődő gyalogsági próbálkozásokat 7 óra felé végleg visszavertük. Az osztályparancsnokságtól hamarosan jött is a parancs az ütegeink másnapi, december 26-i áthelyezésére.

Az új tüzelőállásainkat a pesterzsébeti átjárótól kb. 1-2 km-re jelölték ki. Estefelé ismét támadás indult ellenünk. A gyalogság most elérte a vonalainkat, de ezt is visszavertük. A figyelőből jól lehetett látni visszavonulásuk után a szovjet katonák drótakadályokon fönnakadt, lógó holttesteit. Másnap hajnalban talán még keményebb támadás ért bennünket, mint az előző napon. Keserves küzdelemben, a nyomasztó túlerő ellenére, ezt is visszavertük. Megkaptuk a visszavonulási parancsot. Ez úgy nyolc óra körül történt. Nekünk az volt a föladatunk, hogy ütegünk biztosítsa a csapatok zavartalan hátrább helyezését. Én a figyelőnél maradtam azzal az utasítással, hogy hat beosztott katonával, egy szekérrel és egy hátszlóval, akkor vonuljak vissza, amikor a mi ütegünk abbahagyja a visszavonulást biztosító lövéseket és kövessék őket az új állásunkhoz. Mellettünk vonultak el a harcosok, magyar és német csapattek, fáradtan, elcsigázva a kétnapos küzdelemtől, hallgatagon, de fegyelmezetten. Ahogy a mi ütegünk befejezte a tüzelést, az azt jelentette, hogy visszavonultak és új tüzelőállást foglaltak el kb. Pesterzsébet magasságában. A parancs szerint összepakoltunk és elindultunk a kijelölt helyre. Az embereink a kocsi mellett két oldalon gyalogosan, én lóháton követtem őket. A tüzéségi tűz ugyan enyhült valamit, de nem szűnt meg egy pillanatra sem, a Pest felé vezető főútvonalat lőtték szakadatlanul, nyilván tudtak a visszavonulásról. Mielőtt rátértünk volna mi is erre az útra, a ráhajló kanyarban talákoztunk egy huszárcsapattal, akik éppen reggeliztek. Kávé, kevés rummal, evvel minket is elláttak. Lebeszéltek arról, hogy a főúton menjünk, úgyhogy mellékutakon, meglehetősen késéssel érkeztünk meg az ütegünkhöz. A főhadnagyom izgatottan fogadott, jól le is hordott, de ennek inkább az volt az oka, hogy

aggódott értünk, már azt hitte, találatot kaptunk. Ezen a területen szórványosan voltak lakatlan házak, Pesterzsébet felé ritkás erdő, tehát nem volt ideális kilövőhely. Mindenesetre, a házakba be tudtunk költözni a legénységgel együtt. A parancsnokom azért nem nyugodott meg és engem maga mellé véve elindultunk megfelelőbb tüzelőállást keresni. Kisebb magaslatra értünk ahonnan jól be lehetett látni a terepet, tőlünk körülbelül másfél kilométerre az első vonalakat. Az emberi alakok is jól kivehetők voltak. A kézifegyverek megállás nélkül ropogtak. Nagyon összeszorult a szívem, amikor megjelentek a szovjet repülőgépek fölöttük, és kényelmesen, zavartalanul kosárszámra szórták a pár kilós kis bombáikat a tiszta sík vidéken, a futóárkokban harcoló katonákra. Légvédelem, vadászgépek sehol. Az a látvány valahogy jellemző képe volt a hadi helyzetünknek, magamnak is alig mertem bevallani: a reménytelenségünknek. Visszafelé menet a főhadnagyom is nagyon hallgatagon ballagott mellettem, csak annyit mondott félhangosan: - Úgy látom, hamarosan el kell hagynunk Csepel szigetét is, nincs értelme áthelyezni az állásunkat.

December 28-án kissé lecsöndesültek a harcok és ahogy ott a házak közt mászkáltam, megállított egy középkorú civil férfi és nagyon szívesen meghívott ebédre a nem mesze lévő házába, a családjához. Természetesen én magam engedély nélkül nem mehettem, de az ismeretlen férfi a parancsnokom is meghívta és még egy zászlós tisztársunkat. Megkérdezte tőlünk, mi a kedvenc ételünk. Nekem sok kedves ételem volt, de eszembe jutott, hogy nagyon régen nem ettem lekváros gombócot és óvatosan megkérdeztem, lehetne-e? Ő rábólintott. Így kerültünk egy nagyon kedves baptista családhoz vendégként két kilométerrel az első frontvonalától, a tüzeri állásunk tövében. Hihetetlenül jól esett nekünk ez a meghívás, nem is az ebéd, illetve az ennivaló miatt, mert akkor még jó volt az ellátásunk, nem nélkülöztünk, hanem a család emberisége. Ez annál is inkább értékes volt számunkra, mivel tudtuk, hogy Csepelen sok kommunista van a gyári munkások között és azok ellenszenve, sőt aktív ellenséges magatartása nem volt kétséges. Három nagyon szép kislánnyal büszkélkedhetett a vendéglátó házaspár. Egyik szebb volt, mint a másik: tizenöt, tizenhat és tizennyolc évesek. Mindhárom hegedülni tanult, jól játszottak, bár én a képességeiket fölmérni nem tudtam, de az ebéd utáni házikoncertet nagyon élveztem. Mindegyikbe szerelmes tudtam volna lenni. Két-három óra hosszat töltöttünk a családnál, megmutatták a kertjükben épített saját bunkerjukat, amely valóban védett gránát és kisebb bombák ellen, sőt lakni is lehetett benne, ágyak voltak, tűzhely és tartalék élelem. Búcsúzáskor a házigazda engedélyt kért a főhadnagyomtól, hogy a legénység részére főzhet-e mákos tésztát egy vacsorára vagy ebédre. Ő bólintott és láttam, hogy könny csillog a szemében. Estefelé beállítottak az állásunkra két nagy vájdling mákos tésztával. A férj és a feleség hozta. A legénységnek ez a házi főzésű tészta sokkal többet ért egy adag ételnél, ez karácsonyi ajándékot jelentett számukra és egy kis családi melegséget. Isten áldja meg érte őket.

Az asszony, miután kiosztották a vacsorát, ismét meghívott hármunkat másnap estére, aminek nagyon örültünk, de ilyen helyzetben ki tudott volna ígéretet tenni. Újabb támadás, állás-változtatás, vagy éppenséggel egy telitalálat, minden lehetséges volt, így csak föltételezen fogadtuk el a meghívást. Ezt így tettük azért is, mert vacsoraosztás közben, még szürkületkor, egy ruszki földérítógép körözött fölöttünk, de olyan alacsonyan, hogy a pilótát is jól lehetett látni. Én föl is kaptam a géppisztolyomat, hogy adok rá egy sorozatot, de a parancsnokom valósággal kiütötte a kezemből és rámrivallt:

- Te örült! Azt akarod, hogy öt perc múlva a környék összes orosz ágyúja bennünket lőjön?

Igaza volt, hiába, nagy háborús tapasztalatok tették óvatossá. Másnap reggel úgyszintén ott körözött, lehet, hogy ugyanaz a gép. Délutánra osztály-parancskiadásra rendelték bennünket, emiatt kérdésessé vált az esti meghívásunk. Az utunk a család háza előtt vezetett el, és én

beugrottam, mondván a meghívóinknak, hogy ne várjanak vacsorára, mert bizonytalan az érkezésünk, de mindenképpen benézünk visszafelé jövet. Menetközben furcsa zajra lettem figyelmes, olyan volt, mint a madarak szárnysusogása. Megálltunk, s ejtőernyősöket - véltem én - láttunk ereszkedni a magasból. Megint a géppisztolyomhoz kaptam, de a főhadnagyom ismét leintett. Csakugyan nem emberek voltak, hanem muníciós tartályok hullottak az orosz vonalak területére. Az eligazításon én nem vettem részt, de ahogy visszafelé mentünk észrevettem a parancsnokon, hogy meglehetősen letört hangulatban van. Szavaiból kivettem, hogy a rossz hadi helyzet miatt valószínűen nem sokáig maradunk Csepelen. Még időben voltunk, és betértünk a baptista családhoz, de útközben tanúi lehettünk egy éjszakai légitámadásnak, amely a főváros fölött zajlott, s olyan látvány volt messziről, mintha filmet néztünk volna, de a robbanások, a lelőtt gépek a véres valóságra ébresztettek bennünket. A vacsora felejthetetlen számomra. Bőségesen ehattunk, ami akkoriban kapható volt. A lányok elragadóan hegedültek, kedveskedtek, csacsogtak, játszottak, de mégis, szinte utolsó vacsorai hangulat uralkodott körülöttünk. A család tele volt aggódással: mi lesz velük, ha a magyar katonaság elvonul? Aggodalmuk érthető volt, főleg a három lány miatt. Nem tudom, mi történt velük, hiszen a nevüket is elfelejtettem, de őket, azt a néhány meghitt órát, a meleg szeretetet árasztó családot, soha.

Másnap reggel a főhadnagyom magához rendelte az első tisztet, létszám-jelentést kért és közölte vele, hogy menetkész állapotban kell tartani az üteget, mert bármikor kaphatunk visszavonulási parancsot. Láthatóan rossz hangulatban volt, a legényét is letolta, amit nem szokott, mert hidegen hozta a kávéját. Azt hiszem, belefáradt ő is a reménytelen küzdelembe. A létszámunk teljes volt. Mai szemmel nézve szinte hihetetlen, hogy mi tartotta együtt az embereket ebben a kilátástalan helyzetben, hiszen a szökés egyenlő volt az egyszerű lelépéssel, lemaradással és a számonkéréssel szinte nem is kellett számolni. Összemáhláztunk úgy délután négy óra felére és a házak között toporogtunk a parancsot várva. Az egyik törzsőrmester odajött hozzám:

- Úgy átvárt bennünket a hideg, jó volna egy kis melegítőt inni, én tudok itt mindjárt, nem messze lévő pincében egy kocsmát. Ha a főhadnagy úr engedélyezné, megtöltenénk a kulacsokat.

Azért fordult hozzám ezzel a törzsőrmester, mert tudta, hogy a parancsnokunk alkohol ügyben kegyetlenül következetes: szolgálatban egy kortyot sem! És még hozzátette a törzsőrmester, hogy nem is most innák meg, hanem az új letelepedési helyen. A parancsnokom engedélyezte ezt a kis kiruccanást és kérte, hogy egyúttal az ő kulcsát is töltsük meg. Lementem két törzsőrmesterrel a pincehelyiségbe, ahol a kocsmároson kívül hat-nyolc férfivendég iddógált az egyik asztal körül. Ahogy elhaladtunk mellettük, az egyik félhangosan megjegyezte:

- Mikor mennek már ezek innen a p...ba!

A törzsőrmester fölkapta a fejét és a méregtől vörösödve odaállt a sértegető elé, mondván, hogy vonja vissza a kijelentését, erre a többiek is nagy hangon kezdtek kiabálni. Mindhárman előrántottuk a pisztolyunkat, de mielőtt még nagyobb baj lett volna, a kocsmáros közénk ugrott és gyorsan sikerült neki a nyilvánvalóan törzsvendégeit elhallgattatni. Ez volt az egyetlen ellenséges megnyilvánulás Csepelen, amivel találkoztam. Ezt az incidenst nem jelentettem a főhadnagynak, volt neki elég gondja, minek még egy fölösleges cirkusszal tetézní. Hamarosan elindultunk és baj nélkül a csepeli átjáró hídon átvonultunk Pesterzsébetre, ahol a közelben lévő nagyobb gyár területén helyezkedtünk el ideiglenesen az üteggel együtt. Az éjszakát egy hatalmas istállóban töltöttük német tüérek társaságában, akiknek a közelben volt két lövegük fölállítva. Tőlük kaptunk vacsorát, kétszersültet és forró kávé, ami annak ellenére, hogy pocsék volt, jól esett, mert jól átmelegített bennünket.

Reggel hét óra tájban a főhadnaggyal elindultam, hogy figyelőt jelöljünk ki, de olyan heves orosz tűzérési tüzet kaptunk, hogy visszarohantunk az istállóba és ott dekkoltunk a fal tövében. Az épület háromszor is megrázkódott, azt hittük, az ég is ránk szakad, de csak faltörmelék és por hullott mindegyikünkre. Szerencsére a régi építésű, vastag falú ház kibírta s így megmenekültünk. Az oroszok nyilván a német ütegeket akarták megsemmisíteni. Ahogy ennek a rettenetes tűzijátéknak vége szakadt, kimentünk, s ahogy az ajtót kinyitottuk, mellette feküdt egy német tűzer vérbe fagyva, elhalóan jajgatva. Behúztuk az épületbe, láttuk, hogy a derekából vérzik; vetköztettük és én, amennyire nézni bírtam, úgy láttam, érintőlegesen csaphatta el a gránát, egy húscsacát volt a fél dereka, de túlságosan már nem vérzett, biztosan a vérvesztés miatt. Beköztöztettük, de hamarosan jöttek a német *szanik* és elvitték. A parancsnokomnak az volt a véleménye, hogy a tüzet már Csepel felől kaptuk, onnan, ahol az előző napokban a mi ütegeink voltak. Felderítő repülőik nyilván jelentették a visszavonulási utunkat és az új állásaink helyét, ezért a végleges állás kiépítést akarták megakadályozni a kora reggeli meglepetésszerű pergőtűzünkkel. Emiatt úgy határozott, hogy alkalmasabb tüzelőállást keresünk. Jó orrával ezt megérezte és még az éjszaka északabbra vontattuk ütegeinket. Az fantasztikus teljesítmény volt a híradásainktól, hogy reggelre már az összeköttetést is kiépítették a parancsnoksággal, pedig az oroszok még éjszaka is szórványosan lövöldözték a mi területeinket. Egyébként nem sok fogalmam volt a helyzetünkről, a többi állásunkról, csak azzal voltam tisztában, hogy mi a Pesterzsébet felől támadó szovjetekkel állunk szemben, de úgy hallottam, hogy már Kispesten is utcai harcok vannak. Egy napig támogattuk tűzérési tüzzel a küzdő alakulatainkat, de hamarosan kezdtek belőni bennünket; tekintve az elég szabad, sík területű elhelyezkedésünket, félő volt, hogy hamarosan *kiemelnek* onnan mindenestől. Emiatt másnap, január 3-án, ismét visszavonulási parancsot kaptunk: tüzelőállás a Haller téren. Ez Csepel sziget földadását jelentette.

Pest

Zavartalanul föl tudtuk állítani a lövegeinket és beszállásoltunk a környék házaiban. Másnap elesett Pesterzsébet, s hamarosan Kispest is erre a sorsra jutott. Én a parancsnokommal maradtam, és egy első emeleti lakásban helyezkedtünk el, amelynek a tulajdonosa egy hentes özvegye volt, akinek a férje még az erdélyi harcokban halt hősi halált.

Azt hiszem, itt egy pillanatra lélegzetet kell vennem, úgy ahogy azt tettem az első rövid éjszakán, abban az elég kényelmes polgári lakásban. Nem számvetésről volna szó, csak próbáltam gondolkodni, amire időnk nem volt, hiszen többször körültapogattam magam a folyamatos ágyútűzben, ép vagyok-e még, vagy egyáltalán élek-e még? A helyzetünk katasztrofális volt, mint ahogy tudjuk, reménytelen. Ma sem tudom megmagyarázni, hogy milyen lélektani erők mozogtak bennünk. Például mondja meg valaki, hogy a csepeli harcok alatt miért nem lépett le senki az ütegünktől, nem is a tisztekről beszélek, hanem a legénységről, akik nagyrészt a társadalom szegény rétegéből származtak: köztük munkások, szegényparasztok. Félték a megtorlástól? Biztosan... De miért harcoltak? Miért nem hagyták abba a reménytelen küzdelmet? A szovjet központi parancsnokságot is meglepte az az elkeseredett, kemény védekezés, amely a csepeli harcokat is jellemezte. Hetekkel tovább tartott, mint számították, pedig öt-tízszeres túlerő volt, nemcsak emberben, hanem fegyverzetben is. Nem beszélve a hazai légierő szinte teljes hiányáról és a légvédelem elégtelenségéről. Az oroszoknál a lőszer nem számított, annyit lőttek, amennyit bírtak, nálunk dekára mérték, mint boltban a savanyúcukrot. Az emberrel még kevesebbet törődtek. Én igazán kisinas voltam a hadviselésben, de szabadon kaszáló villámgéppuskákkal szembe sohasem rohamoztattam volna rajvonalba

hurrázó gyalogosokat, hogy majd az első sorok holtteste képezzenek fedezéket az utánuk jövőknek. Így történt az a mi harcainkban is. Az emberveszteségük sokszorososa volt a mienkének, esetenként - nem túlzok - százszorososa. A légierjük szinte úgy érvényesült, ahogy akart, nem volt mivel ellenállnunk. A tüzérségük viszont elismerésreméltón kiváló volt, de hát ott is a nagy számok törvénye győzött...

Itt megszakítom gondolataimat, mint ott tettem, némelyikre ma sem tudom az igazi választ. Akkor és ott, a Haller téri lakásban a kimerültségtől mély álomba zuhantam.

A szovjetek Pesterzsébet felől nyomultak előre. Mi tüzeltünk a kijelölt távolabbi célpontokra. Közben bombáztak, tüzérségi lövedékek robbantak mindenfelé. Úgy nézett ki, hogy összevissza, cél nélkül lövöldöznek szinte szünet nélkül. Nagyon is célratörő volt ez a lőszerpocsékolás: a lakosság rettegésben tartása. Ez sikerült is. Mindenki a pincékben tartózkodott és várta, hogy véget érjen a háború, de ugyanakkor attól is féltek, hogy az oroszok bevonulnak: igazi 22-es csapdája, mint a mi háborús részvételünk. Mindenesetre evvel a lélektaninak is szánt hadviseléssel nem sikerült a lakosság rokonszenvét megnyerni. Természetesen ez nem vonatkozott a rejtőzködő, bujkáló üldözőökre, akiknek a szovjet fölszabadítás valóban az volt, az életüket jelentette.

Már csak homályosan emlékszem arra, hogy meddig tartózkodtunk a Haller téren, tíz napig, vagy két hétig? Összemosódnak az órák, napok. Állandóan ébernek kellett lennünk. A legkülönbözőbb napszakban kérték, kérhették tőlünk a tüzérségi támogatást, de lassan eljártunk a szerepünket - lévén mozgóháború - olyan közelre érték az utcai harcok. Szerencsénkre mi kiestünk a szórásból, se a repülő, se a tüzérség célpontjai nem lettünk. Számítottunk arra, hogy folytatnunk kell a visszavonulást.

Egy-két nappal az előtt történt, hogy észrevettem, néhány tüzerünk félig illuminált állapotban bókászott a lövegek között, kiderült, hogy a közelben egy elhagyott likörgyár van, onnan szerezték az italt. A parancsnokom is tudomást szerzett róla, hogy néhány tüzer részt vett az italozásokban. Kihallgatásra vezényelte a bűnösöket az udvarra és nagyon keményen figyelmeztette őket (hisz mi mást tehetett volna régi jó bajtársaival ebben a helyzetben), hogy a legközelebbi alkalommal ezért főbelövés jár. Utána személyesen lőtte szét pisztolyával az ütegnél talált fölsorakoztatott italos üvegeket.

Január 16-a volt. Már napok óta eszemben járt, hogy meglátogassam édesanyámat, aki nem messze lakott a Haller tértől. Kissé félve engedélyt kértem a parancsnoktól, aki úgy nézett rám, mint ahogy bolondra szoktak.

- Te nem vagy ésnél - mondta -, eddig is csodálkoztam, hogy még életben vagy, de készakarva kinyíratni magad ebben az embertelen lövöldözésben? Azt sem tudjuk, milyen távolságra vannak tőlünk az oroszok.

Végül is elengedett. Lelkemre kötötte, hogy figyeljem meg a becsapódások irányát és az utca azzal szembeni oldalán haladjak, szorosan a fal mellett.

Sötétedett, amikor elindultam, magammal vittem a géppisztolyomat és a tanácsot megfogadva mentem a teljesen néptelen utcákon, miközben a gránátűz fölerősödött. Jó néhányszor levágtam magam a jeges aszfaltra, s akkor néha úgy éreztem, hogy tényleg eszement vagyok, de valahogy nem féltem. Édesanyámat akartam látni. Egyszerre, nagy meglepetésemre, szembe találok egy hivatalosnak látszó, fekete autóval. Megállt mellettem, benne a vezető egyedül ült. Megkérdezte tőlem, hová megyek. A hangja barátságos és nyugodt volt. Mondom, a Szigetvári utcába. Intett, hogy szálljak be, elvisz oda. Nem örültem meg teljesen, gondoltam, még nagyobb célpont legyek! Így gyalogosan jobban megúszom, ha találat érné a kocsit, akkor avval együtt repülünk a levegőbe. Megköszöntem a fuvarát és lebeszéltem róla.

Közben megtudtam, hogy valami miniszteri rangú fejes hozzátartozójáért jött, átszállítani őket Budára. Mosolyogva elköszöntünk egymástól. Hamarosan megérkeztem az emeletes házhoz, 24-es szám, de ahogy megláttam előtte azt a mély bombatölcsért, nagyon megijedtem és erős szorongással telve rohantam föl édesanyámék lakásába. Ott nem volt senki. Le a pincébe! Az örömet nem tudom leírni. Szerencsére épségben találtam édesanyámékat. A pincében szinte mindenkit ismertem, s szeretettel fogadtak. Hat magyar katona is volt ott, nem szökevények, hanem a közelben harcoló valamelyik alakulattól húzódtak be pihenni. Nem is elkeseredettség, hanem valamilyen fáradt kimerültség okozta lelki közöny uralkodott rajtuk, tudták, hogy ennek a hiábavaló harcnak hamarosan vége, csak napok, vagy órák kérdése, hiszen a főváros már karácsony óta be volt kerítve.

Kérdeztem édesanyámékat, hogy nem okozott-e bajt a ház előtt robbant bomba. Elmesélték, hogy néhány nappal megelőzően aránylag csöndesebb délelőtt fölmentek a lakásba valami meleg ételt főzni. Leültek ebédelni, édesanyámnak valami eszébe jutott, fölugrott és kiszaladt a konyhába, abban a pillanatban történt a becsapódás az ablakunk előtt. A szemben lévő falat tönkre tépték a repeszek, a nagy részük az asztal végén vágódott be, a széket, amelyen édesanyám ült, szinte leborotvták. Ez csak a Gondviselés okán lehetett. Az is isteni csoda volt, hogy a többieknek sem történt semmi baja.

Amilyen öröm volt együtt lenni, olyan nehéz volt a búcsú. Elkészönéskor mindenkinek könnyes volt a szeme. Sírtunk... Sírhattunk is, sirathattuk magunkat, az országot is. Búcsúzáskor megsúgtam édesanyámnak, hogy éjjel átmegyünk Budára.

A parancsnok nagyon megörült, amikor jelentkeztem nála, láttam is a szemében a kételkedő csodálkozást, amikor megérkeztem. A hadapród örmesterünk, aki a legnagyobb ágyútűzben sem veszítette el veleszületett humorát, meg is jegyezte:

- Csodálkozom, hogy elengedtek anyád szoknyája mellől - dehát ebből nem lett harag.

Kicsomagoltam nekik azt a kis motyót, amelyet édesanyám nyomott - tiltakozásom ellenére - a kezembe és örömmel láttam, milyen jóízűen fogyasztják a hazait: füstölt szalonnát, csabai kolbászt. Bizony, akkor már az ellátásunk egyre gyöngült, amit különösen a lovaink viseltek nehezen, már a szalmát kezdték maguk alól enni, ha találtak valamennyit.

A fronthelyzet beláthatatlan volt, illetve az utcai harcok miatt nem is lehetett arcvonalról beszélni, hiszen olyan is előfordult, hogy az emeleten magyarok, németek voltak, a földszinten oroszok; háztömbök cseréltek gazdát úgy, hogy senki sem tudta a végén, hogy ki az úr. Véres harcok, kézitusák zajlottak kegyetlenül, de az ellenség, ha nehezen is, biztosan haladt előre. A lakosság iszonyatosan szenvedett. A sebesülteket sokszor nem tudták hová szállítani, különösen a civilekkel nem törődött senki. Úgy értesültünk akkor, hogy az oroszok betörték az Üllői útra, tehát nekünk se volt már sok várakozni valónk, egyébként fogalmunk sem volt arról, hogy az osztályunk többi alakulata merre van. Föltételeztük, hogy már Budán.

A főhadnagy kiadta a parancsot és lassan elindultunk útegeinkkel az Erzsébet híd felé. Óvatosan mentünk előre, lehetőleg mellékutcákon, de ott is állandó ágyútűz kísért bennünket, és időnként megjelentek a szovjet *varrógépek*, amelyekből célzás nélkül zsákszámmra szórták kisméretű bombáikat. A legyöngült lovak miatt is lassan haladtunk. Útközben talákoztunk kisebb-nagyobb magyar és német alakulattal, akik kapuk alatt meghúzódva vártak bevetésre. Úgy éjszaka egy óra körül értünk az Erzsébet hídhöz. Ott egy nagyobb német egység védte a hídfőt, a parancsnoka nagyon nagy óvatosságra intett az átkelésnél, mert a híd tele volt kisebb-nagyobb bomba ütötte lyukkal.

Ahogy az első lövegünk ráment a hídra, a tüzéségi tűz fölerősödött, biztosak voltunk benne, hogy partizán rádiós értesítést kaptak az oroszok, hiszen több kilométerről lőttek, nagyon rossz látási viszonyok között. Mindenki némán tette a dolgát. Tennivaló bőven volt, a lyukakat, kátyúkat kerülgetni kellett, vagy, ha a kerék lesüllyedt vagy beszorult, azt ki kellett emelni, közben azért az ember fedezéket is keresett. A lovakkal is meggyúlt a bajunk, a robbanásoktól féltek, megvadultak, alig tudtuk őket hámban tartani, nyerítéseikkel az állandó dübörgés zaját még rettenetesebbé tették. A híd vasszerkezete sok lövedéket fölfogott, de a becsapódáskor keletkezett fémes, csattanó hangok csak fokozták ennek a pokoli koncertnek az egyre elviselhetetlenebbé váló hatását. Pánikszerűen hatott, amikor az első löveg két vontató lovát szétcsapta egy gránát a híd budai hídfőjénél. Szerencsétlenek nem pusztultak el mindjárt, úgy kellett agyonlőni őket, de vergődésükkel mindent összeziláltak, mi a három löveggel addig álltunk a hídon, míg nagy nehezen szabaddá tették az utat. Rettenetes látvány volt, ahogy a szűnni nem akaró robbanások közepette, a nyakig véres tűzerek nagy kinnal vonszolták el az összeroncsolt lótetemeket. Pánik azért nem tört ki, mert az életükért dolgoztak, hogy minél előbb kiszabaduljunk ebből a helyzetből. Azt hiszem mindenki úgy volt, mint én, hogy a kétségbeesett erőfeszítés közben nem jutott idő észlelni, hogy mi is történik körülöttünk. A lovakat ért gránát repeszei három emberünket is megsebesítették, szerencsére a közeli budai sziklakórházban sikerült elhelyezni őket. Sebesülésük nem látszott életveszélyesnek.

Lassan újra elindultunk, araszolva haladtunk előre, az ágyútűz változatlanul zúdult ránk. Én az utolsó löveggel mentem gyalogosan, előttem a parancsnokom. Egyszer csak a bal karomon fájdalomtalan, tompa ütést éreztem, nem is figyeltem rá, mert éppen meg kellett tolni a mozdonyt, de hamarosan csöpögni kezdett a vér a köpenyem ujjából és kis repesz ütötte nyíláson is megjelent egy lassan növekvő vérfolt. Szóltam a főhadnagyomnak, hogy megsebesültem, ő azonnal hívta az egészségügyi tizedest, aki szabály szerint ellátta a sebem. (A tizedes volt az első bajtársam az ütegből, akivel évtizedek múlva először találkoztam.) Nem éreztem rosszul magam, úgyhogy a kötözés után tovább tudtam menni. A sebem, amelynek két centiméteres hegét még most is viselem, nem volt mély, a kötözés után a vérzés is elállt, úgyhogy tiltakoztam az ellen, hogy esetleg kórházba szállítsanak. Szerencsére a repesz sem maradt a sebben, a ruhám lebontásakor leesett a földre. Nem vettem föl.

Buda

Végül is a leírt veszteségek árán ugyan, de átértünk a hídon. Fölmentünk a Hegyalja úton és a Tabán legfelső részén tüzelőállásba helyeztük a lövegeinket, közvetlen mögöttünk volt a Czakó utca. Mindezt szó nélkül, fegyelmezetten hajtották végre az embereink, mintha mi sem történt volna a hídon, nyilván annak a tudatában, hogy mindannyian ott pusztulhattunk volna. A légénység a Czakó utcai lakatlan villákban húzódott meg, szerencsétlen kimerült lovainkat pedig a kertekben helyeztük el. Ellátásunk még volt valami kevés, egy kenyeret nyolc felé osztottunk és hozzá néhány falat húskonzerv jutott. A figyelőállásunkat valamivel lejjebb, a tabáni iskolában helyeztük el. Mi, tisztok, a pincében próbáltuk magunkat rendbe hozni. Ott néhány szegény család tartózkodott, vegetáltak, mint a többi pincelakók. Nem is tudom, hogy miként nevezzem, szeretetnek-e, vagy együttérzésnek, netán részvétnak, azt az érzelmi megnyilvánulást, ahogy fogadtak bennünket, de semmiképpen sem ellenségesen. Egyformán szenvedői voltunk a háborúnak. Nekem mindjárt vizet melegítettek, gonddal lehúzták rólam a véres ruházatot, segítettek megmosakodni. A tizedes kimosta a sebem - úgy látszott, nem volt mély, csak lágyrész sérülés, se inat, se ideget, csontot nem ért -, végül kötéssel ellátta. A

főhadnagyomtól kaptam egy tartalék zubbonyt, nekem is volt még egy ingem, úgyhogy át tudtam öltözni. Reggelre megjött a parancs az osztályparancsnokságtól, mely nem messze volt tőlünk a Krisztina körúton, hogy jelentkezzünk. Iszonyatos ágyútűzben mentünk oda. Hirtelen tompa, levegőt, eget reszketető dörrenés hallatszott a Duna felől. Az Erzsébet híd, az utolsó még álló híd, óriási tűz és füstfelhőben levegőbe emelkedett és lassan elmerült a folyó vizében, csak a két tartó pillére meredt az ég felé, emlékeztetőül, hogy itt volt Budapest legszebb, legkecsesebb hídjája. Világossal az ágyútűz is fölerősödött. Ahogy közeledtünk a parancsnoksághoz, hirtelen különös, erős susogó hangot hallottam, olyan volt, mint mikor nyári vihar kezdődik. A főhadnagy a felé eső, sebesült karom megragadta és lerántott magával a havas földre. Nagy fájdalmat okozott, de ismét megmentette az életemet. Tizenöt méterre tőlünk egy nagyobb ejtőernyős zsák csapódott le, amely lőszer utánpótlást tartalmazott, de valahogy rosszul csomagolhatták, mert fölrobbant, fölért egy ezerkilós bomba erejével. Ahogy földtől, latyaktól mocskosan föltápászkodtunk, egymásra néztünk, a főhadnagy megcsóválta a fejét és csak annyit mondott:

- Fiam, jobban figyelj a hangokra!

Már nem is éreztem, hogy fáj a karom.

Megérkeztünk a parancsnokságunk épületéhez. Épület?... Egy összebombázott rom volt, néhány megmaradt helyiséggel és pincével. Én szokásom szerint nem vettem részt az eligazításon, amely nem is tartott sokáig. Láttam a főhadnagy arcán, amint kijött, hogy nem sok biztatót mondhattak neki. A maga szűkszavúságával így tájékoztatott:

- Tüzelőkészültségbe kell helyezni az ütegeinket, mert várható, hogy az oroszok a pesti oldalról megkísérik az átkelést a budai oldalra. Ezt kell megakadályoznunk a meglévő lőszerrel, mert utánpótlás nincs, ne is számítsunk rá. Élelem sincs, azt mondták együk meg a lovakat, mert takarmány híján azok úgyis éhen pusztulnak.

Ez volt egy harcászati parancs, önmagáért beszélt. Annyit mondtak még, hogy nagy erejű fölszabadító ellentámadás készül, páncélosokkal, nehéztüzérséggel, rohamosztagokkal, légi támogatással, hogy kiszabadítsanak bennünket a gyűrűből. Mint utólag tudjuk, ez való igaz volt, de hol volt az a nagy erő a szovjetekéhez képest. Meg is hiúsult. Útközben a parancsnokom elmondta, hogy a figyelőállást át fogja helyezni a Hegyaljai út 2. számú házba, mert az iskola nagyon kiemelkedik, föltűnő, lebombázhatják. Arról is beszélt, hogy szovjet átkelési kísérletnél, a parancs szerint, a Margit-sziget északi csücskét fogjuk lőni a váron keresztül, ún. térképlövészeti¹ módszerrel, a lőszerrel spórolni kell.

Egyébként ez a beszélgetés nem egészségügyi séta közben zajlott, hiszen jó néhányszor földre kellett vetni magunkat az állandó ágyútűz és a szünni nem akaró repülőtémadások miatt. Néhány gépet a Tabánon tüzelő állásban lévő két magyar gépágyú legénysége le is lőtt, ők adták a védelmet az ütegünknek, amíg a lőszer tartott. Az egyik gép a vár tetejére zuhant, ott díszelgett sokáig. A környező házak majdnem kivétel nélkül égtek vagy füstölögtek, szinte nem is volt ép köztük. Az utcákon lépten-nyomon fagyott emberi és állati tetemekbe ütköztünk. A halottak legtöbbje civil ruhás volt. Pokoli, leírhatatlan látvány... Még az emléke is...

Január 19-én kezdték meg az oroszok az átkelési kísérleteiket a Margit-szigetre. A mieink és a németek elkeseredett harcokban többször visszaverték őket, mi is besegítettünk tüzérségi tűzzel.

---

¹ A kijelölt hely térképe kis négyzetekre osztva, minden egyes négyzetre két lövés jut.

Január 21-én átköltöztünk a Hegyaljai út 2-be. Ez a ház elég erős építésű földszintes villa volt, fele lebombázva, de a pincéjében, ahol egy kalauz házaspár lakott, találtunk számunkra helyet, ahol négyen, aránylag biztonságosan meghúzódhattunk. Telitalálat ellen természetesen ez sem védett volna meg bennünket. Amint írtam, a légénységünk házakban helyezkedett el, egyre nyomorultabb körülmények között, összezsúfolódva, néhány könnyebb sebesült is volt köztük. Az élelmezés is egyre romlott, tulajdonképpen mindenki éhezett a nagy beosztással adagolt koszon. Arról is írtam, hogy a lakosság részéről ellenszenvvel nemigen találkoztunk, itt azonban az egyik tüzerünket térden lötték valamelyik házból, de a tettest nem találtuk meg. Partizán akció volt. Egy darabig kerestük az orvlövészt a lövés föltételezett irányában lévő házakban, az eredmény három vöröshagyma volt, ezekhez a kalauz felesége adott egy kiskanál zsírt és azon megpirítottuk a hagymát... Ssshhh! .. - hallatszott hirtelen a suhogó hang.

- Feküdj! - kiáltottam... Életben maradtunk, mert a gránát az udvarban lévő nagy fa törzsében fölakadt és ott robbant, különben zsírostól, hagymástól együtt repültünk volna a levegőbe. Azért a maradék kis kenyérünkkel jóízűen megettük a pirított hagymát. Most is a kedvenc ételeim közé tartozik. A fa ma is él, kicsit féloldalas ugyan, de amikor '92-ben hazalátogatásomkor megláttam, megsimogattam.

Közben a Margit-szigeti harcok fölerősödtek, az oroszok egyre több egységet vetettek be a küzdelembe. Nagyon sok halottal fizettek. A mi veszteségeink is nagyok voltak, és lassan már nem lehetett összefüggő, saját frontról beszélni. Csapataink nagyon elkeseredetten védekeztek, de végül is az átkelés megtörtént és a Margit-sziget is teljesen az ellenség kezére jutott. Azt itt is le kell írnom, hogy a harcoló alakulatok sorában egyetlen nyilas katona sem volt, csak a m. kir. honvédség és a csendőrség küzdött, ameddig bírta. Egyébként sem volt jó viszony a sorkatonaság és a párt egyenruhásai között.

A kör egyre inkább szűkült körülöttünk és világos volt előttünk, hogy veszítettünk, ennek ellenére a megadás gondolata nem uralkodott el rajtunk. Az oroszok bosszújától tartottunk, hiszen óriási veszteséget szenvedtek el Budapest ostrománál. Ők könnyű prédára számítottak, de a magyar katona most már, meg azelőtt sem, a fasiszmusért harcolt, hanem a hazájáért, emiatt hónapokkal később Nyugat-Magyarország tervezett lerohanása.

Január 25-én az osztályparancsnokságra hívtak bennünket. Ott közölték velünk, hogy a második üteg, amely a Vérmezőn állomásozott, majdnem teljesen megsemmisült, mert a bunkerben tartózkodó tisztikarát telitalálat érte és a légénységnek is súlyos veszteségei, halottai, sebesültjei vannak. Közölték velünk azt is, hogy a fölszabadító alakulatokat megállították, azaz: nem sikerült a fölszabadításunk, elsősorban a páncélos hadosztály üzemanyagihiánya miatt. Megtudtuk azután még, hogy a lőszerünk majdnem teljesen kifogyott, a kevés meglévővel harci akciót folytatni értelmetlen, utánpótlás kilátástalan és ez vonatkozik az élelmszer ellátásra is. Parancsba adták, hogy vágjuk le a lovakat, és a húst osszuk meg a lakossággal. A későbbiekben pedig újabb rendelkezés jön a tüzerek gyalogosként, utcai harcokba való bevetésére vonatkozóan. Végül a parancsnok megköszönte a tiszteknek, tiszthelyetteseknek a hősi helytállást, s kérte, hogy ezt tolmácsoljuk a légénységnek is. Megemlékeztünk a hősi halottainkról, majd a kitüntetésekre szóló fölterjesztésekre adott utasítást. Ez utóbbi parancsot nyilvánvalóan ő is illúziónak tartotta. Ezután mindenkivel keményen kezett fogott, megköszönte a szolgálatot, nekem azt mondta:

- Te is vitézül helytálltál, fiam, vigyázz magadra, mert még előtted az élet.

Szóltanul ballagtunk vissza az állomáshelyünkre. Előtte még meglátogattuk a légénységi szállást, ahol reménytelen arcok kérdően néztek ránk. Mindenki tudta, vége a küzdelemnek, csak azt nem tudtuk, mi vár ránk. Akkor már sok betegünk is volt, nagyjából az *ukránkának*

nevezett hasmenés kínozza őket, amely erős legyengüléssel járt, sőt biztosan többen meg is haltak. A Hegyaljai útra visszaérve, már megérkezett a hadapród őrmesterünk is, aki engedéllyel meglátogatta a Margit híd budai hídfő környékén lakó várandós feleségét. Csoda, hogy egyáltalán vissza tudott jönni, hiszen a harcok még onnan pár száz méterre javában, keservesen folytak. Ájultan ledőltünk az ágyunkra.

Sötét volt még, amikor fölkeltek, szinte csodálkoztunk, hogy még működik az ellátás, amikor két katona hozta a kávékat és egy kis darab kenyeret. Ahogy kivilágosodott, megjelentek az orosz repülők, sokkal többen mint máskor, és dobálták a bombákat, amellel örült módra lövöldöztek. A német ütegeket találat érte, s nekünk is levegőbe repült két lövegünk. Az egyiknek a kezelő személyzetét is megsemmisítette a bomba, csak a tiszt maradt meg, súlyosan sebesülten. Ez a tény nagyon letört bennünket. Váratlanul látogatót kaptunk, a Citadella környékén állomásozó ütegparancsnok személyében, hivatásos főhadnagy, a Don kanyar óta a parancsnokom jó barátja és bajtársa, akit én is vidám, kedves embernek és kiváló katonának ismertem. Egy üveg pálinkával próbált bennünket vigasztalni, a kalauz házaspárt is megkínálta. Elmondta, hogy nekik is kilőttek két lövegüket, több embert veszítettek és sok sebesültjük van. Nem tudott jót mondani, ő is csak cinikus öniróniával próbálta magát vigasztalni. Amikor nemsokára elkészönt tőlünk, úgy búcsúzott el, mintha többet soha nem találkoznánk. Alighogy kiment a házból, fölérősödött a tüzéségi tűz, de már csak az oroszok lőttek, a mi ágyúink hallgattak, azt hiszem örökre. Ismét jött a pokol tüze, de most már az égből is. Óriási robbanások egymás után, a légnymás a sarokba vágott mindannyiunkat. Pár percre megsüketültünk. Ahogy a repülők eltávoztak, kirohantunk. A közvetlen mellettünk lévő villa és amellel a hosszú földszintes épület csak volt. Egy idős házaspárról tudtunk, akik ott laktak és német katonák húzódtak meg még a villában. Láng, füst a ház helyén, az öreg hölgy holtteste egy parázsló ajtókeretben, a romok alól elfojtott jajgatás, hörgés hallatszott, a tűzhelynél lévő német katonák égett szaga terjengett. A szomszéd villából tépett, őrvongó, sikoltozó asszony rohant felénk, a lányát kereste, aki a bombatámadás előtt pár perccel vízért jött ki az udvarra, szétroncsolt testét a rom temette be. Az épület utcai falának romjai felől elhaló segítség, segítség kiáltás hallatszott. Döbbenet néztünk egymásra. Rekedten jött ki a hang belőlem:

- Főhadnagy úr, ez.... ez... a főhadnagy úr... A parancsnokom elsápadt és odaugrott a hangot adó rakáshoz és vele én is, s mint a megszállottak elkezdtük a törmeléket széthajigálni, kapartunk mint a kotorék kutya, ujjaink véreztek, mikor előbukkant a főhadnagy halálsápadt arca. Eszméleténél volt.

- Itt vagytok, bajtársak, barátaim - suttogetta. Tovább kapartunk, előtűnt a törzse, a bal combja, amelyet egy repesz kettévágott, már csak alig vérzett.

- Tónikám - suttogetta alig hallható hangon -, add ide a revolvered, mert én a sajátomat nem tudom elővenni... nagyon fáj... véget vetek mindennek, elég volt...

A parancsnokom kihámozta a sebesült pisztolyát, nehogy kárt tegyen magában és a nadrágszíjával próbálta a combját a szörnyű sebe fölött leszorítani. A főhadnagy kinyújtotta a karját, megszorította barátja kezét. Szorította, nézett rá, egyre merevebben és egyszerre a szeme becsukódott... Könnyezve borultunk a kihülő testére. Élt 29 évet... Soha nem írták az ismeretlen sírjára, hogy meghalt a hazáért.

Sokáig némán álltunk ott, jelentettük az osztályparancsnokságnak, a bajtársai vitték el és ki tudják hová temették.

Időközben értesültünk arról, hogy a tabáni iskolát, ahol az előző megfigyelőhelyünk volt, láncos bomba telitalálat érte, a pincéjében mindenki meghalt. Ilyen méretű bombákkal az oroszok nem rendelkeztek, tehát világos volt előttünk, hogy az angolok hajtották végre a támadást. A szőnyegbombázásnak pedig több volt a polgári áldozata, mint a harcoló alakulatoké! Nyilvánvaló volt a lélektani hatás elérése. Ez azért visszajára fordult, mert az ellenség iránti gyűlöletet fokozta.

A kimerültség nyugtalan álmai után fásultan ébredtünk. Ez már olyan állapot volt, amikor az ember idegrendszere annyira túlterhelt, hogy a reakcióképessége is alig működik. Még reggel megkaptuk a kávékat, s kis darab kenyérünket, amelyet szórtanul elfogyasztottunk, utána a főhadnagyunkkal lementünk a déli pályaudvari alagútba, hogy fölmérjük, szükség esetén beköltözhettek-e az ott lévő vagonokba, lesz-e onnan összeköttetés az üteggel és az osztályparancsnoksággal. Visszatérve a szálláshelyünkre, már teljesen kivilágosodott és fölerősödött az orosz légi tevékenység, annál is inkább, mert a két magyar léghárító löveg is megsemmisült az előző napi bombázásnál. Mélyrepülésben keringtek a vadászok és mindenre lőttek, ami mozgott. Könnyűbombázók is megjelentek, és a még meglévő két lövegünket akarták eltalálni, de célt tévesztettek és a konyhánk, amely közvetlen a légénységi szállással volt összeépítve, telitalálatot kapott. Az élve maradottak közül néhányan hozzánk rohantak, így értesültünk a tragédiáról. A háborúhoz nem lehet hozzászokni, de ha ráadásul az ember a saját társait látja kínlódni, szenvedni, haldokolni, az még nagyobb hatással van rá! Egy órával megelőzően még beszélgettem egyik kedves bajtársammal, s most fölismerhetetlen húscafát. Ezt nagyon nehéz elviselni. A konyhában fölhalmozott liszteszsákok tartalmát is szétvágta és a levegőben szétszórta a bomba. A lassan lehulló és mindent fehérre fedő, füsttel, porral keveredett liszt csak fokozta a látvány szörnyűségét. Próbáltuk a romok alól kiszabadítani a bajtársainkat. Én, akit nagy nehezen kihúztam, mire kiszabadult, már halott volt. Sokan meghaltak, sokan megsebesültek. Ez betetőzte az előző nap tragédiáit. A szétvágott, összeroncsolt lótetemek látványa az életemet végigkísérte.

Nagy nehezen összeszedtük magunkat, a sebesülteket, akiket lehetett, az alagútban veszteglő vagonokba raktuk, a további sorsukról nem tudunk. Négy híradós csatlakozott hozzánk és mi is az alagútba költöztünk. Az ételmezés megszűnt, illetve főtt lóhúst és egy-két főtt fagyott krumplit ettünk, amíg hozzájutottunk. Egy vagonban helyezkedtünk el, priccseken. Az éjszaka még az angolok meglátogattak bennünket. Ez már igazi terrorbombázás volt, mert a környéken katonai célpont jóformán semmi sem volt. Németek is állomásoztak ott. A vezető tisztjük nagyon barátságosan tájékoztatott bennünket és megtudtuk, hogy ők, a nagy veszteségeik ellenére, még tartják a Sas-hegyet, de hamarosan erős orosz offenzívával lehet számolni. Nyugodt modorban még azt is elmondta, hogy éjszaka az egységével csatlakozni fog a Sas-hegyen és környékén harcolókhoz, avval a föladattal, hogy kiszabadítsanak és elszállítsanak egy csomó sebesültjüket. (Nem mertem megkérdezni, hogy honnan, hová?) Arról nem szólt, hogy milyen emberveszteséggel számol, mindenesetre megcsodáltam a bajtársiasságnak ilyen nagyszerű megnyilvánulásáért, mert lehet, hogy többen meghalnak, mint amennyi sebesültet ki tudnak szabadítani. A beszélgetés után meghívott kettőnket a parancsnokkal együtt, nem mondta, hogy vacsorára, csak úgy. Nem is gondolkoztunk azon, hogy egyáltalán van-e mivel megkínálnia, mert nekünk semmink se volt. Estefelé fogadott bennünket a vagonjában, három tiszt társaságában, akik közül kettő az SS-nek volt tagja. Elővett egy üveg bort, azt egyenlően hat felé osztotta, utána jött a vacsora: két szelet kenyér között egy kis darab főtt lóhús és három szem főtt, fagyott krumpli. A beszélgetésünk témája mi lehetett volna: mi lesz a sorsunk? Arról állítólagos *biztos* értesüléseik voltak, hogy az áttörési kísérlet sikertelenségének az oka az üzemanyaghiány volt. Még mindig reménykedtek. Miben?... Arról később még hallottunk, hogy ennek a német parancsnoknak a kiszabadítási kísérlete nem sikerült. A

szovjetek megsemmisítették az egységüket. Amikor visszatértünk a vacsoráról, a németek is behúzódtak a hideg elől a vagonokba, ahol volt hely. Ahogy elnéztem ezeket a kemény arcokat, a magyarokat, németeket egyaránt, nem tudom, csak a magam érzéseivel magyarázni, hogyan voltak képesek elővenni a harmonikát, énekelni, nyakukban töltött géppisztollyal, övükben kézigránátokkal, amelyektől alig tudtak ülni, avval a tudattal, hogy lehet, fél óra múlva nem élnek már. Bizonyosan a másik oldalon ugyanígy történt. Egy német őrmester jött hozzám, be volt kötve az álla, kicsit nehezen beszélt, benyúlt a zsebébe, egy fél marék cukrot kínált nekem, mondta, tartsam a sapkámat, és beleszórta, csak úgy. Nekem volt cigarettám, noha nem dohányoztam, adtam neki egy paklit. Örömmel fogadta és mindjárt rágyújtott. Élvezettel szívta, meglepődve láttam, hogy a füst a kötésén keresztül is bodorodik, nyilván lyukas volt az arca. Meglátta a mocskos, bepólyázott karomat, elővett egy tiszta pólyát és átkötötte a sebemet.

- Gut? - kérdezte. Istenem, meddig ember az ember? Hamarosan előjött még néhány német katona és egy kis ládából kockacukrot osztottak szét köztünk. Mindenki kapott néhány szemet, a sebesülteink is bajtársiasan és utána elvonultak. Az éjszakai bombázás ismét fokozódott. Az oroszok nyilván értesültek arról, hogy az alagútban katonák tartózkodnak és időzített gránátokkal szüntelenül lőtték a bejáratot. Ott történt, hogy az egyik bajtársunk, nem közlünk való volt, egy eltévedt repesztől megsérült, tőlem 3-4 méterre állt. Összeesett, bevittük az egyik vagonba, a szanitéc kibontotta a zubbonyát és a szíve fölött csak egy alig látszó kis seb volt, amelyből gyengén szivárgott a vér. Még magánál volt, elhalóan mondta, hogy értesítsük a feleségét Székesfehérváron; egyszerre hirtelen lecsukta a szemét és nem szólt többé. A parancsnokom éppen akkor ért oda, levette a *dögcéduláját*, zsebre tette, s még megígérte neki, hogy föltétlenül teljesíti az utolsó kívánságát. A jószándéka megvolt, de ami később jött, amiatt nem hiszem, hogy módja lett volna rá. Gondolom, bajtársunk családja sem tudta meg soha, hogy hol esett el és milyen névtelen sírba tették, ha tették egyáltalán.

Másnap délelőtt folyamán két tiszt jelent meg nálunk, akik valószínűen a várból jöttek, a parancsnokommal tárgyaltak. Közben meglátogattam a sebesülteket. Szörnyű látványt nyújtottak; valamennyi kötszer volt még, és valamilyen tablettákat kaptak a németektől, de sem orvosi segítségre, sem műtéti lehetőségre nem számíthattak, így biztosan többen meghaltak, akiken lehetett volna segíteni. Azért imádkoztam, ha meg kell halnom, akkor inkább hirtelen és ne ilyen lassú kínok között.

A tisztjeink látogatása nem tartott sokáig, egyelőre nem tájékoztattak bennünket, de sejtettük, hogy gyalogosként kell harcolnunk tovább. Mindenesetre a főhadnagyunk nagyon lehangolt állapotban volt a megbeszélés után. A vagonban tartózkodtunk, amikor a szolgálatvezető őrmester jelentette, hogy három nyilas jött és a parancsnokunkkal akarnak beszélni. Bejöttek, a vezetőjük egy karszalagos főhadnagy volt. Karlendítéssel tisztelegtek, mire a parancsnokom olyan dühös lett, amilyennek még soha nem láttam, ráordított a főhadnagra, hogy menjen vissza és csak akkor jöjjön újra, ha katona módra szalutálással köszön. Az annyira meglepődött, hogy szó nélkül megfordult és teljesítette a parancsot. Kiderült, hogy állítólag a közelben harcoló nyilas egység parancsnoka volt és csak tájékozódni jött hozzánk. Hamarosan elment, s aztán sose láttuk őket, se a nyilas egységet. Egyébként nagyon rossz volt a reguláris és a pártcsapatok közt a viszony. Hallottunk olyan esetről is, hogy portyázó nyikhaj pártlegények lelőttek egy századost, mert nem volt hajlandó magát igazoltatni. Ezután az incidens után a főhadnagyom azt kérte, ne zavarjuk, mert meg akarja írni a kitüntetésekre a fölterjesztéseket. Csodáltam az idegeit, de nyugodtan megcsinálta, majd fölolvasta.

Nekem annyit mondott:

- Engem kitüntettek, te pedig mindig velem voltál, tehát megérdemled, hogy fölterjesszelek a nagyezüst vitézségi éremre, büszke vagyok rád.

A dátumok összefolynak az emlékezetemben, de abban biztos vagyok, hogy ez január 28-án történt. Elkísértem a parancsnokom az osztályparancsnokságra. Az utat nem sétálva, hanem valósággal kúszva-mászva tettük meg, gránátesőben. Szinte egyetlen ép ház nem volt a környéken. A főhadiszállás is romok alatt. Az osztályparancsnok ismertette a helyzetet: a gyűrűből, amely egyre szorosabb, nem sikerült kitörni, a föladat, ami még a tűzérekre vár, teljes fölszereléssel, fegyverrel, lőszerrel csatlakozni a kijelölt harcoló alakulatokhoz. Tulajdonképpen búcsúbeszédet mondott. Megköszönte a hősie helytállást, megemlékezett az elesettekről és elkészönt az osztálytól. Utána mindenkivel kezét fogott és megígérte, hogy a fölterjesztéseket a hivatalos jelentéseivel, ha sikerül, a főparancsnokságra fogja elküldeni. Mielőtt elmentünk, a főhadnaggyal még egyszer kezét fogott:

- Köszönöm, Tónikám, mindig te voltál az osztály legbiztosabb támasza.

Mindannyian éreztük, a búcsú kézszerítésében benne van az a szorongó érzés, hogy harcunk már csak néhány napig tarthat és nem biztos, megússzuk-e élve vagy sem. Arról senki nem szólt, hogy ezt a háborút elveszítettük.

Ugyanolyan ágyútűzben sikerült épen visszatérni az alagútba. Később tudtam meg, akkor már ki voltak jelölve a rajok, azok parancsnokai bevetésre készen, hogy részt vegyünk az utcai harcokban.

Engem egy csendőr alakulathoz osztottak be, amely a közelben állomásozott. Főhadnagy volt a parancsnok. Utasítást kaptunk fegyvereink átvizsgálására, lőszereink ellenőrzésére. Nekem akkor már magyar géppisztolyom volt. Ahogy elnézegettem, tisztogattam ezt a kézhez álló fegyvert, eszembe jutott, ugyan abból, amelyből talán nekem jut a közeljövőben egy vagy több golyó, azt is ilyen szépen rendbe teszik, vagy sem? Marhaság, hessegettem el magamtól a gondolatot, bár az az éjszaka, amelyet csak végigkínlódtam nem sok nyugalmat hozott. Állandóan édesanyám képe tűnt elém szaggatott, rövid álmaimban.

Reggel még egyszer fegyver ellenőrzést tartottak. Mindenki kapott még négy Vécsey kézigránátot. A Csörsz utcában jelentkeztünk, ahol eligazítottak bennünket. Abból kiderült, hogy nincs határozott frontvonal, mert az utcai harcok miatt sokszor nem lehet tudni, melyik házban van az ellenség, vagy a mieink. Elmondták, hogy az éjszaka is volt egy betörés, de azt sikerült visszaverni. Nyolcad magammal a Csörsz utca (Nagy János és Böszörményi utca környékén) egyik sarokházában kellett jelentkeznünk, egy hadnagy parancsnoksága alatt álló egységnél. Ez volt az állásunk. Kaptunk egy kis feketét, egy darab száraz kenyeret, némi fagyott főtt lóhúst. Megmondták, az élelmiszer ellátás bizonytalan. Vagy van mit enni, vagy nincs. Kérdezősködésemmre azt is megtudtam, hogy a lőszerünk is fogytán. Ki is adták, hogy csak harminc méteren belüli célpontra szabad tüzelni, de azt is csak parancsra. Ez természetesen közelharcra nem vonatkozott. Visszavonulás az alagsorokon, vészkijáratokon keresztül. Arra már nem kaptunk utasítást, hogy mit tegyünk ott, ahol se vészkijárat, se alagsor nincs, vagy éppen azt használják óvóhelynek a polgári lakosok. Nem is volt érdemes átgondolni a jövőnket. Elhelyezkedtünk ablakok, benyílóok mögé, hogy lehetőleg jó kilátásunk legyen az utcára.

Megismerkedtünk a csendőr bajtársakkal. Még esti beszélgetésre is volt erőnk, az elfogyasztott kenyér nélküli hús után. Mindenki tisztában volt a helyzetünkkel: pár nap, pár óra, hadifogság vagy halál. Azt is tudtuk, hogy utcai harcokban a foglyul ejtés nem kötelező.

Hajnalra aknatűz riasztott bennünket. A házunk is kapott néhány belövést, de az nem okozott nagy kárt benne. Fél óra múlva megjelentek az utcán a fehérköpenyes oroszok, talán románok és bolgárok is voltak köztük. A támadást sikerült visszaverni, sokan elestek a házunk előtt is. Nyilván ez olyan tapogató művelet volt. Nekünk nem volt még sebesültünk sem. Az oroszoknál az ember nem számított, mint ahogy ezt számtalanszor tapasztaltuk.

Most megállok egy pillanatra, visszaolvasom ezt a pár egyszerű mondatot: *A támadást sikerült visszaverni....* stb. És én mit csináltam. Öltöm-e embert?... Ha igen, mit éreztem akkor? Nem tudom az okos választ még magamnak sem megadni. Lőttek rám és én is lőttem, a parancsot teljesítettem. Amikor visszavonultak, nem éreztem semmit, csak fölszabadult örömet, hogy épen maradtam.

Egy óra múlva újabb aknatűzzel árasztottak el bennünket, majd a támadás megismétlődött, s főleg a bal szárnyunkon harcoló magyar-német egységeket támadták. Néhány háztömböt az oroszoknak sikerült elfoglalni, de váratlanul magyar gyalogosok jöttek segítségül és kiszorították onnan az ellenséget. Ezek a harcok már szinte ember-ember ellen folytak, emeletről-emeletra, szobáról-szobára.

Ez a kis segítség, lehetett egy századnyi, lelkileg is támogató bennünket. Éreztük, hogy nem vagyunk egyedül, és ráadásul jobban voltak ellátva, mint mi, de ami náluk volt: kis kávé, kenyér, konzerv, azt egymás között szétosztottuk. Ennél többet ért az emberi szó, a közös sors átélése.

Nem tudok és nem is akarok haditudósító lenni, hiszen csak személyes összeköttetés volt, rádió sehol. Mi csak a Csörsz utcát láttuk, és ha jöttek a fehérköpenyesek, aki mozgott azt lőttük, nem éreztünk semmit, csak az állásunkat védtük.

Az ellátásunk minden szempontból tovább romlott. A lőszerünk is fogyott. Sokan úgy pótolták, hogy a halott katonáktól szedték össze a fegyvereket, lőszert, de az nagyon veszélyes vállalkozásnak bizonyult, mert az oroszok is lőttek minden mozgó alakra.

Február elsején éjszaka két támadást vertünk vissza ennek a gyalogos századnak a segítségével, amely azt hiszem, nemcsak gyalogosokból verbuválódott, hanem olyan mindenféle összeszedett emberekből állott, de ezek nem zagyva ágyútöltelékként viselkedtek, hanem kimondottan fenegyerek voltak. Képesek voltak kétszer is ellentámadásra. A veszteségeink most nekünk is súlyosabbnak mutatkoztak. Az egységünknek is több halottja és sebesültje lett ez alatt a két támadás alatt, mint megelőzően összesen. Az épületünkben harcoló bajtársaink közül négyen meghaltak és hárman megsebesültek. A halottaink családok emberek voltak. Ismertük, szerettük őket, lélekben gyászoltuk a következő támadásig. És az emlékeimben máig...

Írás közben többször gondoltam arra, hogy mi is történt a sebesültekkel? Nem tudok jóformán semmit róluk. A szanitécek működtek, de hová vitték őket, ha vitték, nem tudom. Annyira csak az életösztön működött bennünk, hogy csak a még élni és küzdeni bírókkal tudtunk kapcsolatot tartani, hiszen annak tudatában éltünk: most vagyunk és a következő percben már halottak lehetünk.

Ezután a két támadás után szokatlanul csönd lett. A tisztjeink összedugták a fejüket és megállapították, hogy ezek kisebb erejű, lekötő hadmozdulatok voltak, nehogy a sas-hegyi egységeinket segítsük, amelyeket az oroszok mindenáron meg akartak semmisíteni. Onnan a harci zaj, különböző erősségben változatlanul hozzánk hallatszott. A sas-hegyi helyzetről megtudtuk, hogy főleg német egységek védték megelőzően. Az oroszoknak óriási veszteségek árán sikerült csak elfoglalni. Kevés védő tudott kitörni, megmenekülni. Az elkeseredett harcok miatt hadifoglyot sem ejtettek - mondták - talán egyik oldalról sem. Utána, magyar és

német gyalogosok együttes ellentámadással visszafoglalták és jelenleg főleg magyarok védik az állásokat. Ahhoz azonban nem kellett nagy stratégiának lenni, hogy tudjuk: ez sem tart sokáig.

Február másodika is aránylag csöndes volt, még enni is kaptunk, kávé löttyöt, de meleget és lóhúst, kenyeret nem.

Óriási tűzéségi tűzzel kezdődött a következő nap. Azt hittük ez most az utolsó nagy offenzíva lesz ellenünk és a sas-hegyiek ellen. Valóban özönlöttek felénk az oroszok. Mindenki tüzelt rájuk, kinek mije volt, avval. A németek a villám géppuskáikkal arattak. Nekik volt köszönhető, hogy nagy veszteségek után az ellenség visszahúzódott. A délután folyamán tisztjeink úgy döntöttek, hogy az állásainkat kb. egy kilométerrel hátrább helyezzük az alkonyat folyamán. A tűzér hadapródörmeister barátom, aki szintén a mi századunkban volt, nem valami szellemesen, de a szokott vidámságával a vállamra csapott:

- Péterkém, ha a ruszók beveszik a Sas-hegyet, akkor végleg mi következünk és szarrá lőnek bennünket, mielőtt visszamennénk az alagútba.

Elfoglaltuk az új lőállást a Csörsz utcában, a Győri úttal szemben. Február 4-én és 5-én aránylag csöndesültek a harcok, ez nem jelentette azt, hogy a gránát- és aknatűz megszűnt volna, hanem a gyalogsági tevékenység a Sas-hegy környékén volt erős, onnan hallatszott a kézfegyverek zaja, hol gyöngébben, hol erősebben. Ugyanis a Sas-hegyet az oroszok stratégiai szempontból fontos pozíciónak tekintették és minél előbb igyekeztek ismét elfoglalni. Másnap, 6-án délután, már értesültünk arról, hogy a hegyen küzdő magyar egységeket bekerítették, a lejjebb küzdő németeket megsemmisítették. Néhány megmaradó alakulatnak sikerült a Gellért-hegy irányába visszavonulni, egy részük az Alkotás úton és a Hegyaljai úton helyezkedett el új lőállásokba. Így a gyűrű mindinkább szorosabbá vált körülöttünk. Egyre fásultabbá váltunk, óráról órára éltünk, hogy mit ettünk, már nem is emlékszem, inkább a szomjúságra, mert vizünk is alig volt. A visszavonulóknak is az volt a véleménye, hogy már csak órák kérdése és elérnek bennünket az orosz csapatok. Az a hír járta, hogy mi is visszavonulunk a Csörsz utca aljára és az ott lévő romos házakban foglalunk tüzelőállást, a mi helyünkre pedig a visszavonuló gyalogosok kerülnének. Egész este feszültségben voltunk, még megettük a kis lóhús porciónkat, de készültségben vártuk az oroszok támadását. A fegyverropogások a Sas-hegy irányából hallatszottak, de hajnali öt órakor erős ágyú- és aknatűz indult meg egységeink ellen, a Németvölgyi temető irányából előretörő orosz gyalogsággal alakulataink már fölverték a harcot. Hamarosan egy rajnyi orosz katona elérte a Győri út egyik sarokházát. A csendőrhadnagy parancsnokunk észrevette, szakaszunkból két részleget állított össze, az egyiket a ház visszafoglalására vezényelte, a másikat a MOM gyárba betört oroszok visszaverésére küldte. Ez utóbbiba voltam én is beosztva. Rövid (vagy Isten tudja meddig tartó) tűzharc után a mieink visszafoglalták a házat és a gyárat. Néhány orosznak sikerült elmenekülni, a többi elesett. Nekünk is súlyos veszteségeink voltak. A részlegvezető csendőrmestert azonnal szitává lőtték. A mi örökké vidám tűzér hadapród barátunk, aki szintén részt vett az akcióban, az oldalába kapott egy géppisztoly sorozatot. Nagy nehezen sikerült segélyhelyre vinni, ahol orvos nem volt. A bajtársaktól megtudtam, hogy később a sziklakórházba szállították, de már nagyon kivérzett állapotban. A sorsáról nem hallottam többé, de az elmondottak alapján azt hiszem, hogy a születendő gyermekét soha nem láthatta meg.

A helyzetet a harcoló katona nem tudja fölmérni, csak annyit, hogy előre tud-e menni, a föladatot végre képes-e hajtani, vagy sem, vagy éppen visszavonulni kényszerül. Én is így voltam, a mi részünkről az orosz támadást megállítottuk, aztán hamarosan megtudtuk, hogy a környékünkön az ellenség támadása megtorpan, átmenetileg; viszont a sas-hegyi bekerített magyar alakulatokat, akik a végsőkig küzdöttek, megsemmisítették.

Február 8-án reggel bennünket is a Csörsz utca végén lévő védőállásba vezényeltek, amely talán utolsó lehetett ezen a részen. A front (ha lehet erről beszélni) bal oldalán német gyalogosok helyezkedtek el. Nekik még volt két villám-géppuskájuk, két aknavetőjük és lőszerük. Utánpótlást repülőkről kaptak, némi élelmiszert is. Nekünk nemigen jutott egyikből sem. Mi a házakban helyezkedtünk tüzelőállásba. A tőlünk jobbra lévő utcában is a mi embereink foglalták el a pozíciójukat, egy német szakasszal karöltve, három géppuskájuk volt mindössze. A mi előző állásunkba gyalogosok húzódtak. Ők képviselték az első vonalat. Azt a parancsot kapták, hogy túlerő esetén vonuljanak vissza a mi vonalunkba.

És aztán?... Tulajdonképpen haditervünk nem volt, nem is lehetett, a Sas-hegy elfoglalásával az oroszok kezében volt a kezdeményezés, mi csak védekezhettünk a helyzethez igazodva. Előttünk a gőzhenger, mögöttünk a Duna, evvel tisztában voltunk. Azt is tudtuk, hogy utóharcokban nemigen hagynak életben senkit, annyira eldurvult már a harci magatartás a keserves véres küzdelmekben.

Késő délután megkeresett a csendőr főhadnagy parancsnokom, akkor közölte velem, hogy a hadapród őrmester barátomat sikerült kórházba vinni, de reménytelennek gondolja, mert 6 vagy 8 golyót kapott az oldalába. Ugyanakkor a volt parancsnokom üdvözlét hozta, aki még az alagútban tartózkodott kevés emberével és a sebesültekkel. Engedélyt kértem tőle, hogy meglátogassam. Meg is adta, mert aránylag csönd volt. Az alagút nem volt túl messze, de jóformán hason csúszva tettem meg az utat odáig. Leírhatatlan örömmel fogadtak, pedig semmi vigasztaló hírt nem vittem magammal. A sebesülteket is meglátogattam, rémes állapotban voltak. Se orvos, se gyógyszer, se kötszer. A sebeik átható bűze töltötte meg a vagonok levegőjét. Avval vigasztaltam őket, hogy vége lesz már ennek a helyzetnek, s az oroszok majd csak ellátják őket.

Ebben nem nagyon hittek, féltek attól, hogy sorra lelövöldözik őket. A későbbi sorsukról nem tudtam meg semmit. Szerencsére a hideg miatt a halottak nem okoztak gondot, sorba rakták őket a földre, ahol hely volt. Visszamentem a tisztí vagonba és át kellett élnem életem egyik legnagyobb csalódását. A főhadnagym közölte velem, hogy az alagútból néhány tisztársával máshová vezénylik, de engem nem visz magával.

- Ahová én megyek, túl veszélyes, te még nagyon fiatal vagy, nagyobb esélyed van így a túlélésre. - Ezzel indokolta a döntését.

A világ összeomlott bennem, még ma sem felejttem el, hiszen úgy ragaszkodtam hozzá, mint az apámhoz, és azt éreztem, eltaszít magától. Könnyezve búcsúztunk egymástól, s a többiektől is. Szinte elviselhetetlen, nehéz ürességet éreztem, kábán támo lyogtam ki az alagútból. Hogy tehette meg ezt velem a parancsnokom, teljesen egyedül maradtam. Miért nem vitt magával? Még ma is sajog a belsőm, ha eszembe jut. Az ágyútűzben jóformán nem is törődtem magammal, nem bántam volna, ha egy gránát telibe talál. Visszaérve az állásunkba, lejelentkeztem a főhadnagy parancsnoknál és kérdésére elmondtam neki a búcsúzásunkat, meg a bánatomat. Ő avval vigasztalt, hogy valószínűen ez a kis tisztí csoport a Várba ment, amelyet még az oroszok nem tudtak elfoglalni, milyen céllal, nem lehet tudni, de biztosan azért nem beszélt róla, mert besúgók mindenütt akadnak. Abban pedig igaza volt, ha oda mentek, nem biztos, hogy életben maradnak. (Jóval később tudtam meg, hogy a Várból való kitörésre rendelték be őket, amire 1945. február 11-én hajnalban került sor.)

Éjszakára én is elfoglaltam a tüzelőállásomat, becsavartam magam a pokrócomba és próbáltam pihenni. Nem tudtam aludni, de az ott lévő bajtársaim se, akik kivétel nélkül csendőrök voltak, nagyobbára beszélgetéssel töltöttük az éjszakát. Csodáltam a nyugalomukat, fegyelmezettségüket. Fájdalmam miatt avval vigasztaltak, ha életben maradunk tisztázódni

fog, miért nem vitt magával a volt parancsnokom. Egységünk föladata az volt, ha az előttünk állásban lévő gyalogság vonalát áttörik, nekünk kell fölvenni a harcot a betörő ellenséggel és visszaverni. Egész éjszaka fegyverropogás hallatszott a Gellérthegy és a Vérmező felől, valószínűen erősebb járőr tevékenység vagy olyan tapogató támadásféle zajlott. Lassan világossá vált előttünk, hogy mi a körülvevő gyűrűből kitörni nem tudunk (később megtudtam, hogy a gyűrű négyszeres volt), illetve öngyilkos vállalkozás lett volna. Még egy föladatunk lett volna talán, a várból kitörő harci egységeinknek kellett volna, hogy az utóvédjei legyünk. A helyzetet látva ez csak illúzió volt, hiszen hol tudtak volna ők is kitörni.

Kivilágosodás után február 9-én kellemes meglepetésben részesültünk, reggelire hóléből főtt, meleg teát kaptunk, kis cukorral ízesítve, hozzá kevés főtt lóhúst, fekete kenyeret. A legrosszabb körülmények között is mindig akadt olyan ember, akinek volt akasztófahumora. Akkor is elhangzott egyikük szájából:

- Bajtársak, ez az utolsó vacsora, vegyétek és egyétek... És ezt teli szájjal, mosolygó szemmel mondta.

A nappal aránylag *csöndes* volt. Február 10-re virradóra megszólaltak a szovjet ágyúk és veszett tüzelésbe kezdtek. Már előtte éreztem, hogy valami nagyon rossz fog velünk történni, és ezt nem a történetekre visszatekintve mondom, hanem mert életem során ez többször előfordult velem, és sajnos, mindig valami tragikus eseményt jelentett. A pesti oldalról is kaptunk tüzet. Sejtettük, hogy komoly gyalogsági támadásra számíthatunk, amely a tűzérségi tűz alábbhagyása után be is következett. Három irányból támadtak, a Sas-hegy, a Vérmező és a Németvölgyi temető felől. A gyűrűnek kb. 60 %-os szakaszából jött, özönlött az orosz gyalogság. A Csörsz utca teljes szélességében, miután áttörték az első vonalunkat, mint az elszabadult ár közeledtek felénk, páncélos kíséret nélkül. Az utca két oldalán a mieink pusztító tüzet zúdítottak rájuk, halott, sebesült hegyén-hátán, de a házakból tüzelőket a túlerő hamarosan megsemmisítette, a szó szoros értelmében. Lehet, hogy volt, aki megadással próbálkozott, nem láthattam. Mindenkit elpusztítottak. A tömeg ordítva lövöldözve közeledett felénk, mint egy hólavina, a két német villámgéppuska iszonyatos irtást végzett köztük.

Az úttest tele volt elesett orosz katonával. A támadás meg is torpant, nem tudtak egyből lerohanni minket. Tőlünk jobbra, a szomszéd utcában is heves harcok folytak, egy magyar szakasz próbált ellenállni a túlerőnek. A hadnagy parancsnokunk 6-8 ember segítséget küldött tőlünk, köztük voltam én is és még 2-3 német katona. Rohantunk át a veszélyeztetett háztömbhöz. Mikor már a közelébe értünk, láttuk, hogy elkéstünk, mert már az oroszok, az állásunkat áttörve, *letaposták* a mieinket és ők rohantak velünk szembe. Hirtelen 15-20 katonát láttam magam előtt, véres szemekkel, a félelemtől és talán a győzelem érzésétől eksztatikus ordítással tüzet okádó géppisztollyal közeledtek. Én is húztam a nekik szegezett fegyverem ravaszát amíg a táram ki nem ürült. Szerencsére engem nem találtak el, ezt csak tudat alatt észleltem. Akkor hirtelen mögöttünk is artikulálatlan ordítás hallatszott. Valaki közülünk fölkiáltott:

- Vigyázz!!!... Hátulról!!!...

Utána összecuklott és előre esett, csak egy kis szivárgó véres pont látszott a szeme között. Bekerítettek, villant az agyamba. A következő pillanatban óriási robbanást láttam, éreztem tőlem néhány méterre (kézigránát? akna?), amelynek az ereje a közeli ház falának vágott. Megszédülve leestem, de félig kábultan éreztem, hogy valaki a karom alá nyúl és kiabál:

- Kapaszkodj erősen belém, itt a pincén keresztül meneküljünk!

Összeszedtem magam és segítséggel levánszorogtam a közeli pincébe. Homályosan láttam csak, hogy négyen vagy öten lehetünk, magyarok, géppisztollyal a kezünkben. Ahogy leértünk a pislákoló méccsel halványan megvilágított pincébe, még nem láttunk tisztán, csak nagy sikoltozást, gyereksírást hallottunk, és ahogy megszoktuk a félhomályt a lépcső alján a sötétből négy orosz katona alakja bontakozott ki előttünk, akik géppisztolyukat nekünk szegezve megállítottak bennünket.

- Sztoj!

Éreztem, hogy most befejeződik minden. Vége az életnek, de a szenvedésnek, a reménytelenségnek is. Édesanyámra gondoltam. Vártam a végső sorozatot. Csönd... Nem jött... Az egyik orosz katona géppisztolyával fölfelé billentett, valamit mondott, mozdulatából megértettük: dobjuk el a fegyvert és emeljük föl a kezünket. Nem tudtuk fölfogni, ma sem értem, miért nem lőttek le bennünket. Hiszen jogos lett volna. Tíz másodperccel előbb még egymás ellen harcoltunk, és a mi kezünkben is fegyver volt. Fordított esetben lehet, hogy mi szó nélkül megtettük volna, hiszen üldözőkként tekintettük volna őket. Ahogy az ott lévő civilek később elmondták, az oroszok ugyanis néhány perccel előztek meg bennünket. Arról nem is beszélve, hogy ilyen végharcban nem teketóriáztak az ellenséggel, különösen a németekkel nem. Lehet, hogy nagyon meglepődtek? Az túl szép lenne, hogy a civilek, a gyerekek miatt nem lőttek, vagy mégis?... Sohasem tudtam megfejtetni, de a gondviselésben azelőtt is, és azóta is hiszek.

Hadifogság

Foglyok lettünk, élve maradtunk. Félig öntudatlanul dobtuk el a fegyverünket, fölszólításra átadtuk a kenyérzsákunkat, amelyet üresen visszaadtak, kapkodva húztuk le a csizmánkat, cserébe legyőzőink lerohadt lábbelijéért. Ebben is szerencsém volt, szűk volt mindegyiknek, úgyhogy mérges káromkodással visszadobták. Mint foglyokat kísérték vissza a Csörsz utcába, akkor már lehattunk harminc-negyvenen, amikor az utcán mentünk végig. Rengeteg halottat láttunk, kerülgettük őket, a sebesültek nagy része is még ott vergődött, jajgattak, hörögtek szanaszét. Abba a gyárba mentünk (MOM), ahol pár nappal azelőtt a tüzelőállásunk volt. A gyár előtt láttam egy nagyobb orosz egységet, hóleplekbe öltözve, több százan lehettek. Ez volt a bevetésre váró tartalék, illetve a következő hullám. Ebből is láttam, mennyire reménytelen volt a harcunk ilyen óriási emberanyaggal rendelkező hatalommal szemben. Biztos voltam benne, hogy a támadásuk nem áll le a mi elfoglalt állásainknál, hanem folytatódik a Vár és a Gellért-hegy környéki maradék alakulatok ellen.

A gyárban már több száz embert őriztek. Nagyjából magamhoz tértem és visszagondoltam a történetekre, nem tudtam megfogni az időt, azt hiszem, hogy az utolsó eseményeket a fogságba esésig, csak rohanó percekben lehetne mérni. Az udvaron ácsorogtunk egy darabig, majd egy pincehelyiségben padon szorongtunk. Mindjárt föltűnt, ahogy körülnéztem, hogy egyetlen egy német katonát sem látok. Akkor már az a hír járta, hogy a német sebesülteket egyszerűen lelövik, nem bajlódnak velük.

Lassan próbáltam tájékozódni, és a zajokból, meg az ajtónyílás előtt elmenő fehérköpenyes alakokból arra következtettem, hogy az épületben segélyhely lehet. Már ahogy a pincébe értünk megtiltották az örök a beszélgetést, de természetesen suttogni tudtunk egymás között. Egy csendőr ült mellettem a századunkból, ő figyelmeztetett, hogy véres a kezem. Mondtam neki, hogy biztosan fölszakadt a sebem, amikor falhoz vágott a légnyomás. Valóban akkor

kezdtém érezni, hogy fáj a hátam, fejem, mindenem. Néhány perccel megelőzően nem messze tőlünk az őrség részére fönntartott padra két pufajkás ült le és oroszul beszélgettek. Egyikük ránk figyelt. A csendőr folytatta a suttogást.

- Jó volna, ha szólnál valakinek a kezed miatt, hátha segítenek. Nem játék ez, még el is fertőződhet.

Meglepetésünkre az egyik pufajkás magyarul szólt ránk.

- Maguk miről tárgyalnak itt, nem tudják, hogy tilos a beszélgetés!

A csendőr válaszolt helyettem:

- Tudjuk, de a bajtársam megsebesült, fölszakadt a sebe.

- Maga honnan tud magyarul? - kérdeztem hirtelen.

- Magyar partizánok vagyunk - mondta büszkén. - És maga, maga is csendőr?

- Nem, én tüzér vagyok.

- Nahát, hogy került ide?

A beszélgetésre a ruszki őr is odafigyelt, megkérdezte, hogy miről van szó. A pufajkás magyarázta neki, hogy baj van a sebesült kezemmel, majd nemsokára fölkelt és kiment. Jó idő múlva visszajött és elmondta, hogy beszélt az egyik orvossal a sebesülésem miatt, aki megígérte, ha ideje lesz, megnézi a karom. Utána hosszú beszédbe kezdett, aminek az volt a lényege, hogy a budapesti harcokban váratlanul nagy volt a szovjetek embervesztesége, ami miatt különösen az SS-eknek és a csendőröknek bűnhődniük kell.

Nem is nagyon tudtam figyelni, ólmos fáradság jött rám, álmatlan alvásba zuhantam ülő helyzetben. Arra riadtam föl, hogy veregetik a vállam, költögetnek. A pufajkás volt, aki beszélt az orvossal. Intett, hogy menjek vele. Fölmentünk egy folyosóra, és bekísért egy olyan hevenyészett kötözőbe, ahol egy orvosnő tevékenykedett. Nagy hangon szólt hozzám, és egy kifejezése megmaradt az emlékezetemben, amit később számtalanszor hallottam tőlük. Ez olyan káromkodásféle, amely az anyával kapcsolatos. Hogy azt gyalázkodásból ismételtette, vagy csak szólásmondásként, nem tudom, de meglehetősen gorombán tépdeste rólam a sebembe száradt, véres kötést. Nyomkolásztá, lemosta valami fertőtlenítő szerrel, porral behintette és új kötéssel látott el. Közben a pufajkás mondogatott neki valamit. Mire az orvosnő néhány sort írt egy papírlapra és a kezembe nyomta. Kérdően néztem a kíséremre.

- Erre jól vigyázzon, tartsa meg, evvel igazolja, hogy orosz orvos kezelte. Tudja, ezeknél a párton kívül csak egy úr van: a dokument.

Szavaiból jóindulatot éreztem ki, csak azt nem tudom, mivel érdemeltem ki ezt a szimpátiát.

Már jó kivilágosodott, amikor kiterelgettek bennünket az utcára. Erős harci zaj hallatszott a Vár felől is, a Gellért-hegy felől is. Ebből következtethettünk arra, hogy ezen a két helyen még mindig van ellenállás. Elindultunk a Csörsz utcán fölfelé, majd jó órák gyaloglás után valami kibombázott gyárban adtak ismeretlen meleg lötytyöt és egy darab kenyeret. Nem volt jó, de meleg volt és sós. Ami ezután következett, az egyenlő volt a kálváriával. Jó besötétedésig mentünk, vánszorogtunk hegynek föl, hegynek le, dombra föl, dombról le. Amúgy is le voltunk gyöngülve az utóbbi hetek elégtelen élelmezése miatt, de ezt a megerőltető menetet nem is tudom, hogyan bírtuk. Figyelmeztettek bennünket, hogy, aki lemarad, lelövik. Néha megálltunk valahol enni és éjszakára egymásnak dőlve valamilyen fődél alatt aludni. Azt hiszem, ezt az erőltetett, hajszás menetet, csak a fiatalságunk és az edzettségünk miatt bírtuk. Ha visszagondolok arra a vidékre, ahol jártunk, akkor sem volt fogalmam, hol vagyunk, és ma

se tudnám megtalálni azt az utat, amelyet végigszenvedtünk. Talán február 12-én lehetett, amikor laposabb vidékre értünk és az út is egyenesebbé vált. Elterjedt köztünk a hír: valaki fölismerte az utat, ami csak Budafokra vezethet. Az idő sem kényeztetett bennünket, nagyon hideg lett, az úton többször megálltunk pihenni, mert egyre gyakrabban hallatszottak lövések, amelyek a kidőlt katonákat búcsúztatták kíméletlenül az árnyékvilágtól. A minket gyalogosan kísérő pufajkás örök sem lehettek boldogok, de ők legalább jobban táplálkoztak és váltották is őket. Azért nem haragudhattak a beosztásukért, mert sokkal jobb volt, mint a frontszolgálat.

Budafokra beérve egy óriási pincébe mentünk, amely hordókkal volt tele, nagyjából szétverve, kilyukasztva, üresen. Az oroszok tüzet gyújtottak, hogy meg ne fagyjunk, de nem fértünk a tűzhöz - lehettünk vagy háromezren - úgyhogy kisebb tüzeket gyújtottunk, donga volt bőven. A füsttel nem törődtünk, örültünk, hogy nem fagyunk meg. Reggel a szabad téren ötösével számoltak bennünket, ami elég sokáig tartott, mert többen végezték a műveletet és sehogy sem akart azonos eredmény kijönni. Név szerinti regisztrálás nem történt. Sorakozás után a Duna felé indultunk. Őreink hiába ordítottak, zavarászták a kis házakból kijövő lakosságot, nem bírtak velük. Azok, sírva, zokogva, részvétellel integettek, búcsúztak tőlünk. Élelmet hoztak, osztogattak köztünk. A Duna-partra kísérték, szívszorító volt látnom azt a harci terepet, ahol két hónappal azelőtt még mint magyar katona küzdöttem bajtársaimmal együtt. Egyébként nem értettük, hogy miért hoztak ide bennünket. Váratlanul Buda irányába indultunk. Útközben mindenütt a háború pusztításával találkoztunk, a halottak megdermedve feküdtek szanaszét, de nem csak magyarok és németek, hanem oroszok is. Egy iskolaudvarba mentünk, ahol tőlünk távolabb már volt egy másik fogolycsoport, ahonnan kiabáltak felém, megismertem két hadapródiskolai társamat. Az ismételt számolás után összevegyültünk. Találkoztam ezzel a két iskolatárssal, kiderült, nem csak én, hanem rajtuk kívül mások is önként jelentkeztek harcoló alakulatokhoz. Másnap reggel adtak enni, a szokásos lötytyöt egy darab kenyérrel, utána elindultunk és hosszú menet után a romos Gellért szállónál álltunk meg. Jó ideig ott ácsorogtunk, majd elindultunk a Vár felé. Képtelen vagyok leírni azt a látványt, hiszen pár nappal megelőzően volt a kitörési kísérlet. Ez már nem is háború volt, hanem emberirtás, hullák, hullahegyek: magyarok, németek és oroszok egymás hegyén-hátán. A Vár láttán sírva fakadtunk, ha nem is látszott rajtuk, befelé könnyeztünk. Mi lett ebből a gyönyörű palotából? Sohasem hittem volna, hogy ezt újjá lehet építeni.

Az éjszakát ott töltöttük, majd másnap reggel adtak ismét enni. Utána menet, aminek nem láttuk a célját. Az volt az érzésünk, hogy azért menetetletnek, hogy ne legyen erőnk megszökni. Elhaladtunk a Lánchíd alagút bejárata előtt, majd a Vérmezőn keresztül. Mindenfelé a harcmező frissen elhagyott apokaliptikus képe. Utunk közben a civil lakosságot nem lehetett megakadályozni abban, hogy megközelítsenek. Legtöbbje kétségbeesetten a hozzátartozóját kereste. Ki látta?... Hol látta?... Ott volt-e?... Kikeveredtünk a Duna-partra és a Margitsziget közepe táján megálltunk. Ott megint megszállt a lakosság bennünket. Akkor hallottam egy ápolónőtől, hogy a lánchídi alagútban dolgozott, amely tele volt sebesültekkel. Az oroszok mindkét bejáratát begyújtották és a bent lévők mind meghaltak a füsttől. Hogy igazat mondott-e? Lelke rajta.

Hamarosan tovább indultunk, Óbudán keresztül haladva ismét dombokon kínlódtunk a nagy hóban, végül Hűvösvölgyben kötöttünk ki. Hűvösvölgy kitörési hely volt, ennek megfelelő látvánnyal. Az volt a föltűnő, hogy az elesettek egyikén sem volt lábbeli. Átkínlódtuk az éjszakát, megemésztve a kis vacsoránkat, másnap ugyanazon az úton visszaindultunk. Esztelenség!.... Most már biztosak voltunk abban, hogy foglalkoztatni, fárasztani akarnak bennünket, s az se véletlen, hogy a legveszettebb harcok színhelyén keresztül menetetletnek, nyilván pszichikai okokból. Valahogy az Erzsébet fasoron keresztül a Városmajorba értünk, ott a házak között sorakoztattak és végre szóltak valamit hozzánk. Egy tiszt beszélt tolmács

segítségével és elmondta, hogy Debrecenbe visznek bennünket, ahol már megalakult az új kormány és átadnak nekik bennünket. Ezt ugyan nem hittük el, dehát egy fogolynak minden biztató szó reménysugár. Kétkedésünkben mennyire igazunk volt!... Ötven évvel később találkoztam avval a tűzérőhadnaggal, aki ott volt velünk Budán. Ő elmondta, hogy valóban Debrecenbe vitték azt az egész társaságot, csak ott nem álltak meg Focşani-ig, a romániai gyűjtő-elosztó táborig, s onnan pedig a Donyec szénbányákig. Szerencséjére *csak* három évet *húzott le* ott és kibírta.

A sejtéseimtől függetlenül én már a fogságba esésem első napjaiban elhatároztam, hogy megszököm az életem árán is. Mindenkinek rossz a fogság, de én betege voltam, úgy éreztem, egy-két hét és bedilizek. Nem tudtam elviselni azt sem, hogy tele vagyok tetűvel.

Romos épületekben helyeztek el bennünket, elképzelhető, hogy milyen körülmények között. Az élmezérsről nem is beszélve, hiszen a szabadon élő pesti nép is éhezett. A piszok, a mocsok, a tetvek, még az is kibírható egy darabig, de a bezártságot, a szabadság hiányát képtelen voltam megszokni. Jobban éreztem magam Tabánban az ágyútűzben, mint itt. Már a fogságom elején összetalálkoztam két nálam idősebb hadapród iskolatársammal, akiknek elmondtam makacs szökési szándékomat. Az idősebb leszakadt tőlünk, ő meg volt félemlítve, mondván, szökés közben lelőnek, ezt megígérték, meg is teszik. Ha a frontot megúsza ép bőrrel, miért dögöljön meg úgy, mint egy kutya. A fiatalabb - ő is fölöttem járt - kitartott velem. Véletlenül őt is Feketének hívták, Fekete György volt a neve, de nem voltunk vérrokonok, csak a nevünk egyezett és az útírány: ő Körösladányban élt a szüleivel, nekem pedig a nagymamám lakott ott.

Kitartóan figyeltük a körülményeinket. Házunknak két kapuja volt, mindkét kapuban egy-egy őr; rács, szögesdrót sehol. Amellett megfigyeltük, hogy az őrok is lazán, mondhatnám trehányul, teljesítették a szolgálatukat. Úgy láttuk, hogy a város elfoglalása örömen ez a lazaság az egész szovjet katonaságra kihatott. Nem egyszer láttuk az őroket ittasan, sőt szolgálat közben is, dugeszben, emelgették az üveget. Ez megkönnyítené a dolgunkat, hiszen ki lehetne ugrani a földszinti ablakból. De ez föltűnő lett volna még éjjel is, amikor járőrök bókászta mindenfelé és természetesen kijárási tilalom volt, és kutyára, macskára is lőttek. Azt is megfigyeltük, hogy azokat a foglyokat is csak egy őr kíséri, akik a kenyeret hordják pokrócban a hátukon, a közeli templomból. Ezt az utat választottuk. Minden alkalommal másokat jelöltek ki erre a feladatra. A válogatásnál mindig szorosan egymás mellé álltunk, mert csak azt mondták: ez a húsz ember lépjen ki a sorból.

Végre ránk esett a választás, ez február 22-én történt, a névnapomon. A szívünk majd kiugrott a helyéről, a barátomra néztem, halálsápadt volt. Megbeszélt tervünk nem volt, abban állapodtunk meg, hogy az alkalomtól és a helyszíntől függ minden. Ami ezután következett, ha nem ment volna vére a játék, beillett volna egy század eleji burleszkefilmbe. A templomhoz értünk, az őrünk előre szaladt, föl a lépcsőn, s mi ketten egyszerűen továbbmentünk az utcán, úgyhogy még a társaink sem vették észre.

Ballagtunk, egy-két orosz patrult láttunk, de majdnem kivétel nélkül részegesek voltak. Ilyenkor elkerülve őket, kis utcákban folytattuk az utunkat. A célunk édesanyámék voltak, a VIII. kerületben. Aggódva, remegve gondoltam rájuk, remélve, hogy éppen találjuk őket. Baj nélkül értünk a Dunához. A parton kis csoport várakozott, civilek voltak. Magyar egyenruhánkat nagyon megnézték, amikor odaértünk és azonnal kérdésekkel rohamoztak meg. Természetesen nem beszéltünk a szökésünkről, csak arról, hogy szeretnénk átjutni. Egy idősebb férfinak volt elég esze ahhoz, hogy a kíváncsiakat lecsillapítsa.

- Emberek, hagyják már békén őket, inkább álljuk körül, nehogy a ruszkiaknak föltűnjenek.

Erre mindenki elhallgatott, és mikor a túloldalról megjött a csónak, utasai kiszálltak, minket előre tessékeltek, ismét figyelmeztettek, hogy kucorogjunk le a fenékre, nehogy az oroszok észrevegyenek. Így keltünk át a zajló Dunán, onnan amilyen gyorsan csak lehetett, ugyanúgy a mellékutcákon keresztül nagy szerencsével a Szigetvári utcában édesanyámék házához értünk. Nagy kő esett le a szívemről, mikor megpillantottam az épületet, mert abban az állapotban volt, mint mikor legutoljára voltam itt látogatóban, tehát újabb találat nem érte. A lépcsőket kettesével véve rohantam föl a harmadik emeletre, a barátom kifulladásra, alig bírt követni. Ahogy fölértem, megpillantottam édesanyámat, aki a függőfolyosón éppen egy szőnyeget söprögetett. Amikor meglátott szegénykém, összeesett, fölkaroltam, bevittem a lakásba, ahol a nővérem és a nagynéném dermedtek meg, ahogy megláttak. Édesanyám lassan magához tért a díványon. Ránk nézett és azt mondta:

- Látjátok, ugye megmondtam, megálmodtam, hazasegítette a Jóisten! Fiam! Kisfiam!

Sokáig öleltük egymást.

Iván László

Előszó

Kamaszodó, 14 éves gyerek voltam, amikor a szegedi Baross Gábor főreál iskolának reálgimnáziumi osztályába beíratlak 1938-ban. Szerény anyagi körülmények között éltem, apám módos családból való volt ugyan, testvéreivel együtt a szőregi téglagyár tulajdonosaként, de a húszas, harmincas évek gazdasági válsága elvitte a vagyont. Félénk, csöndes természetet örököltem, akkor tele gátlásokkal és pattanással. Gátlásaimat szüleim, számomra érthetetlen, egymás közti viszonya is fokozta, betetőzősként édesanyám korai tragikus halála pedig még zárkózottabbá tett.

Akkor még a zsidó mivoltunknak nem nagyon éreztem a hátrányát, pedig abban az évben kezdték a zsidótörvényeket létrehozni, amelyek ugyan egzisztenciális nehézségeket okoztak, az egyetemen *numerus clausus* volt (amelyet nem volt nehéz kijátszani), de tulajdonképpen a magyar zsidóságot a német megszállásig (1944. március 19.) nagyobb bántódás nem érte. Engem meg egyáltalán nem, mert még most is hálával gondolok a Fírbás Oszkár igazgató által vezetett iskolámra, ahol a négyéves tanulmányaim alatt sem az osztálytársaim, sem a tanáraink részéről hátrányos megkülönböztetést sohasem tapasztaltam. A háború óta Franciaországban élek és azt mondhatom, hogy igazi nosztalgiám csak az egykori alma materhez, az osztálytársaimhoz köt. A tanáraink már eltávoztak, apámat, rokonaimat megölték, a családból csak egyedül én maradtam.

1942-ben, amikor leérettségiztem, már éreztem a zsidótörvények hatását a saját bőrömmön is. Nem voltam valami jó tanuló és közepes bizonyítvánnyal semmi reményem nem volt arra, hogy főiskolára, vagy egyetemre bekerüljek, azonfelül egy szegény zsidónak az összeköttetései is hiányoztak. Apám akkor már két éve az öreg zsidók menházában élt, beteg ember volt. Én ott, mint felügyelő tettem szert nagyon vékony kis jövedelemre. Szakmát kellett tanulnom, mert ebben a helyzetben értelmiségi alkalmazást nem kaphattam. Reméltem, hogy a háború nem tart örökké, de addig is valamiből meg kellett élnem. A finommechanika mindig érdekelt engem, ezért ezt a szakmát választottam. Csak Budapesten találtam megfelelő helyet, s mivel az ottani egyik izraelita otthonban kedvezményesen kaptam szállást, ott próbáltam szerencsét. Egy író- és számológép javítóműhelyben sikerült tanoncként állást szereznem. Az egyetlen főnökömnek azonban nem voltam nagyon ínyére, mert az érettségim és a korom miatt csak másfél éves volt az inasidőm, jobban szerette a fiatalokat, mert azokat három évig dolgoztathatta jóformán ingyen. Nekem is csak heti öt pengőt fizetett, ami kevés volt a megélhetésemhez.

Ennek a budapesti otthonnak MIKÉFE volt a neve, 1844-ben alapították, a célja az volt, hogy a fiatal zsidókat a kézműves szakmák felé irányítsák, bizonyítandó, hogy ők nemcsak üzletelni tudnak, hanem az iparban is megállják a helyüket.

Nagy segítség volt az is nekem, hogy a fővárosban élő nagynénémtől kaptam egy kis zsebpénzt, azonkívül segítettem tanulásban a főnököm második gimnazista fiának, az is jelentett valami kis jövedelmet. Így tehát összejött annyi, hogy úgy, ahogy meg tudtam élni.

A munkám nagyon silány, egyhangú volt, abból állt, hogy benzinben mostam a gépalkatrészeket és kiszállítottam a megrendelőknek. Ez a tevékenységem a főnökömnek nagyon megfelelt, az éhbérem még inkább, de azt hiszem, így sose tanultam volna meg a szakmát. Azért valahogy megvoltam, léteztem.

Emlékezetes nap volt az életemben, fordulópont, de nemcsak számomra, hanem az országéra is, 1944. március 19-e, vasárnap. Közömbös, unalmas napnak indult, a délelőtti egy nagykörúti teremben asztaliteniszezéssel ütöttem el, amikor délben a rádió figyelmeztető előriadót jelzett, amely azt jelentette, hogy ellenséges repülők lépték át a határt. Barátaimmal abbahagytuk a játékot, gyorsan összeszedelőködünk és siettünk vissza az otthonba, míg a tényleges riadót nem jelzik, mert akkor már leáll a közlekedés. Ahogy kijöttünk az épületből, meglepődve láttuk, hogy a körút tele van német katonával, katonai gépjárművek, köztük Tigrisek is jönnek-mennek, jelezvén Magyarország német megszállását. A rádió bejelentette, hogy új kormány alakult Sztójai Döme, a volt berlini nagykövet vezetésével, akiről köztudomású volt náci beállítottsága. Ettől kezdve minden megváltozott és világossá vált, hogy nekünk zsidóknak is megszűnt ez a relatíve nyugalmas helyzetünk, német uralom alatt csak rosszabb lehet.

Április 5-én behívót kaptam a *Zsidó Tanácstól*, hogy munkára jelentkezsem Budán a Wehrmacht főhadiszállásán. A Zsidó Tanácsot a németek agyalták ki, a feladata az volt, hogy végrehajtsa a németek követeléseit, jobban mondva: parancsait. Ezt minden általuk megszállott országban recept szerint így csinálták. A háború után a tanács tagjait együttműködéssel vádolták meg, legalábbis a többségüket, de ez nem mindig volt egyértelmű, mert sokan közülük megpróbálták menteni, ami menthető. Egyébként a németek ennek a tanácsnak a főállításával és (látszólagos) működtetésével a zsidókat akarták nyugtatni, hogy zavartalanul tudják előkészíteni a deportálásukat és a megsemmisítésüket.

Az akkori helyzetet jól jellemzi az az összejövetel és megbeszélés, amely '44 március 31-én a budai SS hadiszálláson, a Majestic szállodában Eichmann² és kísérete, valamint a Zsidó Tanács Stern elnök vezette küldöttsége között történt. Az elnökkel közölték a sárga csillag kötelező viselésének a rendeletét. Mikor látták a tanács tagjainak a megdöbbenését, az SS-ek így nyugtatták őket: *Ne aggódjanak, a zsidóknak semmi bántódásuk nem lesz, ha pontosan betartják a rendelkezéseinket és a parancsainknak engedelmeskednek.*

Ezt az álságos magatartást még megtoldották a következő jelenettel. A zsidó delegáció egyik tagja, dr. Gábor János emelkedett szólásra és nagyon elkeseredett hangon beszélt arról, hogy igen sértőnek találja a sárga csillagos megkülönböztetést, mert a családja mindig hűen szolgálta a hazát. Nagyapja részt vett a '48-as szabadságharcban, apja az I. világháborúban hadbíró őrnagyként teljesített szolgálatot és úgy érzi, méltánytalan ez az elkülönítés; azonkívül attól tart, hogy egyeseket a zsidók háborgatására ösztönöz. Eichmann képmutató mosollyal azt válaszolta:

- Ne aggódjon, ha ilyesvalami történne, én személyesen fogok közbelépni, és intézkedni.

Állítólag a külföldi cionista szervezetek és más zsidó vezetők tudtak a megsemmisítő táborokról, de nem informálták erről a magyar zsidóságot, ha mégis a beszivárgó hírek eljutottak egyesekhez az auschwitzi szörnyűségekről, nem hitték el, rémhírnek tartották. Auschwitz pedig nincs is túl messze a határtól. A magyar zsidók meg voltak győződve arról, hogy őket nem érheti nagyobb bántódás, hiszen a zsidóság együtt él a keresztény lakossággal békében, jó részük asszimilálódva magyar családokkal.

---

² Eichmann háborús bűnösként 1960-ban Israelben kivégezték.

Egyes zsidó vezetők a háború után úgy nyilatkoztak, hogy jobb volt az elhallgatás, mint a borzalmas, esetleges jövő ismerete, abban a reményben, hogy a szovjet csapatok előbb érnek Magyarországra, mint ahogy a németeknek sikerül végrehajtani az egész zsidóság deportálását. Egyébként a rémhírek terjesztése halálbüntetéssel is járhatott, a deportálás szót pedig ki sem szabad volt a szájon ejteni.

1944. június 10-én drámai esemény történt, amikor már a vidéki zsidóság elhurcolása javában folyt. Ezen a napon vidéki delegáció jelent meg Stern elnök hivatalában. Vezetőjük egy fiatal orvos volt: dr. Varga Imre.

- Szemet hunynak afölött, amit velünk csinálnak - mondták kétségbeesetten. - Zsandár-szuronnal kényszerítik családjainkat leplombált vagonokba avval az áztatással, hogy ez a mi biztonságunkat szolgálja, mert közel a front és azután ismeretlen helyre szállítják őket. Hová?... Senki se tudja. A keresztény világ miért nem tiltakozik? Ordítania, üvöltöznie kellene az érdekünkben, hiszen legyilkolnak bennünket! Ellenállni kell!

Stern elnök némán hallgatta végig a szűnni nem akaró panaszt. Látszott rajta a megdöbbenés és a tehetetlen szomorúság, de csillapítólag, a saját nyugtatására is azt válaszolta.

- A magyar hatóságok nyilvánvalóan tudnak erről, de német megszállás alatt vagyunk és ők parancsolnak, nem lehet ellenük semmit sem tenni. Zsidó fegyveres ellenállást csak óriási vér-fürdő árán lehetne végrehajtani, de teljesen hiábavaló lenne, mert a túlerő órák alatt fölmorzsolná az egészséget és még rosszabb helyzetet eredményezne.

Dr. Varga Imre másnap öngyilkos lett...

Sternék nem tehettek mást. Ha visszautasították volna a munkát, amivel a németek megbízták őket, vagy megszöktek volna - ami szinte lehetetlen volt - gyáváknak tartották volna őket, akik a felelősség alól bújnak ki. Ha az egész vezetőség lemondott volna, sorsuk a halál. A németek úgyis találtak volna helyettük másokat, vagy kitaláltak volna más, keményebb módszert.

Nem volt más kiutam, jelentkeztem Budán a kijelölt helyen. Több százan voltunk, nagyjából fiatal zsidók, velem egykorúak. Féltünk az oroszlanbarlangban, sorsunk, enyhén szólva bizonytalannak látszott. Csak azt a gondolatot dédelgettem magamban gyöngye vigaszként, hogy a főnököm elvesztette az alaposan kihasznált, érettségizett inasát.

Elsőként kaptunk egy igazolványt, hogy sárga csillaggal szabadon mehetünk a munkahelyünkre, mert anélkül az utcán tilos volt közlekednünk. Légoltalmi menedékhelyeket kellett Budán a hegyoldalakra vájni. Kaptunk megfelelő szerszámokat, amelyeket, ha nem használtuk, mindig levegőben kellett tartani. Néhány bányászt rendeltek ki mellénk, hogy irányítsák a munkát. Fölváltva Wehrmacht és SS katonák vigyáztak ránk, nem gorombáskodtak, de nem is nagyon törődtek velünk, úgyhogy nem szakítottuk meg magunkat a munkával, lazáltunk, ahogy lehetett. Nem sokáig. Egyik nap ordítózva rohant a csoportunkhoz egy SS altiszt jüdische Hunde! jüdische Schweine!³ kiáltásokkal, mondván, az Obersturmführer figyelt bennünket a közeli ház ablakából és látta, hogy szabotálunk, ha nem dolgozunk rendesen, gépfegyverrel lövet közénk. Az Obersturmführer neve Eichmann volt. Ha én ezt akkor tudtam volna... de nekünk egyik tiszt olyan volt, mint a másik.

A munkahelyünktől nem messze volt egy félelmetes híru épület, amelyből gyakran hallottunk ordításokat és vérfagyasztó kiáltásokat. A németek odavitték a gazdag zsidókat, hogy kínzásokkal kicsikarják tőlük rejtett ékszereiket, pénzüket. Talán én szegény zsidó nem kerülök oda - gondoltam, de egyáltalán nem voltam biztos benne.

---

³ Zsidó kutyák! Zsidó disznók!

A kényszermunka ellenére akkor még szabad voltam, továbbra is a zsidó otthonban laktam. Egyik reggel, 6 óra körül, nyilas karszalagos civilek jelentek meg, fölzártak bennünket és nagyon gorombán felszólították a lakókat, hogy az épületet a párt lefoglalja, nekünk adnak két órát a kiköltözésre. Beraktam a kis motyómat egy bőröndbe, kimentem a Hermina útra és avval szemben a Városligetbe sétáltam. Gondolkoztam, hogy hová menjek. Mind a két budapesti nagynénémnél már családok laktak, az reménytelen. Eszembe jutott egy volt munkatársam az írógép javító üzemből - olyan ötvenes korú -, akivel ugyan nem voltam közelebbi barátságban, de mindig nyíltan, emberi módon beszélgetett velem. Tudtam, hogy gyereke nincs, a feleségével kettesben élnek, gondoltam velük próbálkozom. Szerencsém volt, befogadtak. Munkaszolgálatosi behívásomig náluk laktam.

Amikor elkészöntem tőlük, a bőröndömbe ismét beraktam a holmimat, amit nem vittem magammal, és levittem a pincébe. A háború után ugyanazon a helyen megtaláltam, de majdnem üresen. Csak egy pár zokni, néhány könyv, meg néhány értéktelen apróság maradt benne. A szomszédok azt mondták, hogy az oroszok fosztották ki. Vagy elhittem, vagy nem, akkor már mindegy volt. A lakást, amely a legfelső emeleten volt, egy bombatalálat érte. Azt a kedves, befogadó házaspárt, sohasem találtam meg, pedig éltek valahol, ugyanis, amikor a lakás elpusztult szerencsére ők lenn voltak a pincében.

Munkaszolgálaton

1944. május elején én is megkaptam a katonai behívót, ami a fiatal zsidóknak katonai szolgálat helyett munkaszolgálatot jelentett, amelyet természetesen fegyver és rang nélkül kellett teljesíteni, vagy munkatáborban, vagy a fronton. Az idősebbek, akiknek a megelőző időkből rangjuk volt, akár tiszti is, elvesztették, magyarul, szégyenteljesen lefokozták őket. Legtöbbször civil ruhában teljesítettek szolgálatot, sárga karszalaggal. A frontra küldött egyes századokat azért lepusztult egyenruhákba öltöztették. A parancsnok rendszerint hadnagy volt, nagyobbára tartalékos, a keret főleg idősebb altisztekből állt. Szigorú katonai fegyelmet tartottak. Például a munkaszolgálatosnak (rövidítve: muszos) kötelező volt a legalacsonyabb rangú örvezetőnek is előre tisztelegni, ez is hozzátartozott a megaláztatáshoz.

A háború előrehaladtával egyre több és több muszost küldtek Ukrajnába, nehéz fizikai munkára, akiket erre a célra a Wehrmacht is gyakran kölcsönvett. Rendszerint a front mögötti területen dolgoztatták őket, frontközelbe ritkábban kerültek, az átszökésüktől tartva. Ennek ellenére többeknek sikerült. Így az egyik nagybátyámnak is, aki partizán lett és komoly katonai karriert futott be, de már itthon ismertük kommunista beállítottságáról. Tömeges szökések nem voltak, mert elterjedt a híre annak, hogy a zsidó muszosokat is a sorkatonákkal együtt fogolytáborba viszik és ugyanolyan sors vár rájuk, mint a többiekre, mondván: munkájukkal ők is segítettek az ellenségnek, úgyhogy a szökevények jó része ott maradt örökre valamelyik tömegsírban. Emiatt előfordult olyan kivételes eset is, hogy a doni áttörésnél, szerzett fegyverekkel, a muszosok vették föl a harcot a szovjetek ellen. Ezekről az eseményekről természetesen csak a háború befejeztével értesültem, mert az én sorsom másfelé vitt.

Május 15-én kellett jelentkeznem az ország észak-keleti csücskében fekvő Jolsfá községben. Ez egy kis falu, de akkor egy nagy munkaszolgálatos gyűjtő- és elosztó központ volt. Innen mentek az alakulatok a frontra, vagy hazai munkatáborokba.

A mi századunk a 107/302-es számot viselte és 220-an voltunk. A parancsnokunk harminc év körüli tartalékos hadnagy, civilben tanító. Nagyon rendes embernek ismertük meg. Igazságos, egyáltalán nem szélsőséges gondolkodású, becsületes ember volt, aki csak a helyzetét elviselve, igyekezett a mi életünket is emberibbé tenni, amennyire a parancsok megengedték. A háború után is hálások voltunk neki ezért a magatartásáért.

Az altisztjeink öreg, kiszolgált katonák, akik már frontszolgálatra alkalmatlanok voltak, rájuk sem lehet, utólag sem, rosszat mondani. A legidősebb közülük Fazekas őrmester volt, aki ha berúgott - úgyszólván naponta - akkor ordított velünk, de ő sem volt rossz ember.

Fegyverünk nem volt, a katonai beosztásunkat katonasapkáink képviselte, zsidó mivoltunkat a sárga karszalag. A sárga csillag lekerült a mellünkről.

Pár napi semmittevés után Ózdra vittek bennünket, ott kis munkacsoportokra választották szét a századunkat. Kik bányába, kik erdőirtásra vagy téglagyárba kerültek, mi pedig az olvasztóba, kohók mellé nyertünk beosztást, ami egyáltalán nem volt nyereség, mert embertelen nehéz munka volt. A lávaként kiömlő, folyékony vasat kellett vastag tömlőkkel vízzel locsolni, hogy lehűljön. A hőség olyan nagy volt, hogy a víz egy része már gőzzé vált, mire a vasat elérte volna. Eleinte még lélegzetet is alig tudtunk venni. Időnként kiengedtek a szabad levegőre, a júniusi kánikulában úgy éreztük magunkat mintha árnyékban lennénk. Félmeztelenül dolgoztunk, facipőben, bőrköténnyel, védőszemüveggel és kesztyűvel. Amikor a vas lehűlt, hatalmas kalapácsokkal darabokra kellett törni, azután a tőlünk pár méterre, lejjebb álló csillékbe dobni.

Egyszerű munkából lett felügyelőnk irányított, és látva kínlódásunkat, ügyetlenkedéseinket, próbált bennünket sürgetni. Még most is emlékszem a szavaira:

- Gyorsan, gyorsan! Képzeljétek el, hogy Sztálin apátoknak dolgoztok. - Biztosan büszke volt arra, hogy egyszerű melósból zsidók felügyelőjévé léptették elő.

A termelésünk érthető módon annyira gyatra volt, hogy pár nap után, megkönnyebbülésünkre, egy ötvenes létszámú csoporttal engem is elszállítottak Putnokra, ahol két hónapig erdőt irtottunk a környékben. Istállóban laktunk, amelyet egy napig kellett a ganétól takarítani, míg tiszta szalmát hinthettünk rá fekhelynek.

Erdőirtást kellett végeznünk a környékben. Hetes csoportokban dolgoztunk, fákat vágtunk ki, azokat legallyasztuk, méteres darabokba fűrészeltük a törzset és szabályos rakásokba hordtuk. Ki volt adva parancsba a napi kötelező teljesítmény, amelynek a mennyiségére már nem emlékszem.

Eleinte nagyon igyekezni kellett, hiszen senki sem volt közülünk a nehéz munkához szokva, de lassan belejöttünk, izmaink kezdtek hozzászokni a favágáshoz. A felügyelők állandóan avval fenyegettek bennünket, ha nem teljesítjük a normát, akkor visszavisznek bennünket a kohó mellé, vagy kiküldenek Ukrajnába.

Olyan gyakorlatra tettünk szert, hogy már lazítani is tudtunk, ahogy nem figyeltek ránk megálltunk pihenni. Többet semmiképpen nem akartunk termelni, nehogy fölemeljék a normát. Pechünkre román parasztokat osztottak be mellénk, akik félelemből nagyon igyekeztek és mindjárt fölemelték a mi normánkat is, mondván: amit a románok tudnak, azt nekünk is teljesíteni kell.

Az akkori helyzethez képest életünk elviselhető volt, babot kaptunk bőven, kenyeret is. A szárított káposzta viszont olyan volt a kukacaival együtt, hogy azt a disznók sem ették volna meg. Az én húszéves gyomrom viszont olyan volt, mint a struccé, mindent megemésztettem, az étvágyam töretlenül működött. Húst is kaptunk hetenként egyszer. Lényeg az, hogy bírtuk

energiával a munkát egyelőre. A budapesti társaink időnként kaptak csomagot, amelyet megosztottak velünk vidékiekkel, ugyanis már akkor a hozzátartozóinkat elhurcolták. Így az apámat is Szegedről 1944. június 26-án, aki 65 éves volt, szívbeteg, úgyhogy Auschwitzben nem is sokat teketóriáztak vele, a vagonból egyenesen a gázkamrába vitték.

Egy kis zsebpénzre is szert tettem. A módosabb társaimnak darabonként húsz fillérért mostam a csajkáját, amelyből cigarettát vettem, ugyanis az nekünk nem járt. Zsoldot csak egyszer kaptunk, szeptemberben. Hülye fejfel spórolgattam szűkebb napokra és a németek vették el tőlem a deportálásunk előtt.

Munka után szabadok voltunk, időnként beengedtek bennünket a közeli faluba, Putnokra vásárlás céljából, már akinek volt rá pénze. Időközben kiderült, hogy ezt a kedvezményt Balogh főhadnagynak köszönhattuk, akit ezért felelősségre is vontak, de megúszta büntetés nélkül, mert Budapestre vittek bennünket.

Egy júliusi napon csendőrök állítottak be hozzánk. Sorakoztattak és egyenként mindenkit alaposan megmotoztak, fegyvert kerestek, de minden holmit, amit nem tartottak életszükségletűnek, elvettek. Így lett oda az én kis zsebkésem is. Szenes Iván barátomtól pedig elvették a harmonikáját, amivel esténként és szabadidőben oly gyakran elsózakoztatott bennünket. Nagyon elkeseredett miatta, de mi is sajnáltuk. (Egyébként 1987-ben véletlenül Budapesten találkoztam vele, kiderült, hogy ismert zeneszerző lett.)

Motozás végén a csendőrök megjátszották a demokratát, mert egyes holmikat, amelyeket a módosabbaktól vettek el, szétosztottak közöttünk, szegények között. Természetesen, ahogy elmentek, visszaadtuk a gazdájuknak.

Ettől kezdve a helyzetünk egyre rosszabb és rosszabb lett. Kevesebb szabadidőt kaptunk és szigorúbban bántak velünk. Augusztusban váratlanul számba vették a társaságot és csoportokba osztották. Kellett az ember a frontra is és Budapestre is, az egyre erősödő bombázások miatt, romeltakarításra. Jól jártam, legalább is azt hittem, engem a fővárosi csoportba osztottak be, ahol légoltalmi század lettünk.

Budapesten

Örültek a fővárosi bajtársak, mert családjukhoz, rokonaikhoz közel kerültek, ugyanis Horthyék leállították a budapesti zsidók deportálását (a háború után tudtam meg) és a legtöbbjüknek itthon voltak a hozzátartozói.

Tehervagonokban utaztunk, s ahogy elértük a várost, szomorúan láttuk a bombázások nyomait, a rombolást, különösen az iparnegyedekben volt szembetűnő a pusztítás. Négy hónapja nem láttam Budapestet, nagyon megváltozott.

Egy bombázás sújtotta, kétemeletes házban szállásoltak el bennünket, kb. 300 méterre a Rákosrendező pályaudvartól a Reiter Ferenc utcában, még a számra is emlékszem: 26 volt. A ház meg volt repedve, a lakókat omlásveszély miatt kiköltöztették. Ránk dőlhetett, értünk nem volt kár. Az udvaron tátongó bombatölcsér mutatta, hogy nagyméretű bombákat szórtak erre a városrészre (is). 10-15-en helyezkedtünk el szobánként, ágy vagy fekhely szóba se jöhetett, a padlón aludtunk egy pokróccal, szalma nélkül. Két-három napig nagyon nehezen aludtunk el a kemény fekhelyen, időnként fölálltunk *pihenni*, de később megszoktuk, ebbe a napi hajtás utáni fáradtság bőven besegített. Én a második emeleten kaptam helyet. A parancsnok és a

keret egy mellettünk lévő, aránylag ép házban lakott. A tábori konyhát a velünk szemben lévő üres telken állították föl.

A munkánk fő része az volt, hogy rendbe hozzuk a rákosrendezői pályaudvart. Be kellett tömni törmelékkel, földdel a bombatölcséreket, a sérült vagonokból átraktuk a katonai anyagokat és a síneket javítottuk szakfelügyelő vezetésével. Munkánkat jóformán minden nap meg kellett szakítani a légiriadók miatt, ilyenkor vagonokra ugrottunk föl és egy mozdony kivontatott bennünket a városból, valahol a nyílt pályán megálltunk, leugráltunk és szétszéledtünk, mert tudtuk, hogy a vonatok is célpontjai a támadó repülőgépeknek.

Egyik ilyen kirándulásunk alkalmával nagyon megijedtünk, ugyanis fölöttünk oldották ki az amerikaiak a bombáikat, akkor még nem tudtuk, hogy azok ívben menetirányukban tőlünk távolabb esnek le. Ezek a szőnyegbombázások szörnyű pusztítást végeztek, de sokszor a lakosság szenvedte meg, főleg akkor, ha a bombák nem a kijelölt katonai és ipari célpontokra estek, hanem mellé, a lakott területekre.

Be kell vallanom, a mi helyzetünkben, amikor a hozzátartozóinkat elhurcolták, megölték, és a mi sorsunkat is a pusztulás kerülgette, nem tudtunk részvétet érezni a lakosság iránt. Hidegen hagyott a szenvedésük. A bombázásokkal kapcsolatban pedig naivul meg voltunk győződve arról, hogy az amerikaiak tudják, hol vannak a gettók, hol tartózkodnak a zsidók, de ez örült tévedés volt, mert ez csak nagyobb, ismert táborokra vonatkozhatott, különben sokkal nagyobb gondokkal voltak elfoglalva, mint az európai zsidók sorsa.

Néhány alkalommal kölcsönadtak a németeknek külön munkára, azt előírás szerint el kellett végezni, de utána nem engedték meg, hogy aznap még dolgoztassanak (micsoda emberség!?). Romeltakarításon kívül a Honvédségnek is besegítettünk. Egyszer lisztes- és sószsákokat kellett emeletre fölcipelni. 40-80 kilós teherrel nehezen bírtunk. Nekem az erőlködéstől megindult az orrom vére és kicsit megszedültem a vér láttán, leejtettem egy liszteszsákot, mely a lépcsőn legurulva, teljes hosszában kiszakadt, tartalma szétszóródott. A felügyelő őrmesterünk elkezdett ordítani velem, hogy szabotázsért majd följelent. Szerencsére az egyik emberségesebb katonatársának sikerült lecsillapítania, így megúsztam a büntetést, ami nem kis dolog volt, mert szabotázsért könnyen fölakasztották az embert.

Egy idő után egyre gyakoribbak lettek az éjszakai bombázások, ilyenkor levonultunk a pincébe, de egyszer a kíváncsiságomért majd az életemmel fizettem. A gépek már régen elkerültek bennünket, inkább a város délibb részét bombázták. Két bajtársammal úgy gondoltuk, hogy egyszer megnézzük a tűzijátékot. Légiriadó éjszaka! Kiálltunk egy félíg leszakadt erkélyre és vártuk az *előadást*. Az jött is! Először teleszórták az eget sztalingyertyákkal és nappali világosnál most kivételesen ismét Rákosrendezőt kezdték bombázni. Míg lélekszakadva lebukdácsoltunk a lépcsőn, akkorra már a konyhánk mindenestől a levegőbe repült. A pincénk megindult, mint egy óceánjáró. Megfogadtam: soha többet!....

Pár napig hideg kosztot kaptunk, míg újabb konyhát nem létesítettek. Egyébként, ha az ételmezésünk nem is volt jó minőségű, nem éhezünk. A pesti bajtársak szinte rendszeresen kaptak csomagokat, ilyenkor az ő adagjuk a vidékiek része volt, de a mi szakácsaink is leleményesek és rendesek voltak, úgyhogy nem lehet szemrehányást tenni nekik ma sem. Azért mi is megtaláltuk a módját a *pótszerzésnek*. Német élelmiszer vagonokból rakodtunk ki tojáspor konzerveket. Nem egyszer, többször. Ilyenkor mindig volt helye néhány doboznak ruhánk valamelyik bugyrában. Nagyszerű rántottákat ettünk, dőzsöltünk.

Volt egy falusi gyerek köztünk, akit Kohn Gábornak hívtak, de robusztus, magas termete miatt mi *Bivalynak* becéztük. Ez a név azért is nagyon illett rá, mert az ész nem volt túl erős oldala, de az ereje és a jámborsága együtt megható karakterrel ruházta föl.

Egyik estefelé, vacsora után, odaszegődött mellém és súgva mondta, hogy az állomás valamelyik mellékvágányára ki van tolatva egy német élelmiszer szállító szerelvény, amelynek egyik vagonjáról leszakították a lakatot, nem lenne nehéz ott szétnézni, úgy tudja, tojáspor van benne. Egy pillanatra átvillant az agyamon, hogy miért engem választott társnak, hisz nálam félénkebb fickót nem talált volna a században, s mikor ezt mondtam neki, azt válaszolta, hogy *éhesebbet sem*. Ebben igaza volt. Kilopakodtunk az állomásra, senkit a közelben nem láttunk, simán bejutottunk a vagonba. Jól fölpackoltuk magunkat konzervdobozokkal, alig bírtunk kikászálódni a tehertől. De nem volt szerencsénk, 8-10 méterre tőlünk fölbukkant egy német katona, aki nyilván látta a nyitott vagonajtót. Ketten kétfelé szaladtunk, zsákmányunk egy részét mindjárt elhajigáltuk, hogy futni tudjunk. Az őrlátta magas, vékony termetemet, a Bivaly után futott. El is fogta. Fél órák kikötéssel⁴ megúsztá. Amikor másnap a büntetés végrehajtása után visszajött a századhoz, nevetett az egészen, kemény fickó volt, engem nem árult el. Csak a lopott konzervet sajnálta, amit elvettek tőle. Természetesen én a zsákmányomat megosztottam vele.

Később elkerült tőlünk. Társaktól hallottam, hogy valamelyik koncentrációs táborból szökni próbált, ami szinte egyenlő volt az öngyilkossággal. Az SS-ek agyon is verték.

A front lassan közeledett, öreink hangulatán, magatartásukon érezhető volt az elkeseredés, ami a fegyelem lazulását hozta magával. Két bajtársunk meg is szökött. Azt beszélték róluk, hogy meghaltak bombázás közben, de nem, szerencsések voltak, mert, pestiek lévén, sikerült nekik elrejtőzni barátoknál és megúszták.

Szeptemberben érkezett a nagy zsidó ünnep (Yom Kippur), amikor a zsidók 26 órát böjtölnek és nem dolgoznak. Balogh parancsnok engedélyezte az ortodox vallásúaknak a munkaszünetet, a böjt nem volt gond. A magam részéről vállaltam a munkát, mert nem voltam ortodox és nem is szerettem őket, de akkor még volt bennem annyi hit, hogy böjtöltem.

Pontos híreket nem kaptunk, de innen-onnan voltak értesüléseink és úgy véltük, hogy a szovjet hadsereg néhány hét alatt eléri a fővárost. Mi fiatalok nemcsak reménykedtünk, hanem szilárd elhatározásunk volt, hogy fegyverrel fogunk a nácik és a nyilasok ellen harcolni. Valamit hallottunk a magyar ellenállási mozgalomról, de semmi kapcsolatunk nem volt vele.

Elhatározásunkat tett is követte. Sérült fegyverszállító vagonokból puskákat, géppisztolyokat lopkodtunk, hozzá természetesen lőszert is. A bombatölcsérekben ástuk el és egy részét a pincébe rejtettük. Volt köztünk egy idősebb bajtárs, aki még szolgált a katonaságnál, s értett a kézi fegyverekhez, ő tanította meg velünk a kezelésüket. Gyorsított kiképzés volt ez, nem tudom, adott esetben tudtam volna-e használni.

Így érkezett el 1944. október 15-e.

A letartóztatás

Vasárnap volt. Pontosan délben a magyar rádióban váratlanul Horthy kormányzó beolvasta kiáltványát: (...) *A nemzet nincs abban a helyzetben, hogy a harcot folytathassa, és a finn rokonország példájára Magyarország leteszi a fegyvert, és minden feltétel nélkül fegyverszünetet kér* (...).

---

⁴ A kezét hátul megkötve, a csuklónál fogva föl húzzák az elítéltet (kampóra, fára), úgy, hogy csak a lábujja éri a földet. Ájulás nélkül kevesen bírják ki.

Ahogy ezt megtudtuk, leírhatatlan öröm fogott el bennünket, nevettünk, ölelkeztünk, sírtunk, kiabáltunk: *vége a háborúnak!* A pesti társaink hazamentek. Az őrzőink nem szóltak semmit, elvonultak valahová, nem láttuk őket egész délután.

A mi *ellenálló* csoportunk, legalább magunkat így neveztük, üzenetet kapott (nem tudtam, kitől és honnan), hogy ne mozduljunk semerre, délután hívjunk föl egy telefonszámot és kérjünk egy nevet, az illetőtől utasítást kapunk. A telefonálásra engem jelöltek ki. A többiek a század lovas kocsijával elmentek fegyverekért a teherpályaudvarra és most már nyíltan pakolták meg a járművet. Én közben fölhívtam a megadott számot és azt az utasítást kaptam, hogy este 9 órakor menjek el egy bizonyos címre (a névre, utcára már nem emlékszem), ott megkapom a szükséges utasításokat, a jelszó: Taurusz volt. Az utcán jártamban kétségbeesetten rohángászó németeket láttam és jó érzés fogott el annak a tudatában, hogy végre harcolhatok ellenük.

A körletbe visszaérve a század úgy festett, mint egy fölizgatott méhkas. Mindenki beszélt az eseményről, amely ugyan váratlanul ért bennünket, ámbár a levegőben volt. A vacsorát hamarabb kaptuk a szokottnál, jóízű gulyáslevest adtak bőségesen, mert ahogy mondtam, a pestiek távozása folytán mindössze 100-150-en maradtunk.

Vacsora után visszahúzódtunk a szobáinkba és derűlátó hangulatban tervezgettünk. Úgy két óra tájban, hirtelen szokatlan zajt hallottunk a folyosóról, bakancs-csattogást, trappolást, kiabálást. Bevágódott az ajtónk, magyar géppisztolyos katonák törtek ránk.

- Föl a kezekkel, mindenki forduljon a fal felé, senki ne mozduljon! - üvöltötték.

Szörnyű volt a meglepetésünk, mindenre gondoltunk, de erre nem. Mi történhetett? - nem tudtuk.⁵ Mint a lélektelen bábok engedelmeskedtünk. Utána összecsoportosítottak bennünket egy nagyobb helyiségben, ahol a fal felé fordulva, kezünket a fejünkön tartva megrökönyödve vártunk a legrosszabbra.

Közben átkutatták az épületet, megtalálták a fegyvereket, ami nem volt nehéz. Minket is alaposan megmotoztak, közben pofoztak, ordítottak:

- Rohadt, piszkos zsidó, kommunista banda! Hátba akartatok minket támadni?! Majd meglátjátok!

Minden veszélyes tárgyat elvettek tőlünk. Még a délután folyamán valaki leírta nekem az Internacionálé szövegét, hátha hasznát veszem, ha az oroszokkal találkozom. Ez a papír a zsebemben volt. Motozás előtt sikerült észrevétlenül lenyelnem. Nem mondom, a gyomrom nem nagyon szerette, de ahogy később megismerkedtem a kommunizmus igazi arcával, akkor már be se vette volna.

Nem sokáig foglalkoztak velünk tovább, kituszkoltak bennünket az utcára, ahol már teherautók vártak ránk. Padokra zsúfolódtunk, minden pad végén katona ült, nehogy megszökjünk. Nem voltak barátságosak egyáltalán, de látszott rajtuk, hogy nem ez a kedvenc tevékenységük. Az egyik meg is jegyezte:

---

⁵ Szálasi Ferenc a magyar fasiszta, nyilaskeresztes párt vezetője a németek segítségével, még aznap, puccsszerűen átvette a hatalmat. Hitlert biztosította, hogy Magyarország továbbra is hűséges szövetségesként folytatja a harcot a németek mellett, bízva az ígért titkos fegyverekben.

A kormányzót a németek letartóztatták és Németországba hurcolták a családjával együtt. Budapesten a stratégiailag fontos intézményeket elfoglalták és hamarosan a magyar honvédség - németbarát tisztjeinek a segítségével (nem utolsó sorban a bolsevizmustól való félelemből) Szálasi mellé állva - tovább folytatta a kilátástalan harcot. Így a Horthy féle kapituláció meghiúsult, maradt minden a régiiben.

- Kár pocskolni az időt és a benzint ezekre a rohadt zsidókra!

Teljesen megsemmisülve ültünk magunkba roskadva, talán a sorsunkba bele is törődve, úgy éreztük magunkat, mint a marhák a vágóhídra vitelkor. Meg voltunk győződve róla, hogy kivisznek valahová a szabadba és agyonlőnek. Nem beszélhettünk. Apámra gondoltam, akit még júniusban deportáltak. (Akkor még nem tudtam Auschwitz létezéséről.) Imádkozni próbáltam. Elmondtam magamért a halottak imáját (Kaddis), amelyet a gyerekek imádkoznak szüleik halálakor. Gondoltam anyámra, akivel az égben találkozom. (Akkor még hívő voltam.) Mély keserőség fogott el, hogy húsz évesen kell meghalnom, még nem is éltem, ráadásul a háború végén!

Nagy megkönnyebbülésünkre nem hagytuk el a várost, reményünk visszatért. A Mosoni utcai toloncházba vittek el bennünket. Puskatussal letuszkoltak, majd bezavartak az udvarra, irány az egyik épület kapuja! Onnan rendőrök jöttek ki és gumibotokkal egy másik épület felé tereltek. Ott ugyanez a jelenet játszódott le.

- Nem ide, oda! - egy harmadik ház felé! Ide-oda zavarásztak, hajsoltak bennünket, kezünkkel a fejünkön. Én úgy próbáltam a tömeg szélén helyezkedni, hogy kevesebb ütést kapjak, mert abból bőven kijutott.

Ez a lélektani *játék* 15-20 percig tartott, majd fölírányítottak valamelyik épület első emeletére két rendőrkordon között, akik ütötték, akit értek. Nagy teremben kötöttünk ki:

- Mindenki a falhoz!! - ordították.

Ahogy a mozgás megszűnt, bejött egy rendőrtiszt, s a terem közepén megállt.

- Ki tud valamit az állomásról lopott fegyverekről? - kérdezte stentori hangon.

Semmi válasz, mindenki hallgatott. Megint föltette a kérdést. Néma csönd...

- Utoljára kérdem, hogy ki tud a lopott fegyverekről!... Ha nem kapok választ, kivégzések lesznek!... Tudják mi az a tizedelés?!...

Az egyik bajtársunk remegve fölnyújtotta a kezét.

- É...én tudom, ho...hogy egyesek lovas kocsival mentek fegyverekért ma délután, de nem tudom, kik voltak.

Meg voltam győződve róla, hogy ez a fiatal fiú tényleg nem tudott semmit. Olyan óvatos fajta volt, amit parancsoltak, megcsinálta, de csak addig, hogy baja ne legyen. Semmi föltűnés-keltés, *csak a part alatt* volt a belső jelszava. Miksának hívták, s még az is jellemző volt rá, hogy mikor a németek elvették tőle a pulóverét, sírva fakadt, az is igaz, hogy a sírásra ezer oka volt. A tiszt rárivallt.

- Mást nem tudsz?

- Nem - és megismételte, amit mondott.

- Senki sem tud semmi mást? - hangzott a vészjósló kérdés ismét.

Néma csönd...

- Jól van, akkor most mindenkit megkérdezzünk - s peckes léptekkel kiment a teremből.

Igazából cigányvallatás volt, előbb gumibot, azután kérdés.

A *bűnösök* elvállalták a tettüket, részben a testi fenyegetés miatt, de mondhatnánk úgy is, hogy a többieket akarták menteni a veréstől. Különböző jobban tették, mert voltak néhányan, akik a fizikai fájdalom miatt és a terror okozta félelemből azonnal *köptek*, bemondták a fegyver-

tolvajok nevét. Ezen nincs mit magyarázni, a fájdalom az előbb-utóbb mindenkinek kinyitja a száját. A hallgatás, az csak néhány kivételes nemzeti hősnek a kiváltsága, érdeme. (Ahogy a magam életét nézem, azt hiszem, hogy csak a moziban.)

Három-négy óra felé rám is sor került. Úgy éreztem magam, mintha egy nagy hideg kő lett volna a mellkasomban, amely a gyomromba is belelóg. Szerencsére néhány ütéssel megúsztam, mert már megbeszéltük a már bevallott neveket és mindenki azokat sorolta. Az biztos, hogy az elején kihallgatottak többet kaptak, mint mi, a vége felé, mert akkorra már a rendőrök is elfáradtak.

Három napig voltunk bezárva, naponta egyszer kaptunk levest, semmi mást. Akkor elvitték a németek a *bűnös* társainkat, sorsukról nem hallottam, hogy deportálták-e őket, vagy kivégezték, majdnem egyre megy.

Gyalog kísérték vissza bennünket a Reiter utcai szállásunkra. A keretünket állítólag büntetésből frontszolgálatra küldték, de kaptunk helyettük másikat. Ahogy visszaértünk ugyanazon a helyen megtaláltuk a csajkáinkat, ahol hagytuk, a maradék gulyással együtt.

Másnap reggel az utcán sorakoztatták a századunkat és parancsba adták, hogy föl kell most esküdnünk Szálasira. Tragikomédia!... Zsidók a saját gyilkosaikra!... Mormoltuk mi az előimádkozó szövegét, mit tehattunk volna, de az *Isten engem úgy segítjen!* már nem jött ki a számon. Ezen a cirkuszon is túlestünk.

Pár napig a pályaudvaron dolgoztunk, de az őrzésünket megszigorították. Igaz, hogy a lázadó kedvünket alaposan elvették. Az utcákon plakátok jelentek meg, ilyen fölirattal: *Minden megszökött muszost fel kell koncolni!* Gondolom, ennek a fenyegető plakátnak a hatására is a legtöbb ellógott bajtársam visszajött.

Október vége felé parancshirdetésből megtudtuk, hogy Németországba megyünk dolgozni, azt mondták még, a *Reichnek* nagy szüksége van munkaerőre. A deportálás szó még akkor nemigen volt használatos. Váratlanul kaptunk egy napos eltávozást. Csodálkoztunk is ezen, de beláttuk, hogy szökésről szó sem lehet. Hová?... Kihez?... Senkit sem ismertem nagynénjeimen kívül, s pénzem se volt. Ugyan azt váratlanul kaptunk, saját ruhahasználat címén, meg némi zsoldot is, először és utoljára. A Zsidó Tanács is juttatott nekünk egy-egy pár bakancsot és pulóvert.

Fölkerestem Ilona nagynénimet, aki a zsebembe csúsztatott száz pengőt. Szegényt pár héttel később a nyilasok elfogták az utcán és soha többé nem láttam őt sem. Klári nagynénimet is kerestem a lakásán, aki az apjával élt. A házmester azt mondta, hogy elköltöztek, de nem hagyták meg a címüket. Mint utóbb értesültem, ez az ember rejtegette őket pénzért. Ez azért nem megvetendő, mert nagy volt a kockázat, ha megtalálják őket, ő is az életével fizet.

Semmit sem tudtunk arról, hogy mi történik a német koncentrációs táborokban, úgyhogy nyugtalanságunk ellenére nem éreztünk életveszélyt. Ezt a tudatot az is megerősítette bennünk, hogy néhány pesti család kapott levelet deportált vidéki rokonától, azonos német szöveggel: *Jól vagyunk, egészségben, csókolkunk.* A helység neve: Vansee. Ilyen község nincs Németországban, csak fantázia név, amelyet ravaszkodásból találtak ki a még itthon lévők megnyugtatóására. Kiss János gyerekkori barátom, aki a háború után Israelbe vándorolt ki, kapott ilyen lapot a 14 éves húgától, akit örökre elveszített. Israeli látogatásom alkalmával mutatta nekem ezt a levelet, amelyet ereklyeként őriz.

Hiszékenységekünket az is táplálta - gondolván - azért nem lőttek szó nélkül agyon bennünket október 15-én, mert szükség van ránk, a munkaerőnkre. Arra is találtunk magyarázatot, hogy miért kell gyalog mennünk Németországba: azért, mert kevés a vagon, ami van, az a hadseregnek kell! Ilyen egyszerű volt.

Hegyeshalom határváros neve számomra mindig olyan romantikus álombeli helységet jelentett, hiszen itt mentek át Bécsbe, Párizsba, Londonba a nemzetközi vonatok, amelyeken utazni gyerekkori ábrándom volt. Nem gondoltam volna soha, hogy az első utam ezen a városon keresztül ilyen tragikus körülmények között fog bekövetkezni.

Balogh parancsnokunknak sikerült két lovas kocsit szerezni és megengedte nekünk, hogy a poggyászaikat azokra rakjuk. Október 31-én indultunk. A Margit hídon mentünk át Budára, amelyet pár nap múlva a németek fölrobbantottak. Az első nap 30 kilométert tettünk meg, ami a budai hegyek között nagyon nagy teljesítmény volt. Rettenetesen ki voltunk merülve, úgyhogy attól kezdve csak 25 kilométer volt a napi penzum. A fő utakat, falvakat, városokat elkerülve mehettünk, az éjszakákat tanyákban, csűrökben, pajtákban töltöttük. Az egész vidék tele volt német katonával, néha SS alakulatokkal is találkoztunk. Sokszor volt légiriadó, aminek nagyon örültünk, mert le kellett feküdni és akkor legalább pihenhettünk. Az ételmezés nagyon gyöngé volt, de vehettünk a parasztoktól főleg kenyeret, zsírt, szalonnát. A határ elérése előtti éjszakán szalmán aludtunk valahol és ott elvesztettem a pénztárcám a benne rejtegetett száz pengősömmel együtt. Akkor megtanultam, hogy fogságban nem szabad tartalékolni semmit.

November 6-án a német Todt⁶ szervezet egyenruhásai vártak ránk az úton, hogy emberi árúként átvegyenek, az ismert precizitásukkal pontosan megszámlálva.

Balogh főhadnagy könnyes szemekkel búcsúzott tőlünk:

- Az Isten hozza magukat vissza életben - mondta.

Nem is tudta talán, hogy milyen nagy kívánság volt.

(Kb. 40 év után Braham könyvéből tudtam meg részleteket ezekről a gyalog menetelésekről, amilyent mi is megtettünk. Halálútnak nevezték, amiatt, hogy útközben több zsidó századot mészároltak le SS-ek és nyilasok, kényük-kedvük szerint, amiről az út menti tömegsírok árulkodtak a háború után is. Szerencsére mi ilyen alakulattal nem találkoztunk.)

Egy nagybátyám is így lelte halálát, ezen az úton, aki a háború előtt kémikusként Párizsban dolgozott és '39-ben hazajött a szüleihez, hogy ne egyedül éljenek azokban a viharos években.)

Miután megállapították a létszámunkat, egy német katona beszédet tartott. Elmondta, hogy Németországba visznek bennünket, mert a *Reichnek* munkásokra van szüksége, nyugtatott bennünket, hogy ne féljünk, ha jól dolgozunk, semmi bántódásunk nem lesz. Elhittük neki, amit mondott és kissé csökkent a lelki feszültségünk és aggodalmunk.

Leszedték a kocsikról a hátizsákjainkat, magunkra vettük és ötös sorokban gyalog indultunk tovább. Ez az ötös sor arra való volt, hogy könnyebben meg tudjanak számolni. Így a *fünf* szó végigkísérte a deportálási időszakomat.

10-12 kilométer menetelés után egy kis ausztriai állomásra érkeztünk. Útközben azért azokat, akik véletlenül elesetek, nagy rúgásokkal bíztatták a továbbhaladásra, ebből is érezhettük, hogy nem lakodalmi menet a mienk. Az állomáson egy teli csajka káposztát kaptunk, ami annyi

---

⁶ Katonai jellegű munkásszervezet.

éhezés után nagyon jól esett. Ezek után még pullmankocsikba is szálltunk, hihetetlen kényelembe jutottunk. Közben tudatták velünk, hogy *Häftlinge* (internáltak) vagyunk és nem hadifoglyok, ami azt jelentette, hogy koncentrációs tábor foglyaiként bánnak velünk.

Szigorúan figyelmeztettek, hogy minden szökési kísérletért halálbüntetés jár. Az ablakokat kinyitni, a folyosókra kimenni tilos. Minden vagon végén őr vigyázott ránk, ha a vonat megállt, leszálltak és úgy figyeltek bennünket. Márpedig sokszor megálltunk, néha szabad pályán, ritkábban állomások mellékvágányain. Volt amikor *Häftling* szerelvényt kapcsoltak hozzánk. Pályaudvarokon civilek láttak bennünket, de teljesen közömbösek voltak irántunk, vagy megszokták vagy nem is érdekeltük őket, az is lehet, hogy féltek is észrevenni minket.

Egész Ausztriát átutaztuk. Passaun is keresztül mentünk. Ezt azért nem felejtettem el, mert apám sokat mesélt erről a városról, ugyanis az első világháború alatt itt teljesített katonai szolgálatot. Ha tudta volna szegény, hogy negyven évvel később én milyen körülmények között látom meg fiatalsága emlékhelyét - erre gondoltam mialatt a vonatunk átdöcögött rajta.

Az első napon elég bőséges a menázi, de vizet nem kaptunk. A második napon vizet adtak, de ételment nem. Harmadik napon se vizet, se ennivalót. Szerencsére még volt mindenkinek valami kis tartaléka, amit a parasztoktól vettünk. Vizet pedig úgy kerítettünk, hogy ha esett, a kissé kinyitott ablakon kidugott csajkákba gyűjtöttünk. Hála az égnek eső pedig bőven volt.

Akkor még volt egy kis dohányom, azt cigarettapapírba csavarva még elszívtam, de a táborban már teljesen lemondtam róla.

Három napi utazás után Weimarba érkeztünk, Goethe városába és a '19-es köztársaság bölcsőjébe. Onnan két mozdony húzott föl bennünket a 13 km-re fekvő Buchenwaldba. 1944. november 9-én érkeztünk meg. Egyre hidegebb lett és elkezdett havazni.

Buchenwald

Az utazásunk befejeződött, végállomáshoz érkeztünk, a szó minden értelmében. SS-ek vártak bennünket, virágcsokor helyett géppisztollyal és korbáccsal és néhány vicsorgó farkaskutyával. Ötösével sorakozó, gyalogmenet! Hamarosan egy hatalmas táborhoz érkeztünk. A nagykapu fölött egy óra és óriási betűkkel a fölírás: *Jedem das seine*, amit így lehetne magyarul értelmezni: *mindenkinek a magáé* vagy szabadabban, *mindenkinek érdeme szerint*.

Ahogy a kapun átmentünk, mindjárt megszámoztak. Inni kaptunk és egy csajka alig ehető levest osztottak. Akinek még volt tartalék ennivalója, az nem ette meg, hanem odaadta a barátjának. Én három porciót vágtam be, de ez volt az utolsó eset, amikor valaki elajándékozta az adagját.

Úgynevezett fogadóbarakkhoz mentünk, kint várakoztunk. Ez a zárt terület a tábortól még szögesdrót-kerítéssel volt elválasztva, amelynek a másik oldalán egyre több csíkos ruhás fogoly gyűlt össze. Az alatt a néhány perc alatt, amíg nem zavarták el onnan őket, különböző nyelven könyörögtek, hogy adjunk nekik enni és ha van dohányunk, azt se tartsuk meg, mert úgyszólván elveszik tőlünk.

Kétségbeejtő látvány volt. Ezek már nem is emberek voltak, hanem sápadt, csont-bőr kísértetek. Nem hittünk nekik, senki nem adott semmit, arra is gondoltunk, hogy ezek irigyek ránk, mert még eddig volt némi szabadságunk, de azt hiszem, ha másként nem, tudat alatt a szomorú jövőnket láttuk magunk előtt.

A fogadóbarakkban közölték velünk, hogy ez a buchenwaldi koncentrációs tábor, ahol sok, különböző nemzetiségű - de főleg orosz - hadifoglyot őriznek, azonkívül meglehetősen sok zsidó is van. Úgy értettük, hogy itt mi is olyanok vagyunk, mint az igazi katonák, akiket fegyverrel a kézben ejtettek foglyul. Ez természetesen csak önámító illúzió volt, nem tartott sokáig. Hamarosan rájöttünk, hogy megkezdődik a harc a túlélésért, amelynek csak egy föltétele van: enni, enni és enni!...

Ahogy elnéztem a tábort, világossá vált előttem, hogy a deportált apámat sohasem fogom látni, ő betegen ilyen körülményeket nem bír túlélni, pedig akkor nem is tudtam, hogy mi az az Auschwitz.

A láger területén alig lehetett látni német katonát, vagy SS-eket. Minden adminisztrációs munkát maguk a foglyok intéztek. A legjobb/legmagasabb posztokon az ún. kápók voltak. Ez természetesen előnyökkel járt, elsősorban élelem szempontjából, emiatt a testi kondíciójukat meg is tartották, nyilvánvalóan megtettek a németeknek mindent, nehogy elveszítsék ezt a beosztásukat. Ezek legtöbbször német politikai fogoly vagy közönséges elítélt volt. Zsidók is akadtak köztük, de kevesen.

A háború után hallottam, hogy a pozíciójuk megtartása, esetleg szadista hajlamuk kiélése érdekében többen közülük nagyon kegyetlenek voltak fogolytársaikkal. Nem egyet háborús bűnösnek ítélték el utóbb, de nem volt ritka eset, hogy maguk a foglyok végeztek velük. Nekem nem voltak velük rossz tapasztalataim. A legmagasabb rangúak a korelnökök voltak, a legidősebbek még az első tisztogatás során, 1933-ban kerültek oda. Fiatal fiúkkal vették körül magukat, mivel szinte kivétel nélkül homoszexuálisokká váltak, ha azelőtt nem is voltak azok.

Visszatérve az eseményekre, bekísértek a barakkunkba, először beoltottak bennünket, nem tudom, mi ellen. Utána meztelenre kellett vetkőznünk, és elvettek tőlünk mindent: igazolványt, iratokat, családi képeket. Azt mondták, hogy semmi sem vész el, szabadulásunk után mindent visszakapunk. Ezt ugyan nem nagyon hittük el. (A német precizitás igazi példája: 1956 körül mindent visszakaptam a Nemzetközi Vöröskereszt segítségével. A legjobban az érettségi tablónknak örültem, amelyet még ma is féltve őrzök.)

Miután mindent leadtunk, kezelésbe vettek a borbélyok - akik szintén foglyok voltak - és minden szőrzetünket lenyírták. Ezután meztelen átirányítottak egy másik barakkba, ahol letusoltunk, a tusok rózsáiból valódi víz ömlött, nem úgy, mint Auschwitzben, ahol ezeken keresztül engedték be a halálos gázt.

Érkezésünkkor, a már ottlévő foglyok beszéltek a halottégető kemencékről, de mi nem hittük el, azt gondoltuk, hogy csak kínjukban született rémálmodokról van szó. Ismét továbbléptünk egy másik barakkba, ahol felöltöztettek; kaptunk egy inget, alsónadrágot és egy csíkos uniformist: hosszú kabátot, nadrágot és sapkát. A nadrágot madzaggal erősítettük a derekunkra. Annyira hasonlóak lettünk egymáshoz, hogy hátulról nem ismertük meg társainkat. Tragikomikus látvány volt, ha tudtunk volna nevetni, kiröhögtük volna egymást. Kaptunk egy piros háromszög jelzést, ami zsidó politikai foglyot jelentett és személyi számot, amelyet a kabátra és a nadrágra varrtak. Én lettem a 87654-es számú *Häftling*. Visszaadtak néhány személyes holmit, így a bakancsomat, a két pulóveromat, egy zsebkendőt és a csajkámát, a kanalat nem. A későbbiek során talán a két pulóvernek köszönhettem az életemet.

Sokan nem kaptak vissza szükséges ruhaneműt, egyik-másik még meg is siratta. Lassan rájöttünk arra, hogy egy-egy ruhadarab óriási érték. Szerencsétlen helyzetünkben bajtársak voltunk, de az ajándékozás megszűnt, az életösztön mindenkit magába fordulóvá tett.

Két nap múlva eladtam a bakancsomat egy régi fogolynak, inkább viselem a kapott facipőt, ami ugyan túl nagy, de szalmával teletömtem és az jobban tartotta a meleget, mint a bakancs.

Egyébként rájöttünk arra is, hogy nem véletlenül választották ezt az északra nyúló domboldalt internáló tábor céljára, nemcsak azért, mert kiesik az útforgalomból, hanem azért is, mert állandó széljárása van és ez különösen télen kegyetlenül megkínozta a foglyokat. Nagyon sokat szenvedtünk a szél miatt, nemcsak a vékony ruházatunkat fújta át, hanem a csontjainkat is. Nagyon sokan haltak meg hüléses betegségek, tüdőgyulladás miatt. Nekem is megfagyott a bal lábam kis ujjá, de a bakancsban még biztosan nagyobb fagyásos sérüléseket kellett volna elszenvednem.

Meglepetésemre a barakkunkban fűtés is volt, azt hiszem, anélkül mindenki megfagyott volna. Háromemeletes egybe épült fa priccs volt a fekhelyünk, szalmával borítva, de olyan sűrűn feküdtünk, mint szardíniák a dobozban, ha valaki meg akart fordulni, egyszerre kellett mindenkinek. Egy-egy pokrócot is kaptunk takarónak a megfagyás ellen.

Minden nap újabb és újabb csoportok érkeztek, becslésem szerint az akkori létszám úgy 90-120 ezer lehetett, holott, az elmondás szerint, 40 ezerre tervezték a befogadó létszámot.

Másnap egy közeli kőbányába kísérték bennünket, ahonnan kézben kellett köveket hordani a táborba, valami építkezéshez. Ésszerűtlenül haladatlan, rabszolga munka volt. Egész nap ingajaratban voltunk. Ezt három-négy napig csináltuk, akkor abbahagyatták velünk, úgy hírlett, hogy máshová visznek el bennünket. Várakozásunk alatt *tetűvadászattal* szórakoztunk, amelyek úgy elszaporodtak rajtunk, ha nem öldöstük volna őket, az összes vérünket elszívták volna, úgyhogy ez a művelet életmentő szokásunkká vált. Fogságom alatt naponta kétszer átbogarásztam a ruhámat, takarómat, meg magamat.

Volt időm kissé szétnézni is. A mellettünk lévő blokkban dán rendőröket őriztek. Őket nem dolgoztatták, egész nap kártyázással, társasjátékokkal töltötték az időt. Csomagokat rendszeresen kaptak a Vöröskeresztől, hozzánk képest irigylésre méltó helyzetben voltak. Nem is engedték őket érintkezni a többiekkel, nagy cirkusz lett volna belőle.

Megszemlélhettem a halottégető kemencéket is, messziről. A régebbi foglyok igyekeztek megnyugtanni, hogy ezekben a természetes halállal elhunytakat égetik el, gázkamrás öldöklést Buchenwaldban nem folytattak. Az alatt a pár nap alatt, míg ott tartózkodtunk, valóban nem füstöltek a kémények. Ez megnyugtató volt némileg, meg abban is nagyon bízunk, hogy a háború már csak pár hónapig tarthat. Így gondoltuk ezt '44 novemberében.

Két napi munkaszünet után orvosi vizsgálatra vitték a népet. Ez abból állt, hogy meztelenül elvonultunk egy bizottság előtt, ott egy pillanatra megálltunk, széttárt karokkal és szétvetett lábakkal. Ebből állt az orvosi vizsgálat, egy ujjal sem nyúltak hozzánk, nyilván félték a tetveinktől. Néhány beteget vagy betegnek látszó társunkat félreállítottak, ők a Revierbe (gyengélkedő) kerültek. A sorsukról nem tudok. Én a körülményekhez képest egészségesnek éreztem magam.

Másnap, november 15-én bevagoníroztak bennünket, de ezúttal nem pullmankocsikba, hanem közönséges tehervagonokba. A zsúfoltságtól ülni nem tudtunk, állva utaztuk végig a kb. 150 kilométert, amely 24 óráig tartott. Sose gondoltam volna, hogy állva is lehet aludni, akkor először sikeresen kipróbáltam.

A vagonban egy puskás, idősebb Wehrmacht katona őrködött fölöttünk, jóindulatúnak nézett ki. Beszélt is hozzánk, barátságosan:

- Ne féljenek tőlem, uraim - mondta -, én nem bántom magukat, hiszen történet sincs a puszkában - és mutatta. - Nekem is van egy fiam orosz hadifogságban, remélem, hogy az ő őrei is olyanok mint én, és nem bánnak rosszul vele.

Minden megállásnál leszállt és mindig hozott vagy vizet vagy valami ennivalót. Jól esett látni és érezni, hogy nemcsak gonoszság lakozik az emberben. Nem is felejttem el soha.

Végül megérkeztünk a schliebeni táborba.

Schlieben

A tábort akkor létesítették, amikor a közeli erdőben a hadianyaggyárat, nyilván az ingyen munkaerő szolgáltatása céljából. (Amikor '94-ben ott jártam, a polgármester mesélte, hogy egy-két hónappal az odavitelem előtt nagy fogolylázas volt, ami véres elfojtással végződött.)

Az üzem kizárólag *Panzerfaustot* (páncélöklöt) gyártott. Ezt tankok, páncélosok kilövésére használták kézifegyverként. Veszélyes szerszám volt, különösen a használó mögöttiekre nézve. A munkások kizárólag zsidók voltak, kivéve két olasz kocsist, akik ugyan a táboron kívül laktak, egyenruhában dolgoztak, de az Isten tudja, hogy mi okból német fogságba kerültek.

A tábort szögesdrót vette körül, de elektromos áram nélkül, tilos volt megközelíteni. Az őrtornyokból csőre töltött gépfegyverek leselkedtek ránk. A barakkok valamivel kényelmesebbek, az ágyak csak kétemeletesek. A középén kályha állt, a fűtőanyag azonban állandóan kevés volt. Az erdőből azért mindig lopkodtunk gallyakat a tiltás ellenére, mert örökké fagyoskodtunk.

Megkérdezték a foglalkozásunkat, én azt mondtam, hogy mechanikus vagyok, gondolván, majd könnyebb munkára osztanak be, nem kell hórukkolnom. Így helyeztek egy kisebb javítóműhelybe, ahol mindjárt - az alkalmat kihasználva -, fabrikáltam magamnak egy kanalat, hogy a levest ne kelljen innom, már nagyon hiányzott. A derekamra kötve viseltem, nehogy ellopják, mert a lopások nagyon elharapóztak, sajnos. Ez a kanál születésnap ajándéknak is számított, mert aznap lettem húsz éves.

Pár nap múlva egy másik műhelybe helyeztek, ahol az volt a dolgom, hogy egyszerre két páncélöklő-fejet vigyek át egy másik asztalra ellenőrzés céljából. Nagyon kínos munka volt, nem szerettem csinálni. Szerencsémre, akkor készült el egy új üzemszám és oda kerültem. Ebben a helyiségben dolgoztam '45 áprilisáig. A munkám nem volt fárasztó, de napi 12 órát kellett a munkapad mellett álldogálnom. A páncélöklő-fejében elhelyezendő robbanó anyagban (trinitrotoluol) a fűrt lyukak mélységét kellett egy mérőeszközzel megmérnem. Ezekbe illesztették bele a gyújtószerkezetet, ha a lyuk mély volt, újra kellett önteni, ha sekély, akkor újra fűrni. Rettenetesen egyhangú művelet volt, de legalább fizikailag nem merítette ki az embert.

A műhelyünk hangárszerű faépület, a hossza kb. 30 m, szélessége 14 m lehetett, úgyhogy az olaszok be tudtak hajtani a lovas kocsijukkal és ott rakták föl a robbanófejeket. Fűtőtestekkel ugyan fűtöttek, de az ajtót állandóan nyitva tartották, emiatt szinte végig reszkettük a munkaidőnk, természetesen ehhez az alultápláltságunk is hozzájárult.

A műhelyvezetőnk egy alacsony, ötven év körüli civil emberke volt, *meiszternek* kellett szólítani. Szódásüveg vastagságú szemüveget viselt, azt hiszem csak az orra végéig látott. Valószínűen azért nem volt katona. Rövidlátását kihasználva blicceltünk, ahogy tudtunk, ha észrevette, ordított velünk és rövid botjával végigvagdossot bennünket, de gyöngé alkata miatt ezek nem voltak fájdalmas ütések. Időnként elbeszélgetett velünk, sőt, ha az olaszok késtek a

szállítmánnyal, azt is megengedte, hogy leüljünk a fűtőtestre melegedni, éjszakai munkában még rövidet szundikálhattunk is. Szóval alapjában véve nem volt rossz ember, a dührohamai is inkább mesterkéltek, színpadiasak voltak, mint valódiak.

Viszont az üzemvezető, az valóságos szadista vadállat volt. Minden ürügy nélkül ütött mindenkit, botjával, aki a közelébe került. Engem is megcsapott néhányszor rendesen, de sohasem értettem, hogy miért. Megfogadtuk, hogy háború után elintézzük, de '45 áprilisában sikerült neki ellógnia és eltűnnie a nagyvilágban. Nem érte utol az igazság keze.

Volt egy zsidó káponk is. Nem volt rossz fickó, ő csak a munkára ügyelt. Nem is tudom, hogy bántódása lett volna a háború után.

A testi fenyítés fájdalmát lassan megszoktuk, de a megaláztatás lelki terhét sose. Az első verést Schliebenben láttam, tragikomikus volt. Az esethez tudni kell, hogy a barakkban le kellett venni a sapkát. Egy miskolci taxisofőr volt a szenvedő alany. Bűne az volt, hogy sorakozónál kivizelt a sorból, nyilván nem tudta tartani. Erre két SS katona hozzárohant és botokkal alaposan megverte. Miután bementünk a barakkba, ott meg a fején maradt a sapka, elfelejtette levenni. Szerencsétlenségére, közel állt hozzá az egyik felügyelő és mindjárt lekevert neki két nagy pofont. Ő kapta közülünk az első ilyen büntetést.

Egy idő múlva rám is sor került. Munkaidő alatt hirtelen hasmenési inger jött rám, de olyan váratlanul és hevesen, hogy már nem tudtam kimenni a latrinára. A háttérben lehúzódtam két láda közé, gondoltam, majd valahogy föltakarítok. Két SS katona meglátott, éppen arra csámborogtak. Az egyik szokatlan udvariassággal megszólított:

- Kommen Sie mit uns, bitte schön.⁷

Rá kellett hajolnom egy ládára és bottal alaposan megdolgozták a hátsó felemet. Napokig nem bírtam ülni. Én megszégyenültem, nekik egy kis szórakozás volt. Egy dologban szerencsém volt, kivételesen nem volt egy kis takaróm a derekamra csavarva, amit a fázás ellen titokban használtam, ugyanis azt szigorúan tiltották és súlyosan büntették.

Most említem meg, hogy a mi századunkat szétszórták és a mi barakkunkban csak hárman maradtunk magyar zsidók. Az egyik társam taxisofőr volt, a másik, egy nálam fiatalabb gyerek, törékeny, beteges alkatú, Weisznek hívták, a szülei ringlispílesek voltak a Városligetben. Mindketten velem együtt a háború után megszabadultak, a sofőrrel sohasem találkoztam, a szegény fiú néhány hónappal később tbc-ben itthon halt meg.

Egyikük sem tudott a magyaron kívül más nyelven, én lettem a tolmácsuk, mert a társaink kivétel nélkül lengyel zsidók voltak. Ők jiddisül beszéltek, ami hasonlít a némethez, így valahogy megértettük egymást. Ők nem szerettek bennünket, mert irigyelték a magyar zsidók sorsát, ugyanis őket már '39-ben deportálták, táborokban rothadtak és igen sokan meghaltak közülük, azt lehet mondani: tömegestől. A nagy többségük alacsonyabb néprétegből származott, ugyanis az értelmiségieket a németek még a Lengyelországba való bevonulásukkor kiirtották. Emiatt is, és az évek óta tartó állati soruk miatt, nagyon primitív népség volt. Az evés volt az egyetlen gondjuk, semmi mással nem törődtek, s nem is beszéltek egyébről. (Lehet, hogy egy-két év alatt mi is ilyenekké váltunk volna?)

A társaságunkat két munkabrigádra osztották. Az egyik reggel hat órától este hat óráig, a másik este hattól reggel hatig dolgozott. Hetenként műszakot cseréltünk.

---

⁷ Jöjjön velünk, kérem szépen.

Reggelenként hoztak egy kondér feketekávét, cukor nélkül, ami ugyan a kávéhoz alig hasonlító, sötétbarna lötty volt, egyetlen haszna a melegsége volt. Ebből én sohasem ittam sokat, még ha módomban is állt volna, mert megfigyeltem, hogy akik vedelik, azoknak mindnek megdagadt a lába. (Később egy orvos fölvilágosított, hogy ennek a fő oka a fehérje-hiányos táplálkozás.)

Nappali műszakban délben, a rövid pihenő alatt, levest kaptunk, amelyben kevés krumpli, répa úszkált, húsfoszlányokkal keverve. Kinek jutna eszébe, normális körülmények között *manőverezni*? Ez a következőkből állott: megfigyeltük, hogy minden osztónak (meiszter, kápó stb.) más a módszere. Volt, aki először föl kavarta a levest, annál igyekeztünk előre törekedni a sorban, aki nem kavarta föl, annál nem siettünk, mert a később jövőknek jutott a sűreje. Ez volt a manőverezés, dehát lassan mindenki rájött erre, az eredmény a tülekedés volt.

Dupla adagot kaptak, akik a kétkerekű csillékkal dolgoztak, ezekkel szállították a robbanófejeket. Irigyeltük őket, meg nem is.

Egy alkalommal engem is kijelöltek erre a munkára, valakit helyettesíteni kellett. Mindjárt rájöttem, hogy én, aki sohasem végeztem nehéz fizikai munkát, nem vagyok alkalmas ezt csinálni, hiába a dupla adag, hamarosan kidőlnék mellőle. Ez, úgy éreztem, életkérdés. Nem is akartam egy percig se csillés maradni. Megjátszottam az ájulást, a kimerülést és a meiszter visszaállított a munkapad mellé.

Munka után volt az a híres/hírhedt *Appell*, a létszám megállapítás. Ezen ötös sorokban mindenkinek ott kellett lennie, még a haldoklónak is, akármilyen idő volt. Előfordult, hogy hóesésben több óráig tartott, mert valami ok miatt nem volt ki a létszám vagy rosszul számoltak. Nem egyszer vitték el onnan holtan egyik-másik társunkat.

Az *Appell* után következett a nap legkellemesebb eseménye, a vacsora: kávé (a lötty), két deka margarin, hat személyre egy doboz húskonzerv és egy 2-2,5 kg-os kenyér. A húst nem volt nehéz elosztani, mert kocka alakú dobozban volt. Az ovális kenyeret azonban nehezebb volt elosztani. Mindenki feszülten figyelte az osztót (minden nap más volt), aki egy kis mérleggel porciózta a *kincset*. A súlyán kívül egy darab spárgával a szelet hosszát és szélességét is lemérte az ügyeletes. Utána szavaztunk, hogy melyikből kell egy kis darabot levágni és a másikhoz tenni. Amikor ez lezajlott, sorshúzással döntöttük el, hogy melyik darab kié lesz. Mindenki titokban drukolt, hogy a látszatra néhány grammal nehezebb adagot kapja.

Kétféle ember volt köztünk, az egyik, aki azonnal megette a kenyerét, a másik, aki erőt vett magán, hagyott reggelre a kávéhoz egy kis karéjt. Én az utóbbiakhoz tartoztam, reggelre mindig hagytam egy szeletet, de azt jól el kellett rejteni, hogy el ne lopják. Az egyik zsebembe vagy a fejem alá tettem éjjel. Nem felejttem el, minden reggel ébredéskor az első gondolatom a félretett kenyér volt.

Ennyi év után is megmaradt ez a bevésődött emlék, ahogy fölbredek ma is első gondolatom a reggeli, pedig igazán nem kell féljek attól, hogy éhen maradok.

Néha-néha éjjeli műszakban, amikor a testemhez nyomódott a zsebembe dugott kenyérdarab, nem tudtam a kísértésnek ellenállni és megettem. Jaj, de szenvedtem reggel, amikor láttam egyik-másik társamat enni, valóságos gyűlöletet éreztem irántuk, mint a szegények a gazdagok iránt.

Sóban nem volt hiány, annyit kaptunk, amennyit kértünk. Néha nyalogattuk is az evés illúziója kedvéért.

Hogy az evésnél maradjunk, esténként a lefekvés után, ha volt erőnk és kedvünk beszélni, akkor a legfontosabb téma a főzés volt. A másik téma: a reménykedés, a háború végének a várása is mindig sorra került, de az evésről, az ételekről, azok változatos elkészítéséről hosszasan tárgyaltunk, néha össze is veszték, pl. azon, hogy valamelyik vadhúshoz kell-e fokhagyma vagy sem.

Én nem jeleskedtem, mert egyáltalán nem értettem a főzéshez, egyetlen ételnek sem tudtam az elkészítési módját, le is szidtak érte. Gondolkodtam is rajta, hogy az életnek ilyen fontos dolga után miért nem érdeklődtem, szinte lelkiismeret furdalásom volt. Bevallom, a főzés tudomány ma sem érdekel, otthon a konyha közelébe sem megyek, de remélem, még egyszer fogságba se kerülök ebben az életben.

A konyha megközelítése lehetetlen volt, nagyon vigyáztak rá a kápók. Az ott dolgozók, még a segédszemélyzet is, irigyelt arisztokratái voltak a tábornak, mind régi foglyok, főleg lengyelek. Szigorúan őrizték a kápók a szakácsot, ha vitték a hulladékot, mert különben sose jutottak volna a szemétdombig. Sokan lesték a friss hulladék érkezését és azonnal megrohan-ták keresve minden ehető maradékot. Krumplihéjakért összeverekedtek. Néhányszor nekem is sikerült szereznem egy-egy marékka, megmostam, a kis kályhán megpirítottam, felséges lakoma volt.

A higiéniai föltételek szármalmasak voltak... Volt ugyan egy mosdóbarakk, néhány vízcsappal, de se szappan, se fogkefe, se törölköző. Ettől még lehetett volna a vizet használni, azonban mindig fáradtak voltunk, avval is energiát spóroltunk, ha munka után nem mozgottunk. Egyszerűen leszoktunk erről a kellemetlen, megterhelő tevékenységről, váltás fehérneművel sem rendelkezünk. De minek?... Úgyis tele voltunk tetűvel. Rábíztuk magunkat a bőr természetes öntisztulására.

A latrinák közösek, általában 5-6 cm hosszú, nyitott árkok, a szélén két alacsony rönkre rögzített vízszintes gerenda ülőkével. Emberi szemérem már régen kiveszett belőlünk; egymás mellett ülve végeztük az élettani dolgainkat. Papír nem volt a táborban, ha alkalom adódott, csomagolópapírt használtunk vagy falevelet, vagy ki-ki a kezét, vagy semmit. Állati állapotba süllyedtünk.

Egy dologban lázadtam ez ellen: az orrfűvásban. Nem bírtam elviselni ennek a primitív módját. A többszörös kutatások után is megmaradt egy zsebkendőm, az egész fogságom ideje alatt ezt használtam, mintegy utolsó jelképét az egykori civilizált ember mivoltomnak. Ha nagyon elszennyeződött, kimostam és a kályhánál megszáritottam, többször ki is gúnyoltak miatta.

Vasárnaponként megjelentek a tábori borbélyok, ecsetet, szappant nyomtak a kezünkbe, mi bekentük magunkat és ők sorra lehúzták a szőrzetünket. Hat hónap alatt egyszer tusoltunk, akkor a ruháinkat is, és a barakkjainkat is fertőtlenítették, addig a szabadban, egy takaróba burkolózva jó órát dideregtünk (februárban), amit sose felejték el, azt hittem, hogy elpusztulok. Jó néhányan nem is bírták ki. Mikor végre a ruháinkat megkaptuk, előtte még valami bűdös kenőccsel bekentek, amely csak csípte, égette a bőrünket, de utána ugyanannyi tetűnk lett, mint annakelőtte. Ma is ez az emlékem kísért, ha kilépek a kádból és fürdőlepedőbe csavarom magam, azt hiszem, amíg élek, ez mindig így lesz.

Nagyon szenvedtünk attól is, hogy a külvilágtól teljesen el voltunk zárva. Úgyszólván semmi hír nem jutott be hozzánk. Néha egy-egy eldobott *Völkischer Beobachter* lapot találtunk, de abban nemigen olvastunk olyat, ami a számunkra kedvező lett volna, legfeljebb a sok hősi halott SS névsora adott némi kárörvendő vigaszt.

A társaim közül sokan egyszerűen nem *vették be* a német nyelvet, hiszen az Hitler nyelve, a náciké. Engem lehülyéztek, mert én a gimnáziumban nyert német tudásomat igyekeztem bővíteni, fölírtam az ismeretlen szavakat és megtanultam őket. Igaz a régi mondás, amit jó apám is vallott: *annyi embert érünk, ahány nyelvet tudunk*.

A fogságunk elején, amíg volt bennünk tartalék erő, esténként meglátogattuk egymást. Mert mint mondtam, szétszórtak bennünket különböző barakkokba. Beszédtémánk lassan beszűkült két dologra: a háború végére és az evésre. Fokozatosan, ahogy gyöngültünk, ritkultak ezek a látogatások, végül megszűntek, mert inkább feküdtünk energia spórolás miatt, hiszen mosakodni is ezért nem jártunk. Egyébként se volt az embernek kedve üres hassal beszélgetni. Természetesen a gondolkodásunknak, az agyi tevékenységünknek ez nem nagyon használt. Volt olyan társam, aki a fogságunk végére már beszélni is alig tudott.

Ez az állapot teljesen világossá teszi, hogy senkinek nem volt szexuális problémája. A *nő* mint beszédtéma, szóba se került. Különböző fogságunk alatt csak egy nőt láttunk, a lágerparancsnok feleségét vagy barátnőjét. Tipikus szőke, kissé molett német nő volt, de a szexepiljét - ha volt is neki - katonai szürkébe gyömöszölte. Ő *hülyéskedett* egy-két jóvágású bajtársammal (természetesen még a fogságunk elején, amíg volt némi fizikai tartásunk), de közeledésről szó sem lehetett, már csak a tetük miatt sem. Úgy tudom orvos barátomtól, hogy az éhezésnek a szexuális tevékenységre való hatásával tonnányi tudományos írás foglalkozott, így ennyivel megelégszem.

A dohányzás volt az egyetlen szenvedély, amelyről sokan nem tudtak leszokni. Cigarettaért elcserélték az értékeiket, a kenyéradagjukat, sorra, egymás után halálukkal fizettek azért a kis élvezetért. Én nem dohányoztam szerencsére, de néha - látván, hogy a száraz, összetört falevelet csomagolópapírba csavarva szívták a többiek - én is rágyújtottam, hátha a füstölés csillapítja az állandó éhségérzetemet, azonban az csak addig tartott, amíg a hányingerem. Az se volt jó.

Az egyik reggel az *Appell* során elénk állt egy *Obersturmführer*. Azt kérdezte, hogy van-e köztünk írógépjavitó szakember? Jelentkeztem, de közben a torkomban éreztem a szívverésemet, mert tisztában voltam a Pesten szerzett silány ismereteimmel, de ez idáig nem volt más vállalkozó. Egy öreg trottyos SS kísért el a tábor kerítésén kívüli irodájába. Az ingadozó szerencsém visszajött, föllélegeztem, amikor megláttam a gép márkáját, *Underwood* volt. Véletlenül ezt a fajtát ismertem meg a volt főnökömnél úgy-ahogy, mert ebből sokat javítottunk. Nem volt komoly baj, a szalag volt összekuszálódva és beszorulva, hamar kész lettem vele. A jutalmam egy darab kenyér, maréknyi szárított szilva és néhány szál cigaretta volt. Ezt az öreg SS-től kaptam. A cigaretta nagy érték volt, de csak a *rangos* régi lakók, korelnökök voltak rá vevők. Akkor két cigarettaért egy napi kenyéradagot adtak. Egy napig dőzsöltem. Később még vagy kétszer behívtak az irodába, irigyeltek is érte. Talán lehetőségem lett volna ott maradni valamilyen adminisztrációs munkára, de nem mertem vállalni. Tudtam, hogy mennyire nem értek az írógépekhez, és ha komolyabb hiba lett volna, azt úgy sem tudtam volna megcsinálni. Tanácsot sem kérhettem senkitől, akkor meg megvádolhattak volna szabotázzsal, ami egyenlő volt a halálbüntetéssel. Nem... Nem vállaltam. A lágerparancsnok állandóan ott tartózkodott, nem akartam állandó rettegésben élni, inkább választottam a hideg munkahelyet, névtelenül, a tömegben eltűnve.

Februárig a magyar társaim közül nem halt meg senki. Akkor az idő változékonnyá vált, szeles, havas esős, kellemetlen időjárás köszöntött ránk. Elég volt egy nátha vagy akármilyen hüléses megbetegedés és a legyöngült szervezet evvel már nem tudott megbirkózni. Aki bekerült a gyöngélkedőbe, a *Revierbe*, az ki se jött többé. Egyre-másra haltak a társaink. Eleinte gyászt és szomorúságot éreztünk, később elfásultunk, arra gondoltunk: ma neked, holnap nekem, tehát minden mindegy. Egy biztos volt, aki lelkileg elhagyta magát, az meg is halt.

Én állandóan abban a reményben éltem, hogy hamarosan vége lesz a háborúnak és kiszabadulok ebből a pokolból, és hogy húsz éves vagyok, még előttem az élet. Az élet pedig a mi helyzetünkben az étel, a táplálék volt. Emiatt határoztam el március elején, sok habozás után, hogy eladom az egyik pulóveremet. Igaz, hideg volt még, de nem várhattam sokáig, mert akkor a jobb idő beálltával leesett volna az ára. A tábor nyomor-kereskedelmét is a kereslet-kínálat törvénye szabta meg. Kaptam érte 63 márkát, ami öt napi kenyéradagot jelentett. Volt aki az aranyfogát adta el ennivalóért, jól tette, mert lehet, hogy azért maradt életben.

Az ortodox zsidókat nem értettem. Volt közöttünk egy kisebb fanatikus csoport, akik azelőtt pajeszt és kaftánt viseltek. Ők nem voltak hajlandók azt a kis adag húst megenni, amit naponta kaptunk, mondván, hogy tisztátalan, pedig a rabbik vészhelyzetben megengedik. Elcserélték kenyérre, legtöbbjük meg is halt fehérjehiány következtében.

A tábor *egészségügyi intézményét*, a *Reviert* néhányszor én is meglátogattam, amikor valamelyik társunk ott feküdt. Rettenetes állapotok uralkodtak. Orvos és ápoló ugyan volt, *Häftlinge* természetesen, de gyógyszer valamilyen pirulán kívül (az se mindig volt) jóformán semmi. A diagnózis nem nagyon különbözött, Schwachheit, gyöngeség volt a legtöbb esetben. A betegek egymás szeme láttára haltak meg. Kevesen kerültek ki onnan élve. Ha valaki meghalt, azt csak másnap jelentették, hogy az ételadagját még megkapják, amelyet szétosztottak egymás között.

Csak én ne kerüljek ide, gondoltam sokszor, mintha rajtam múlt volna. Igaz, hogy a deportálás alatt soha semmi komoly bajom nem volt, amelyet a fiatalságomon kívül annak is köszönhetek, hogy minden megmaradt energiám és *vagyonom* ételszerzésre fordítottam. Isten akaratában már kételkedtem annyi kín láttán, de ez maradjon a magánügyem.

Március felé gyöngülni kezdett az üzem anyagellátása, éreztük, hogy a háború vége közeledik. Egyre gyakrabban szólaltak meg a szirénák, a légítámadások is megsaporodtak. Ezeknek mi örültünk, mert ilyenkor abbahagytuk a munkát és melegedhettünk a fűtőtesteken. Botorul azt gondoltuk, a mi üzemünket nem bombázzák, mert tudják, hogy zsidók dolgoznak itt. Ez nagy tévedés volt - tudtam meg utólag -, mert erre nemigen voltak tekintettel a szövetségesek, az oroszok meg különösen nem. Valószínűen üzemünket jól rejtette a thüringiai erdő.

Az üzemvezetőnk lassan megszeliődött, már nem ütött a botjával, kezdett törődni velünk, ellenőrizte az ételünket, reklamált. Emberi hangon beszélt velünk, ennek ellenére az elhatározásunk nem változott: kinyírjuk, ha vége lesz a háborúnak. Ahogy mondtam, szerencséjére időben meglógott.

Április 6-án kihirdették, hogy a tábort kiürítik és máshová költözünk. Ebből azt következtettük, hogy az oroszok már közel vannak, aminek nagyon örültünk. Április 7-én bevagoníroztak bennünket és megkezdődött életem legszörnyűbb két hete. Sok mindent el tudok felejteni, de ezt a végtelen hosszú tizennégy napot soha.

Kiürítés

A vagonokban középen két paddal választottak el kisebb teret, ahová nem léphettünk, SS őreink tartózkodási helye volt. Mi a két végében, egymás hegyén-hátán szorongtunk mint a birkák. Félték a tetveinktől, de kizárt dolog, hogy nem jutott nekik is. Nagyon idegesek voltunk és kimerültek. Ezt fokozta az össze-vissza utazásunk céltalansága. Egyszer előre mentünk, azután hátra, volt mikor napokig álltunk a nyílt pályán. Úgy nézett ki, hogy a vonatparancsnokunk se tudja, hogy mit csináljon, vagy talán parancsra várt.

Az élelmezésünk katasztrofális volt. Meleget egyszer sem kaptunk, még azt a bokadagasztó undorító kávét sem. Néha egy kis kenyeret, pici margarint és két vagy három alkalommal pár falat konzervhúst. Szerencsére vízhiányunk nem volt, különben megőrültünk volna.

Hosszabb állásoknál néha megengedték a leszállást, és hagyták, hogy a szántóföldeken fölszedjünk répát, salátát, krumplit, amit nyersen ettünk meg. Sokan hasmenést kaptak. Az őreink sem voltak elkényeztetve élelem dolgában, de nekik még jutott a tartalékaikból annyi, hogy nem éheztek.

A szökés lehetetlen volt. Aki szökni próbált, azonnal lelőtték, de jártányi erőnk is alig volt.

Sokan meghaltak. Reggelenként összeszedték a holttesteket, de a haldoklókat is. Aki rúgásra nem reagált, azt is behajigálták egy vagonba és ha hosszabb ideig álltunk a vasút mellett eltemettük halott társainkat.

Kóborlásunk utolsó napjaiban Hegedűs Gyuri barátom már annyira legyöngült, hogy az öntudatlanság határán volt. Az egyik SS megnézte, belerúgott, ő már erre nem mozdult. Kijelölt négy szomszédját, köztük engem is, hogy vigyük a halottas vagonba. Fölemeltük a pokróca négy sarkával és cipeltük. Útközben alig hallható hangon megszólalt:

- Iván... ha hazamész Pestre, mondd meg a szüleimnek, hogy itt haltam meg Hertinében. (Ez volt a falu neve, ahol napokig álltunk).

- Ne beszélj marhaságot - kiáltottam rá -, te is megúszod velem együtt és együtt megyünk haza.

Ezt természetesen - látva az állapotát - magam se hittem, de mit mondhattam volna neki?

Néhány hónap múlva, azt hiszem '45 decemberében, Pesten a Nagykörúton bementem egy zenés szórakozóhelyre. Ahogy szétnéztem a táncolók között azt hittem, elájulok, Hegedűs Gyurit pillantottam meg, aki elegáns sötétkék ruhában, nevetgélve tette-vette magát a lányok előtt.

- Nem igaz! - kiáltottam rá -, te vagy az, Gyuri?!

Összeöleleztünk, meghívott a szüleihez. Útközben elmondta, hogy Theresienstadtban, ahol fölszabadultunk, a Vöröskereszt emberei még élve találták és sikerült őt összetákolni, rendbe hozni.

Útközben az élményeit mesélte, ahogy a házukhoz értünk lelkemre kötötte:

- Kérlek, ne említsd a szüleimnek az utolsó közös élményünket. Éppen elég bánat érte őket, ne tudják meg, hogy én egyszer már meghaltam.

- Majdnem! - kiáltottam az ujjamat fölemelve, és nagyot nevetve ismét összeöleleztünk.

Visszatérve a vonathoz, azt megtoldták egy orosz hadifoglyokat szállító szerelvénnel. Csak messzebből láttam őket, s úgy ítélt meg, hogy ők még nyomorúságosabb állapotban voltak mint mi. Ugyan lehetséges, hogy ők már hosszabb ideje voltak fogságban.

A háború utolsó napjait éltük, amikor örömmel láttuk, hogy az SS-ek tépkedik ruhájukról a jelvényeiket, a halálfejet, de legtöbbje civilbe öltözött. Ruhájukat, nyilván a biztonság kedvéért, magukkal hozták. Beszélgetésükből kiértettük, hogy Rooseveltt meghalt, amit nem hittünk el, pedig igaz volt.

Theresienstadt

‘45 április 21-én megérkeztünk egy nagyobb állomásra, nem tudtuk hová, mert nem láttuk a fölírást. Az öreink kiugrottak a vagonból, azt mondták, hogy egy másik táborba érkeztünk, utána ránk reteszelték az ajtókat és eltűntek. Kis idő múlva szaladgálást hallottunk és idegen beszédet, közülünk többen fölismerték a cseh szavakat. Kilestünk a réseken. Fehérköpenyes emberek, köztük nő is (Uramisten, kirúszozott szájjal!), rohangásztak ide-oda. Német katona sehol!... Néztünk egymásra mint villámtól megriadt birkák, egy csomóban. Ez hihetetlen!... Nem lehet!... Szabadok volnánk!... Vagyunk!... Vége a pokolnak?!... Tovább nem telik a tollamból. Így volt!...

Hamarosan kinyitották az ajtókat, mi kitódultunk, dehogy, kihullottunk a vagonokból, nagy gőzölgő leveses fazekak álltak a szerelvény mentén sorban. Mindegyik mellett két fehérköpenyes nő állt nagy osztogató merőkanállal. Mi, mint az ólban a disznók, szinte őrzöngve, egymást taposva, rohantunk a fazekaknak, föllöktük, a földről kapkodtuk a kiborult krumplit, húst. A nők rémülten sikoltozva menekültek ez elől a frankensteini tömeg elől. Zabolázatlan, kiéhezett, a szabadság érzésétől részeg örültek lettünk.

Nagy nehezen lecsillapodtunk és akkor betereltek bennünket egy kaszárnnyába, nagyobb helyiségekbe és a bejáratú ajtónál osztogatták az ételt. Így mindenki kapott levest, kevéske hússal, kenyeret és két kockacukrot. Előtte figyelmeztettek, hogy próbáljunk lassan, nyugodtan enni, mert ennyi éhezés után a kapkodás életveszélyes. Azt valóban láttam, hogy néhányan, akik pillanatok alatt befalták az ételt, ájultan terültek el. Én igyekeztem lassan enni, nagyon nehezemre esett. Nem lett bajom, sőt utána olyan mennybéli állapotba kerültem, amit azóta sem éreztem.

Lassan fölcusdva az evés kábulatából, megtudtam, hogy Theresienstadtban (csehül: Teresin) vagyunk, Csehszlovákiában. Ezt a várost Mária Terézia létesítette, tulajdonképpen katonai erődítménynek, központnak épült 1780-ban, mikor a poroszok elleni háborúra készült. Már német uralom alatt, 1942-ben, a Gestapó elhatározta, hogy itt állít föl egy mintatábort, amelyet a semleges külföldieknek, újságíróknak, a Nemzetközi Vöröskeresztnek mutogatnak, hogy bizonyítsák, milyen jól bánnak a zsidókkal és a megsemmisítő táborokról szóló hírek hamisak. Valóban az itteni deportáltak túrhatóbban éltek, ők maguk vezették a lágert, a németek csak külső ellenőrzéseket tartottak.

1944 szeptemberében azonban Himmler 18.400 személyt Auschwitzba szállíttatott, akikből csak kevesen maradtak életben.

Hamarosan a fertőtlenítőbe irányították a csapatunkat. Végre megszabadulhattunk a csíkos gönceinktől és meleg tus alá állhattunk, igazi szappannal mosakodhattunk. Ezt a műveletet a tetvek nem kedvelik, sikerült is nagyrészüket eltávolítani, azért még egy kevés maradt.

Cseh laktanyában, a második emeleten kaptunk *szobát*, húszan laktunk benne, nem panaszkodhattunk a zsúfoltságra. Az étkezésre annál inkább, mert csak valamivel volt jobb mint Schliebenben. Avval magyarázták, hogy a németek túlszűfolták fogollyal a várost, így a készletekből egy embernek kevesebb jut.

Egyetlen németet sem láttunk, de még akkor a háborúnak hivatalosan nem volt vége, úgyhogy megerősödött bennünk az a tudat, hogy fölszabadultunk. A tavaszi napsütés erősödött, nap mint nap, én lejártam az udvarra, hogy a csontjaimat végre átmelegítsem, a második emeletre visszamenni azért nem volt könnyű, sokszor meg kellett pihennem a szobánkig.

Dolgoznunk nem kellett, beszélgetéssel töltöttük az időnket, tervezgettünk, egyesek nevetséges bosszúról álmodoztak. Én keresztretjvényeket gyártottam a barátoknak.

Valakitől megtudtam, hogy a szomszédos kaszárnyában találkozott a szegedi zsidó árvaház igazgatójával, Székely bácsival, a családja is vele van. Megtaláltam őket. Első látásra nem ismertek meg.

- Laci - mondták ijedten, a buchenwaldi ruhámra célozva -, Te csíkosban voltál?

Még akkor tükörben nem láttam magam, azért csodálkoztam, hogy nem ismertek meg, pedig érthető volt, hiszen 72 kilóról 52-re fogytam.

Nekik szerencsájuk volt, ők is ausztriai táborba kerültek, de apámmal ellentétben, akit Auschwitzba vittek, őket ún. *frigó* lágerba helyezték. Ezeket a deportáltakat Eichmann 10.000 teherautóra akarta a szövetségesekkel kicserélni. Ezt az elgondolását *Vér, teherkocsik ellenében* akciónak nevezte. A tervezett csere nem sikerült. Ők is csak néhány napja érkeztek meg Theresienstadtba. Kérdeztem, apám felől mit tudnak, de csak a fejüket rázták.

- Semmit - volt az egyértelmű, számomra szomorú válasz.

Kiütéses tifusz járvány tört ki a kaszárnyákban. Ez nem volt meglepő, hiszen mindannyian le voltunk gyöngülve és a tetveink változatlanul kínoztak bennünket, köztudomású, hogy ezek a férgek terjesztik a betegséget. Mellőlem két társamat vitték el a kórházba, nem tudom, mi lett velük. Közben a vérhas is fölütötte a fejét. Rettenetes lelkiállapotba kerültünk, amelyet a kaszárnyák karanténnyá nyilvánítása is fokozott. A kijárás tilos! Hullottunk mint a legyek. A halottakat naponta egy helyiségbe hordták össze és egyszerre vitték el. Semmi védekezési lehetőség, semmi védőoltás! Szinte őrjöngtünk attól a tudattól, hogy végre kiszabadultunk a pokolból és akkor kell megdöglennünk. Ezt is megúsztam!...

Május 5-én a németek elhagyták a várost (ezt a háború után tudtam meg), de mi teljes bizonytalanságban éltünk. Németek itt?... Oroszok ott? Itt?... Hol?...

Végre május 8-án este elfoglalták Theresienstadtot. Másnap kinyitották a karanténokat, szabadon járhattunk, ki merre látott.

Az a hír terjedt el, hogy 24 óráig szabadon lehet fosztogatni a tőlünk két kilométerre fekvő Leitmeritz nevű kis városkában, de csak a német házakban, amelyeket arról lehetett megismerni, hogy fehér zászló vagy lepedő van kitűzve rájuk, vagy valamelyik ablakból lógnak ki valamilyen fehér rongyot. A hír igaznak bizonyult és sokan el is mentünk oda.

Amit most leírok, ki is hagyhatnám, de nem teszem, mert evvel is érzékeltetni akarom, hogy az aljas, emberi kegyetlenség nemcsak a testet teszi tönkre, és öli meg, hanem fokozatosan a lelket is eltorzítja, kiöli az emberi érzéseket. A bosszúvágy hajtott bennünket, a *szemet szemért, fogat fogért* régi mondás visszhangzott fejünkben és hálások voltunk a ruszliknak. Akkor még nem tudtuk, hogy ők is ezt csinálták minden elfoglalt városban.

Útközben német hadifogoly csoporttal találkoztunk, az örök megengedték, hogy kifosszuk őket (noha - gondolom - ezen már biztosan néhányszor túlestek). Kérdeztük, nem SS-ek-e? Hevesen tiltakoztak. Igazuk lehetett, mert ahogy később hallottuk, a háború vége felé az SS-eket lelövéldözték, nemigen ejtették foglyul őket. Nekiláttunk a fosztogatásnak, mondhatom semmi rutinunk nem volt hozzá. Nem volt a szerencsétleneknek jóformán semmijük sem. Néhány táská, cigarettatárca, zseblámpa, notesz, fényképek. Csak a megtorlás ördöge hajtott bennünket. Akitől én elvettem a családi képeit, kérte, hogy adjam vissza. Azt válaszoltam neki:

- Ti is elvettétek tőlem az enyéimet, miért ne tegyem veled ugyanazt.

Akkor úgy éreztem, ahogy írtam: *szemet szemért*... Istenem, pedig mennyire távol állt tőlem az ilyen cselekedet, de ők rontották meg a lelkemet. Hogy megbántam-e?... Nem tudok rá határozott választ adni, akkor úgy gondoltam, igazam van, de annak a szegény, könyörgő németnek az arca beleégett a tudatomba és a gonosz diktatúra egyik emlékévé vált.

Az orosz örök nevetve nézték lázas, ügyetlen tevékenységünket, magyarán kiröhögtek bennünket. Valószínűen azért, mert ők már megelőzték minket - hiszen őr senkinél sem volt -, de azt gondolom, inkább a gyakorlatlanságunk láttán. Hamarosan abba is hagyatták velünk a fosztogatást és továbbhajtották a csoportot.

Útközben találkoztunk magyar hadifoglyokkal is, akik hallván magyar beszédünket kiintegettek a sorból:

- Szervusztok magyar testvérek! - kiabálták.

Mi rájuk sem néztünk, nem válaszoltunk. Nem értették meg miért?!...

Szerettem volna megmagyarázni nekik hogy *azelőtt* magyar voltam, izraelita vallású. Amikor a Himnuszt hallottam, vigyázzba álltam és tele voltam magasztos érzéssel. Lelkesen olvastam és tanultam a magyar történelmet, fölnéztem hazánk nagyságaira, olyan hőseinkre, mint Zrínyi, Rákóczi, Kossuth. Egyszerre azt mondták nekem, hogy nem vagyok magyar, csak zsidó! Másodrendű emberekként bántak velünk, rabszolgákká tettek bennünket, deportáltak, megaláztak és mindezt - tisztelet a kivételnek - honfitársaink közömbös magatartása kíséretében...

Ezt hogyan magyaráztam volna meg? Csak mint gondolat futott át az agyamon, pedig akkor még azt nem is tudtam, hogy a családomból csak én maradtam életben.

Ahogy a városkába érkeztünk, már tele volt fosztogatókkal: oroszok, deportáltak egyaránt szorgosan tevékenykedtek. Az oroszokat főleg az értéktárgyak érdekelték, az órákat nagyon kedvelték, még faliórát is láttam az egyik ruszkinál.

A német lakosság, úgy látszott, sebtében hagyta el a várost, mert több helyen még az asztal is meg volt terítve. Az ennivalót, amit bírtunk, azonnal fölfaltuk. Mikor már jóllaktunk, zsákba pakoltuk. Az értékes holmik nem is érdekelték, előbb az evés, az ennivaló. Arra gondoltunk, hogy ide még visszatérhetünk. Már megtelt a zsákom, amikor egy földszintes lakásból az ablakon keresztül akartam kimászni, mert az ajtó be volt zárva, a zsákmányt leeresztettem óvatosan a járdára, míg kászálódtam kifelé, már el is lopták. Valaki az orrom előtt fölkapta és elfutott vele. Ebül szerzett jószág, gondoltam mérgesen, félig nevetve és akkor újra kezdtem az egészséget, míg egy másik zsákot is megtöltöttem, de ezúttal magamhoz vettem egy nagy-méretű német katonai látcsövet is, amelyet a szekrényfiókban találtam.

Visszamenet orosz katonákkal találkoztunk, akik megállítottak bennünket. Féltünk, hogy elveszik tőlünk a csomagokat, de nagy nehezen, valami német-tót zagyva lingvával sikerült megértetni magunkat, hogy kik vagyunk, mik vagyunk, erre nevetve megkínáltak bennünket édességekkel, csokoládéval, amelyeknek az ízét már régen elfelejtettük.

Holtfáradtan értünk haza estére, de jóllakottan. Kimerülve azonnal az ágyba zuhantunk.

Kellemetlen reggelre ébredtünk. Megszűnt a szabadság, újra karanténba zártak bennünket. Nagy szükségünk volt a *hadizsákmányunkra*, mert az élelmezés továbbra is gyöngé volt. A magunkkal hozott élelmiszerekkel főzőcskéztünk, a krumplinak sütvé még a héját is megettük.

Egyik nap cseh zsandárok jelentek meg a kaszárnánkban. Katonai dolgokat kerestek, amelyeket föltételezésük szerint Leitmeritzben lopkodtunk össze. A távcsövet nem adom! - gondoltam. Amíg kutattak, a zakóm alá rejtve kilógtam a folyosóra. Az egyik cseh észrevett, utánam loholt, addig bújócskáztunk, míg nekem sikerült a padláson elrejtőznöm, így haza tudtam magammal vinni. Nem volt szerencsém vele, elcseréltem egy állítólagos márkás óráért, ami egy-két nap után megállt - végleg.

Máskor sem volt szerencsém a cseh zsandárokkal.

DDT-vel sikerült a járványt megállítani, úgyhogy a zárlatot kezdték föloldani és a deportáltakat csoportosan hazaengedni. A mi kaszárnánk kivétel volt, mert még akadt egy-két újabb tifuszos megbetegedés. Arra gondoltam, hogy valahogy üzenetet kellene küldenem haza apámnak a Székely családdal. Munkára jelentkeztem, utcát söprögetni. Alkalmas pillanatban leléptem. A szállító vonatok nem messze álltak meg a kaszárnánktól. Ott hiába kerestem a szegedieket, nem találtam őket. Visszamenet láttam, hogy a söprögető társaim már bevonultak. A kapun nem mertem bemenni, szétnéztem, nem láttam senkit és gyorsan egy nyitott földszinti ablakon be akartam ugrani, de az erőmet túlbecsültem, ugrásról szó sem lehetett, nagy kinnal mászni kezdtem, mire az egyik cseh zsandár észrevett. Hozzám szaladt és nagy ordítással ütni kezdett egy vasutas zászló nyelével. Verte a fenekemet és közben csehül piszkosul káromkodott. Pechemre a hátam tele folt furunkulussal és az különösen fájt, amikor az ütésekből oda is jutott. Néhányat ki is fakasztott, de azt én inkább orvosra bíztam volna. Szép állapotba kerültem. Addig vert míg sikerült az ablakon bemásznom. Azonnal bementem az irodájukba panaszsra, azt válaszolták:

- Maradtál volna benn, akkor semmi baj nem ért volna.

Nagyon dühös voltam, hogy megint elvertek, és ezúttal nem is az SS-ek, hanem a csehek, akik a németek ellenségei voltak. Sokáig haragudtam a csehekre, pedig a józan ész azt mondja: nem lehet (szabad) általánosítani.

Nem volt mást tennem, mint az orvoshoz menni, sebeimet bekötöztetni.

Vissza Magyarországra

Június közepén végre a mi karanténunk is megszűnt. Azonnal jelentkeztem egy hazamenő transzportba. Ugyanezen a listán volt a Székely család is, úgyhogy azért nem találtam őket az állomáson néhány nappal megelőzően.

Tehervagonokban utaztunk, aránylag kényelmesen tudtunk elhelyezkedni. Eszembe jutott a németek pullmankocsi szerelvénye, amellyel először szállítottak a koncentrációs táborba, most pedig marhavagonban utazom, de micsoda különbség: SS őrség nélkül, szabadon. Ettől függetlenül már az idegeimre ment ez a lassú, véget nem érő utazás, a szabad pályán való sok álldogálás, ácsorgás, ami legfőljebb arra volt jó, hogy főzőcskézni is lehetett. Prágába be sem engedtek, illetve megállás nélkül tovább kellett utaznunk, mert a járványtól féltek.

Útközben részeg oroszok is zaklattak bennünket. Bárisnyát követeltek legtöbbször. Egy alkalommal az egyik bátor asszony közülünk, két gyermekével a karján, ilyen követelőző ruszki közé ment, hogy itt van ő, följánlja magát, csak addig vigyázzanak a két, akkor már jajveszékelő gyerekre. A katonák elszégyellték magukat és kushadva távoztak.

Pár nap után már elegendő volt ebből az araszoló utazgatásból, és az egyik állomásra, ahol vesztegelt a szerelvényünk, befutott egy zsúfolásig telt vonat. Megtudtuk, hogy Pozsonyba megy. Egy barátommal elhatároztuk, hogy tovább nem maradunk a társaságunkkal, egyszerűen felszállunk erre a személyvonatra és lesz, ami lesz, ugyanis egy vasunk se volt, jegyet nem tudtunk váltani. Később értesültünk arról, hogy mi, deportáltak, akkor jegy nélkül utazhattunk az egész országban, így az aggodalmunk fölösleges volt, de nem is tartott sokáig, mert a vonat olyan zsúfolt volt, hogy abban, ha egyáltalán volt kalauz, az mozdulni sem tudott volna, nem jegyeket ellenőrizni.

Csak a tetőn kaptunk jó huzatos helyet, nem okozott gondot még az alagutaknál sem, mert a vonat elején utazók időben kiabáltak: vigyázat, lefeküdni!

Ezt pedig tették vagy tízféle nyelven, mert a közönség valóságos bábeli volt.

Pozsonyban az állomáson működő repatriáló irodába mentünk érdeklődni, ott megtudtuk, hogy másnap indul Pestre egy vonat, adtak szállásjegyet éjszakára és némi pénzt is kaptunk és szabadon nekivágtunk a városnak. Villamosoztunk, ugráltunk egyikről a másikra, játszottunk, viháncoltunk, mint a gyerekek. A hosszú fogság után először éreztük magunkat szabadnak. A pénzünket szaharinos kávéra költöttük, igazi multság volt.

Másnap valóban indult hazafelé vonat, már elhelyezkedtünk, mikor ruszki katonák jelentek meg és mindenkit lezavartak a vonatról, nekik kellett. Néhány óra múlva azonban a csehek hoztak egy másik szerelvényt, amelyben kényelmesen el tudtunk helyezkedni. Utána minden zavar nélkül futottunk be a Keleti pályaudvarra 1945. június 25-én. Ahogy leszálltunk, mindenkit fürdőbe irányítottak és ott a ruháinkat is fertőtlenítették. Erről hivatalos papírt is kaptunk. A kijáratnál rengetegen voltak, rögtön körülvettek, százfelől hangzottak a kérdések, miközben fényképeket mutogattak:

- Nem látta? Az apám... az anyám... a fiam.... a lányom?

- Én nem Auschwitzben voltam, hanem Schliebenben, ott főleg lengyelek voltak, magyarok kevesen.

Alig tudtam a tömeg gyűrűjéből szabadulni. Ahogy később kiszámoltam, a mi 180-as csoportunkból 26-27-en jöttünk vissza.

A Keleti pályaudvar fogadó bizottsága el irányított a JOINT (Zsidó Segítő Bizottság) irodába, ahol kaptam egy kártyát, amivel Szegedre utazhattam, valamint egy öltözet ruhát, cipőt, fehérneműt és éjszakai szállásjegyet.

Siettem vissza a szülővárosomba, másnap már a vonaton ültem és a WC-ben kivégeztem az utolsó tetűt, amely a köldököm körül bújt meg.

Szeged megúsza a háborút, csak a fölrobbantott hidak emlékeztettek rá. Most is szeretem ezt a várost, itt nőttem föl, itt jártam iskolába, de most hirtelen nagy üresség érzés fogott el. Nem maradt senkim. Fölkerestem a zsidó öregek házát, ott csak néhányan laktak. Apám után érdeklődtem. Annyit megtudtam valakitől, hogy látták az Auschwitzba tartó deportáló vonatban, de már nagyon beteg, igen rossz állapotban. Valószínűen már a megérkezéskor, az első szelekciónál egyenesen a gázkamrába küldték.

Idegennek éreztem magam, három napig bírtam csak maradni, visszamenekültem Pestre. Ott is nagyon rosszul éreztem magam, egy otthonban laktam volt deportáltakkal egy társaságban, az örökös azonos beszédtema idegesített, deprimált. Nem bírtam ott sem sokáig, éreztem, hogy dolgoznom kell, mert megőrülök ebben a környezetben, pedig még győnge voltam.

Kétszer rosszul is lettem ez idő alatt, valószínűen telezabáltam magam, mert még időnként kitört rajtam az éhségpánik.

A Radnay utca 25-ben kibéreltem egy szobát, egy idős, süket, kedves, öreg néninél és megpróbáltam munkát keresni.

Először elmentem a régi írógépes főnökömhez, illetve csak mentem volna, de nem találtam meg, csak húsz év múlva a feleségét, aki elmesélte, hogy az ostrom után a férjét elkapták a oroszok *kicsi robotra* és nem is tért haza, meghalt valahol a nagy Szovjetunióban. A fia, akit tanítottam, már nem is emlékezett rám.

Végre találtam munkát az újpesti Orion rádiógyárban, ahol jóvátételben futószalagon gyártották a készülékeket az oroszoknak. Mivel szakképzettségem nem volt, nekem is a szalag mellé kellett állnom. Borzasztóan egyhangú munka volt, kényszerből csináltam, hogy pénzt keressék.

Beiratkoztam a jogi kar esti, munka melletti tagozatára. Az időbeosztásom, ha azt beosztásnak lehetett nevezni, nagyon keserves volt: reggel ötkor keltem, egy órát villanyosoztam Újpestre, ott héttől-négyig dolgoztam fél órás munkaszünettel. A JOINT-nál vacsoráztam, utána hattól-nyolcig egyetem, majd éjszaka tanulás. Három hónap után éreztem, hogy ezt a hajszát nem bírom, de fizikailag sem. Mindig halálos fáradtnak éreztem magam.

Lassan-lassan a kivándorlás gondolata ébredt föl bennem. A deportálásom minden tragikus emléke még élt bennem, egy szál magamra maradtam, rettenetesen szenvedtem az egyedüllétől.

Az új társadalomban sem találtam a helyem. A kormány akkor még igyekezett demokratikus maradni. A sajtó folyton arról írt, hogy legyőzték vagyunk, ezt tudomásul kell venni és ezért kell dolgozni megfeszített erővel. Újjá kell építeni az országot, fogjunk össze, zsidó vagy nem zsidó, mindenki egyformán egyenjogú ebben az országban.

Számomra ez a dolog nem volt ilyen egyszerű. Engem kizártak a nemzetből, pedig ellene semmit nem vétettem, hüen tettem érte a magamét, amíg hagyták. Most rehabilitálni akarnak. Azt akarják, hogy azonosítsam magam avval a nemzettel, amely a közelmúltban kiközösített. Úgy éreztem, hogy már késő, ebből a rehabilitálásból nem kérek. A seb még friss és súlyosabb annál, hogy felejtsek. Csak azért bűnhődtem, szenvedtem, mert zsidónak születtem.

Az ország politikai helyzete is nyugtalanított. Az 1945-ös választáson, amely első és utolsó szabad voksolás volt Magyarországon a kommunista rendszer bukásáig, a kommunista párt 17 %-ot kapott az óriási pénzekkel támogatott propagandája ellenére. Viszont az oroszok támogatásával a legtöbb kulcspozíciót megszerezték és megkezdődött a sztálinizmus sötét korszaka.

Az én szememben az életben a legfontosabb az egyéni szabadság. A gyárban pedig, ahol dolgoztam, lassan kialakult a kommunista párt hatalma. A legkisebb előnyhöz is csak a párt segítségével lehetett hozzájutni, illetve, aki nem lett párttag, az háttérbe szorult minden tekintetben. A politikai üléseken tanácsos volt részt venni, később kötelező is lett. Röviden szólva, az ország cseberből vödörbe esett, fasizmusból a sztálinizmusba, amely ugyanaz, ha nem rosszabb. Ez sehogy sem tetszett nekem, és egyre ért bennem a nyugatra távozás gondolata, amelyet a világlátás vágya is erősített, hiszen 21 éves voltam, nem volt senkim, vagyonom még kevésbé, nem volt veszteni valóm.

Sok fiatal, zsidó nem zsidó utazott nyugatra, akkor már feketén. Legtöbbje az Egyesült Államokba vágyott, mert az a háború sújtotta Közép-Európához képest paradicsomnak tűnt. Én is oda szerettem volna menni, de úgy gondoltam, a mi kontinensünkön is van még sok látnivaló.

1946 januárjában abbahagytam az egyetemet, nem bírtam a strapát, elkezdtem angolt tanulni. Az óráimat a gyárban kapott élelmiszerekkel fizettem, mert az óriási infláció miatt a pengőnek alig volt értéke. Elhatároztam, hogy még a tavaszon lelépek.

Január végén katonai behívót kaptam, egy éves szolgálatra. Nem akartam hinni a szememnek, a deportálás után? Velem együtt sok 24-est is beidézték. Lelkiismeretesen jelentkeztem. Az orvosi vizsgálaton alkalmasnak találtak és mindjárt föl is eskettek, Horthy, Szálasi után ezúttal a kommunistákra. Utána kezembe nyomták a február 15-re szóló behívót. Úgy jöttem ki a sorozó helyiségből, mint nagy ütés után a bokszoló, megrogyanva. Ez nem igaz, ez csak egy rossz álom - gondoltam. Nem örültem meg, ismét egyenruhát ölteni? Még ha nem is az a csíkos. Újabb évet semmiképpen nem akartam elveszíteni, végleg elhatároztam az emigrációt (akkor még nem használták a disszidálás szót).

A távozásnak, inkább mondanám: a kilógásnak többféle módja volt. A legegyszerűbb a pénz, azért kicsempészték az embert. Ez nálam szóba sem jöhetett. A magyar kormány hallgatólagosan engedélyezte a zsidók Palesztinába való kivándorlását, én ezt az utat választottam. Dehogy akartam én oda menni, még ha egyet is értettem a cionistákkal, úgy gondoltam, ha kijutok Németországba, onnan is lelépek és akkor majd lesz valahogy. Nem volt valami becsületes elgondolás, dehát ez az út látszott a legkönnyebben járhatónak. Elfojtottam magamban a lelkiismeret-furdalásomat.

Jelentkeztem a cionista szervezet irodájában. Sokan álltak sorban és aggodalmaskodtam is, hogy gond lesz velem a korom miatt, mert a 24-eseket most hívták be és a szervezet nyilván nem akar a kormánnyal semmilyen ellentétbe kerülni, hogy továbbra is szabadon működhessen.

Alaposan kikérdeztek. Először is a zsidó mivoltomat kellett bizonyítanom, mert sokan, nem zsidók is, ezt az utat választották a disszidálásra. Végül is megdicsérték, mondván, ilyen fiatal férfiakra nagy szüksége van az új zsidó államnak és mindjárt föl is vettek egy Romániába induló transzportba, ahonnan egyenesen utaztunk volna Palesztinába, ha akkor az angolok ezt nem akadályozták volna meg.

Nagy bajban voltam, mert én sem Romániába, még kevésbé Palesztinába nem akartam menni. Az úti célom először Németország volt, ahonnan állítólag mindenfelé lehetett menni. Ezt természetesen nem mondhattam, mert az igazi cionistának csak az *Ígéret Földje* lehetett az egyetlen életcélja. Egyszerűen nem jelentkeztem a Romániába utazó csoportnál. Néhány nap múlva újból próbálkoztam ugyanabban az irodában. Úgy tettem, mintha sose lettem volna még ott. Ezúttal nem mutattam ki vallási jártasságomat, de ennek ellenére elfogadták a jelentkezésemet. Amíg várakoztam, hogy melyik csoportba osztanak be, az egyik tisztviselő, akit már láttam az előző alkalommal, megismert.

- Te már jártál itt - szólt rám gyanakvóan. Lehet, hogy menekülő nyilasnak vélt.

Erőteljesen tiltakoztam:

- Biztosan összetévesztesz valakivel.

A biztonság kedvéért a WC-ben megnéztek, hogy körülmetélt vagyok-e vagy sem. Utána megkaptam az utazási engedélyemet Németországba. Hurrá! Ez sikerült.

Figyelmeztettek bennünket, hogy vigyünk magunkkal cigarettát, mert az osztrák határon le kell fizetni valamivel az orosz határőröket, hogy ne kellemetlenkedjenek. Ezt csak feketepiacon lehetett kapni. Eladtam - ahogy már írtam - a német látsövemet és vettem egy karórát két és fél millió pengőért. Hat hónapig működött. A megtakarított pénzből vettem cigarettát, néhány szükséges apró holmit és két dollárt. Egy jó barátomtól kaptam két gramm tört aranyat ajándékkul. Ezt a pénzzel együtt az övembe rejtettem. A személyes holmimat egy hátizsákba tettem.

Az utolsó két éjszakámat ennél a barátomnál töltöttem, nehogy keressenek a katonai behívásom miatt.

Emigrálás

Végre, 1946. február 22-én elérkezett az indulás ideje. Az állomáson hamis papírokat kaptunk, amelyek szerint Lengyelországból hazatérő osztrák és német deportáltak vagyunk. Kb. 30-an voltunk a csoportban, ahogy fölszálltunk a bécsi vonatra, a vagonunkban már négy orosz tiszt ült. Nem törődünk egymással, de jó, hogy ott voltak, mert az egyik állomáson fölszállt egy magányos, részeg, útonálló szovjet harcos és órákat követelt az utasoktól. A velünk utazó egyik tiszt, ezredes, revolverét ráfogva pillanatok alatt leszerelte és az első állomáson átadta az orosz katonai rendőrségnek. Majdnem megsajnáltuk, hogy mit kaphatott ezért?...

A határon minden simán ment. Kísérőink jól működtek, a határőrök föl sem szálltak a vagonunkba. Hajnalban érkeztünk Bécsbe, elvittek bennünket egy szállás centrumba, amely az amerikai zónában volt. Lefertőtlenítették és be is oltották a társaságot, hogy mi ellen, nem mondták meg. Olyan szép, finom fehér kenyeret kaptunk, amelyet utoljára még Szegeden ettem gyerekkoromban. Itt ismerkedtem meg a dobozos sűrített tejjel is, amelyet még az oroszok sem ismertek és elszívtam az első, illatos, amerikai cigarettát.

Egy napos pihenés után tehervagonokban folytattuk az utazást és ismét simán, valószínűen a kísérőink leleményességével, átjutottunk az amerikai zónába és ott átadtak bennünket az Egyesült Nemzetek menekültügyi szervezetének, az UNRRA-nak. Katonai teherautókon szállítottak tovább, de a vezetők úgy hajtottak a kanyargós hegyi utakon, hogy imádkoztam volna, ha kedvem lett volna hozzá. Egy éjjelt töltöttünk Salzburgban, másnap megérkeztünk Einringbe, egy ideiglenes menekültáborba, amely Münchentől kb. 60 km-re fekszik. Február 27-e volt.

A Funk kaszárnya

Pár napi tétovázás után elérkezettnek láttam az időt, hogy végleg lelépjek a csoportomtól. Egyszerűen fölszálltam egy müncheni vonatra, és akkor próbáltam átgondolni a helyzetemet, hogy egyáltalán hol is vagyok, mint is vagyok, mit is akarok. Próbáltam számot vetni magamban. Egyedül vagyok, se rokonom, se barátom, se ismerősöm. Keveset tudok németül, franciául, foglalkozásom, szakképzettségem nincs, van egy érettségi bizonyítványom, amely itt semmit sem ér, az anyagi helyzetem mindössze két dollár. A torkom összeszorult, sírni tudtam volna.

Lelépésem előtt valaki említette, hogy Münchenben van egy nagy menekülttábor, amelynek a neve: Funk Kaserne. Hosszas keresés után sikerült megtalálnom. A vezetője Mademoiselle Légeron, a francia hadsereg hadnagynője volt. Két beosztott katonanő segítségével végezte a föladatát. (Az egyikkel pár évvel később véletlenül találkoztam egy párizsi étteremben, ahol kiszolgálóként dolgozott.) A Funk kaszárnnyában maradtam hat hónapig, ahol a jövőmmel nem is törődve, gond nélkül éltem.

München volt a németországi amerikai zónának a központja. Az amerikaiak a politikai menekülteket két kategóriába minősítették. Az elsőbe azokat sorolták, akik politikai okok miatt hagyták el hazájukat a háború alatt és sohasem tértek és nem is szándékoztak visszamenni hazájukba. Ezeket *displaced persons* (hontalan/kitelepített személyek) névvel illették, rövidítve D.P. jelzéssel látták el. Én a második kategóriába tartoztam, azok közé, akik a háború után hazamentek és azután újra kijöttek. Ezeket nem tekintették valódi menekülteknek, *infiltrées*, beszivárgóknak hívták őket, amely igazságtalan megkülönböztetés volt, de az amerikai logika más. Szerencsére a gyakorlatban lényeges különbség nem érvényesült a két emigráns csoport között.

Elszántam magam és beiratkoztam a nemzetközi UNRRA jogi egyetemre, ahol a német nyelv volt a hivatalos. Rövid idővel a vizsgák előtt kiderült, hogy csak a D.P.-sek szigorlatozhatnak, mi nem. Azóta is tartozik az ördög nekem avval az idővel, amelyet hiába töltöttem jog tanulással.

Hála a kaszárnnya irodájában dolgozó barátomnak és Mademoiselle Légeronnak, fölvettek oda olyan mindenes félének és jó életem kezdődött. A valóságos munkaidőm a heti 48 órából, ha kitett nyolc órát. A többit ügyeletben töltöttem el. Ez sem fárasztott, mert nagy ritkán fordult csak elő, hogy éjszaka érkezett menekült csoport, akiket el kellett irányítanom. A német tisztviselők átlagfizetését, havi 200 márkát és teljes ellátást kaptam, harmadmagammal laktam egy szobában. Mint amerikai alkalmazottnak, nekem is járt heti három csomag cigaretta, amelynek igen jó volt a fekete ára, egy pakliért ötven márkát fizettek. Jól éltem belőle. Összehasonlításként: egy mozijegy 3-4 márkába került. A borbély hét márkáért mindent megcsinált manikűrrel együtt. Utána nagyon hálás volt néhány cigaretta borra valóért.

Szórakozási lehetőségünk is volt. Rendelkezésünkre állt egy teherautó, amellyel sokfelé utazgattunk hétvégeken. A német lakossággal nemigen érintkeztünk. Némi feszültség is volt köztünk, mert a mi ellátásunk hozzájuk képest luxus szintű volt. Ők szigorúan kimért adagokat kaptak - igaz, hogy mindenki egyformán -, mi fehér kenyeret ettünk, ők feketét, ami jól kifejezte a minőségi különbséget.

Az Isten bocsássa meg nekem, de nem tudtam megszeretni ezt a népet, nem kell magyaráznom miért. Egy alkalommal állomáson várakoztunk, s ott szatyorból ettünk, többek közt sajtot is, ami csak feketén kapható nagy kincs volt. Velem szemben ült egy német férfi a kutyájával, s láttam rajta, mennyire megkívánta; neki nem adtam, de a kutyájának hajítottam egy darabot. Ez volt a bosszúállásom, többre nem tellett.

A jó életem ellenére tudtam, hogy nem akarok itt maradni. Az Egyesült Államokba még ráérek kimenni - gondoltam -, előbb Párizst szerettem volna látni, franciául megtanulni, mert Madácsy tanár úr, a volt osztályfőnököm nagyon megszerettette velem ezt a nyelvet. (1949-ben sikerült is francia tanári diplomát szereznem.)

Nagyon jó barátságba keveredtem két valódi pesti *sráccal*, akiknek hasonló szándékuk volt. Mindkettő harminc év körüli, az egyiknek textiltechnikai végzettsége volt (Heisler Gábor), nagyon kulturált ember, jól beszélt franciául, mert unokanővérei Párizsban éltek és többször volt is náluk a háború előtt. A másik egy fogtechnikai (Sárvári József), akiből ugyan nem

sugárzott nagyon az értelem, de mindenén nagyon jól tudott röhögni, ami igen hasznos tulajdonság az életben. Neki sem célja, sem nyelvtudása nem volt, úgyhogy jól kiegészítette a hármas társaságunkat.

Elhatároztuk, hogy elmegyünk Párizsba. A müncheni francia követségen jelentkeztünk vízumért. Onnan, igaz udvarias formában *melegebb* vidékre küldtek bennünket. Akkor kaphatunk csak, ha ott szállásunk van és munkahelyi bizonyítványunk. Érthető, *clochardokra* (csavargókra) nincs szükségük.

Szándékunk szilárd maradt, ha nem engednek be az ajtón, bemegyünk az ablakon, hiszen honnan tudtuk volna mi a szükséges papírokat megszerezni. Tehát maradt az illegális út.

Hosszas érdeklődés után megtudtuk, hogy Karlsruheban, amely a francia határon fekszik, találni fogunk egy passeurt (vezetőt), aki pénzért átcsempész bennünket a határon. Sikerült is megszerezni egy állítólag biztosan megbízható embercsempész címét.

Utolsó fejezet

A raktárban dolgozó barátaink segítségével sikerült az útra szépen *föltankolnunk* konzervvel, cigarettaival és elutaztunk vonattal Karlsruheba. A megadott címen megtaláltuk a németet, aki inkább szervezte a csempészt, ő nem vezetett. Kiderült, hogy ő antináci volt, ami miatt sok üldözésnek volt kitéve. A menekültek iránti szimpátiából befogadott minket a módos polgári lakásába, amíg vezetőt nem talált. Természetesen mi sem voltunk hálátlanok és az egész családot elláttuk élelemmel, a közös étkezéseinket gazdagon följavítottuk.

Az idő azonban telt, nem volt könnyű megbízható vezetőt találni, úgyhogy visszautaztam Münchenbe, ahol mint volt alkalmazottnak sikerült újra összeszereznem egy csomó élelmet, cigaretta. Sok fehér kenyeret is vittem a német családnak, amely valóban csemegének számított.

Három hét múlva sikerült találni egy *passeurt*, akinek ez volt a foglalkozása, ennek megfelelően nem egyszer volt baja már a hatóságokkal. Vele gyorsan megegyeztünk, konzervvel, cigarettaival és valamennyi pénzzel fizettünk. Felét előre kérte, a többit Strasbourgban a célhelyen.

Másnap este hat órára beszéltük meg a találkozást. A vezető pontos volt, elkészítettünk a vendéglátóinktól, megígértük nekik, hogy írni fogunk Párizsból. Azért kissé nyugtalanul indultunk útnak, éreztük a vállalkozásunk kockázatát. A vezetőnk pontos utasításokat adott és lelkünkre kötötte, hogy a siker érdekében mindenben engedelmeskedjünk neki, még útközben is.

Mivel én voltam a legfiatalabb a társaim azt mondták, hogy a legnehezebb élelmiszer csomagot nekem kell vinnem. Nem tudtam mást tenni, később ezt keservesen meg is bánták.

Villamossal kiutaztunk a Rajnához közeli külvárosba, onnan gyalog mentünk a folyóig, amely választó vonal volt az amerikai és a francia zóna között. A vezetőnk útközben megállított minket, előrement, szétnézett és ha szabad volt az út, zseblámpával jelzett. A parton bóklásztunk egy darabig, majd ráakadtunk egy halászra, aki a mi emberünk volt. Csónakját behúzta a sumárba, hogy elrejtse. Már sötét volt, mikor átevezett velünk a folyón a túloldali francia zónába, ötven márkáért, amelyet előre kellett kifizetni. Úgy láttuk, senki nem vett észre bennünket.

A parttól néhány kilométerre volt a hivatalos határ. Az ártéren haladtunk tovább egy ösvényen, de olyan sötét volt, hogy nagyon figyelniünk kellett, hogy el ne veszítsük egymást. Egyszerre evezőcsobogást hallottunk. A vezetőnk intett, hogy húzódjunk be a bozótba és maradjunk csendben. A csónak hamarosan kikötött és nemsokára két férfi ballagott el az ösvényen néhány méterre az orrunk előtt. Nem tudtuk megállapítani, hogy örök voltak-e vagy csempészek. Mindenesetre kívártuk, míg jó messze távolodnak el tőlünk. Újra megindultunk, miközben a vezetőnk mondta, ha valakivel találkozunk azt le kell ütni, ártalmatlanná kell tenni, mert különben megghiúsul a tervünk és még börtönbe is kerülünk. Ez egyáltalán nem volt a számításunkban. Eszünkben sem volt bántani senkit, de azonfölül egyikünk sem értett a leütéshez. Hangulatunkat még rontotta, ahogy betértünk az ösvényről és bementünk egy erdőbe, a vezető nagyon lelkünkre kötötte, hogy szorosan a nyomába lépve haladjunk, mert ez a terület harcászati volt és még elhagyott aknáknak előfordulhatnak. Erre Sárvári Jóska teljesen kiborult, elkezdett kiabálni velünk, hogy ez az egész vállalkozás örülség és mi vagyunk a hibások, hogy ilyen kalandba hoztuk őt. Még röhögni is elfelejtett. Nagy nehezen sikerült lecsillapítani, hiszen visszafordulni már nem lehetett, de titokban igazat adtunk neki.

Egy tisztásra érve a vezetőnk idegnyugtatóul cigarettaszünetet engedélyezett, de csak marokból, nehogy a paraszakat valaki meglássa messziről.

Folytattuk a monoton menetelést, amely nemcsak fizikailag vett igénybe bennünket, hanem idegileg is. Végre egy kis faluhoz értünk, azt hittük ez a végcélunk, de nem, ezen át kellett észrevétlenül menni. Semmi világítás nem volt, mindenki aludt, csak a kutyák nem. Az első háznál valamelyik elkezdte az ugatást, s mintha távirón adta volna le a jelet, lassan átvették a többiek is, úgy ahogy otthon is, a magyar falvakban szokásuk.

Egy férfi kijött a szélső házból, rögtön árokba vetettük be magunkat. Szétnézett, nem látott meg bennünket. Visszaballagott az ágyába. Mi irigyeltük érte, mert már elég fáradtak voltunk. Szinte futásban hagytuk el a falut a kutyák hangos koncertje kíséretében.

Megint erdős területen mentünk tovább, szigorúan a vezető nyomában, de tisztesebb távolságból követve. Ha ő robban, legalább mi megmaradjunk. A frász kerülgetett minket az aknáknak miatt. Úgy reggel három óra felé megérkeztünk egy kisebb fabódéhoz.

- Itt pihenünk egyet - szusszantott a vezető, látszott rajta is a fáradtság. - Nincs messze már a francia határ, alhatunk egy órácskát, és akkor hajnalban továbbmegyünk, mert ilyenkor lazul az őrség figyelme, úgy könnyebb lesz átlógni.

A bódében nem volt semmi bútor. A *passeur*, mint aki a dolgát jól végezte, lefeküdt a földre és néhány perc múlva már a békés horkolása jelezte, hogy az izgalom nem ártott neki, ez a kis alvás is benne volt a rutinszerű programjában. Mi is lefeküdtünk Gáborral ketten a földre, de álom sehogy sem jött a szemünkre, mit nem adtunk volna egy vetett ágért. Jóska kint maradt, nem mert bejönni, ugyanis a bódé közepén, a földön volt valamilyen kerek fémtárgy, amiről határozottan állította, hogy akna. A vezető nyugtatta, biztosan nem az, hiszen akkor ő sem fekédné mellé. Őneki ne mondják, eleget látott Ukrajnában a munkaszolgálat alatt. Ráhagytuk. Fagyoskodjon kint.

Négy óra felé, ahogy megbeszéltük, fölkellettük a vezetőt, nehezen ment, olyan mélyen aludt. Nekiindultunk, s pár száz méterre egy patakhoz értünk, olyan 3-4 méter széles lehetett. Megálltunk.

- Ez a hivatalos határ - mondta a vezetőnk és elkezdett vetkőzni.

Mi csak néztük, mit akar ezzel a sztriptízzel, mire ránk szólt.

- Ne bámuljanak, maguk is vetkőznek meztelenre, itt átmegyünk a patakon, nem mély, legföljebb derékig ér.

Összecsomagoltuk a ruhánkat és a fejünk fölött tartva átballagtunk baj nélkül a köldökig érő vízben. Csusomvizesen, meztelenül, vacogva először léptünk francia földre. Éljen Franciaország!...

Felöltöztünk és még gyalogoltunk egy rövidet. A határőr barakkhoz érkeztünk. Kissé távolabbról figyeltük őket. Kint nem volt senki. Tisztán láttuk, hogy egyik-másik időnként kinéz az ablakon és utána visszaül az asztalukhoz, úgy látszott, reggelizni.

Elbújtunk egy közeli teherautó mögé. A vezetőnk parancsot adott, hogy vessük le a cipőnket, mert az ablakuk alatt kell elfutni vagy száz métert, nehogy zajt csináljunk. Ő majd figyel, és alkalmas pillanatban jelt ad, akkor nyomás, de gyorsan!

Ahogy az egyik őr megint visszament az ablaktól, intett, hogy most!

Sikerült!... Futottunk jócskán, többet, mint száz métert. Amikor az emberünk is beért bennünket, megnyugtatót, túl vagyunk a nehezén. Arról nem ő tehetett, hogy nem lett igaza.

Reggel hat óra körül elértük az első francia falut, ott autóbuszra szálltunk és Wissenbourg nevű kis városkába indultunk, ahonnan vonattal szándékoztunk Strasbourgba utazni. A jegyet a vezetőnk vette meg frankért, megegyeztünk, hogy Strasbourgban visszaadjuk, remélve, ott kapunk valami segílyt a menekültügyi bizottságtól.

Útközben nem szoltunk egy szót sem egymáshoz, nehogy gyanút keltsünk, a ruházatunk így is eléggé elütő volt a franciákétól. Emiatt én még megelőzően leborotváltam a bajuszomat a vezetőnk tanácsára, aki azt mondta, hogy itt nem nagyon divatos ez a viselet.

A busz nyolc órakor állt meg az állomás előtt. Kiderült, hogy délután négy órakor van csak vonatunk. Valahogy el kell ütni az időt. A mi csempészünk azt javasolta, hogy váljunk ketté, mert négyen egy csoportban föltűnést kelthetünk. Gábor jól beszéli a nyelvet, sétáljanak el Jóskával a közeli parkba, ahol kevésbé föltűnő az üldögélő idegen, mi ketten pedig majd elleszünk, neki sincs nyelvi problémája. Jól *el voltunk*... Először barátait kerestük föl, a viszontlátás öröme mindenütt koccintani kellett. Utána bisztróból ki, bisztróba be. Már könyörgőre fogtam a dolgot, hogy ne igyon/vedeljen annyit, hiába. Le is késtük a vonatot. A barátainkat se találtuk sehol.

Gábor talpraesett, ügyes fiú volt, gondoltuk, sikerült nekik valahogyan pénzt szerezni és elutaztak a négyórás vonattal. A vezetőnk is kezdett észre térni, és nehogy elveszítse a járandóságát, ő is igyekezett a két barátomat föllelni.

Egyelőre nem tehattunk okosabbat, fölültünk a következő vonatra és elutaztunk Strasbourgba. Egyenesen a Menekültek Fogadó Bizottságához vezetett az utunk. Ott megvizsgálták a papírjaimat és megmagyaráztam a helyzetemet, azt el is fogadták és nem faggattak tovább. Akkor érdeklődtem a barátaim után, személyleírást adtam róluk. Említették, hogy valóban járt náluk két hasonló menekült, de azok biztosan Hollandiából jöttek. Tehát a barátainknak nyoma veszett.

Két és fél hónap múlva oldódott meg a rejtély, amikor Párizsban véletlenül összefutottam velük.

Amikor Wissenbourgan elváltak tőlünk, elindultak a megbeszélt park irányába. Útközben találkoztak két csendőrrel, simán elmentek mellettük, de az a lökött Jóska kíváncsian visszafordult, az egyik csendőr is. Gyanúsnak találták őket és igazoltatták. Gábort még elengedték volna, nemcsak a jó franciasága miatt, hanem voltak még papírjai a háború előtti

párizsi időszakából. De Jóska megint levizsgázott - észből. Elkezdett olaszul makogni, rögtön lecsaptak rájuk és elvitték a rendőrségre őket - mondván -, biztosan szökött olasz hadifoglyok. Visszavitték őket német területre, francia zónába, ott börtönbe vetették őket mindenféle bűnözővel egy társaságban.

Azt mondták, sokat gondoltak rám, nem is a sorsom miatt aggódva, hanem azért, mert rám bízták az élelem cipelését, ami nálam maradt, s bizony a börtönben jó lett volna egy kis pótlás. Két hét múlva bíróság elé állították őket és tiltott határátlépésért tizennégy napi fogságot kaptak, amelyet már előzőleg letöltöttek. Így szabadok lettek, de visszatoloncolták őket az amerikai zónába, azok pedig elszállították Münchenbe a volt munkahelyükre, a Funk kaszárnyába, ahonnan öt héttel megelőzően elindultak. Átkozták a sorsot, meg mindent.

Gábor leleményességén múltott, hogy két hónap múlva hamis papírokkal sikerült nekik egy Párizsba induló transzporthoz csatlakozni. Strasbourgban még kötözködtek velük a rendőrök, de aztán hagyták futni őket.

Gábor három hónap múlva kivándorolt Sydneybe, ahol először könyvelőként dolgozott, majd taxisoőr lett. A '80-as évek vége felé halt meg.

Jóska maradt, a fogtechnikusi szakmáját élete végéig folytatta, 1996-ban, 80 éves korában halt meg.

Visszatérve a magam sorsára, Strasbourgban a Menekültügyi Bizottság adott szállásjegyet és pénzt, amelyből a vezetőnknek kifizettem a frank adósságomat, valamint gavallérosan a hármunk csempészéséért járó fennmaradt ötven százalék tartozásunkat is.

A bizottságtól kapott jeggyel Párizsba utaztam, ahol új élet kezdődött számomra. Franciaországban maradtam, családot alapítottam és francia állampolgár lettem.

-.-.-

Palotás József A krokodil század pilótája⁸

Fekete alapon fehér kereszt⁹

Repülő szerencsét! Így köszöntek el tőlem a Repülőorvosi Vizsgáló Intézet munkatársai, amikor a friss alkalmassági bizonyítvánnyal kiléptem az épületből 1944 márciusában, tizenhét évesen. Ez a jó kívánság elkísért 1945. április 12-ig. Kis csoportunkkal jelentkezünk az érdi gyakorló repülőtérre, amely rejtett nevén a műszaki egyetemhez tartozott, de tulajdonképpen katonai kiképzőtábor volt. Parancsnokunk puritán egyszerűséggel fogadott, és ünnepi beszéd helyett a következőket mondta:

- Az én feladatam, hogy megtanítsam a repülést és átadjam a csoportot a Magyar Királyi Légió állományába. Köszönöm, lelépni!

Hát igen, ez volt. És ami utána következett? Rövidesen megismertük a repülés elméleti anyagát, és ezt követően elkezdődtek a repülőgép vezetői gyakorlatok. Hajnaltól késő estig folyt a munka, mindannyiunknak 30-30 óra repülési időt kellett teljesíteni. Búcker és Arado, német gyártmányú gépekkel gyakoroltunk. Az eltelt kiképzési idő alatt meg kellett tanulni mindazt, ami a harci repüléshez alapvető követelmény. Hajsztolt, gyorsított iram volt ez, szükség volt a pilóta utánpótlásra. Az oktatás ötös csoportokban folyt. A mi parancsnokunk harcedzett pilóta volt, aki sebesülése miatt egyelőre nem repülhetett, de oktatónak nagyszerűen bevált. Azt nem tudom, hogy a pedagógiai módszeréhez mit szólnának a tudósok, de mindenesetre eredményes volt. Ő ugyanis mindent megtett, hogy megutáltassa velünk a repülést. Az oktató repüléseket mi inkább szoktató repüléseknek neveztük. Úgy csűrte, forgatta, dobálta, bukfenceztette a gépet, hogy majdnem sikerült is neki leszoktatni bennünket a repülésről. A kiképzés kezdetén mindjárt föl hívták a figyelmünket, semmi bántódása, hátránya nem lesz senkinek, ha úgy érzi, nem bírja a fizikai és lelki megterheléseket és visszalép. Bármikor megteheti. Senki nem tántorodott el, csak azért is végigcsináltuk, és ez nagyon jól esett mindannyiunknak, mert egymás akaratát, kitartását erősítettük.

A későbbiekben, esti megbeszéléseken, értékelték a magatartásunkat, és akkor elmagyarázták, hogy sohasem akartak *kitolni* velünk, csak fölmérték, mennyire bírjuk a megpróbáltatásokat, s ennek megfelelően milyen harci feladatokra vagyunk/leszünk alkalmasak.

Egy kicsit mindenki fél, de igyekszik leplezni magát, de lassan meg lehet szokni ezt az állapotot. Mindig örömmel készültünk a felszálláshoz. Az idegfeszültség, amelyet az ember ilyenkor érez, először a testét átjáró meleg hullámban nyilvánul meg, ami fokozatosan akkor múlik el, amikor a gép már nyugodtan siklik a levegőben és a motorzúgás egyenletessé válik. Ez valahogy mindenkit megnyugtat. A későbbiek során is, amikor az *éles* bevetések rendszeressé váltak, ez az ismeretlen érzés mindannyiszor megisméltódott és lassan ismerőssé vált. Talán ösztönös védekezés ez a nagy *Ismeretlennel* szemben.

---

⁸ A Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Írószövetség által 1999-ben meghirdetett irodalmi pályázaton nívódíjjal jutalmazott mű.

⁹ A magyar légierő felségjele.

Feszített tempóban repültük le az előírt óraszámot, és büszkén nézegettem a személyi lapomat, amelyen ez díszelgett: *Palotás József Búcker típusú repülőgép vezetésére jogosult*. Másnap már Arado 96 A-val folytattuk a gyakorlást. Előtte a gép szerkezetével ismerkedtünk. Előadás közben magas látogatónk érkezett, egy vezérkari tiszt személyében. Rövid előadást tartott, amelynek a lényege így hangzott:

- A hadi helyzet miatt meg kell gyorsítani a repülő kiképzést. A támadó szövetséges légierő súlyos károkat okoz az országnak. Magyar vadászegységek heves légi csatákat vívnak hazánk légterében, veszteségeink vannak, ezért minden erőt a védelemre kell fordítani. Önöket ennek a célnak az érdekében képezzük ki!

Tiszta, világos beszéd volt. Lassan érlelődött bennem a gondolat, hogy mire vállalkoztunk. Dávidi küzdelemre Góliát ellen, parittyá nélkül. De ezt később értettük meg igazán, amikor szembeszálltunk, semmivel sem törődve, a technikai és számbeli fölényben lévő támadó szövetséges repülőkkal.

Egy alkalommal a földről néztünk végig egy Budapest elleni, nappali, nagyméretű légitámadást, miközben tehetetlen düh és harag töltött el. A magyar vadászok önfeláldozó módon, védekezve, támadva, több bombázót lőttek ki a kötelékből. Ezek a *Puma* osztály gépei voltak. Ezeket a szinte kamikaze vakmerőségű pilótákat nemcsak itthon tisztelték, hanem hamarosan a minket támadó angolok és amerikaiak is elismerték őket és tartottak tőlük.

Az Aradohoz új oktatót kaptunk, akinek Héjával¹⁰ két légi győzelme volt a keleti fronton. Nagyszerű katona és kiváló oktató volt, őrmesteri rangban. Feladatunk az volt, hogy két nap alatt(!) megismerjük, megtanuljuk az Arado gép teljes műszaki adatait, az utolsó csavarig. Nem volt könnyű, de ösztönösen éreztük, hogy ez fontos. Pompás kis gép volt a gyakorlatban is, korlátlanul műrepülhető, ezért minden vezetéstechnikát, figurát gyakorolhattunk vele.

Két nap elteltével megkezdődtek a légi harc gyakorlatok: üldözés, kísérés tanulása. Lényege az, hogy az előrepülő gépet nem szabad elveszíteni, akinek a hátába beül a vezetőgép, annak régen rossz! Egyszer bambultam el, mert erősen elvakított a napfény, és az üldözött gép kiment a látókörömből, elveszítettem. A földön értékelve az eseményt, a parancsnokunk úgy jelentette tovább, hogy engem lelőttek. Nem voltam boldog, pár napig keseregtem rajta, de azután sohasem fordult elő többé!

Rövid idő alatt teljesítettük a 30 órás penzumunkat, páros repülést gyakoroltunk megünásig. Akkor már a személyi lapomon virított: *Arado gép vezetésére jogosult*.

A főadataink bővülnek, de ismétlődnek is. Lassan *érezzük* a gépet, amely csodálatosan viselkedik, mint a jó ló, amikor már megismeri a gazdáját.

Valami feszültség volt a levegőben, mindannyian türelmetlenebbé, izgatottabbakká váltunk, vártuk, hogy történjék valami. Történt is. A reggeli eligazításkor megkaptuk a főadatot: szabad repülés a légtérben. Az egész tank kirepülhető. Fölszabadult lelkesedéssel futottunk a gépeinkhez, amelyek már bemelegítve vártak ránk. Egymás után gurultunk ki a starthoz, a motorom gyönyörűen dolgozott, ráfordultunk a kijelölt útirányra és már indultunk is. A műszereimet még egyszer megnéztem és bekapcsoltam a rádiómat. Csodaszép napsütéses májusi reggel volt, a gépem csillogott a rávetülő napsugaraktól. Csodálatos érzés volt egyedül repülni. Csepel fölé értem, amikor találkoztam egy leszállásra helyezkedő Ju 88-as géppel. Üdvözöltük egymást, s néhány perc múlva éles sípolás a rádióból, majd dörgő hang:

---

¹⁰ Magyar konstrukciójú vadászgép.

- Aradók vissza, repülési tilalom!

Süllyedésre beálltam, gondolkodtam, hogy mi történt, légiriadó biztosan nem volt. Simán, finoman szálltam le és a helyemre gurultam. A többiek is sorra egymás után érkeztek. Kiszálltunk a gépből, kérdően néztünk egymásra senki nem tud semmit.

Sorakozó a parancsnoki épület előtt!

A parancsnok személyesen jött ki és bejelentette, hogy baleset történt. Ráckeve-Dél légterében egyik Arado gépünk két pilótával lezuhant és elégett. Repülési és eltávozási tilalom! Utána kihallgattak bennünket, hogy hol voltunk a baleset idején, mit láttunk? Hamarosan vizsgáló bizottság is megszállta a táborn. Lassacskán kiderült, hogy a vezető pilóta hibájából történt a baleset. Ezt a vagány, nagyhangú, IX. kerületi fickót pökhendisége ellenére is kedveltük, mert mindig vidám volt és melegszívű, amellet kiváló képességű pilóta. Gyakorlat közben úgy gondolta, hogy meglepi a környékben lakó menyasszonyát, és légi bemutatót tart neki. Eltért az útiránytól és a házuk fölött ún. *rácsapást* akart végrehajtani. 1500 méterről indította a zuhanást, de 300 méter magasságban dugóhúzóba került, amelyből már nem tudta a gépet kiemelni. Idevezetett az okatlan hősködés és az elbizakodottság. Tudta magáról, hogy jó pilóta és azt hitte, hogy mindent megtehet. A vele utazó barátja egy csendes, szerény, halk szavú, nagyon rendes fiú volt. Nagyon sajnáltuk mindkettőjüket, nagyon megrázott mindannyiunkat az eset. A repülőhalált haltaknak dísztemetés jár, meg is kapták szegények, az ártatlan áldozatot elő is léptették, a baleset okozóját természetesen nem.

A repülési tilalmat hat nap után föloldották, de az újabb repülések nem kezdődtek el, illetve a parancs szerint ötös csoportokban Pápára kellett mennünk ejtőernyős kiképzésre. Én mindjárt az elsők közé kerültem. Nyílt paranccsal utaztunk. A vonat zsúfolásig tele volt, a legtöbben Pestről utaztak vidékre a bombázások miatt. Páran jól megnéztek bennünket az egyenruhánk miatt, némelyek kifejezett rokonszenvvel szóba elegyedtek velünk.

Pápán elgyalogoltunk a laktanyába, ahol már vártak bennünket. A legénységi körletben kaptunk szállást. Teljesen más világba csöppentünk, mint ahogy az átlagos katonai társaságot ismertük. Mindjárt föltűnt, hogy a tisztek a közlegényekkel is tegeződnek, teljesen felszabadult hangulat uralkodik köztük. Örökké heccelődtek, mókásan civódtak egymással, ugyanakkor rendkívüli módon tisztelték egymást, tekintet nélkül a rangra. Minden ugrás életveszélyes, és a zuhanó ejtőernyős sorsa csak önmagán múlik, hogyan hajtogatta össze az ernyőjét, kellő időben nyitja-e ki, baj esetén helyén van-e az esze. Ez teljesen független attól, hogy tiszt-e valaki, vagy sem, egy a sorsuk és földet érve is egymásra vannak utalva. Az I. zászlóalj, ahol mi voltunk, a frontra készült.

Azonnal kikezdték bennünket: jó, hogy jöttetek, anyaszomorítók, majd palacsinta lesz belőletek! Jók lesztek darált húsnak, a malacok már úgyis éhesek rátok! Ilyen és hasonló kedveskedéssel fogadtak, amelyen illetl jót nevetni. Hamarosan rájöttünk azonban, hogy ez fölvert magatartás a részükről, mert nagyon is fegyelmezettek voltak és a tisztek minden mozdulatára azonnal reagáltak.

Egy százados vett kézbe bennünket. Nyugodt, kimért hangon kezdte az oktatást.

- Önök nem ejtőernyős katonák lesznek, ezért nem részesülnek teljes kiképzésben, csak a mentőugrásra fogom önöket megtanítani, amiért hálásak lesznek nekem, mert úgy tudom, hamarosan bevetésre kerülnek és szükségük lehet rá.

Ennyit mondott röviden, tisztelgett és két napig színét sem láttuk.

Érkezésünk másnapján orvosi vizsgálaton estünk át, utána egy őrmester kiosztotta a fölszerelésünket, és gyakoroltuk a becsatolást; utána az ejtőernyő összehajtogatást, mert azt mindenki saját magának csinálja, ami végül is megnyugtató érzés. 7-8 napig előgyakorlatokat végeztünk, ami egyúttal bátorsági vizsga is volt. Először a földet érést gyakoroltuk. Két méter magasból ugrottunk fűrészpörba, lényege az volt, hogy összeszorított lábbal érkezzünk és utána előre bukfencel guruljunk. A következő fokozat volt a 8 méteres magasságból való ugrás, derékra rögzített gumi kötéllel. Végül toronyugrás, fölszerelt ejtőernyővel. Ez kb. 20-25 méter magasságból történt és a földre érés tökéletesen azonos körülmények között zajlott, mint a gépből való ugrásnál. Mikor mindezeket a gyakorlatokat szépen végigcsináltuk, nem teketóriáztak velünk, bejelentették, hogy másnap ugrunk. 10 bekötött és 5 szabad ugrást kellett végrehajtanunk, se többet, se kevesebbet.

Bevallom, amikor másnap reggel megkaptam a H-40 mintájú csapaternyőt, enyhe szorongást éreztem. Megérkezett értünk egy Ju 52/3M típusú szállító gép. Tizennégyen voltunk, én mindjárt az első csoportba kerültem. Beszállás után a kiképző századosunk még egy utolsó ellenőrzést tartott, meghúzta a rögzítő hevedereket, beakasztotta a karabinereket. Ahogy a kellő magasságba értünk kinéztem a gépből, érdekesnek találtam, hogy nem olyan a látvány, mint a vezető ülésből. A szorongásom fokozódott. Hallottuk az utolsó figyelmeztetést: *Gépelhagyás, fejjel előre!* Két ugrató ügyelt arra, hogy kellő távolság legyen köztünk, nehogy összeakadjunk. A szorongásom lassan melegség érzésbe ment át és jócskán erős szívdobogást éreztem. Eszembe jutott, hogy az ugró orvos is felhívta erre a figyelmünket, és ez természetes jelenség, a félelemnek az első fokozata. A későbbiekben is minden ugrásnál előjött.

Felgyulladt a piros lámpa, megszólalt a sziréna, majd a századosunk kemény, határozott hangja: *Gépet elhagyni!* Az előugró rutinosan előredől, rögtön csattan az ernyő, a kupolája kibomlik és szépen himbálózik alattunk.

Rajtam a sor! Elakadó lélegzettel előre dőlve ugrom a semmibe. Egy hatalmas csattanás és ugyanakkor a mellkasomon erős rántás hoz vissza a valóságba. Minden szorongásom egy csapásra megszűnt, és most ismét melegérzés járta át a testem, de ez egészen más volt, mint ugrás előtt, úgy éreztem magam, mint amikor hidegrázás után az embert átjárja a megváltó melegség. Lenéztem a földre, amely barátságosan, de egyre gyorsabban közeledett felém, akkor a tudatomba villant a vezényszó: *Földet érés előtt mindkét lábfejet előre tartva, bukfenc fejjel előre!*

Így is történt minden ugrásomnál. Az elsónél kicsit megütöttem a bokámat és a talajszél majdnem kikapta az ernyőt a kezemből. A századosunk mindent látott, és a kiértékelésnél figyelmeztetett, hogy talajfogásnál lazábban tartsam a lábam, a rugalmasabb földre érés érdekében, és egyenletesen húzzam az ernyő zsinórzatát.

A tíz kötött ugrást mind az ötven baj nélkül végrehajtottuk, következtek a szabad ugrások. Alapos oktatói előkészítés, orvosi vizsgálat után, reggeli nélkül szálltunk be a gépbe. Azt mondták, az éhgyomor a szabad ugrással együtt jár, nehogy lehányjuk a gépet, és a kezelő-személyzetnek takarítani kelljen utánunk. Azért viccelődésen kívül ismét figyelmeztettek, hogy még a gépen is visszaléphet bármelyikünk, nem kell szégyenkezni, ha valaki nem bírja elviselni az ugrással járó lelki megterhelést.

Senki sem hátrált meg! Egymás előtt is szégyelltük volna magunkat, pedig igencsak szorult az, amit nem illik kimondani. Becsülettel leugrottuk, amit vártak tőlünk 1500 és 400 méteres magasságból, úgyhogy a századosunk is meg volt velünk elégedve.

Közeledett az idő, amikor az I. ejtőernyős zászlóaljat bevetik a fronton. Előtte még zárógyakorlatot tartottak, amelyet mi is végignéztünk. Nem mindennapi látvány volt, ezt annál is inkább nyugodt szívvel mondhatom, mert már mi is *beleszagoltunk a szakmába* és értékelni tudtuk a teljesítményüket. Magas színvonalú összhang, kiképzettség jellemezte ezt az egyébként szertelen, vad viselkedésű csapatot, amelynek tagjai később a fronton kiszámíthatatlanságukkal sokszor szinte örületbe kergették az ellenük harcoló alakulatok parancsnokait. Az utóvéd harcokban óriási veszteségeket okoztak az oroszoknak. A jelszavuk az volt: az ejtőernyős nem adja meg magát. Rettegtek tőlük, köztudott volt, akit ejtőernyős jelvénnel kaptak el, azt a helyszínen agyonlőtték az oroszok.

A személyi lapomra új beírást kaptam: ejtőernyős kiképzésben részesült. Ahogy vissza-kerültünk Érdre, folytattuk a gyakorlatokat az Aradoval. Nagybőrára követési manővereket végeztünk. A gyakori ellenséges berepülések miatt a támadási szünetekben szállhattunk csak föl, mert minket is megtámadtak volna.

A Puma vadászoktól érkezett egy százados, vagány fickó, többszörös légi győzelemmel a rövid múltjában, hiszen alig volt idősebb nálunk. Az volt a föladata, hogy a támadó harcmodort sulykolja belénk. Más módszerre nem is volt szükség, mert nekünk nem is volt nagyon kit védenünk. Több napos kurzust tartott, oktatásának lényege az volt, hogy a gyakorló vezérgépet mindig szorosan kövessük, és ha sikerül a farkába *beülnünk*, akkor jó vadászok leszünk, ha nem, akkor az *amik* megcsemegeznek bennünket. Nehéz, izgalmas föladatokat kaptunk, de jól bírtuk. Egyszer virtusból úgy szálltunk le kötelékben, hogy a szárnyak majdnem összeértek. A parancsnokunk az öklét rázta felénk és összeveszett az oktatónkkal, hogy miért engedett ilyen balesetveszélyes játékot, dehát mi is ki akartunk tenni magunkért. Meg akartuk mutatni, hogy mi sem vagyunk gyávák; az oktató hadnagy pedig kifejtette, az a célja, hogy keményen helytálljunk, ne legyünk könnyű áldozatai a ránk leselkedő gépeknek. Feladatát teljesítette és így át lehetett adni bennünket a légierőnek. Úgy köszönt el tőlünk, viszontlátásra, fiúk, a Pumáknál! Ez az egység vette föl a harcot a támadó erőkkal a magyar légtérben. Molnár hadnagyot soha többé nem láttuk viszont. Gépét egyenlőtlen harcban lelőtték a Mustangok, hősi halált halt a Dunántúl fölött.

Ha légi harcot láttunk a földről, tehetetlen düh fogott el bennünket gyöngeségünk láttán, de ugyanakkor büszkeség is, hogy a *texasi fiúk* nem kószálhatnak büntetlenül hazánk fölött, mert vannak, akik szembeszállnak a sokszoros túlerővel és móresre tanítják őket.

Júliusban áttelepítettek bennünket a kenyeri kitérő repülőtérre, a harc kiképző osztályhoz. Ott válogatás alapján kijelölték a társaságból, hogy ki, hol és milyen gépre kerül további kiképzésre. Engem a Messerschmidt vadászcsoporthoz osztottak. Azonnali parancs alapján Veszprémbe kellett jelentkeznünk a magassági repülő osztályon, speciális orvosi vizsgálatra. Barokamrás vizsgálattal kezdték, amely azt jelenti, hogy egy légmentesen zárt helyiségben csökkentik a légnyomást, majd megnövelik, miközben fölmerik a vizsgált személy tűrőképességét, azaz, hogy mit bír ki oxigénszegény légtérben.

Elég jól viseltem az oxigénnyomás csökkenését, az eszméletem nem vesztettem el, de tántorogva jöttem ki a kamrából. A vizsgálat eredménye, hogy az 5000 méter fölötti magasságot jól bírom. Csak egy társunk esett ki a csoportból, őrajta föllépett a *magassági betegség*, úgyhogy más beosztást kapott.

Megkezdődtek a tantermi foglalkozások, fő tantárgyunk a ME-109-G6 típusú vadászgép szerkezete, műszaki adatai, szintén az utolsó csavarig, beleértve a repülési tulajdonságait is.

A repülőképzést bemutatókkal kezdték. Többféle figurát láttunk, azt tudtuk, hogy a gép emelkedő képessége nagyon jó, de elámultunk, amikor láttuk a magasságba fúródni. Egy-két jellemző tulajdonságára hívták föl a figyelmünket, így: a startnál erősen kell *belépni* és tartani a gépet, mert a föllépő erők miatt hajlamos balra *kitörni*, ami futóműszár törést okozhat. Be is mutatták, hogyan lehet ezt elkerülni.

Egy nap lélegzetvétel, kimenő. Megnéztünk egy Páger filmet és egy vendéglőben jól megvacsoráztunk. Néhány órára elfelejtettük a háborút, emberekké váltunk.

Reggel Gulyás főhadnagy parancskiadáskor ismertetőt tartott. Közölte velünk, hogy az egységünk a német 72. repülőezred mellérendelt alakulatává válik. Saját parancsnokunk velünk marad és a Messer. tanfolyam befejezése után visszakerülünk a magyar légierőhöz! Elképedtünk, nem értettük. Föl sem ocsúdtunk, már vittek is gépkocsikon a Wiener-Neustadt-i bázisra. Szomorúan léptük át a határt: hát mit védünk ezután? Eddig legalább a sajátunkért harcoltunk! Most mi lesz velünk? Elalvás előtt szokatlanul csendes volt mindenki. A folyosóról, távolabbról a *Lili Marleen* dallamai szűrődtek be hozzánk...

A véres ősz

Megérkezésünk után mi négyen a repülőtér közelében kaptunk szállást, egy kedves idősebb asszonynál, aki Burgenlandból származott, kicsit törte a magyart. Elhelyezkedtünk, s ahogy még mindig a jövőnkön gondolkodtunk, kopogtak. Trude Schmoltz asszony, a háziasszonyunk nyitott be és egy tálca frissen sült kalácsot tett az asztalunkra, mondván, náluk így szokták a vendégeket fogadni, mert ő minket annak tekint.

Nagyon meglepődünk ilyen kedves figyelmesség láttán. Viszonzásul mi elhalmoztuk a nénit a legfinomabb magyar konzervekkel és még egy tábla csokoládéval is megtoldottuk, ami szinte elérhetetlen csemege volt akkoriban. Attól kezdve fiainak tekintett bennünket, mosott, vasalt ránk, egyetlen fillért sem fogadott el tőlünk.

Megalakult a kiképző keret. Németek! Saját parancsnokunk, Torma százados maradt, csak neki engedelmességek, tőle kapunk minden utasítást. A német kiképzők bemutatkoztak, öten, őrnagytól őrmesterig. Mind harcedzett vadászpilóta, többszörös légi győzelemmel. Elégké kimértek velünk, de nem barátságtalanok.

A repülőtér nagy kiterjedésű, füves talajú, kissé egyenetlen, de volt egy beton kifutója is, amelyet mi használtunk.

Itt sincs sok téblábolás, az események fölgyorsultak. Következő reggel megkaptam a föladatom: gépkísérés jobb oldalon, a parancsnok német, bal oldali kísérő is magyar, Vasvári Gyuri barátom. Korán tudtunk kezdeni, mert kivételesen nem volt berepülés. Újra átgondoltam a tanultakat: óvatos gázzal indulni, erős belépéssel betartani az irányt, akkor nem lesz balra kitörés. Nagyon izgultam, a fene essen ebbe a melegségbe - gondoltam -, mert megint elfogott. Igen, ez vizsga is volt, meg kellett mutatnom a németeknek... Nem magam, most a magyar pilótákat képviseltem.

A motorok már jártak, beszállás után a parancsnok jelt adott a nekifutáshoz. Gázadáskor hatalmas lángnyelvek törtek ki a motorból. Figyeltem a fordulatszám-látót,¹¹ és most! Most kell megemelni a gépet. A rázkódás megszűnik, a repülő simán ül. Óriási élmény a Messerschmitttel repülni, a hatalmas motorerő és a könnyű emelkedés, szinte megrészegeti az embert.

---

¹¹ Sebességmérő.

Pontosan követem a parancsnoki gép mozdulatait, süllyedéshez helyezkedem és irányba állok, betartom a biztonságos távközt. Finom kilebegtetéssel, enyhe gázfröccsökkel, előírás szerint ül a gépem. A parancsnok dicsérően integet és bólint. Éreztem, hogy jól vizsgáztam. Meg is simogattam a kormányt, ezzel az alkotmánnyal igazán jól lehet repülni.

A következő fölszállásnál már be voltak töltve a géppuskáim. A földön elhelyezett farönkökre *rácsapással* kellett lőni. Csak azt láttam, hogy a rönkök forgácsolódnak. Másik alkalommal már a gépágyút kellett kipróbálni. Az értékelés eredményét nem közölték velem, de biztosan nem volt rossz, mert a fölsőbb osztályba léphettem.

Hartung, a légi harc előadója, ismertette a *harceljárás taktikáját*, a harcmodort. Ez összefoglalva így hangzott: cél a magassági fölény, s onnan napirányból rácsapni a zárt tűzrendszertű kötelékre. Ebből a helyzetből minél több gépet kilőni, azután eltűnni. Az újratámadás kockázatos, csak biztonságos helyzetből lehet. Persze ezt az ellenfél is tudta, és úgy is viselkedett, amikor szembetalálkoztunk egymással.

A lögyakorlatok után az alacsony támadást tanultuk. Ez a földközeli repülés nagyon veszélyes, egy rosszul végrehajtott kis mozdulat és vége, kaputt...

A német őrnagy a mi csoportunkat jelölte ki a gyakorlatok folytatására, Hartung is velünk repült, mert Torma százados jól beszélt németül. Párban repültünk, ezt kellett tökéletesen elsajátítanunk, mert a tapasztalatok szerint ez a legjobb támadó, egyúttal védekező forma.

Az őrnagy előttünk fölszállt, hogy bemutassa a *hulló falevél* figurát. Meglepően új volt, amit láttunk, nem mindennapos élményben volt részünk. Először jól fölhúzta a gépet, csaknem függőlegesen tört az ég felé, majd kellő magasságban lebillentette az orrát, balra kifordulva kígyózó mozgással repült a föld felé, végül elegánsan vízszintesbe hozta és szárnylibegtetve leszállt. Odarohantunk hozzá.

- Látják, ez a menekülés egyik útja, igyekezzenek megtanulni!

Kissé elcsüggesztett ez a kijelentése, mert már megint a menekülésről volt szó.

Zárgyakorlat után a tanfolyam befejeződött. Az a hír járta, hogy ezekután visszahelyeznek a régi alakulatunkhoz, szóba jött a kenyeri vagy a várpalotai. Nagy volt az öröm, de végül is a szombathelyi repülőtér lett a következő állomáshelyünk. Maradtunk a német 72. repülőezred irányítása alatt a 11. éjszakai vadászoknál.

Közös német-magyar búcsúvacsorán vettünk részt, amelynek elég kellemes hangulata volt, de, amikor föltáltatták a vacsorát kökemény gombóccal, káposztával és valami zöldes, meg barna szósszal, angolosan leléptünk. A mi *Mamink*, a háziasszonyunk már várt bennünket friss bécsi szelettel, hozzá akadt egy kis *dugesz* borunk is. Kitűnő étvággyal megvacsoráztunk, nem hiányzott a protokoll.

Reggel elbúcsúztunk a kedves szállasadónktól, szegénykém megsiratott bennünket, csak azt hajtogatta folyton: mein Gott, mein Gott! Előzőleg megbeszéltük, hogy minden élelmünket, konzervet, kekszet, szalámit, csokoládét ajándékuul hagyjuk neki a szobánkban. Elképzeltük az örömet, amikor majd meglátja. Megérdemelte, mert nemcsak szállást adott, hanem szeretetet is.

Dél felé léptük át ismét a magyar határt, s Szombathelyen elfoglaltuk a szállásunkat. Még aznap ünnepélyes keretek között megkaptuk a hajózó *Arany Sas* jelvényt, én vele együtt az őrmesteri előléptetésemet, és a személyi lapunkra újabb bejegyzés került: *ME-109-es vezetésére jogosult*. Nagyon nagy volt az örömünk, de az akkor népszerű dal hangulata, *Minden elmúlik egyszer*, eluralkodott rajtunk. A szombathelyi C. repülőtér lett az otthonunk.

Néhány nap múlva megérkeztek a gépeink. Új, hazai gyártmányú ME-109-G6 jelzésűek, amelyek már fokozottabb teljesítményűek, gyorsabbak, mint az E sorozatúak, amelyeken tanultunk. Én szárnyagyús gépet kaptam.

Torma százados, a parancsnokunk, eligazítást tartott, ismertette a gépet és mindjárt elrendelte a készségi állapotot. Megkaptuk a teljes hajózó harci felszerelést. Én a *Messer*. csizmával bajlódtam, de később sikerült alkalmasra kicserélnem. A szerelők vicsorgó krokodilfejet festettek a gépeinkre, azt mondták, ez a rádió hívójelünk és a jelvényünk is. Szébbet is el tudtunk volna képzelni.

Kora reggel megkaptuk a készségi parancsot. Szép, világos, tiszta idő volt, felhő alig látható, a levegő mozdulatlan. Önkéntelenül arra gondoltam, hogy az amerikaiak ezt szeretik, biztosan elindultak már az olaszországi bázisukról. Hallgattam a rádiót. Légiveszély! Baja-Bácska vigyázz! Hangszórónk recsegtve megszólalt: Ülőkészültség! Fejemre húztam a pilótasapkámat és nyugodtan beültem a gépbe. Vártam... Ilyenkor még lefújhatják a riadót, de a startot is elrendelhetik. Mindenesetre fölpróbáltam a *csutorát*, amin elég nehezen szívtam az oxigént. A szerelők is ott álltak a gépek mellett, ők is parancsra vártak. A rádiónkból tudtuk, hogy a Pumák már a levegőben vannak, velük egy német vadászezred. Lázasan figyeltük az eget. Nem kellett sokáig várni, megjelentek a csíkok és lassan a mély, hullámzó, mennydörgésszerű robaj. Több száz Liberator bombázó, kötelékben. A nap már melegen kezdett sütni, kellemetlenül elkezdtem izzadni.

Egyszerre heves légi csata bontakozott ki az égen, ropogtak a gépfegyverek, dú-dú-dú..., dörögtek a gépágyúk. Egymás után zuhantak le égő fáklyaként a gépek, amelyekről nem tudtuk megállapítani a nemzetiségüket. Ültünk... Feszülten vártuk a fölszállási parancsot. Vártunk... vártunk... Az idegeinket már a bőrünk alatt éreztük zsibongani. Még mindig semmi... Lassan lejár a készségi idő. Újra recsegett a hangszóró: Krokodil azonnal indul! Mindjárt kilőtték az indítást jelző rakétákat. A szerelők olyan gyorsan dolgoztak, mint még soha. Intés: kész!

Óvatosan adtam a gázt és gurultam a starthoz. Hirtelen mintha jégeső támadt volna, porzott körülöttem a talaj, a betonkifutón pedig a gellert kapott lövedékek éles füttyüléssel, sivítással pattogtak egy sorban. Egy lemaradt Mustang vadászgép *szórakozott* velünk. Úgy láttam, nagy kárt nem csinált, de már nem volt idő szemlélődni. Tövig nyomtam a gázkart, láttam, hogy a társaim is ezt teszik és fürgén emelkedtem is fölfelé. Közben jött a rádióhívás: Visszatérő bombázó kötelékkel Sopron és Pozsony légterében találkozás!!! Az irányítást a vezérgép adja! Újból melegség fogott el, tehát eljött számomra is a halálos játék... Az első!

Torma százados gépét figyeltem, ő az egyes számú krokodil. Nyugodt hangon szólt hozzánk.

- Kettes, hármas légtérfigyelés! Tűznyitás jelre!

6000 méter fölé emelkedtünk, hogy magassági fölényhez jussunk. Ismét a százados hangját hallottam, közben a készülékem rettenetesen sipított:

- Oldalt kondenzek!

Szaporán vettem a levegőt, úgy éreztem a szívem kiugrik a bőrökém alól. Pillanatra még átvillant az agyamon, most esem át a tűzkeresztségen!

- Nyugalom, nyugalom, kettes, hármas! - hallatszott Torma hangja.

Ő könnyen beszél - gondoltam -, már jó néhány légi harcban részt vett, régen túlesett az első bevetésen. Újból megszólalt:

- Kísérő vadászkat nem látok, rájuk fordulunk!... Vigyázz!... Most!!!

Torma százados zuhanásba fordult, én utána. Teljes sebességgel repültem lefelé a legutolsó gépekre. A vezérgép minden fegyvere tüzet okádott az egyik B-24-esre. A mellette lévő az enyém! Már 200 méterre voltam tőle! Lőtávolság! A gép teljes testével benne volt a célkörben! Izzadó ujjaimmal lenyomtam a löbbillentyűt! Remegett, rázkódott a gépem a tüzeléstől, a nyomjelző lövedékek mutatták, hogy a nagy, behemót bombázó csak úgy *nyeli* a lövéseket. Már utolértem, amikor rázmúdulnak a védősorozatok, rettenetesen tüzeltek több irányból is! Szárnyvégre állítottam a gépet és zuhantam, ahogy a menekülés taktikáját tanultam, közben egy villanásnyi kép: a Liberator vastag fekete füstcsíkját pillantottam meg, eltaláltam!

Minden elsötétült előttem, gondolom csak néhány másodpercre. Lakonikus hang térített magához:

- Gyülekezés, Fertő-dél!

Akkor már vízszintesbe hoztam a gépet, szinte öntudatlan, beidegzett mozdulattal. A parancsnokom már várt a kijelölt légtérben, megtudtam, hogy ő lelőtte a megtámadott gépet. Szorosan zárt kötelékben érkezünk a repülőtér fölé és üdvözlő szárnybillegetés után leszálltunk. A személyzet és a pilóta társaink nagy örömmel fogadtak, ünnepeltek a légi győzelem miatt. Nagyon levert voltam, az egész testemben reszkettem egy darabig, utána pedig mély fáradtságot éreztem.

A gépemet átvizsgálták, kiderült, hogy minden lőszeremet kilőttem és a bal szárnyamon 6-8 lövedék által okozott lyukat találtak. Mégiscsak jól céloztak a védőlövészek. Rövid megbeszélést tartottunk, beszámoltunk a tapasztalatainkról, az első éles bevetés *élményeiről*, miközben telefonjelentés érkezett: a jánosházi legelőn földbe csapódott az égő B-24-es.

Gyötrő gondolatok támadtak bennem. Ez lenne az? Vele találkoztam volna? Mi lett a gép személyzetével? Benne égtek vagy sikerült nekik kiugrani? Megválaszolatlan kérdések. Keserűség fogott el, sírni tudtam volna.

Vizsgálóbizottság autózott a helyszínre, én nem mentem velük. Jól is tettem, mert visszatérő társaim elmondták, hogy a földbe fűrődött gép körül elszenesedett, összezsugorodott testrészeket, csontokat, koponyákat, megperzselt ejtőernyőket láttak és a környékén messziről benzinnel keveredett égett hússzag érezhető. Hálát adtam, hogy nem mentem el. Mindenestre azt a gépet légi győzelemként nekem igazolták. Vacsoránál már kicsit nyugodtabb voltam. Jó érzés volt hallani, hogy a kötelékünknek nem volt vesztesége. Most! De mi lesz holnap? A szüleimre és a testvéreimre gondoltam. Szomorúan hallgattam a *Lili Marleen* dallamát. Azt álmodtam, hogy a nyomjelző lövedékek felém röpülnek és csak az utolsó pillanatban süvitenek el melletttem. Csuumvizesen ébredtem. Megnéztem a naptárt: október 15. volt.

Torma századparancsnok eligazítást tartott reggel:

- Bajtársak! Felhívom a figyelmüket arra, hogy, mint tudják, a határainknál folynak a harcok és számítani kell az orosz légierő gépeire is. Bármilyen híre is van az ellenfélnek, erejüket nem szabad lebecsülni és ennek megfelelően kell velük fölvenni a harcot.

Utána oszolt vezényelt. Némán szétszéledtünk, mindenki saját gondolataival volt elfoglalva, amelyek az enyéimhez lehettek hasonlóak; nem az izgatott bennünket, hogy az ellenfél újból megjelenik a levegőben, hiszen a Rata vadászgépektől nem féltünk, hanem a határ említése nyugtalanított mindannyiunkat. Ettől a határtól nyugatra már mit védünk?... Kit védünk?... Jobb nem is gondolkodni!....

Megnyugtató, szép, napsütéses őszi vasárnap volt. Délben éppen ebédeltünk, amikor váratlanul megszólalt a rádió, és beolvasta Horthy kormányzó fegyverszüneti proklamációját.

Teljesen megdermedtünk, egyrészt örültünk, hogy vége a háborúnak, másrészt hirtelen nem tudtunk megbirkózni azzal, hogy beismerjük vereségünket. Néhány óra múlva azonban Szálasi átvette a hatalmat, bejelentette a harcok folytatását és a németek melletti kitartást.

Parancsnokunk nyugalomra intette a századot azzal, hogy mindenki teljesítse közvetlen előljárója parancsát. Gondolkodással nem kellett magunkat terhelni. Katonák vagyunk. De mi lesz ezután?...

Pár napos csendes időszak következett, csak egy zavaró esemény történt. Nyilas párt-szolgálatosok jöttek és bejelentették Torma századosnak, hogy a repülőteret ellenőrzésük alá vonják. A mindig nyugodt parancsnok feje olyan vörös lett mint a főtt rák. Ilyen dühösnek még sohasem láttam. Hangos szóváltásba keveredtek, s a végén kirúgta őket, még a repülőteret őrző hatalmas kutyákat is rájuk uszította.

A németek meglepően nyugodtan viselkedtek velünk, mit tehettek volna, hiszen együtt harcoltunk, az ő sorsuk is az volt, ami a miénk. Semmi szóváltás nem esett köztünk. Mintha semmisem történt volna.

A másnap reggel riadóval kezdődött, az Adria fölött bombázó kötelékek gyülekeztek, jelezték a megfigyelő központból. Bent ültem a bemelegített gépemben és vártuk a parancsot. Ismét Torma százados kísérője voltam. Start! Már is a levegőben villogtak az indítást jelző piros rakéták. Irány Budapest légtere!

Kizúgtunk a nyílt pályára és hamarosan párokba rendeződve elértük a szolgálati magasságot. Feszülten figyeltünk mindenfelé. Csepel fölé közelítve sokfelé égő tüzeket, fekete füstfelhőket láttunk. Tehát már ideértek a *madarak* és *dolgoztak* - gondoltam. A légvédelem megzavarodva tüzelt, most tőlük jobban féltem mint az ellenféltől. Már láttuk is előttünk a köteléket. Torma százados nyugodt hangon megszólalt:

- 11000-ig emelkedni! - Majd amikor föléjük értünk, ismét parancs hallatszott. - Zuhanótámadás!

Teljes sebességgel a bombázók közé vágódtam zuhanórepüléssel, minden fegyveremmel tüzelve. Átfutottam közöttük, de már villogtak is előttem a nyomjelző lövedékek. Észrevettem!... Egy támadó Mustang vadász zúgott el fölöttem. Most én kerültem jobb helyzetbe, a háta mögé. Láttam, emelkedő fordulóba kezd. Biztos voltam benne, hogy visszajön és újból megtámad. Nem adom olcsón! - villant át az agyamon. A gépem fölgyorsult, amikor utána fordultam. Enyhén megdöntve vártam. Éreztem és tudtam, hogy kifordul jobbra az irányából. Egy pillanatig a hasát mutatta. Erre vártam! Már ösztönösen nyomtam is a gombot, a 30 mm-es gépágyú köpte a lövedékeket a Mustang olajhűtőjébe. Egy nagy villanás és csattanás! Nekirepültem a lerobbantott szétrepülő lemezdaraboknak és elsötétült előttem minden. Nem az eszméletem veszítettem el, hanem a gépből szétfröccsenő olaj teljesen beborította a kabinom üvegfedelét. Nem láttam semmit, harcképtelenné váltam! Csak a műszerekre hagytam. Rádióon jelentettem rögtön, hogy a harcból kiválok.

Gondolatban átfutott előttem az eddigi életem és éreztem, hogy itt a vég, befejeztem. Egyszer csak észrevettem egy kis tenyérnyi átlátható felületet az oldalfalon, s ezen keresztül próbáltam valahogy tájékozódni. Összeszedtem magam, gondolkodtam. Két eset lehetséges, vagy kiugrom a gépből és azt veszni hagyom, vagy megpróbálom a kényszerleszállást vakon. Az utóbbi mellett döntöttem. Mindjárt jelentettem, illetve csak próbáltam.

- A kettes kényszerleszáll, sérült a gép!

Nincs válasz! Nem tudom, vette-e valaki vagy sem?

A légsodrástól kissé tisztult a kabintető, valamit már homályosan kezdtem látni. A műszereim hibátlanul működtek szerencsére. Ráckeve fölött repültem, amikor fejhallgatómban megszólalt Torma százados, aki időközben utolért.

- Kettes, láttam a találkozást, megpróbállak lehozni.

Szorosan mellém zárkózott és szinte kézenfogva diktálta a mozdulatokat.

- Süllyedés! Balforduló! Úúúgy... Futót ki!

Kiengedtem, de nem éreztem a szokott rántást és a biztosítás jelzőlámpája sem gyulladt ki. Mi van most, lent van a futómű vagy nincs? Hogy érek földet? Ha nem rögzít a futó, akkor végem, szétkenyődöm!

- Talajközelség! Most fogd meg! Jóó! Gázt le!

Kemény ütdés. Hatalmas ugrásokkal földet értem. Rázkódott a motor, ahogy kigurultam, s végül leállt. A parancsnok elhúzott fölöttem és örömmel billegtetta a gépét. Sikerült! A kiskunlacházi repülőtérré vezetett, ott álltam meg keresztben a kifutópályán.

A verejtéktől csatakosan szálltam/estem ki a gépből. A szerelők rohantak oda hozzám, ölelgetve üdvözöltek, remegve, reszkető kézzel fogtam meg a kínált cigarettát, és csak néhány slukk után kezdtem úgy, ahogy megnyugodni. Nagy csodálkozás a gépem láttán. Több óráig tartott, míg a megkeményedett olajtól meg tudták tisztítani a kabintetőt.

A súlyosan megsebesített Mustang sorsáról később sem tudtam meg semmit, de az biztos, hogy kilótnak lehetett nyilvánítani, mert olaj nélkül, ha nem zuhant le, csak kiugrással vagy kényszerleszállással menekülhetett meg a vezetője, amit őszinte szívvel kívántam neki.

Koradélután egy *Storch* futárgép érkezett értem, amelyet Torma százados küldött, aki iránt mély hálát érzek mind a mai napig, mert nélküle nem biztos, hogy vakon ép bőrrel le tudtam volna szállni. A parancsnok meg a társaim fogadtak nagy örömmel. Együtt ünnepeltük megmenekülésemet. Orvosi vizsgálat után egy hét pihenő szabadságot kaptam, rám fért.

Hazautaztam a szüleimhez, Kiskunhalasra. Az örömtől könnyezve fogadtak, anyám szegény azt se tudta, milyen étellel kedveskedjen. Apám nagyon aggódott, nemcsak értem, hanem magukért is, mert a front egyre közeledett, Szeged már október 11-én elesett. Ő végigcsinálta az I. világháborút, többszörös kitüntetéssel, s tudta mit jelent egy katonai megszállás. Reményük semmi!

Nagyon nehezen tudtam elválni a családomtól, sokáig búcsúztunk. A jövő sorsom, enyhén szólva, bizonytalan volt, hiszen a háború még mindig tartott. Nagyon elkeserített az ország helyzete, a reménytelennek látszó küzdelem, a sok pusztítás. De valahogy nem tudtam kilépni önmagam a háborúból, ezt a lelkiállapotot ma sem tudom megmagyarázni.

Visszaautazásomkor nagyon kellemetlenül érintett, hogy az egyenruhám ellenére is igazoltattak a tábori csendőrök. Akkor éreztem igazán a bőrömmön, hogy saját hazámban hadszíntéren vagyok.

Visszaérkezésem után mindjárt orvosi vizsgálatra kellett jelentkeznem, amelynek az eredménye lakonikus rövidségű két szóból állott: bevetésre alkalmas!

Ismét a *Krokodilhoz* osztottak be, amely már nem kísérleti század, hanem harcoló alakulat, amely bármikor bevethető. Egyelőre a bombázások szüneteltek, de vadászkötelékek sorozatban támadták a vasúti pályaudvarokat, a nyílt pályákon a katonai utánpótlás szerelvényeit, ha nem is okoztak túl nagy károkat, meglehetősen nagy volt a zavarkeltő és megfélemlítő hatásuk.

Időközben változások történtek a légierőnél, de bennünket nem érintett, maradtunk német vezénylés alatt. Hiába próbált Torma százados mindent megtenni annak érdekében, hogy visszakerüljünk a honvédség kötelékébe, nem sikerült. Most már az ellátásunkat is a Luftwaffe biztosította. Nemcsak a kosztjuk nem tetszett, hanem ez az egész. Arra volt jó csak ez az átmeneti állapot, hogy kicseréltem a kényelmetlen *Messer*. csizmámat egy ejtőernyősre, amely ugyan nem volt szabályos, de nem kifogásolták.

Torma százados magához rendelt és Hartung hadnaggyal magassági repülésre küldött, hogy a gépünk tulajdonságait ebben a tartományban is jobban kiismerjük. Szabad portyázási engedélyt kaptunk; légterünk az egész Dunántúl.

Szinte öröm volt repülni ilyen szép napsütéses tiszta időben. Fölemelkedtünk 11000 méter magasságba, ott manővereztünk, keringtünk, bukácsoltunk, játszottunk, mint a szabadon engedett csikók. Könnyelműsködtem, elkövettem az első szabálytalanságot, ráállítottam a rádiót Zágrára. Gondoltam, jobb kedvem lesz, ha egy kis jó zenét tudok fogni. Zene helyett fülsiketítő kattogás hallatszott ezen a hullámhosszon. Ez ismerős zaj volt. Az amerikai repülők Browning géppuska tüzelését a mi rádiónk fogta, illetve zavarta a mi adásunkat, tehát a közelben kellett lenniük. Intettem az egyik társamnak, hogy lefelé megyek. Előre toltam a kormányt és lecsúsztam 8000 méterre. Az amik itt vannak a közelben - gondoltam. Hamarosan megpillantottam jobb oldalról a kondenzcsíkokat. Jeleztem a társamnak.

- Látom én is - dörrent a hangja

- Lejjebb megyek - szóltam vissza.

- Követlek.

Alacsonyabbra ereszkedtünk, Várpalota irányába repültünk. Már a vasútállomás felé közeledtünk és megláttuk őket. 8-10 Mustang *dolgozott*, már ott keringtek. Mint a megbolydult fészük fölött a darazsak, le-lecsaptak és mindenre lőttek, ami mozgott. Mi négyen voltunk csak, de elegen, hogy lecsapjunk rájuk. A parancsnokunk gépe is látótávolságban volt, már harsogott is a hangja:

- Támadás szabadon!!!

Tehát akit érünk. Egy villanásnyira láttam, hogy a parancsnokunk már meredeken zuhan a kavargó *texasiakra*, s csaknem beleszalad egy kifordulva tüzelő P39-esbe, amelyet gépágyújával és az összes gépfegyverével pillanatok alatt szitává lő. Az azonnal fölrobbant és égő fáklyaként zuhant a sínekre.

Célt keresve helyezkedtem, amikor nyomjelző lövedékek sokasága villant el előttem. Hátulról támadnak! Nagyon rossz helyzet! Kígyózva fél orsót csináltam és egy árnyék suhant el fölöttem, csillag az oldalán. Kissé emeltem a gép orrát és most előttem repült a támadó Mustang. Gondolkodni nincs idő, előttem a cél! Egy pillanatig kerestem a hónalját! Tűz minden fegyveremből. A gépből több helyről csapódott ki a láng. Még búcsúzóul megdohogtattam a gépágyúmat, a Mustang orra megbukott és már úgy is maradt, a többi a gravitáció dolga.

A figyelmem kissé lelassult, új célpont után néztem. Hirtelen egészen közélről sorozatlövés hangja! Élesen kattogott a páncélozott hátfalam. Robbanások! Fény! Elvakulok, megsüketülök!... Ez a sorozat az enyém volt, szerencsére megvédett a páncél. Éreztem, hogy kihagy a motor, lassan homályosan látni kezdtem, az olajhőfok jelzője a vörös tartományban volt! Villámgyorsan járt az agyam: kilöttek!... Lezuhanok!... Kiugrani!.... Nem! A motor, bár akadozva, de vitt tovább. A támadó már elrepült, úgy látszik megelégedte, látván, hogy harcképtelen vagyok. Összeszedtem magam, le kell szállnom, a motor még engedelmeskedik. Annyi lelkierőm volt, hogy a rádióban jelentkeztem:

- Itt kettes, itt kettes!... A gépem megsérült, kényszerleszállók!...

A választ meg sem vártam, mert a gépem erős köhögésbe kezdett. Veszíték a magasságból. Néztem a helyet, ahol leszállhatok. Erdő fölött voltam, a motor hirtelen leállt, már majdnem súroltam a fákat. Az erdő végén ciroktáblát pillantottam meg, csak elérjek odáig... Uramisten! Ha evvel a sebességgel a fák közé repülök, nem marad belőlem semmi! Még!... Még!... Már vitorlázom!... A futómű szóba se jön!... Még száz méter!... Kilebegtettem a gépet... Alattam már a cirokföld. Sustorogva csúsztatam rajta a gép hasát. A cirokbugák természetes fékként fokozatosan megállították a Messeremet, földet értem.

Ülve maradtam, mélyet lélegeztem, fölnéztem a ragyogó tiszta égre, ráborultam a szerelvényfalra, próbáltam valami imádságfélét mondani, de csak nyögésszerű hang tolakodott elő a torkomból, s közben arra gondoltam, Istenem, megmenekültem!... A csodálatos, természetes csöndet, amely körülvett, csak a fölriasztott madarak csivitelése törte meg.

Hirtelen eszembe jutott, hogy föl is robbanhatok, noha nem láttam sem füstölést, sem tüzet. Villámgyorsan kiugrottam a gépből és eltávolodtam tőle. Semmi! Hál' Istennek!

Szénéztem, megpróbáltam tájékozódni. Úgy gondoltam, hogy valahol a Bakonyban, Herend környékén lehetek. Találomra elindultam az erdőtől ellenkező irányba, a szántóföldek felé. Jól sejtettem, nemsokára kaszásokkal találkoztam, akik előbb meglepődve megálltak, majd szaladni kezdtek felém. Hevesen integetni kezdtem.

- Emberek! Emberek! Magyar pilóta vagyok! - kiabáltam.

Ahogy lihegve odaértek, az egyik mindjárt mondta is:

- Jó, hogy hamarabb szólt, mielőtt megcirógattuk volna a kaszával. Azt hittük, valami lelőtt amerikai gépből bújт elő.

Ezek szerint jól tettem, hogy elébük kiabáltam, gondoltam. Az országban több helyen előfordult, hogy a bombázástól földühödött lakosok meglincseltek lezuhant, élve maradt amerikai pilótákat. Egyébként erre parancsnokaink figyelmeztettek is bennünket.

A falusiaktól tudtam meg, hogy Zirc és Szentgál között értem földet. Elmondták azt is, hogy nagy légi harc volt fölöttük, több gép lezuhant, de nem tudják milyen nemzetiségűek. Egy arra járó lovas kocsi bevitt Szentgálra a postára, ahonnan föl tudtam hívni a parancsnokomat, és jelentettem neki a kényszerleszállásomat, egyúttal a gépem állapotáról tájékoztattam (motor-sérülés, elgörbült légszűrőlapátok, tenyéri lyukak a sárkányon). Mire visszamentem a gépemhez már sok kíváncsiskodó állta körül. Egyikük a kezembe nyomott egy üveg bort azzal, hogy jó szívvel adja. Én nem voltam szokva egyáltalán az italhoz, de most nagyon jól esett. Ahogy ittam, megtapsoltak az emberek. Körbe kínáltam az üveget. Még elbeszélgettünk egy darabig, amikor megérkezett két csendőr a gép őrzésére. Elköszöntem mindenkitől, a csendőröket pedig figyelmeztettem, hogy senki ne piszkálja a gépet, mert a fegyverek, köztük a gépágyú is, élesítve vannak.

Herenden szerencsémre egy *Botond* páncélosra bukkantam, amely elvitt engem egészen a repülőtérrig. Parancsnoka egy tartalékos tűzér hadnagy volt, akiről beszélgetés közben kiderült, hogy földim. Igazi parasztvér. A fő gondja az volt, hogy most időben nem tud szüretelni. Kicsi a világ.

Nagy örömmel, ünnepléssel fogadtak. Az örömet a két veszteségünk homályosította, amit akkor tudtam meg. A kötelékünk parancsnokát, Hartung hadnagyot tulajdonképpen a szemem láttára lőtték le, mert az a nagy villanás, amit láttam a kilövésemkor, az az ő gépének a fölrobbanása volt. Földi maradványait a hozzátartozói hazavitték, a bajorországi családi

sírboltjukban helyezték örök nyugalomba. A másik bajtársam egy csantavéri gyerek, csöndes, szerény, kedves fiú volt. Az utóbbi hetekben már igen szótlanul járt köztünk. Nagyon el volt keseredve szülőfalujának az elvesztése miatt. Minden oka megvolt rá, mint utólag kiderült, mert ott a partizánok nagy vérengzést vittek véghez a magyarok között. Illő módon tisztelegtünk két bajtársunk emlékének.

Az én gépemmel együtt három *Messer*. a veszteségünk, az *amik* velünk szemben hét gépüket írhatták le, a személyzettel együtt, mert tudomásunk szerint nem sikerült kiugrani senkinek sem közülük. Az arány tehát 7:3 volt a mi javunkra.

Minden elkeseredett védekező és ellentámadó harc ellenére a szovjet hadsereg előnyomulása folytatódott. Már a Duna-Tisza közben volt a front. A földérítőink tömeges szovjet csapatmozgásról számoltak be, nagy mennyiségű páncélos erő is gyülekezett Kecskemét körzetében.

Torma százados gyülekezést tartott. Parancsot adott három géppárnak alacsony támadásra, hogy a harci erők gyülekezését zavarjuk. A támadást gépével személyesen vezette. Az idő nem nagyon kedvező, október végi, őszi, nyavalyás, alacsony felhőzettel. Nem veszélytelen vállalkozás 5-600 méteres szürke felhőzet alatt az ellenség fölé repülni, mert a gépek jól látszanak, és még a kézfegyvereknek is kitűnő célpontjai lehetünk. Arra biztosan számíthatunk, hogy a légvédelem működni fog.

Új gépeinkkel szorosan összezáródva rendeződtünk és nagy sebességgel repültünk a kijelölt célterület felé. A Duna mentén haladtunk, a bal part nagyon kihaltnak látszott. Dunavecse és Fülöpszállás fölött már leereszkedtünk talajközelségbe és a betonút, a jelenlegi 5-ös út, nyomán zúgtunk Kecskemét felé.

Nemsokára megláttuk a vonuló csapatokat: gépkocsikat, lóvontatású járműveket. Hosszú sorban araszoltak Kecskemét irányába. Parancsnokunk megszólalt a rádióban:

- Nem löni!

Túlrepültünk az oszlopon és egy nagy fordulóval tértünk vissza. Ekkor kezdtünk el tüzelni! Megdöbbentő volt a hatás! Jó néhány löszerkocsit találtunk el, amelyek fölrobbantak és iszonyú pusztítást végeztek a környezetükben. Többek között T34-es tankok is szétroncsolódva heverték szanaszét, amikor szétnéztünk. A támadásunk meglepetésszerű volt és szerencsére erős légvédelmi tűz nem fogadott bennünket. Nagy stratégiai hiba volt az oroszok részéről, ilyen konvojt védtelenül hagyni.

Budapest felé fordultunk, és nemsokára egy páncélos csata színhelye fölé értünk, szovjet tankok vívták a magyar rohamlővegekkel. Lecsaptunk az oroszokra és alaposan megsoroztuk őket. A főváros irányába történő támadás meg is akadt egy időre. Közben már kifogyott a löszerk, az üzemanyag is kimerülőben volt. Igyekezni kellett vissza a bázisra, annál is inkább, mert biztosan riadóztatták már az ellenséges vadászokat és mi harcképtelenek lettünk volna. Leszállás után kiderült, hogy a 3-as számú gépünk találatot kapott és a vezetője, Garami őrmester, a lábán súlyosan megsebesült, de a gépét lehozta. A közeli kórházba vitték.

Beköszöntött a nedves, felhős, esős, pocsék novemberi idő. Fölszállni nem tudtunk, de az amerikai légi tevékenység is minimálisra csökkent. Pihenésre volt idő bőven, de a készültség állandó maradt.

November 29-én behívtak egyedül a parancsnoki irodába. Csodálkoztam is, hogy nincsenek ott a többiek. Nagyon keserű hangulatban voltam, mert a hadijelentésben jelezték, hogy Kiskunhalas is orosz kézen van. A parancsnokom leültetett, cigarettával kínált és azt mondta:

- Palotás őrmester úr! Nagyon komoly és veszélyes föladat vár Önre, de éppen az eddigi eredményes harci magatartása miatt választottuk Önt. Földeítésre osztom be! Ezt egyedül kell végrehajtania. A Kelebia-Budapest vasútvonalon történő hadianyag-szállítást és a Kecskemét-Bugac térségbe települt szovjet repülő erőket derítse föl és hozzon róluk jelentést. A célpontokat támadja!

Délután és éjjel átgondoltam a föladatot. Nem nagyon bírtam aludni. Teljesen egyedül!... A célpontokat támadja!... Visszhangzottak a fejemben Torma százados mondatai. Kialvatlanul, vörös szemekkel keltem hajnalban. A gépem már előkészítve várt. A főszerelő jelentette, hogy a motorpróba megtörtént, tökéletesen működik. Beszállás előtt még kedves mosollyal megkért, hogy húzzam szorosabbra az ernyő bekötő övét, és ahogy elindultam, még mindig mosolyogva magasra emelte az égnek szegezett hüvelykujját.

Ahogy fölrepültem, kelet felől a hajnal bíborvöröse jó látási viszonyokat biztosított. A Duna fölé érve már a nap korongja is előbújt. Idillikusan lenyűgöző panoráma volt. Arra gondoltam, nem csoda, hogy olyan sokan írtak a hajnalhasadásról, a napkelte költőien szép látványáról. Elnevettem magam, látva saját helyzetemet. A természet osztja lelkiismeretesen a szépségeit, és én akkor részesülök benne, amikor parancsot teljesítek. A célpontokat támadja! Visszhangzott a fejemben Torma százados hangja.

Visszazuhantam a valóságba, illetve a parancs szerint fölemeltem a gépet 10.000 méter magasságba. A biztonság kedvéért kipróbáltam a fegyvereimet, leadtam néhány rövid sorozatot. A jól szigetelt ruházatom ellenére fájni kezdtem, ilyen magasságban már jóval a fagypont alatt van a hőmérséklet. Úgy határoztam, hogy kissé túlrepülök a célon és onnan visszafordulva a nap felé navigálok fojtott motorral. Levettem a gázt, alattam szürke összefüggő felhőtakaró gomolygott. Ez jó is, meg nem is, engem takar, de én nem látok. Egy nyiladékon azonban megpillantottam a földön sorakozó *Boston* típusú gépeket. Sikerült meglepnem őket, de innen gyorsan mennem kell, mert már biztosan riasztanak. Néhány légvédelmi ágyú torkolattüzét még láttam, de messze tőlem.

Földközben szálltam tovább Fülöpszállás felé. Ahogy az állomást megpillantottam, láttam, hogy nagy kirakodás folyik, nem vitás, hadianyagról van szó. Emlékezetemben ismét föl-villant a parancs: a célpontokat támadja! Ez pedig az a javából. Ráfordultam az állomásra, egész alacsonyan repültem, már messziről tüzeltem. Az ujjaim idegesen remegtek... Megpillantottam egy ládahegyet.... Ez robbanószer! Minden fegyverem a közepébe okáda a tüzet. Hatalmas robbanásba rohantam, amely magasba dobta a gépemet!

A szétrepülő repeszek fölszakították a vízszintes vezérsíkot és letépték az antennámat. Szinte a saját tüzembe rohantam. Hirtelen átgondoltam, rádió nélkül maradtam, így nem tudom venni az irányadó jeleket, földi tájékozódásra kell hagyatkoznom. Nyugati irányba fordultam, szerencsémre hamarosan megláttam a Balaton tükkrét.

Most már tudtam, hol vagyok. Kis iránykiigazítás után már előttem volt Szentkirályszabadja, éppen idejében, mert már köhögött a motorom, ahogy lesiklottam a repülőtérré, a tankomban szinte semmi üzemanyag nem maradt. A gyülekező személyzet a motor szabálytalan működése miatt először szétszaladt, gondolván, hogy sérült és fölrobbanhat, de a megállás után már nevetve, hurrázva toltak be az egyik gépállásba.

Az idegi fáradtság és a robbanás rémülete azután tört ki rajtam. Három szippantással végigszívtam egy cigarettát, pedig akkor még nem is dohányoztam.

Ahol leszálltam, a Puma bázisa volt. Alighogy elszívtam a cigarettámat, riadóztatták őket. Egy század vad kavargással indult útnak, olyan módon, mint a fölriasztott darazsak.

Jelentkeztem a parancsnoknál és beszámoltam a küldetésemről. Kértem, javíttassa meg az antennámat, hogy haza tudjak repülni. Nagyon rövid idő alatt elkészültek és útnak engedtek. Köszönésképpen meredek *rácsapással* búcsúztam tőlük.

Decemberben többször kísértünk szállítógepeket Budapestre, mert már bekerítés fenyegette a fővárost és más módon alig lehetett utánpótlással ellátni a harcoló alakulatokat. Az idő egyre rosszabb, légi tevékenységre alig alkalmas, kevés a bevetés. Közelgett a karácsony. Mindenki érezte az ünnep fonákságát, szeretet ünnepe háborúban?... Mégis vágyódtunk rá. Együtt ünnepeltünk a németekkel, néhány jó ismerős barát, rokon - már akinek a közelben volt -, részt vett a közös vacsorán. A hangulat a halotti torhoz hasonlított, a németek igyekeztek minél előbb berúgni, a magyarok lassabban, mindenki a fájdalmát, a sebeit takargatta. Én vacsora után sétálni mentem, egyedül jobb volt. Az éjszaka a délről és északról előretörő második és harmadik ukrán front Esztergomnál találkozott és ezzel Budapest körül bezáródott az ellenséges katonai gyűrű.

A parancsnokságon nagy a sürgés-forgás, de nem tudtunk meg semmit. Közben kiderült, hogy a motorom szívótorok nyomása nem tökéletes, így a sebesült barátom gépét kaptam meg, míg az enyémet rendbe hozták.

Január 3-án koradélután riadóztattak először karácsony óta. Torma százados a krokodil, én a kísérője. A gép egy kicsit szokatlan, pedig ugyanaz a gyártmány, de mégis. Ju-88-as gépeket kellett kísérni és a védelmüket ellátni. Mivel már úton voltak, nagy sebességgel repültünk utánuk. Ercsinél értük el őket. A budapesti gyűrűt támadták. Jó alaposan megszórták a Duna-haraszti térségében lévő orosz állásokat. Miután bombaterhüktől megszabadultak megköszönték a kíséretet, visszafordultak, most már meg tudták magukat védeni. Mi is megfordultunk és Bodajk környékén valósággal beleszaladtunk egy légi csata közepébe. Darázsrajhoz hasonló kavargásba kerültünk. Vörös csőrű Jak-3-as szovjet gépek és a mi Puma vadászaink között folyt a heves küzdelem. Több gép már égett, füstölt, egyik-másik fáklyaként zuhant a földre.

- Új cél dél-nyugatra! - hallottam Torma százados hangját a rádióban.

Il-2-eseket pillantottam meg a jelzett irányban. A földhöz lapulva igyekeztek kitérni a harc elől. Üldözőbe vettük őket! Mi gyorsabbak voltunk, úgyhogy le kellett venni a sebességet, nehogy túlrohanjunk rajtuk. Megcéloztam az egyik hátsó gépet és meredek szögben lecsaptam rá. Tudtam, hogy ez a típus erősen páncélozott, tehát a gyöngye pontját kellett keresnem. Meg is találtam! Ez a szárnybekötés, a szárny töve, a hónalj. Összpontosítok... Egy kissé jobbra húzok, hogy még tisztábban lássak. 300 méter közelbe érek. Most!... Tisztán talál a gépágyú sorozat, a szárny valósággal lerepül a törzsről és az Il-2-es szárnyaszegetten fűrődik a földbe. Ez volt a negyedik!...

A gépem fölkaptam és kerestem a parancsnokomat. Miután ő is kilőtt egy Il-2-est, harcba keveredett a szovjet vadászokkal, úgy láttam, azok jócskán túlerőben voltak. Eszeveszetten siettem a segítségére. A kavargó gépeket támadtam, kígyózó mozgással lőttem az előttem repülő szovjeteket. Megpillantottam a parancsnokom gépét, láttam, hogy két vörös csőrű üldözi és veszettül tüzelnek rá. Az egyiket oldalba kaptam, nyeli az acélt és hamarosan füstcsíkot húzva a föld felé menekül, időm nincs követni. Repülök a parancsnokom után, akire ragad a ruszki és jobb helyzetben van, fölülről és hátulról tüzel rá. Próbálok vele rádió-összeköttetésbe jutni. Elhaló hangon válaszol:

- Nincs lőszerem... Valamit próbálok...

Ezután olyan következett, amiről az oktatásokon beszéltek. A menekülésnek a végső lehetősége, amely majdnem egyenlő az öngyilkossággal: a homloktámadás. Ennek mindig halálos vége van. Idegharc. Az ellenfelek egymással szembefordulnak és amelyikőjük előbb fölkapja

a gépét és a hasát mutatja a másiknak, annak vége. A parancsnokom ezt választotta. Éles kanyarral megindult és neki a szovjet gépnek. Zavarótűzet nyitottam rájuk és dermedten figyeltem. Torma százados nem emelte föl a gépét, Dugovics Titusz módján égő fáklyaként vitte magával ellenfelét a mélybe.

Egy darabig földközélen köröztem az égő roncsok fölött, de kiugrásnak, megmenekülésnek semmi jelét nem láttam. Így vesztette életét emberséges parancsnokom, egyenlőtlen harcban.

Miközben hazafelé repültem, érlelődött bennem a gondolat, hogy hátha mégis önként választotta ezt a halált. Az utóbbi időben nagyon sok összetűzése és vitája volt a németekkel, hogy ismét magyar parancsnokság alá kerüljünk, de ezt nem sikerült elérnie. A családjáról sem tudott semmit, ők a bekerített Budapesten szorultak. Nagyon szótlan, elkeseredett volt az utóbbi időben. Sohasem fog kiderülni. Igaz ember, igazi katona volt.

Elkeseredés és tehetetlen düh érzései kavargtak bennem. Szárnybillegetés nélkül szálltam le. Mint egy megvert kutya jelentettem az eseményeket. Mindenki meggyászolta Torma repülő századost.

A gépemet, amelyen több találat nyoma éktelenkedett, kicserélték az ún. K-4-es sorozatból való nagyobb teljesítményűre. Az új számom piros 9-es.

Az alkonyat

Az elkeseredés és a bizonytalan reménykedés meghatározhatatlan kettős hangulatában éltünk. Budapest védői tovább harcoltak, nem adták meg magukat. Az új év beköszöntét mindkét oldalon nagy lövöldözéssel üdvözölték. A rádióból zavaros, hol reménykeltő, hol fenyegető hírek áradtak. Harsogtak a Lili Marleen és a Les préludes dallamai. Egyszerre lelkesít és elszomorít.

Január közepén Budapest védői már a Gellért-hegy és a Vár közé szorultak, de még mindig harcoltak. Az utánpótlás vonalai mindenfelé zárva, egyetlen lehetőség a légi segítség. Nekünk a légi fedezet, a szállítógépek biztosításának a szerepe jutott. Parancs szerint indultunk útnak, a szállítógépesekkel Ercsi fölött találkoztunk. Nem irigylésre méltó a helyzetük, mert teljesen fegyvertelenek. Eléjük repültünk, gépünket megdöntve üdvözöltük őket, jelezve, hogy mellettük vagyunk. Tájékozódunk, nem volt ellenséges gép a közelben, de a nyugalom nem tartott sokáig. Olyan légvédelmi tűzet nyitottak ránk mindkét oldalról, hogy kénytelenek voltunk magasabbra emelkedni. Szerencsére senkit sem találtak el. A ledobóhely fölé érve, egyszer csak megtelt az ég alja alacsony magasságból kidobott ernyőtartályok gombáival. A kollégák értették a dolgukat. Reméltük, hogy a mieink kezébe kerülnek a csomagok. A lebegő szállítmányok lassan leérkeztek a Gellért-hegy és a Vár közé. A szállítók elmentek, mi még köröztünk egy kicsit, láttuk, amint a katonák lelkesen integettek nekünk. A bevetés veszteség nélkül ért véget.

Új parancsnokot neveztek ki egységünk élére, Balázs László főhadnagy személyében, aki éppen olyan harcosan küzdött a magyar alakulatokhoz való visszahelyezésünk érdekében, mint megelőzően Torma százados. Sajnos, ezt neki sem sikerült elérnie. Annyit azonban mégis kiharcolt, hogy német ellátásból (az is magyar volt) magyar szakács főzön nekünk, mert már nagyon elégünk volt az íztelen német konyhából.

A készültség állandósult, mert az amerikai légierő följújtotta a támadásait. Egyik vasárnap délben, éppen ebéd közben riadóztattak. Futva mentünk a gépekhez, a ruhánkat útközben kapkodtuk magunkra, a szerelők lázas sietséggel kurbliztak, a rögzítő bakokat alighogy kihúzták a futógumik elől, máris a levegőben voltunk.

A gépem kissé lomhának tűnt, ugyanis erre szélesebb, alacsony nyomású futógumikat szereltek, az erősebb fegyverzet is kissé zavarja a kabinból való kilátást, viszont könnyebben ugrik, mint az előzőek. A talaj fölött sűrű köd, hamarosan tejföl vesz körül. Német vadász-ezred irányítása alatt állunk, mert a Gellért-hegyi szikla-központban működő magyar vezérlés megszűnt.

- Támadja a garami hídfőből visszatérő Wellingtonokat!

Ennyi!... Nincs *kec-mec*... Fölhúztam a masinámat hatezer méterig, amikor elkezdődött a tánc. Vagy én táncolok? - gondoltam magamban. Föltűntek a kondenz-csíkok, már látom, hogy támadnak a 72. vadászezred gépei. Helyezkedem, célt keresek. A Wellingtonok szétválnak hirtelen, ezt ugyan rosszul teszik, mert így könnyebb célpontokká válnak, dehát ez így nekünk kedvez. Az egyik alá húzok, hogy a hasát tisztán lássam, amikor hirtelen borzalmas látvány tárult elém: egy széthasadt ejtőernyő zuhant előttem, rajta lógó élő emberrel, egy pillanatra láttam a halálra rémült arcát. Nem volt erőm tovább harcolni, saját sorsomat láttam magam előtt. Kiváltam a kötelékből és hazarepültem. Műszerhibát jelentettem, szerencsére nem volt semmi vizsgálat. Elzárkóztam mindenki elől. Az ebédem és a vacsorám is érintetlenül maradt.

Hirtelen lebetegedtem, valami fertőző hasmenést és tüdőgyulladást állapított meg az orvos, állítólag az oroszok hozták be ezt a járványt, *ukránkának* becézték, az egész országban elterjedt, különösen a foglyok és a rosszul táplált lakosság körében. Nem tudom én hogyan és hol kaphattam meg. Nem fektettek kórházba, mert az ottani kórháznak nagyon rossz híre volt, sok volt a fertőzés, és magas volt a halálozási arányszám. Németországba akartak vinni emiatt, de oda meg én nem akartam menni. Így privát helyen, egy mozdonyvezető családnál laktam és orvos járt hozzám. A házigazdám hozta a híreket és tőle tudtam meg, hogy egyre-másra melyik kollégáját lötték ki a sorból mozdonyostól.

Február 28-án gyógyultan mentem vissza az alakulatomhoz. A fiúk nagy örömmel fogadtak, de annál szomorúbb és elgondolkodtatóbb volt, amikor sorolták a légi harcban vagy a légelhárítók által lelőtt bajtársaim nevét.

Március elején bevetésre alkalmasnak találtak. Visszakaptam a kijavított piros 9-es gépemet. Mit mondjak? Örültem neki, mint amikor a gyerekek visszakerül az elveszett játékszere.

Nagy szervezési mozgolódás, ide-oda osztogatnak bennünket, kivézt századokat töltenek föl velünk. Én végül is maradok az egységemnél, amely a *Kampfgruppe Pankert* nevet kapja. Géppárom E. Werner főhadnagy, nálam négy évvel idősebb, szerény külsejű, halk szavú fiú, aki most került ki a mérnöki egyetemről. Jó barátságba keveredtem vele, akkor már gagyogtam kicsit németül, élete végéig kísértük egymást.

Március 18. a tizenkilencedik születésnapom. Magyar bajtársaimmal egy kiskocsmában ünnepeltük meg olyan *sírva vígad a magyar* módra, vagy akkor inkább vigadva sírtunk. Volt miért...

Légi harccsoportunk bevetésre készült, ezt már előre jelezték nekünk, de ezt abból is sejtettük, hogy a gépeket már fölszerelték lőszerrel, póttankkal és meglepetésünkre egy 250 kg-os bombát is illesztettek a törzsre. Az eligazításon megtudtuk, hogy vadászbombázó föladatot kaptunk. Aggódtam a gép túlterheltsége miatt. Dolgozott is derekasan a motor, amikor fölrepültünk, de a piros 9-es hű társam maradt, jól bírta.

Utasításunk úgy szólt, hogy nagy magasságban repüljünk a megadott cél fölé és parancsra oldjuk ki a bombát, utána a póttanktól is szabaduljunk meg, ami szintén egy gombnyomással történik. 12 órakor szálltunk föl és déli irányba mentünk, amit nem értettem, gondoltam, hogy esetleges támadást kerülünk el, mert ilyen terheléssel pillanatok alatt lelőttek volna, mint söréttel a verebet. Már háromnegyed órája repültünk 8000 méter magasságban, elmélázva gyönyörködtem az Alpok szigorú, de annál szebb csúcaiban.

A parancs hirtelen jött: irány kelet, 70-es kurzus! Minden valószínűtlennek tűnik mikor meglátom a Dunát. Megint itthon vagyunk.

- Tankokat dobni!

Átkapcsoltam a főtartályra, megnyugodva láttam, hogy folyamatosan ömlik a benzin a motorba. A póttank nehezen vált le, de végre láttam magam mögött a levegőben, ahogy kóvályog lefelé.

- Célterülethez közeledünk, magasság 2000 méter - hallottam a vezérgép hangját.

Éppen Kiskunhalas fölött repülünk - most nincs itt az ideje az érzelmösségnek - gondoltam. A Budapest-Szabadka vasútvonalra fordultunk.

- Célterület, bombákat kioldani!

Két hosszú szerelvény poroszkált egymást követve Budapest felé. Vonalban repültünk, én ötödikként. Kissé lemaradtam, megnéztem alaposan, hogy van-e kísérő légvédelem. Nem láttam, de már hulltak is előttem a bombák a vonat felé. Kissé kifordultam, hogy lássam az eredményt. A bombák a szerelvény mellett villantak. Ezek mellé mentek! Megfordultam és 300 méterről hátulról csaptam a vonatra. - Most! Kioldottam a csomagot és újra kitértem oldalra.

Megelégedéssel láttam, hogy fölrobban egy vagon, a tüze égig ér és utána sorozatban egymás után egy jó néhány, nyilván löszert szállítottak. Hirtelen elzúgott mellettem egy gép a mieink közül és gépágyújával még végigpásztázta a szerelvényt. Az utánpótlást sikerült megzavarni, de a háborút már nem.

- Gyülekezés!

Igyekeztem megtalálni a társaimat és akkor, mintha mozifilmet látnék: balra alattam egy Il-2-es század igyekszik a földhöz lapulva körberendeződni, de nem volt már rá idejük. A krokodilok rájuk csaptak és egytől-egyik leszedték őket. Nagyon jó pozícióból indultak, úgyhogy a rövid csata kimenetele egy pillanatra sem volt kétséges. Nekem még időm se volt fölcsúdni, már vége volt a *filmnek*.

Ezekután igyekeztem haza és még időben, de szinte az utolsó liter benzinnel landoltam. Az átéltek után a *texasi fiúkra* gondoltam, hogy ők mit éreznek, amikor a városokat, a lakosságot bombázzák?

Ez volt az első és egyben utolsó bombázó bevetésem. Nagyon fáradt voltam, megettem egy szelet csokoládét, de vacsorázni nem kívántam. Lefeküdtem a szállásomon, de nagyon nehezen tudtam elaludni, annyira kavargtak a gondolataim az utolsó fölszállásról.

Áthelyezés - visszavonulás! Mindegy, egyre megy. Az új állomáshelyünk: Hörshing. Nem jó hely, mert a dél-német és a cseh célpontokat támadó amerikai gépek átrepülési vonalában fekszik és napról-napra fölöttünk húznak el. Már csak védekeztünk, nagyobb bevetésre nem került sor, addig amíg!...

- Riadó!... Start azonnal!...

Így kezdődött az az áprilisi nap. A Drezdát támadó hatalmas alakulatból kivált egy csoport és egyenesen a Raffeldingbe települt magyar Puma vadászrezred megsemmisítése volt a céljuk. A hírhedt vadászok egy része már harcban állt az ellenséggel, amikor támadás közben a többiek is startoltak, amihez eszeveszett, nem is bátorság, hanem elszántság kell, mert amíg a gép nem éri el a kellő sebességet és magasságot, addig csak egy védekezni nem tudó célpont.

Mire odaértünk Wernerrel, aki ismét a párom volt, már állt a bál. Légi harc a repülőtér fölött, még hozzá többszörös túlerővel szemben. Iszonyatos zúgással kavarogtak az amerikai és a magyar vadászok, már látom is a felém irányuló nyomjelző sorozatot. Itt támadni kell, mielőtt lelőnek! Nem figyelek semmire, a kavalkád közé repülök, ahol azonnal szembe találom magam több felém tartó géppel. Kitérni már nincs időm, az a végzet lenne. Minden fegyveremmel tüzelek rájuk és átrohanok köztük. Ezt megúsztam - gondoltam.

Kifordultam, hogy újra helyezkedjem. Jobbra-balra csúsztattam a gépet, de eléggé eltávolodtam a harcolóktól. Célt kerestem. Hirtelen hihetetlen, megdöbbentő látvány tárult elém. Az egyik kiugrott, ernyővel ereszkedő bajtársunkat lötték az amerikaiak, mint egy bekerített vadat a körvadászaton. Még láttam, ahogy mindkét kezét megadóan fölemelte, de már a következő pillanatban *ezer* lövedék tépte a testét, feje lekonyult, karjai élettelenül csapódtak le és a csizmájáról lecsorgó véré az erős szél permgetté szította.

Az agyam elborult, vörös köd húzódott a szememre a látottaktól. Hát ennyire eldurvult ez a háború?! Ahogy közelembbe kerül az egyik P-51-es ficákoló *körvadász*, a dühtől elvakulva, semmivel sem törődve, rávetem magam és minden fegyveremmel tüzelek rá, érzem, hogy zsibbad a löbillyentyűt nyomó ujjam. Látom, jó irányba *szórok*, az első sorozat a gép farkát éri. Ez még nem az igazi! Jobban ráfordultam. A pilóta észrevesz, menekülni kezd, mert, tudja, hogy ebben a magasságban az én gépem a jobb. Egészen rárepülök és amit a törzse el tud nyelni, ontom rá a lövedéket. Zuhanni kezd, látom megpördül a tengelye körül. Ez már nem manőver! Beülök a háta mögé és lövöm!... lövöm!...eszeveszetten, még az utolsó táram is ki nem ürül. Az ellenséges gép kezd darabjaira hullani és nagy villanással az erdőbe zuhan. Az égő roncs füstje fölött még egy kört leírtam, utána visszarepültem a bázisra.

Nem tudtam ezt a háborús, gyilkos *körvadászatot* megemészteni és csak hosszú évek után kezdtem a lelőtt pilóta-embertársam iránt részvétet érezni.

Légi győzelmem miatt hadnaggyá léptettek elő. Bajtársaimmal a kázinóban ünnepeltük meg, de még a sírva-vigadás is elmaradt.

Április vége felé járunk. Újból riadó! Linz térségét támadják az amerikai bombázók. Ismét Wernerrel vagyok géppárban. A megadott irányban repülünk, lessük a kondenzcsíkokat. Ráakadunk, a formájukból ítélve úgy látszott, hogy már távozóban vannak és visszafordultunk. Alig haladtam néhány percet, szembe találok egy Mustanggal. Furcsán repült, félig bedöntött fordulóban volt, amikor beértem. Elküldök mellette egy rövid sorozatot... Nem reagál... érthetetlen.... Mellé repülök, az ujjamat a fegyver gombján tartva... Jól látom: meredten előre néz, a feje csupa vér, egyik kezével kotorász, majd egy gézcsomót nyom az arcára. Észrevett!... Rémülten próbál menekülni, de a gép nem engedelmeskedik... Intek neki: ugorj ki! Megértett... Torz mosollyal rázza a fejét, majd mutatja, hogy követi a többieket. Kétszer megbillentettem a gépem és intettem ismét: eredj, pajtás! Gondoltam - én sebesültem nem harcolok. Jó szerencsét, sikeres földre érést! Nem volt bennem harag vagy gyűlölet, ő is katona, saját sorsom láttam az övében, de nem tudom, fordított helyzetben ő mit tett volna az én helyemben?...

És újra szól a Lili Marleen... Mindig... Unom már nagyon.

Blankhorn parancsnok Wernerrel együtt magához rendelt.

- Derítsék föl a Bécs környéki szovjet csoportosítást! - szólt a parancsa, majd folytatta. - Visszatérés után tankolás és átrepülés az ingolstadti repülőtérre, ahol a *Kampfgruppe* föloszlik.

Meglepő parancs volt, nem is értettem teljesen, mit jelent.

Szorongva startoltunk, mert láttuk, hogy a társaink már az átrepüléssel vannak elfoglalva. A mi parancsunk most földérítés. Felhős időnk volt, ami zavart, mert a szürkesség alatt kellett repülnünk és így nagyon jól lehetett látni bennünket, jó célpontot jelentettünk. A Duna fölött repülve hamarosan elértük Bécs környékét, de Werner valahogy elkószált mellőlem. Rádión kerestem, de a hívásra nem válaszolt. A jobb megfigyelés céljából lejjebb ereszkedtem, bal fordulót csináltam, közben föltűnt előttem a Práter óriási kereke, amikor pukanni kezdtek mellettem a légelhárítók vattacsomói. Tűzbe kerültem! Szerencsére az alacsony felhőzet *tejében* gyorsan el tudtam tűnni. Csöndben úsztam a felhőkben, igyekeztem kijutni a napfényre. Ismét megpróbáltam Wernerrel rádió összeköttetésbe kerülni. Semmi válasz!... Végig futott a borzongás a hátamon... Lelőtték a légelhárítók német bajtársamat, barátomat. Sajnos biztos lehettem benne, mert megbeszéltük, hogy rádióan mindenképpen tartjuk a kapcsolatot és olyan messzire nem mehetett el tőlem, ami a vételi távolságot meghaladta volna. Isten veled Ernest, Ernő barátom!... Soha többé nem hallottam róla. Sokáig nem volt időm sorsáról gondolkodni... Rosszat sejtve emeltem a piros kilencesem orrát, amikor ismerős rádiózörejt hallottam a fülhallgatómban. Igen, ezek a Browning géppuskák rádió impulzusai! Tehát itt vannak az *amik* közelben. Alighogy ezt gondoltam, egy óriási oldalkormány úszott be a célkörömbbe: B-17-es!... Ösztönösen megnyomtam a löbbilentyűt. A közelről leadott sorozat robbanásai hatalmas darabokat szakítottak ki az oldalkormány felületéből. Ez elég nekik!... Tudom, hogy nem sokáig bírják a gépet megtartani. Eszembe jutott a *körvadászat*. Most én is megtehetném, hogy végezzek velük, de nem akarok a mészárosuk lenni, elfordulok tőlük. Úgyis ugraniuk kell vagy elpusztulnak... Megsajnáltam őket. Vajon meddig bírják?...

Kifordulva, elmélázva a gondolataimon, repültem tovább, amikor hirtelen óriási dörrenés, villanás a gépen, ugyanakkor tompa ütést éreztem a lábamon. Bal oldalról lángnyelvek csapdostak a kabin felé! Befejeztem, itt a vég! - villant belém. Akkor valami hihetetlen életösztön támadt föl bennem. A tudatomba belehasított: ugranom kell! Pillanatok alatt fölmértem: elég magasan vagyok. Próbáltam a kabintetőt kinyitni, de a zár, amelyet egy mozdulattal ki lehet nyitni, beszorult, biztosan a tűz okozta hőtől. Kétségbe esve elkezdtem az öklömmel ütni, miközben éreztem, s láttam, hogy a gépem már kezd előre bukni, zuhanásba fordulni. Kezem már csurom vér volt, de nem fájt. Még egy hatalmas ütést mértem a zárra, amikor végre kinyílt a tető. Rettenetes fagyos huzat vágódott be. Próbáltam kiugrani, iszonyatos fájdalmat éreztem a lábamban, kínlódva, két karommal húztam magam a nyílásba és fejfelé előre átzuhantam a lángokon, szerencsére a huzat segített, valósággal kirántott. Hagytam magam zuhanni, nehogy meggyulladjon az ernyőm. Rántás a kioldón!... Megnyugodva hallom az ismert nagy csattanást: kinyílt az ernyőm!... Elég erős nyugati szél fűjt, ami kelet felé sodort és egy kis falu szélén értem földet, a lábamba óriási fájdalom nyilallt!...

Egyszer csak azt érzem, hogy nagy-nagy csönd vesz körül, virágzó cseresznyefákat látok mindenfelé, a kezem csupa vér, próbálok föllállni, de sötétségbe zuhanok...

- Ungarisch... Ungar! - hallom a szavakat. Ágyban fekszem, félhomály van, katolikus pap áll mellettem.

Látta, hogy magamhoz térek. Fejemre tette a kezét és nyugtatott. Tőle tudtam meg, hogy sötétedéskor találtak rám osztrák parasztok és behoztak a plébániára, itt apácák bekötözték, mondták, hogy sok vért vesztettem. A kezem is be volt kötve, azon égési sebek is voltak.

- Nagyon fáj a lábam, lázas vagyok - nyögtem németül.

A pap megitatott, majd elkezdett ismét beszélni:

- Hadnagy úr! Én Martin atya vagyok, ennek a kis falunak a plébánosa. A helység neve Fochtenau, sajnos, ez már az oroszok által megszállt terület. Biztosan keresni fogják magát, mert látták ejtőernyővel leereszkedni. Én sajnos nem tehetek mást, csak Elzi nővérral együtt imádkozni fogunk magáért.

Alighogy ezt kimondta, autózúgást, fékezést hallottam, kiabálást. Az ajtót sarkig kivágták, géppisztolyos, piros karszalagos orosz katonák zúdultak be.

- Nyemci szoldát! Davaj kommandatura! - kiabálták.

Nem tudok járni - mutattam a lábam. Hordágyra dobtak, s teherautóra tettek. Ahogy visszaneéztem, még egy pillanatig láttam Elzi nővért, aki kezét tördelve könnyes szemekkel nézett utánam.

Rabság

Kikopott, rázós úton, köhögve, nyögve visz az agyongyötört autó. Az agyam a friss levegőn lassan tisztul és átgondolom a helyzetem. Megmenekültem, életben maradtam, a háborúnak vége, legalább is számomra. Szikrázó tavasz van, mindenütt virágzó fák hirdetik a megújulást, én a huszadik évemben vagyok. De... Nyomorultan fekszem, sebesült vagyok és fogoly. Vérmérgezést kaphatok és ki tudja, rabságom meddig tart? Őreim marcona, részvétlen arccal néznek rám időnként, nem hiszem, hogy díszkapuval várnak.

Megérkeztünk egy hatalmas sivár épülethez, valami üzem lehetett, amelyből a gépeket kiszerezték, látszólag üresen állt. De csak látszólag, mert ahogy vittek, körülnéztem, s mindenütt katonát láttam és megerősített őrséget. Ahogy két katonára támaszkodva, sántikálva bicegtem befelé, néhány tiszt jött velem szemben. Nem értettem, mit mondtak, de szitkozódhattak, mert az egyik felém is köpött, fasíiszt! - kiáltotta. Ezt megértettem.

Kinyitottak egy ajtót és belöktek egy szobába, vagy terembe, a félhomályban először nem is tudtam tájékozódni. Lerogytam a földre, amelyet vékony, nedves szalmaréteg fődött, hamarosan rájöttem, hogy a nedvesség vizelet, ennek megfelelő szúrós bűzt is árasztott. Nagyon fáj a lábam, lüktetett. Duruzsolást, beszédmorajt hallottam, s ahogy lassan kitisztult a látásom, egy csomó meggyötört, falfehér, lepusztult embert vettem észre magam körül, akik vegyesen, mindenféle katona-civil ruhába öltözve, bábeli zűrzavarban beszéltek: magyarul, németül, oroszul és ki tudja még, milyen nyelven. Megpillantva az ablak dupla rácsait, megvilágosodott előttem, hogy nem fogolytáborban vagyok, hanem börtönbe kerültem.

Fölismerésem beigazolódott. Körülvettek, egyszerre többen kérdezték: ki vagy?... Mi vagy?... Honnan jöttél?... Kapkodtam a fejem és magyarul válaszoltam a honfitársaimnak, röviden elmondva, amit jónak láttam. Akkor vettem szemügyre őket közelebről, legtöbbje csontsovány volt, némelyiknek jártányi ereje se.

Elmondták, hogy ez a börtön az NKVD egyik gyűjtőhelye. Itt állandó kihallgatások folynak és a gyűjtött adatok, meg ki tudja milyen vádak alapján viszik innen az embereket ún. frontbíróság elé, ahol ítéletet hoznak. Arra készüljek föl, hogy a faggatások éjjel-nappal folynak és biztos lehetek benne, hogy velem is hamarosan elkezdik. Igazuk volt, még azon éjszaka értem is jöttek.

- Davaj, bisztró! - kiabálták felém. Ketten voltak, egyenruhások, rangjukat nem ismertem. Volt egy Nyikoláj nevű orosz a foglyok között és mondta nekik, hogy a lábam sebesült.

- Nyicsevo! - és már föl is kaptak a földről, és nem valami finoman betámogattak egy erősen megvilágított szobába.

Ott négy vagy öt tiszt ült körül egy asztalt, velük volt még civilben egy ősz hajú nő, aki a tolmács szerepét játszotta, valóban játszotta, mert az volt az érzésem, hogy nemcsak magyarul nem tudott, hanem oroszul sem. Nehezen értette, mit mondok neki, azt meg én nem, hogy mit fordított a kérdező kopasz őrnagynak. A nevemet próbálta kimondani, de nem ment neki, így Palotás helyett *Flottásnak* nevezett el, a fene bánta.

Mindenkinél egy-egy orosz-magyar szótár volt, annak a segítségével kérdezgettek. Ha a nyomorult helyzetemet nem éreztem volna át, és főleg nem fájt volna annyira a lábam, többször elröhögtem volna magam. Egymást túlkiabálva trágár szavakat, kifejezéseket ordítottak felém amelyeket a szótárból olvastak ki. Nem ecsetelem nagyon, de ezek között az anya, az apa, a ló és azok intim testrészei szinte a legenyhébbek voltak. Az meg fokozta a tragikomikus beszélgetést, hogy a tolmácsnő meg is ismételte, amit mondtak neki. Nem szégyellte magát! Épületes volt.

Egyébként láthatóan részeg volt az egész társaság, a nőt is beleértve. Miután már kidühöngték magukat, a lábamra mutattam és kértem a tolmácsot, hogy vigyenek orvoshoz.

- Nyet! - kiáltotta, majd a vodkától dadogva, éktelen rossz kiejtéssel ordította -, kutyának nem jár orvos! - s utána még le is köpött.

Jól kezdődik - állapítottam meg magamban. Akkor ráadásul a kopasz őrnagy odaugrott hozzám, kiguvadt szemekkel, és a zubbonyomról letépte az arany repülős jelvényem. Erre én is köptem nagyot, magam elé. Vártam, hogy megvernek, de nem... Annyira meglepődtek. Visszakísértek a közös cellába.

A kihallgatásom több napon át folytatódott a legkülönbözőbb napszakokban. Volt, amikor éjjel, akkor visszahoztak, alighogy próbáltam elaludni, ismét elcibáltak, nyilván lelkileg is meg akartak dolgozni. A tolmács ugyanaz maradt. A többiektől megtudtam, hogy kárpátaljai és gyűlöli a magyarokat, engem meg különösen, mert oka is volt rá, ugyanis az egyik alkalommal olyan gyalázatosan rosszul fordított, hogy kértem másik tolmácsot.

- Kutya vagy! - hajtogatta többször is kivörösödött képpel, nyilván a megszégyenítés miatt.

A kérdéseikben nem észleltem logikát, össze-vissza kérdezgettek, ami eszükbe jutott. Ilyeneket: mióta vagyok katona, jártam-e orosz földön stb. Arra a kérdésre, hogy ki a parancsnokom azt válaszoltam, hogy már nem él, mert összeütközött egy orosz géppel és meghalt.

- Hazudsz, kutya! - rivallt rám - és te hány orosz gépet lőttél le! - folytatta ordítva.

- Amennyit lehetett! - válaszoltam dühösen és vártam, hogy rám szakad a mennyezet. Hirtelen néma csönd lett, elképedve néztek rám és a kérdező őrnagyra. Ő is mereven meredt maga elé, majd megrázta a fejét és öntött az asztalon lévő üvegből egy pohár vodkát (mert állandóan ittak), hozzám lépett és azt mondta:

- Haraso, szoldát! - s mutatta, hogy igyam meg.

Később tudtam meg, azt akarta mondani valószínűleg, hogy jó katona vagyok. Az italt nem fogadtam el, illetve mutattam a lábamra, hogy az átvérzett kötésemre öntse fertőzés ellen. Erre mindenki elnevette magát. Ennek azonban volt hatása, mert pár nap múlva egy idősebb orvosnőhöz vittek, aki a sebem láttán fejcsóválva mondott valamit a szanitéc katonának, aki

megtisztította a sebem, és valamilyen port hintett bele és a kötést papírpolyára cserélte ki. Igaz, hogy valódi, hagyományos kötszerből már nagy volt a hiány a magyar hadseregnél is, de én ezt a pótszert akkor láttam először.

Ahogy lassan megismertem börtöntársaimat, kezdtem eligazodni közöttük, pedig valóban sok nemzetiségűnek lehetett nevezni a társaságot. Azt hiszem, hogy magától értetődően egynyelvű csoportok verődtek össze, magyarok a magyarokhoz húzódtak és a többiek is hasonlóképpen.

A leghangosabbak a szlávok voltak, azok magánbeszélgetéseket is folytattak úgy, hogy az egyik sarokból a másikba kiabáltak egymásnak. Görögök és zsidók is voltak velünk, hogy miért azt nem kutattam, de ők nagyon méltánytalannak tartották a fogságukat, a legtöbbjük valószínűen joggal. Akkor még nem ismertem a kommunista módszert, hogy egy *bűnösért* nagy hálót kell kivetni, abba biztos belekerül a tettes, hogy egy csomó ártatlan ember is szenved vagy véletlenül belehal - nyicsevó, miért járt arra.

Egy zsidó csoport különösen sokat lázadozott, kiabáltak, tüntettek a helyzetük ellen. Olyankor berohant az őrség és botokkal végigverték őket. Eleinte antifasiszta mivoltukat bizonyítva mutogatták körülmetélt testrészüket, de erről hamar leszoktak, mert a kaukázusi ferdeszemű tovarisok ezt a magatartást félreértve, még csúfosabban elbántak velük.

Nyikoláj volt a szobaparancsnok. Testes, idősebb, szőke, szomorú orosz vagy ukrán. Azt hiszem vlaszovista¹² lehetett. Sokat énekelgetett magában szép, szomorú hangulatú dalokat, ilyenkor a társai is hozzácsatlakoztak. Szívesen hallgattuk őket, ámbár az őrség emiatt jó néhányszor nagy szitkozódások közepette őket is eltángálta. Ez a Nyikoláj védett meg engem a többiektől, amikor el akarták tőlem rabolni a még jó állapotban lévő ugrócsizmámat. Őszintén sajnáltam, hogy elvitték. Soha nem láttuk többé. Amikor elkísérték, az egyik őr visszafordulva félreérthetetlen mozdulattal a nyakán keresztbe tette a kezét, kaputt - mondta.

Szerencsémre volt köztünk egy szülészorvos, Kovács Lajos, akit Kecskemétről hurcoltak el. Valamilyen szabotázs cselekménnyel vádolták, amelyet az oroszok ellen követett volna el. Ő sohasem beszélt róla. Alacsony, középkorú, nagyon meglelő ember, ő vett pártfogásba és kezelt, ahogy tudott, ugyanis gyógyszer nem volt, hiába kért, nem kapott. A sebem úgy tisztította, hogy kétnaponként 8-10 bajtársam szájában tartott utolsó korty vizét használta föl a kimosására, ugyanis nagy vízhiány volt. Gyógyszerként pedig az udvaron talált letisztított útifű morzsalékát használta, ezt rakta a gyulladt sebemre, ami a fájdalmamat némileg enyhítette. Nem tudom, milyen meggondolásból, összeszedte a széthagyott, penészes kenyérdarabokat, összerágatta velem pépes formára, és azt kente a sebemre kenőcs helyett. Nem hiszem, hogy a penicillinről hallott volna, mindenesetre a sebemnek jót tett.

Közben a kihallgatásaim folytak, időben össze-vissza. A tolmácsot kicserélték és az őrnagyot is leváltották. Az új tiszt folyton arról faggatott, hogy mit követtem el a *nagy Armada* ellen. Nem sokra ment velem. Egy alkalommal *műbalhét* rendezett és elkezdett velem kiabálni, hogy ne nézzem őt hülyének, ne komédiázzak vele. Még az éjszaka ismét maga elé vezetett. Ült a megterített asztalnál, előtte tálban nagy darab sült hús, külön kenyér és savanyú uborka. Nagy falatokat nyeltesve, mohón elkezdett enni. Evett, evett, én csak álltam, néztem, az állandó, de eltompult éhségérzetem fölerősödött, kínlódtam, mint egy kóbor kutya. Láttam rajta, ez volt a célja. Nem kínált meg, csak addig váratott, míg jól nem lakott. Válgék cementté benned, gondoltam, amikor visszakísérték, s a kínzó éhségtől sokáig nem tudtam elaludni.

---

¹² A németek oldalán harcoló, főleg ukránokból álló katonai alakulat.

Ha már itt tartunk, akkor az étkezésünk megérdemel néhány szót. Kalóriaértékben azt hiszem annyi volt, hogy 6-8 hónap alatt elég lett volna belépőjegynek az árnyékvilágba. Milyen jól hangzik, hogy háromszori étkezés volt: reggelire kaptunk egy kockacukrot és egy csésze forró vizet, amelyet úgy fogyasztottunk el, hogy a cukrot a szánkba vettük és addig szürcsöltük rajta keresztül a vizet, míg a cukor el nem fogyott. Délben legtöbbször halles volt a menü, úgy 3-4 óra felé. Utálatos, bűdös, sózott tengeri halból készült, nem sok köze volt a halászléhez. Vacsorára kaptuk a napi kenyéradagunkat, fejenként húsz dekát. Ennek az elosztása szigorú szabályok szerint történt, hiszen minden morzsa az életet hosszabbította. Feszült figyelemmel állták körül az osztót, és ha csak egy dekával is csalt volna, a másnapot már nem érte volna meg.

Május elején váratlanul fölraktak bennünket teherautóra és elszállítottak Mödlingbe, ott egy kúria formájú épület alagsorában helyeztek el. Az első dolguk velünk a fertőtlenítés volt. Ránk is fért, mert már annyi tetünk volt, mintha hangyabolyt dédelgettünk volna a ruhánkban. Hidegvizes fürdő után a lábbelink alaposan megráncosodott, de még így is lett volna rá vevő, az egyik őr egy kis zacskó cukrot kínált érte. Emberséges volt, mert egyszerűen kicserélhette volna az övével. Nem váltam meg a csizmámtól. A fertőtlenítéssel sem sokra mentünk, mert az alom, amelyen feküdtünk rezerválta nekünk az utánpótlást, s egy nap múlva már több tetünk volt, mint annak előtte.

A dohányosokat sajnáltam, szívtak azok mindent: szalmát, szárított fűvet, levelet, csak füstöljön. Természetesen senkinek sem volt gyufája, az öngyújtókat is elszedték, és annyszor vetkőztettek, kutattak bennünket, hogy még a legzseniálisabb rejtegetőnél is előbb-utóbb megtalálták. Maradt tehát a börtönlelemény. A vattakabátból kivettek egy diónyi nagyságú vattát, nyállal benedvesítve cigaretta alakúra, keményre sodorták és két kő, vagy vastárgy között addig dörzsölték, amíg pörkölt szaga nem lett. Akkor már csak ketté kellett szakítani és a szakított végeket eleven parázsra fűjni. Mondanom sem kell, hogy a magyarok kezdeményezték ezt a módszert. Vagy tapasztalt börtöntöltelék volt köztünk, vagy valami Irinyi utód. Az egyik társam irigyelt Krózus volt, mert a rejtegetett használt szipkáját kis apró szeletekbe vágva szopogatni lehetett, és volt, aki ezért a kenyéradagjából is képes volt áldozni. Valamelyik nap láttam, hogy a pincénk nyitott ablaka körül nagy a csoportosulás. Közelebb mentem hozzájuk és a következő jelenet tárult elém: egy ejtőernyős jelvényt viselő őr nagy slukkukat szívott a cigarettájából és az ablak előtt tolongók arcába fújta, akik a szenvedélytől áhítatos arccal szívták be az adományt. Szegény fiú meg is fizetett a jóságáért, mert az őrparancsnok észrevette, nagyon gorombán leszidta és elzavarta az őrhelyéről. Sose láttuk többé. Lehet, hogy a Gulágon végezte?...

Kovács doktort is sokszor vitték kihallgatásra, sohasem beszélt róla, de nagyon megviselt állapotban jött vissza ezekről a faggatásokról. Egyik hajnalban érte jöttek. Halálsápadtan, némán követte az öröket. Néhány perccel később hallottuk az udvar felől a puskaropogást. Sohasem tudtam meghálálni emberségét, odaadó gyógyítását.

Az új helyen új emberek hallgattak ki. Egy főhadnagy elé vezettek, aki udvariasan bemutatkozott: Andrej Fjodorovics, mondta. Ez is jól kezdődik, gondoltam, akkor már megtanultam, hogy az őreinknek semmit nem lehet hinni. Jó képet vágtam és figyeltem a tolmácsra. A kihallgatás nem tartott sokáig, pár formáságot kérdeztek és a főhadnagy egy papírt nyomott elébem, hogy írjam alá. Én megkérdeztem, mi van benne? Ne törődjek vele, csak zárjuk le végre a jegyzőkönyvet. Nem voltam hajlandó és megkérdeztem, hogy milyen minőségben vagyok én a politikai rendőrség foglya, semmilyen háborús bűnt nem követtem el. Erre éktelen haragra gerjedt és elkezdett ordítani, mire két fogdmeg átkarolt, kihurcoltak a szobából és bevágtak egy sötétzárkába, ahol se ülni, se feküdni nem lehetett. Hat napot

töltöttem ott, néha adtak vizet, kevés kenyeret. Zsibbadtan, szédelegve, félig megvakulva tántorogtam elő, amikor kiengedtek és visszakísértek az alagsorba.

Pár nap múlva váratlanul kiütéses tifusz járvány tört ki a foglyok között. Valami isteni gondviselés óvott meg tőle, pedig a rabtársaim hullottak, mint a legyek. Mi, akik nem kaptuk meg, hordtuk glédába a holttesteket és nagy gödrökbe, közös sírokba temettük, miután mésszel leöntöttük őket. Jól emlékszem az egyik napra, amikor 97 halottat temettünk el. Sokuknak megváltás volt, mert úgylát halállal végződött volna a börtönbeli tortúrájuk, ez különösen a vlaszovistákra vonatkozott.

Tudtuk, hogy szinte minden nap kivégeznek valakit. Amikor hajnalban elvittek közülünk egy-két embert, és nem sokkal utána hallottuk a lövéseket, nem volt kétségünk afelől, hogy mi történik. Egyébként az orosz társaink is jelezték, mert ők a behallatszó vezényszavakból, esetleg a halálraítélt utolsó kiáltásaiból mindent értettek. A lövések elhangzása után legtöbbje sűrűn vetette magára a keresztet ortodox vallása szerint.

Május 8-án este óriási lövöldözést hallottunk, nagy ribillió zaja szűrődött be hozzánk.

- Vojna kaput! Vojna kaput! - hallottam mindenfelől.

A háborúnak vége! Ennek mindenki örült és reméltük, hogy a mi sorsunk is jobbra fordul. A változás az lett, hogy negyvenesével fölraktak bennünket teherautókra és elszállítottak Baden bei Wien-be, az NKVD főparancsnokság központjába. Itt nem hallgattak ki, hanem egy bizottság fölolvastatott valamit, amit ítéletnek is vélhettem, amely szerint bűnösnek találtak a Vörös Hadsereg ellen elkövetett katonai cselekmények miatt a nem tudom minek az 58-as paragrafusa alapján. Ezek után vártuk, hogy mi lesz velünk. Az étkezésünkben nem történt változás, már úgy legyöngültünk, hogy csak a fal mellett támaszkodva tudtunk menni. Ismét járvány ütött ki közöttünk, most nem tifusz, hanem vérhas tizedelte a társaságot. Volt olyan társam, akinél este elkezdődött a hasmenés és reggel a latrina mellett találtuk holtan, de volt olyan is, aki beleszédült a fekáliába és ott fulladt meg. Újabb tömegsírokat ástunk. Úgy látszik, valami tartalék erőm még maradt, mert ismét megúsztam a járványt, lehet, hogy még a két hónappal előbbi *ukránkámból* szerzett immunitásom okán.

Az idő megállt, nem történt velünk semmi. Én jó barátságba keveredtem Király Imre nevű dunántúli fiúval, aki a Szent László hadosztályban harcolt. Jó kedélyét nem lehetett tönkre tenni, esténként még énekelni is volt kedve. Barátsága sokat jelentett nekem, vele voltam legtovább.

A társaságunk itt vegyesebb volt, mint a megelőző börtönben. Sok volt a magas rangú tiszt és még több nációból verbuválódtunk össze. Latolgattuk a sorsunkat, esélyeinket és naivan bíztunk a genfi egyezményekben.

Itt megakad a történetem, nincs erőm, se szándékom arról az egy esztendőről írni, amelyet az NKVD fogságában töltöttem. Egyhangú szenvedés volt: éhezés, kihallgatások, remény, reménytelenség, tetű, latrina, halál... Írja meg más, én nem bírom. Tehát eltelt egy év, és 1946 augusztusát írtuk...

Az őrségváltás reggel mindig zenekari kísérettel történt. Az egyik után, nem is emlékszem, milyen nap volt, berohant hozzánk az őrség és elkezdtek kiabálni, hogy senki sem beszélhet hangosan és németül meg ne szólaljunk. Utána kiválogattak 60-70 embert, köztük engem is. Előzőleg a vlaszovistákat félreállították, akiknek azt hiszem evvel végleg megpecsételődött a sorsuk...

A tolmács elmondta, hogy bennünket átadnak a magyar hatóságoknak, de előbb Temesváron védőoltásokat fognak adni. Hol van innen Temesvár?! Nem értettük. Késégbe ejtő tájékoztatás volt, a Szovjetunióba való elhurcolás réme lebegett előttünk. Ilyen kínzó gondolatokkal értük el Ágfalvánál a határt. Mikor megláttuk a magyar fölírást, valaki halkan, bizonytalanul elkezdte a Himnuszt énekelni. Mindannyian követtük: Isten áldd meg a magyart!...

Sopronban kötöttünk ki, a 48-as laktanyában helyeztek el bennünket. Ellátást napok óta nem kaptunk, rettenetesen éhezünk. Azt engedélyezték, hogy a környező romok között keressünk magunknak valami ételmezt. Penészes kenyérdarabokat és egy fél csajkányi feketekávéval találom, habozás nélkül elfogyasztottam, semmi bajom nem lett, és végre csillapult az éhségem.

Őrségünket a debreceni 6. hadosztály katonái adták, oroszok sehol. Ennek nagyon örültünk, de annak nem, hogy a civil politikai rendőrség többször kihallgatott bennünket, háborús bűnösöket kerestek. Velem nem sokat foglalkoztak, mert bizonyára tudomásuk volt arról az egyéves politikai fogságról, amelyet az NKVD vendégszeretete nyújtott, gondolták, ha ők nem tudtak ennyi idő alatt belőlem kizsákmányolni és rám bizonyítani semmit, akkor tényleg nem terhelheti a lelke semmilyen háborús bűn. Mennyei üzenet volt számomra, amikor közölték velem, ha az illetékes hatóság igazol engem, akkor szabad leszek. Ebben biztos voltam. Hamarosan megjött Kiskunhalasról az igazoló papírom.

Nem tudom leírni, mit éreztem, ezt csak az tudja értékelni igazán, aki hasonló pokolból szabadult. Most már csak az volt a kérdés, hogyan megyek haza? De igazából ez nem jelenthetett gondot, hiszen gyalog is haza mentem volna. Vasutasoknak adtam egy levelet, a cím: 84-es bakterház, Kiskunhalas. Kézről-kézre adták a levelet, és a szüleim minden nap kapták az üzenetet, hogy leszálltam-e már a halasi állomáson. Az apám Pirtó és a város közötti bakterház pályafelügyelője volt. Ebben a házban élt a családom hosszú évek óta, én is ott nevelkedtem hét testvéremmel együtt.

Mikor az igazoló papírom ügyében megkapták az értesítést, apám személyesen járt el a városnál. Annak ellenére, hogy első világháborús kisézüst, nagyezüst és arany vitézségi érem tulajdonosa volt, viselte a vitézi előnevet, mindenütt nyitott ajtóra talált, hiszen ki ne ismerte volna becsületességéről, pontosságáról a pirtói baktert.

Király Imre barátommal együtt Celldömölkön keresztül alkalmi vonatokkal elvergődtünk Budapestre. Ott elváltunk egymástól és többé sohasem találkoztunk, így hozta a sors.

Amikor napok múlva leszálltam egy alkalmi vonatról Kiskunhalason, ha nem szégyelltem volna a sok ember előtt, megcsókoltam volna a hazai földet. Gyalog ballagtam az otthonom felé. Már esteledett, messziről láttam a világosságot, mely a nyitott istálló ajtóból szűrődött ki. Odaértem, édesanyám tehenet fejt, ahogy meglátott hozzám futtában fellökte a tejjel színig telt sajtárt.

-.-.-

Török Pál

Tisztavatás

Életem legszebb napjának éreztem hadnaggyá avatásom dátumát, 1943. augusztus huszadikát. A természet mindent megadott hozzá, ragyogó, felhőtlen napsütéses idő volt, a hőség sem tudott eluralkodni az enyhe, kellemes keleti szél miatt. Úgy gondoltam, teljesült életem leghőbb vágya: katonatiszt lettem. Négy éves ludovikás tanulás és kemény kiképzés után váltam azzá, ami mindig szerettem volna lenni. Gyorsított képzés volt, mert a háború már kíméletlenül fogyasztotta a tiszteket is, így egy évvel hamarabb fejeztük be a tanulmányainkat.

Igazgató-kántortanító édesapámtól jelképes ajándékot kaptam: egy szabvány zöld tisztiládát, amelybe a kincstártól kapott hozományunk beleférhetett. Hálótermünkben büszkén próbálgattuk a csillagos aranygalléros zubbonyunkat, feszítettünk benne egymást mustrálgatva. Fényesítettük a magas kérgű angol lovaglőcsizmánkat.

Szakavatott kézzel kötöttük kardunkra az arany kardbojtot, úgy éreztük, hogy ez a jelképe a tiszti becsületünknek és a helytállásunknak. Főpróbát tartottunk a Nagyréten, ahol már huszonhárom éve Horthy Miklós kormányzó jelenlétében avatták a magyar honvédség tiszteit.

Augusztus 20-án, Szent István napján elérkezett életünk alig várt, addigi legszebb, legnagyobb élménye: a tisztavatás. Gyönyörű napsütéses reggelre ébredtünk, úgy éreztük, hogy még a természet is velünk együtt örül, ünnepel. A Ludovika épületének ablakai zászlóerdőben, minden csupa virág és ragyogott a park a tisztaságtól. Díszmenetben vonultunk föl az alattunk járó évfolyamok századai előtt és fősorakoztunk az eskühöz. Az évfolyamelső fölolvasta az eskü szövegét, utána mondtuk és a végén kardot rántva egyszerre kiáltottuk: a hazáért mindhalálig! Boldogan néztük szüleink, szeretteink örömtől ragyogó arcát. Az Akadémia az utolsó legszebb képét mutatta. Az ősi épület, az alma mater hattyúdalát énekelte, mert következő évben már a Vérmezőn volt az avatás. Azután jött az ostrom és 1945-ben már megszűnt az Akadémia régi jellege. Révai Kálmán, a Kossuth Tisztképző akkori parancsnoka (volt ludovikás) maga vakoltatta be a saját maga által festett Szent László képet 1947-ben, az Akadémia kápolnájában. A gyakorlóterünk ifjúsági park lett. Kivágták a legszebb fákat, bokrokat, helyükre teniszpálya és WC épült. Sírva fakadtunk volna, ha mindezt előre láthatjuk. Szerencsére nem láttuk és az oszloj után a családtagjainkhoz rohantunk és vidám majális vette kezdetét.

Szüleim társaságában kivonult teljes létszámban a pesti rokonságom is. Az egyik nagynénémről külön szép szalonkardot és körgallért kaptam ajándékba. Ő férjével, Imre bátyámmal együtt nagyon szeretett engem, családjuk nem lévén, gyerekkoromban örökbe fogadtak volna, de a szüleim hallani sem akartak róla, pedig gazdag körülmények közt éltem volna, amire nagynéném férjének a jól menő fogorvosi rendelője volt a biztosíték. A másik nagynéném férje, Gyurka bátyám, gépészmérnök volt, a Fiat gyár magyarországi képviselője. Évekig dolgozott Olaszországban, Torinóban, ahol vezető főmérnöki állást töltött be. Csáky, akkori külügyminisztert is jól ismerte, Horthy Istvánt pedig még az egyetemről. Így a jobboldali magatartása teljesen érthető volt. A fogorvos Imre bátyámról meg az ellenkezőt tudnám elmondani. Ő az első világháborúban hősi halált halt zsidó származású magyar tisztnek volt az árvája, akit apja bajtársa, barátja, egy Tamási Varga nevű dunántúli nemes-

ember fogadott örökbe, ebből kifolyólag kikeresztelkedett és keresztény nevelésben részesült. Kiváló képességű, nagyon kedves ember volt. Vasárnapi kimenőim alkalmával föl váltva jártam hol az egyik, hogy a másik nagynénémekhez. Imre bátyám a moszkvai és a londoni hírek alapján tájékozódott, azoknak megfelelően mondta el a véleményét, Gyurka bátyám pedig az ellenkező oldalról kapott értesüléseit kommentálta. Mindketten nagyon okos, művelt emberek voltak, úgyhogy nagyon nehéz volt eldönteni, kinek az igazát válasszam. Végül az otthoni és az iskolai nevelés, a katonai környezet hatására nem tudtam átállni a másik oldalra. Ebben a hitemben szilárd vallásos meggyőződése is erősített, hiszen az ateizmus fenyegetett bennünket kelet felől. Imre bátyám '44-ben a németek bevonulása után öngyilkos lett. Halála előtt azt javasolta hozzátartozóinak és barátainak, hogy szembe kell szállni a németekkel, fegyverrel harcolni ellenük, mert csak ez mentheti meg az országot. Neki volt igaza, de ki tudja megmondani, hogy milyen áron? Akkor még a román hadsereg is a Szovjetunió ellen viselt háborút Antonescu zászlaja alatt - mint ahogy egy egyszerű katonája mondta az őt kérdező, semleges országbeli riporternek arra a kérdésére, hogy miért harcol? - Erdélyért. Ők kivárták míg a győzelmesen előrenyomuló szovjet hadsereg a határaikhoz ér, és az átállást lényegesen kisebb áldozatokkal úszták meg, így a másik oldalról kapták jutalmul Erdélyt. Köpönyegforgató politika, de milyen hasznos. Mi ezt soha meg nem tanuljuk, de szépen tudunk veszíteni, meghalni és temetni.

Majálissal végződött az ünnepség és nagy örömünkre szabadságot kaptunk októberig. Ez az augusztus fiatalságunk egyik legszebb hónapja volt, gondtalan, romantikus, udvarlás és széptevés korszaka. Teadélutánok, zsúrok követték egymást nap mint nap a lányos házaknál. Szerelmek szövődtek és lettek légvárakká a megálmodott sorsok a háború keservében. A szabadság csak egy hónapig tartott, a SAS behívó szakította meg. Bedő Árpád hadnagy barátommal együtt indultunk ismeretlen sorsunk elé. Apáink kísérték ki az állomásra, és férfias kézszorítással biztattak arra, hogy becsülettel álljuk meg helyünket, semmi szégyen ne kísérje utunkat. Azért én észrevettem a vonat indulásakor, hogy mindkét apa restelkedve, azt hívén, mi nem vesszük észre, elfordult egy pillanatra, hogy eltüntesse szeméből a féltéstől megjelenő, szokatlan csillogást. Büszkén szalutáltunk a vonatablakból és utána önálló felnőtt emberek módjára süppedtünk az első osztályú ülésekbe, férfiaságunk bizonyítására mindketten rágyújtottunk egy lila szópókás Ludovika cigarettára.

Hamar megérkeztünk Zomborba, ahol megkezdjük rövid garnizoni életünket. Egyelőre a Szarvaskürt szállóban foglaltunk szobát, csak másnap jelentkeztünk az ezredparancsnokságon. Mindjárt magasabb beosztást kaptunk rangunkhoz képest, mindketten ezredközvetlen századparancsnokok lettünk. Én akkor jegyeztem el magam végleg az aknavető fegyvernemmel, Árpádot a páncéltörőkhöz osztották be.

A századot átvettem, utána albérletet kerestem. Szerencsére egy idős, vallásos, magyar házaspárnál találtam megfelelő szobát. Azért mondom, hogy szerencsére, mert Zombor a magyarok számára, a lakosság összetétele miatt, nem volt túlságosan megbízható, tartani kellett a partizánoktól. Akkoriban történt ugyanis, hogy a szerb partizánok éjszaka meglepték a Duna parton fölállított őrseget. Tizenkét magyar honvédet mészároltak le, ruhájuktól megfosztották őket, levágott nemi szervüket a szájukba tették. Szemtanú mondta el nekem, egy utász őrmester, aki a leváltásukra ment.

Hamarosan megkaptuk a pontos beosztásunkat is az újonnan alakult zombori 20. gyalogezred 50. számú pótezeredénél. Amilyen előkelő volt a századparancsnoki beosztásunk, ezzel ellentétben olyan szegényes volt a felszerelésünk, sőt silánynak is nevezhetném.

Megtörténtek a kötelező, előírt bemutatkozások a felettes tisztikar tagjainál, még a mi számunkra is nevetséges K.u.K. társasági előírások maradi formaságaival (karddal, kesztyűvel, csákó a szék alá téve). A lakásommal nem voltam elégedett, többszöri próbálkozás után a Fő utcán sikerült komfortosabb lakást találnom, egy volt leányszobát, megfelelő tisztsággal és kényelemmel, de avval a kikötéssel, hogy fiatal hölgyvendéget nem fogadhatok. Ezt az albérletet nem sokáig élvezhettem, októberi sebesülésem miatt.

Az aknavető századomról el kell mondanom, hogy csak a nevében volt aknavető, puskás század volt az. Erőfitogatásból zenés fölvonulásokat rendeztünk a város különböző útvonalain, hogy a velünk szemben álló szerb lakosság lássa és érezze fegyveres jelenlétünket. Rózsaszín köd, áloptimizmus, hamis romantika, ifjúság. Mit lehet erre mondani? Szembe kellett volna nézni a valósággal.

Zombor vegyes lakosságú város volt: egyharmada magyar és bunyevác (katolikus horvát), a másik kétharmad német és szerb nemzetiségű. Az utóbbiak nem nagyon álltak velünk szóba. Társasági élet számunkra csak az odavezényelt tiszt családok között létezett. Én leginkább a rendőrezredes csinos lányának a társaságát kerestem. A sok fiatal tiszt azért lassan-lassan társaságunkba vonzotta a helybéli szebbik nemet, főleg magyarokat, akiket a hetenként kétszer rendezett estéinkre meghívtunk. A csinos lányok, akik az akkori illem szerint szülői kísérettel jöttek, szívesen táncoltak velünk, a zenét garnizonunk katona-zenekara szolgáltatta. Ezeket a gondtalan estéket azonban beárnyékolta az a helyzet, hogy késő éjszaka kénytelenek voltunk csoportosan, csőre töltött pisztollyal hazatérni a csetnyik vagy partizán orvtámadások miatt, különösen attól fogva, miután az állomáson elkaptak egy gyanúsán viselkedő szerb legényt, zsebében a helyőrség tisztjeinek a névsorával, lakhelyünk pontos megjelölésével. Emiatt voltak az említett erőfitogtató bevonulások. A helyzetképet világosan ábrázolta a vasárnapi mise utáni korzó: az egyik oldalon a magyarok korzóztak békésen, a másik oldalon a szerbek, csak a köztük lévő levegő robbant volna föl a legkisebb szikrára is.

Amikor a környéken gyakorlatoztunk, a magyar falvakban a lakosság nagy szeretettel fogadott, szívesen láttak vendégül is, de nemcsak a tiszteket, hanem a legénységet is. Bennünket rendszerint a jegyző, tanító, orvos hívott meg ebédre, amelyek hétköznapi háromfogásosak voltak, bácskai finomságokat tálaltak. Húsból is válogathattunk: borjú, sertés, szárnyas, kinek mi tetszett. Betyárul jól éltünk. Mondtam is többször a tisztársaimnak: fiúk, lesz ennek még börtje is.

Egy módosabb család lakodalomba is meghívta parancsnokunkat násznagynak, vele együtt a tisztikart. Igazi bácskai dinom-dánom volt, tartott vagy két napig. Föl sem tudnám sorolni az ennivalókat: magyar és szerb ételek egyaránt, csupa finomságok, hozzá az italok: pálinka, sör, bor, konyak és folyamatosan, megszakítás nélkül, lankadatlanul kínáltak bennünket. Hiába a bácskaiak mindig tudtak élni, de volt is miből.

Ugyanezt a szeretetet tapasztaltuk Erdélyben is az 1941-es bevonuláskor. Nagyvárad mellett egy kis faluban az egész ezredünket meghívták és volt olyan bakánk, aki három ebéd után a hátsó kertajtón szökött ki, mert már egy falat se ment le a torkán, az italt is beleértve, de *vesztére*, ugyanis ott egy családtag csomaggal várta, tele süttekkel, kaláccsal. Az útra - mondták -, azért sütöttek-főztek nekünk, hogy mi együk meg. Pedig akkor háború volt és az ételmezési szorításokat már érezni lehetett.

Zomborban a meghívások ellenére a magyarok féltek nyíltan kimutatni a vonzalmukat, mintha érezték volna tragikus jövődjüket, amely '44 őszén be is következett. Sokan fizettek életükkel pusztán azért, mert vállalták magyarságukat. Ennek a félelemnek a levegője szinte teljesen megbénította az ottani társadalmi életet. Tehát nemcsak a zsidóknak volt félnivalójuk.

‘44 őszén mindenki, aki az anyaországból hivatalból oda lett kinevezve, és sokan az őslakosok közül is, főleg a németek, elmenekültek a front elől.

A háborús viszonyok ellenére mondhatom, hogy 1943 ősze - kivéve a szemsérülésem miatt pesti kórházban töltött időszakot - mégis életem egyik legszebb korszaka volt. Fiatalok voltunk és fortyogó vulkán tetején táncoltunk. Valóban úgy éreztük: *csak egy nap a világ*. Ezt az akkoriban divatos dalt énekeltük és úgy is éltünk. A kiképzés és a gyakorlatok után miénk volt a világ. Lovaglóversenyt rendezett az ezred tisztikara. Erre kivonult a város magyar úri társasága és a lányok ezüst patkót csináltattak a verseny győztesének. Az utolsó befutónak vigaszdíj: cukor a lónak, csók a lovasának. Én is a patkóra vágytam és nagyon bíztam a győzelemben, mert az én lovam volt a zászlóalj legjobbja, amelyet az ott szolgáló segédtsízt rokonom (unokatestvérem férje) osztott ki nekem. Dehát a sors, meg a lovam másként akarta. A vágta elején a szilaj jószág kiugrott és beszaladt egy szilvásba. Először ültem rajta (ez hiba volt), nyilván nem voltunk összeszokva. Ez nem lett volna még baj, de a sor szélére sodródtam így ki és a célegyenesig nagyobb kanyart kellett vennem. Ez sem tetszett a lovamnak, hiába húztam én a gyeplőszárat egyenesen bevitt a kertekbe. Mire sikerült a sűrűből kiparancsolnom, utolsónak futhattunk be a célba. A lovam megkapta a cukrot, én a csókot, kissé szégyenkezve, mert szinte biztosra vettem, hogy első leszek. Jó lecke volt ez, aminek később sok hasznát vettem. Várpalotán a legközelebbi állomáshelyemen is nekem jutott az ezred legjobb lova. Megelőzően a parancsnoké volt, de egy ág szerencsétlenül kiverte az egyik szemét és így adták nekem, a legfiatalabbik tisztnek. Táltosnak hívták. Nagyon óvatos voltam vele, nagyon összeszoktunk. Kiváló ló volt, gyors volt és engedelmes. Két lábon is elment száz métert. Nagyon megszerettük egymást. Meg is maradt alattam a Duna-Tisza-közi harcokban, sebesülésemig. Kárpótolt a zombori kudarcért.

Visszatérve a zombori tartózkodásomra: fiasco a lóversenyben, de a honleányokra nem panaszkodhatom. Nagyon jók voltak hozzám, érzékeny búcsú vetett véget a szép életnek.

1944 januárjában áthelyeztek Várpalotára. Innen három éves szolgálat után odakérhette magát a tiszt, ahová szeretett volna menni. Én Kolozsvárról álmodoztam, a háborúról megelégedve, tábornokként nyugdíjba menni. A sors közbeszólt és ehelyett Kiskundorozsmán lettem nyugdíjas gyógyszerész. Hál’ Istennek, nem kapartak bele meszes gödörbe a szovjet hadifogságom alatt. Komoly kihívás volt számomra, keményebb katonasors várt itt rám, mint amilyet Zomborban éltem. Az alakulatom, a 201-es gyakorló tanzászlóalj a vezérkar közvetlen parancsnoksága alá tartozott. Főadata volt: az új gyalogsági fegyverek bemutatása, megismertetése és begyakoroltatása. A tüéreknek Hajmáskéren működött hasonló alakulatuk. Ezt azért említem, mert így érthetőbb, hogy miért velük egyszerre vetettek be harcba bennünket.

Kietlen környék, nagyon bűzös, lepusztult állomás fogadott, amikor megérkeztem. A szénbánya mellett fölépített hőerőmű kénes füstje tette fojtóvá a levegőt. A lankás hegyoldal tisztán köves, kopár. Már az első világháború előtt is katonai gyakorlótérnek, lőtérnek használták. A tiszti szállásunk apró szobákból állt, ketten laktunk egy-egy szobát, én Halász Jancsi évfolyamtársammal kerültem össze. Ő szegény, nem sokkal később Inotán, szőnyegbombázás során halt meg tőlem két méterre. Teherautó mögött álltunk együtt, ő kilépett onnan, hogy jobban lásson, s egy későbbben ledobott bomba csapódott be a közelünkben. A robbanás mindkét lábát combból leszakította, azonnal szörnyethalt. A lábait a mellettünk levő erdőben találták meg. Engem az autó megvédett, csak kis légnyomást kaptam, pár napig szédelegtem, zúgott, fájt a fejem és rövid időre megsüketültem. Az eszméletemet nem veszítettem el. A panaszaim pár nap alatt megszűntek, rendbe jöttem, de az évfolyamtársam tragikus halálát talán még ma sem hevertem ki.

Napjaink megszokott, rutin katonai gyakorlatokkal teltek, amelyek szigorúsága sokszor szinte idegenlégiós szintű volt. A városban a szórakozási lehetőség, úgymond a társadalmi élet egyenlő volt a nullával. Egyetlen kikapcsolódási lehetőségem adódott: meleg baráti viszonyom egy elszegényedett grófnővel Budapesten, akivel véletlenül ismerkedtem meg az Országos Ruházati Intézetben. Ő a főnök titkárnője volt. Ruhavásárlás ügyben jártam ott többször, innen származott az ismeretségünk. Ahogy tehettem, minden szabadidőmet vele töltöttem, együtt jártunk színházba, szórakozni, amilyen lehetőségek akkor voltak. Hálás voltam neki, nehezen bírtam volna nélküle a kemény szolgálatot. Remélem, ő sem felejtett el, ha még él.

Többször jelentkeztem a frontra, de elutasítottak, mondván: majd a felsőbb vezetés vezényel oda, ahová és amikor kell. Kiváló parancsnokunkat, Böszörményi Géza ezredest viszont, nyilván erdélyi származása miatt, áthelyezték Nagyváradra. Ő lett a Torda melletti harcok egyik hőse. Személyesen vezényelte ezredét szülővárosa, Torda védelmében. Cseres Tibor *A meztelen szobrok* című regényében, álnéven Csadó ezredesnek nevezve, öröla ír hosszasan. Mielőtt tőlünk távozott, búcsúvacsorán köszönt el a tisztikartól, s mikor vörösbort öntöttek neki, hogy a győzelemre igyunk, eltört kezében a pohár, a bor lecsorgott a fehér abroszra, mintha vért jelképezett volna. Mindenki rossz ómennek tartotta. Ő nevetve másik poharat kért és úgy ittunk a katonai sikerre. Sajnos a baljós jel beteljesedett. Az első vonalban '44 szeptemberében hősi halált halt.

Visszatérve a várpalotai életemre, egy alkalommal jelezték, hogy ellenőrző megfigyelőt küldenek a századomhoz. Aknavető éleslövészetet tartottunk, mikor megérkezett a megfigyelő, Révay Kálmán huszár százados, nagy bajuszú, jóvágású, mokány fiatalember, később Akadémia parancsnok. A gyakorlat javában zajlott, minden jól ment. A százados szorgalmasan jegyzett a vázlatkönyvébe, láttam az arcán, hogy elégedett, én is az voltam. Később csalódnom kellett, mert az egyik tisztársam belelesett a jegyzetébe, s ott meglepődve látta, hogy az aknatálatok helyett a szemközti szőlődombon dolgozó lányok, asszonyok libbenő szoknyáját, de még inkább az alóla kivillanó formás lábszárakat örökíti meg ügyes ceruzájával. Csalódásom azonban fölösleges volt, mert pontos, dicsérettel teli jelentést írt a gyakorlatról. Hat év múlva tábornokként kivégezték.

Ezeket az aknavetőket át kellett adnunk a lövegeiket elvesztett tüzeinknek, mert a számukra rendelt sorozattal a győri fegyvergyár nem készült el és már a frontra indultak. Így lettem én az akkori szervezés szerint nehézaknavető tábori tüzér.

Nekem négy ilyen lövontatású aknavetőm volt, nagyon sokat gyakoroltunk velük. A tisztetek mindegyik csövére ráfestették babájuk nevét: Kati, Sári, Erzsi, Mari. Ruszin lovászaim titkokban megtanultak irányozni, hogy nekem kedveskedjenek. Köztük volt egy tanító, aki éjszaka az önként jelentkező honfitársait oktatta, hogy megmutassák, nemcsak a lovakhoz értenek, hanem magasabb rendű teljesítményre is alkalmasak. Ezt egy éjszakai ellenőrzésnél fődöztem föl, amikor a kivilágított raktárba benyitottam és ott találtam őket. Ruszinul ismételtették az oktatási anyagot, mindezt túlórázva. Tették ezt azért... Talán hálából, mert a rádiómat és a könyveimet a legénységi szobába vittem és hagytam, hogy szabadidejükben olvassanak, rádiózzanak kedvükre. Megkértem őket, hogy kimenő végén a barátnőjüktől kérjenek egy-egy cserép muskátlit és hozzák be a laktanyába. Hoztak is, azok is, akiknek nem volt kihez menniük, megvették. Mindenki polcán virág díszelgett. Tábornoki laktanyaszemlén nagy elismerést kaptunk a kiváló rendű és tisztaságú körlet miatt. Jól esett a legénység ragaszkodása a fronton is, meghálálták a róluk való gondoskodást.

Télen a Bakonyban sítgyakorlaton vettünk részt. Minket tiszteket a Csetényi kastélyban szállásoltak el. A grófkisasszony velem akart síelni, szívesen fogadta volna az udvarlásomat. Én akkor 22 éves voltam, ő körülbelül 27. Innen nézve a legragyogóbb korban volt, dehát,

nem részletezem, nem az én esetem. Az egyik kirándulás alkalmával azt mímelte, hogy kiugrott a bokája és nekem a karomban, ölben kellett hazavinnem. Félttem, hogy ezt éjjel meg akarja hálálni, hiszen könnyű lett volna, mert egy folyosón laktunk. Magamra zártam a szobám ajtaját. Ez éppen Szilveszter napján volt, nem akartam, hogy nálam várja meg az újévet. A tisztársaim ugyanis a falu kocsmájába mentek mulatni, engem meg otthagytak a kastélyban, hogy szórakoztassam a komteszt. Reggelinél nagyon morcos-keserűen üdvözölt a kisasszony, mert sikertelen volt a folyosón az éjszakai sétája. Nem is állt velem szóba többet. Megértem, egy nő sohasem bocsátja meg a följárási viszonyok megszüntetését.

Szabad időmben, amikor nem utaztam Pestre, mégis akadt pár hónap után kedves társaságom, amely már szép emlékké homályosodott. Szobatársammal teadélutánokra jártunk egy bájos kislányhoz, aki szépen játszott harmóniumon, de a hangja is kedves volt, szívesen énekelgetett nekünk, kellemes délutánokat töltöttünk náluk. Ez a kislány, mikor tévesen költött halálhíremet meghallotta, misét mondatott értem. Negyven év múltán, Várpalotán átutazóban meglátogattam a Vármúzeumot. Ott az egyik teremőr hölgynek föltűnt, hogy nem csak a kiállított tárgyakat nézegetem, hanem az ablakokon keresztül az udvart és a környéket is. Beszédbe elegyedve kiderült, hogy az ő férje is a 201-es tankcsapatnál szolgált tisztként, és sok a közös ismerősünk. Köztük volt az én harmóniumos kislányom is. Gondoltam, hogy fölkeresem, de ő kedvesen lebeszélte róla, mondván: *nagyon eltelt az idő, tartsa meg az emlékét a húszéves kislányról úgy, amilyen akkor volt.* Nem kerestem meg...

Akkor kezdtem udvarolni Editnek. Az apja utászvezetős volt, aki a családjával Várpalotára költözött Pestről. Tizenhét éves, nyiladozó virág. Megismerkedésünk idején, koranyáron, virágzott a határ. Ravasz legényeim rájöttek, hogy milyen dologban járok én. Minden nap malomkeréknyi mezei virággal kedveskedtek nekem, amelyet huncutul a lovam nyergéhez kötöttek. Tudták, ennek a következő állomása a kislány ablaka lesz. A háború közbeszólt.

Edit búcsúztatott a frontra indulásomkor. Előző este moziban voltunk. Karády Katalinnal láttuk a *Csak egy nap a világ* című filmet. Az azonos kezdő sorú sláger dallama, Editkének simogató, bársonyos keze, a mozi sötétjében ejtett titkos, forró csókok, mint kísértetek, sokáig velem maradtak.

Egy hónap múlva, novemberben, sebesülésem után találkoztunk újra, amikor Budapestre kerültem. Mankóval, sántikálva látogattam meg őket a budai villájukban. Telefonálni sem volt időm, váratlanul érkeztem. A meglepetéstől először rémülten nézett rám pillanatokig, utána, mint a gátat áttört folyó sodródott felém, nyakamba ugrott, csókjaitól elszorult a lélegzetem, s elfojtottan, könnyezve, elcsukló hangon suttozta: *Jaj Istenem... Élsz, Palikám!...* Nem tudom, meddig szorítottam karjaimban a haját csókolgatva, mikor az édesanyja is megjelent az előszoba ajtóban. Fél szemmel megpillantottam, s azt is láttam, hogy diszkréten visszavonul, s pár perc múlva köhintéssel jelezve jöttét ismét megjelent. Mi széttrebbentünk és ő kedvesen, nagyon melegen üdvözölt. Igen... Ez akkoriban azt jelentette, hogy jövődő családtagnak fogadnak el. Az együttlétünk csak egy napig tartott, s nekem ez akkor valóban a világot jelentette.

1945 januárjában találkoztam Edittel újra. Sebesülésem után Harasztifaluba helyeztek a zászlóaljam sebesültjeinek parancsnokaként. Ott megtudtam, hogy tőlünk harminc kilométerre egy nevenincs kis községben telepedett le ideiglenesen, menekülteként a családjával. Képes voltam egy nap oda-vissza lovagolni tizenöt fokos hidegben: egy csókért!...

Szegény hátszlovam fizette meg az árát, az ügetve megtett út után. Visszaérve, amikor szálltam róla, összeesett és kimúlt. Megkönyyeztem. Editet akkor láttam utoljára.

1952-ben Szegeden véletlenül összetalálkoztam az édesanyjával. Ő kis óvodásokkal volt itt Gyuláról. Leültünk egy cukrászdában, volt mit mesélni, neki is, nekem is. Nagyon sajnálta, hogy szétsodort bennünket a sors. Lánya férjhez ment, házassága kátyúba jutott. Elváltak... Nincs folytatás... Én akkor már nős voltam.

Várpalotán, ahogyan írtam, januártól szeptemberig voltam. Ez alatt az idő alatt fölépítettek a nőtlen tisztek számára, magamat is beleértve, egy épületrészt, garzon lakásokkal. Mire készen lettek, berendezték, a szovjet tisztek költöztek bele.

Kissé előreszaladtam az eseményekkel, semmiképpen nem hagyhatom ki 1944. március 19-ét, Magyarország németek által való megszállását. Horthy kormányzót kicsalták Németországba, kiment vele a vezérkar főnöke és a honvédelmi miniszter is. Ez alatt a németek lerohanták hazánkat. Megszállták - puccs-szerűen - a fej nélkül maradt országot. Nem volt senki, aki parancsot adott volna a hadseregnek az ellenállásra.

Én éppen zászlóalj ügyeletes tiszt voltam a laktanyában és élesre töltött fegyverrel vártuk a parancsot a telefontól, virrasztva, ugrásra készen. A laktanya előtt pedig Tigris páncélosok álltak felénk irányzott ágyújukkal. Nem farkas, hanem *tigris szemekkel* figyeltük egymást. Ellenállás esetén fél óra alatt szétlőtték volna a laktanyát. Semmi nehéz fegyverünk nem volt. Negyvennyolc óra múlva a készültséget lefűjték és a német tisztikart baráti vacsorára meghívtuk a Zichy kastélyba. Engedtessek meg, hogy a vacsoráról ne írjak semmit, és az akkori helyzet kommentálását a történetírókra bízom. Nem könnyű földadat...

A német megszállás után hamarosan megkezdtek a nyugati hatalmak Budapest bombázását, az amerikaiak nappal, az angolok éjjel. Még katonai ésszel sem tudtam volna elképzelni, hogy milyen lesz a légi hadviselés ebben a háborúban. Mikor először megláttam a félelmetes nyugalommal, egyenletes földrengés-szerű morajjal repülő bombázók százait, amelyek addig hihetetlen magasságban (6000 méter fölött) húzták maguk után az azelőtt sose látott kondenz csíkot, először fogott el igazán az az érzés, hogy ezeket nem lehet legyőzni. A nyár elején a várpalotai völgyben ledobott egy bombát egy olaszországi támaszpontjára visszarepülő amerikai Liberátor; valószínűen sérült lehetett és meg akart szabadulni fölösleges terhétől. Mi ezt láttuk, és azt is, hogy nem robbant föl. Két lovascsendőr kíséretében kilovagoltam a tetthelyre, meg is találtuk a bombát. Óvatosan körbejártuk és én kicsavartam a gyújtószerkezetet, közben észre se vettem, hogy a két csendőr elfutott mellőlem és egy fa mögül nézték, mikor repülök a levegőbe. Szabályszerűen jelentettem a zászlóaljparancsnoknak, pontosan megjelölve a bomba helyét. Ő rögtön fölhívta a pesti tűzszerészeket, akik beígérték hogy azonnal jönnek, addig nehogy valaki hozzányúljon. A parancsnokom visszavitte velem a gyújtószerkezetet, de végül is nem lett belőle botrány, mert a pestieknek annyi dolguk akadt, hogy rólunk megfélemedtek. A szerkezetet megtarthattam magamnak emlékül, szétszedtem és a tisztársaimnak bemutattam. A döglött bombát pedig a katonáim fölrobbantották. Hetek múltán a veszprémi vadászaink a felettünk elvonuló Liberátor *felhőből* szemünk láttára kilőttek egy gépet. Heten ugrottak ki belőle. Az utolsó ugrónak kigyulladt az ernyője, lezuhant és szörnyethalt a szerencsétlen. A többieket szanaszét fújta a szél. Lóra kaptunk mi tisztek és összefogdostuk őket. Egy százados bajtársammal foglyul ejtettük az egyik éppen földre érő amerikai, aki már a levegőben eldobta a fegyverét, jelezve, hogy megadja magát. Szépen beballagott velünk a parancsnokságra, ahol átkutatták, kihallgatták. Az ejtőernyő selyemanyagát a tisztek között fölosztották hadizsákmányként; azonkívül a nála talált kolibritollas horgokat én kaptam. Úristen - gondoltam -, hát milyen hadsereg ez, ahol bevetéskor még horgászkirándulásra is számítanak, noha az ő hadijelentéseik is harminc százalékos repülő- és embervesztéséről szóltak. Volt nála még egy zsebkendő, a Balatont és környékét ábrázoló

pontos katonai térképpel díszítve. A gyufásdobozát emlékül elcseréltem az enyémmel, amelyet még a hadifogságomban is megőriztem.

Egy másik alkalommal, gyakorlatozás közben, légi harcot figyelhattunk meg fölöttünk. A mi vadászaink ütköztek meg a félelmetes fegyverzetű amerikai musztángokkal. Az egyik magyar gépet leszorították, leszállásra kényszerítették. A pilóta ügyesen lavírozva nem messze tőlünk a fák között sértetlenül tette le a gépet. Mosolyogva, nyugodtan kiszállt, rágyújtott egy cigarettára és ahogy lihegve odaértünk, vidáman pattintotta föl ismét a cigarettatárcáját előttünk: - Uraim, parancsoljanak, Chesterfield!...

Magyarok, gyorsan haza

A hadi helyzetünk a román átállás miatt katasztrofálisan romlott. Az orosz csapatok szinte teljesen szabadon hatoltak be a Kárpát-medencébe. Egyedül Tordánál ütköztek erősebb, főleg magyar páncélos ellenállásba, de a túlerőnek ez a csata csak néhány napos késedelmet okozott az előnyomulásában, noha váratlan nagy ember veszteségeik voltak.

Székelyföld elfoglalása után hamarosan Kolozsvár is elesett. Kárpátalján még állt a magyar védővonal, de nagy volt a bekerítés veszélye.

Ekkor mozgósították a 201-es tanzászlóaljkat és a hajmáskéri tüzérosztályokat, hogy a csongrádi hídfőnél foglaljunk állást a Tisza keleti oldalán és ott vegyük föl a harcot. Az oroszok Battonyánál már elérték a határt. Egy ellentámadással két napra Aradot visszafoglaltuk, de azután az ellenség újabb támadással Mezőhegyes felé szorított vissza bennünket. Zászlóaljunk Várpalota lakosainak sorfala között, katonai zenekar kíséretével vonult ki az állomásra 1944. szeptember 18-án.

A hadtest parancsnoka búcsúztatott bennünket, s többek között azt mondta:

- A tanzászlóaljnak csodákat kell tenni az ellenséggel való harcban. A hazát meg kell védeni! Énekeljük el a Himnuszt.

Akkor szólalt meg mellettem csöndes bölcsességgel egy székely bakám:

- Hadnagy úr, éhes hassal nem lehet Himnuszt énekelni.

Ugyanis már délután három óra volt és még nem kaptunk ebédet. Amíg nem érkeztek meg a gulyáságyúk, odamentem a parancsnokhoz és panaszoltam neki, a fegyverzetünk igen gyöngye, hogyan tegyünk csodát, mikor a korszerű aknavetőinket átadtuk a tüzereknek, nekünk csak a régi típusú 81-esek maradtak, amelyek kis hatásfokúak, nem beszélve arról, hogy csak szerb, olasz és német lőszerrel rendelkezünk. Nem kell szakértőnek lenni ahhoz, mit jelent, ha az egyik fajta elfogy és a másikkal kell a harci terepet újra belőni. Erre azt válaszolta:

- A fegyver hiányát pótolják lelkesedéssel.

Elkeseredve, szó nélkül otthagytam. Lassan bevagonírozott az egység. A tisztek elhelyezkedtek a mozdony után kapcsolt pullman kocsiban a legényeikkel. Nekem, mint legfiatalabb tisztnak, mivel nem fértem be, az egyik marhavagonban csináltak helyet, úgyhogy a benne lévő pár tehenet az egyik felébe terelték. A búcsúztató közönség ezt észrevette és a lányok nekem hozták a legtöbb virágot. Ez a véletlen lefokozó helyzet érzelmileg közelebb vitt a beosztottjaimhoz.

Lassan besötétedett, a búcsúztatók, egy-két kitartó szerető kivételével, elszállingóztak. Az egyik vagonban elkezdtek énekelni, először halkán, majd egyre bátrabban, azt a közkedvelt slágert, amelyből katonanóta lett: *Ma este indulunk a frontra, Búcsúzom tőled, kis Kató*.

Végigmentem a szerelvény mentén, benéztem a tiszt kocsiba, utána visszaindultam az én vagonomba. Útközben találkoztam egy nagyon kedves, szép, fiatal kislánnyal. Vacsorát vitt édesapjának valamelyik őrházba. Olyan volt, mint a mesében Piroska, aki viszi a kendőbe csomagolt ennivalót. Megszólítottam, kicsit megszeppent, de hamarosan fölengedett és beszélgettünk. Mit tesz Isten, őt is Katónak hívták. Eldúdoltam neki a búcsúdalunkat, mire elsírta magát. Megígérte nekem, hogy imádkozik értem, hogy épen térjek haza. Csókkal búcsúztunk. Emlékét megőriztem, máig is szeretettel gondolok vissza az én ismeretlen örzőangyalomra.

Minden elcsöndesedett. Lassan elindult velünk a vonat, a monoton kattogása álomba ringatta a katonákat. Dunaföldváron keresztül haladtunk Csongrád felé. Hajnalban értünk a Tisza partjára, amelynek a keleti oldalán kellett körkörös védőállást kiépítenünk. A szakaszparancsnokokkal szétnéztünk a terepen és kijelöltük a lehetséges tüzelőállások helyét. Körbelovagoltunk, térképen megjelöltük a célpontokat, a magasabb terepszakaszokat, úgy ahogy nagygyakorlatokon szoktuk volt.

Egy napig tartózkodtunk csak itt, újabb parancsot kaptunk: a tanzászlóaljnak támadással kell bebizonyítania harckészségét és föl kell szabadítani Makót. A várost az orosz és román csapatok már napokkal előbb körülfogták.

Gyalogmenetben indultunk Szenteshódmezővásárhely útvonalon, a harcászati szabályzat szerinti biztosított alakzatban. Hódmezővásárhelyen éjszakáztunk a lakosság vendégeként egy mellékutcában. Csirkepaprikással kedveskedtek a szállásadóink. Érthetően látszott rajtuk az aggodalom vagy inkább a félelem.

Ez volt az utolsó civil vacsoránk. Ettől kezdve csak katonai ellátásban részesültünk, később abban sem, a magunk kosztjára voltunk utalva, mert az étkeztetés csődöt mondott a frontszolgálatom alatt.

Reggel katonazenekar kíséretében vonultunk át a városon Makó felé. A csimm-bumm nekünk nem hiányzott, egyébként sem tudta elnyomni a Makó felől hallatszó ágyúdörgés tompa morajlását, de nem is nekünk szólt, hanem a lakosság megnyugtatóására szolgált. Sírva vígad a magyar - gondoltam -, de jobban szerettem volna láncaltapas rohamlövegek fülsértő, csörömpölő robaját hallani mögöttünk, mint ezt a pattogó katonazenét. Füst volt csak, amelynek nincs lángja.

Előzmények

1944. szeptember 26-án foglalták el az oroszok Makót. A 3. magyar hadsereg parancsnoka jelentette megelőzően: *a 23. tartalékhadosztály részeit körülfogták Makón. A 7/1. rohamtüzér üteggel megerősített gyalogezrednek az ellentámadása sikeres volt. Több szovjet harckocsit kilőve visszafoglalták a Makótól 12 kilométerre északra fekvő Földeákot*.

Ezeket a tankokat láttuk mi is, amikor erőltetett és biztosított menetben vonultunk Földeák felé.

A világ nagy rádióállomásain is beszámoltak a dél-magyarországi harcokról. A német és magyar hadvezetés minden erőt összpontosított Makó körül, mert az Alföld sorsáról volt szó, ha a város eszik, akkor az egész térség hamarosan az ellenség kezére kerül. Ennek a *minden erőnek* voltunk mi is a része. Ezt nevezték végső erőfeszítésnek. A szándék és az adott emberi és anyagi feltételek között óriási volt a szakadék. A tízszeres túlerő - emberben és hadianyagban - előrevetítette ellentámadásunk eredménytelenségét.

Október 7-én érkeztünk mi ebbe a térségbe.

Harctéri körülmények között vonultunk a földéaki úton, abban a tudatban, hogy rövidesen megütközünk a Makóról közeledő szovjet és román csapatokkal.

A levegő már puszkaporos volt a szó szoros értelmében. A kissé ködös, borús októberi idő nem használt a hangulatunknak, ha egyáltalán lehet tűzkeresztség előtt hangulatról beszélni. A katonáim is némán meneteltek, érezvén, hogy most már nem babra megy a játék, innen már mindenkinek a testi épsége, élete forog kockán. Csak a jó Isten vagy a katonaszerencse segíthet.

Gondolataimban az előző napi aradi vértanúk gyászünnepe bukkant elő, amikor megláttuk Földeák házait. Egyúttal hallani lehetett már nem is olyan távolról a puska- és géppisztolyropogást. Amint hallottuk, a falu egyszer már túlesett a főlzabadításon, az avval járó erőszakoskodáson. Ennek tudatában elkeseredett bátorságot éreztem, de úgy láttam, hogy a honvédek is határozottan teszik a magukét.

A falu szélső házai között akartunk tüzelőállást foglalni. Én fölmentem az egyik ház padlására szétnézni, hogy megfelelő helyen telepítsük az aknavetőket. Kibontva a cserepet jól be tudtam látni a terepet. Észrevettem, hogy a tőlünk jobbra elterülő kukoricásban orosz és román katonák nyomulnak előre, az oroszok géppisztollyal, a románok úgy mint mi, puskákkal fölfegyverezve. Az elől haladók már a mi vonalunkon is túljutottak, félő volt, hogy bekerítenek bennünket és ottrekedünk a faluban anélkül, hogy a harcot föl tudtuk volna venni. Mielőtt bármire határoztam volna el magam megjött az írásos parancs: visszavonulni!

A szomszédos 51. gyalogezred nem tudta föltartóztatni a faluba ismét betörő T-34-es tank kolosszusokat, a maguk 37 mm-es páncéltörő ágyú lövedékei csak lepattogtak a vastag acélburkolatról, mint jég a tetőről, úgyhogy ők már visszavonulóban voltak, nekünk igyekeznünk kellett utánuk. A falu elhagyása után az oroszok is megálltak, valószínűen erőt gyűjteni.

Egy emberem sebesült csak meg, az egyik legényem, akinek mellettem egy gránátrepesz elvitte a jobb kezefejét. Bekötöttük gyorsan és tovább tudott velünk jönni. Nagyon elkeseredtem a nyomasztó ember- és tűzfölény miatt, hiszen ebben a kis ütközetben jó példáját láttam az ellenállás kilátástalanságának.

Ahogy elértük Hódmezővásárhely déli szélét, először a téglagyárnál foglaltunk tüzelőállást. Éjfélkor a zászlóaljparancsnokságnál kellett a szakaszommal jelentkeznem. A kapott tájékoztatás alapján parancsot kaptam, hogy szakaszommal menjünk ellentámadásba a földéaki út irányába. Mint kiderült, ez arra volt jó, hogy a kis lélegzethez jutott parancsnokság át tudjon települni Sándorfalvára. Mi magunkra maradtunk a kialakuló orosz gyűrűben. Ezzel megkezdődött az a szomorú tapasztalat sorozatom, amelyet a felső katonai vezetőség egy részének az alkalmatlanságáról, kiábrándultságáról, félelméről - nem tudom minek nevezzem - pánikba eséséről szereztem, s ami lehangoló volt a későbbiekben is.

A délelőtti órákban még tartottuk állásainkat a vasúti töltés mögött pár száz méterre. A hajnali köd nem akart szétszítani, még támadás nem ért minket, de a gyalogsági fegyverek zaja már egyre erősödött. A közeli főúton páncéltörők kezdték meg a visszavonulást, mondván, már a

bekerítés fenyegeti őket, nem tudják tartani a helyzetüket. Kértek egy szakasz segítséget, amit meg is ígértek, de az osztag nem érkezett meg, úgy tudják, azok már a mártélyi úton haladnak vissza, a Tisza felé.

Úgy határoztam, hogy magam megnézem, mi a pontos helyzet. A távírász tizedesemmel mentem előre a vasúti töltésig, a szakasszal fönntartva a telefonösszeköttetést. A töltéshez érve megpillantottunk egy vasúti őrbódét, amelynek gyanúsán nyitva volt az ajtaja. Óvatosan odakúsztunk, s miután fölszólításra nem jött ki senki, bár valamilyen mozgást sejtettünk, bedobtam egy kézigránátot. Lehet, hogy az előőrsek bújtak meg benne, erről már nem tudtunk meggyőződni, mert a töltésen túl megpillantottuk egy kukoricásban a szovjet katonákat. A telefonunk is megszólalt, a szakaszparancsnok helyettesem jelentkezett, hogy bekerítés fenyegeti őket, tehát visszavonulnak, erre én megadtam az engedélyt.

A töltésen közben megjelent oldalkocsis motorral két visszamaradt bátor fickó a páncél-elhárítósoktól, egy tizedes és egy golyószórós, azok elvittek bennünket a belvároson keresztül vezető főútra, ahol utolértem a szakaszomat. A városban már néhány épületben ott voltak az oroszok. A városból kiérve a vidéket még mindig sűrű köd fődte. Mártély irányába meneteltünk, s szinte velünk egy vonalban, tőlünk pár száz méterre kozák lovasok tűntek föl.

A katonai kompon sikerült átkelni a Tiszán, utána a katonáimnak parancsot adtam tisztálkodásra, borotválkozásra, fegyverzetük rendbehozására. Sikerült egy lovat is szereznem, s így az alakulatot már fegyelmezett állapotban vezethettem Sándorfalvára, ahol jelentkeztem a tüzérsztály parancsnokságánál.

Ott tudtam meg a tüzérezredestől, hogy a zászlóalj parancsnokunk segédtisztjével együtt már előző nap otthagya az alakulatát és Sándorfalván azt jelentette, hogy rendben visszavonultunk, holott mi még ott vergődtünk a hódmezővásárhelyi fontszakaszon.

Az ottani katonai vezetésből teljesen kiábrándultam. A személyes kiállásnak és a bátorságnak teljes hiányát tapasztaltam. Ezek után nem is láttam hadnagynál magasabb rangú parancsnokot az első vonal közelében.

Nagyon érezhető volt a nyomasztó túlerő folytán keletkezett, katonai kudarcok miatt kialakult apátia, legalábbis a nehezen védhető alföldi fronton. Sokan nem látták értelmét az ellenállásnak, de átállni nem mertek, tartva a megtorlástól, de talán jobban a kommunizmustól. Az emberek emlékezetében még élénken élt és működött a '19-es vörös terror. *Osztályharcos* háború is volt a keleti front, emiatt a tisztek jobban féltek keleten fogságba esni, mint nyugaton.

Másnap reggel ismét ködös időre ébredtünk, orosz partizán beszivárgásról értesültünk. A főadatunk az volt, hogy fésüljük át a Tisza töltésig elterülő terepet. Előttünk egy kerékpáros század haladt harci alakzatban, hamarosan kiderült, hogy az oroszok már átkeltek a Tiszán és a töltésen beásták magukat. Mi teljesen sík, jól belátható terepen haladtunk előre. Az ellenség olyan aknatüzet zúdított a kerékpárosokra, hogy szinte teljesen megsemmisítette a századot. Nyolcvan emberből tizenegy tért csak vissza. A fejsérültjüket én kötöztem be. Szerencsére nem vettem el tőle a kézigránátját - ahogy ez sebesülteknél szokás -, mert ahogy elindult a hátam mögött, váratlanul nagy robbanást hallottam. Nagyon meglepett, nem tudtam, honnan lőnek. Akkor derült ki, amint visszaindult a sebesült, észrevette, hogy az egyik szárkúpban meghúzódott partizán engem akar lelőni. Ezt a megmaradt kézigránátot vágta hozzá, így megmentette az életemet. Mikor megköszöntem neki, csak annyit mondott:

- Ne köszönje hadnagy úr, most kvittek vagyunk, ennyivel tartoztam az elsősegélyért.

A nagy aknatűz tovább folytatódott, ezért szakaszommal visszahúzódtam egy tanya mögé, ott tüzelőállásba helyeztük az aknavetőinket és viszonzottuk a tüzet, lőttük az oroszok töltésen elhelyezett állásait. Nekünk csak egy veszteségünk volt, Bencsó András szakaszvezetőmet előnyomulás közben érte halálos lövés. Isten tudja, milyen megérzéssel megjósolta, hogy ő lesz szakaszunkból az első hősi halott.

Ezek után még fél négyig kitartottunk a tanyák vonalában. Akkor kaptuk meg késve az írásbeli parancsot, hogy két órákor vonuljunk vissza. Éppen az egyik tanyaszobában borotválkoztam, amikor jelentették, hogy az oroszok már az udvarban vannak. A legényem, aki tartotta a tükröt, ijedten eldobta és az ablakon akart kiugrani. Miután a parancsot elolvastam, mondtam: kezdjék meg a visszavonulást, én még befejezem a borotválkozást. Ennek köszönhetem, hogy a katonáim között nem tört ki a pánik, nyugodtan, fegyelmezetten megkezdték a visszavonulást. Ahogy visszaérkeztünk Sándorfalvára, az a hír várt bennünket, hogy Budára megyünk a Vár védelmére. Éjfélig készültünk az útra.

A szálláshelyünkön, rokonainál lakott egy *kibombázott* pesti kislány, aki kérte, hogy vigyük magunkkal. Megszántam - meg bevallom, csinos is volt -, szereztem neki katonaruhát, amelybe beöltözt.

Éjfél után írásos parancs érkezett:

*Azonnali riadó, indulás Szegedre, a várost visszafoglalni! Mögöttünk jön támogatásként egy SS hadosztály.*¹³

Ez utóbbi csak biztatás volt, a támogatásból nem lett semmi! Pár nap múlva kiderült, hogy minket azért irányítottak az ellenkező irányba, nehogy megakadályozzuk a nyilasok hatalomátvételét.

Természetesen mi arról nem tudtunk semmit, hogy mire készül a kormányzó. Mielőtt a parancs szerint elindultunk volna, mondtam a kislánynak, nem vihetjük magunkkal, mert nem Pestre megyünk, hanem az oroszok ellen a frontra. Javasoltam neki, hogy öltözzön öregasszony ruhába, kormozza be az arcát és bújjon el a padláson, ha itt lesznek az oroszok, mert már mi tudtuk, mi vár a fiatal lányokra. Sírva búcsúzott el tőlünk, amikor hajnalban elindultunk Szeged felé.

A fehértói halastavak északi részéig érve csatárláncba fejlődünk, mert ott voltak már az oroszok beásva. Egy cigány honvédem valahol szerzett egy hegedűt (nekem azt mondta, hogy egy tanyában a kezébe nyomták), míg várakoztunk csőre töltött fegyverekkel, odaosont hozzám és megkérdezte:

- Hádnágy úr, mi a nótája?

Ránéztem, mint egy bolondra.

Lakatos, magának elment az esze, ott van a helye a tüzelőállásban, ahelyett, hogy a támadásra készülődne, hegedülni akar?! Kinek?!...

- Á hádnágy úrnak, jelentem alássan, láttam, hogy milyen bánatosan búcsúzott el attól a szép sándorfalvi kislánytól. Jó lesz a *Csak egy kislány?*...

Elröhögtem magam. Istenem, ha valaki hallaná, ezt nem hinné el. Ott dekkolunk szemben az ellenséggel, kibiztosított fegyverekkel, lövészállásba helyezett aknavetőkkel és mellettem guggol a halálfélelemtől reszkető muzsikás cigány és a nótámat akarja elhúzni. Mit mondjak neki?...

---

¹³ Szegedet 1944. október 11-én foglalták el a szovjet csapatok.

Ilyen még úgyse volt... Vörösmarty verssora jutott eszembe: *Húzd, ki tudja meddig húzhatod.* Rákiáltottam:

- Üsse part, húzzad!...

Kissé bátortalanul, nyikorogva kezdte, aztán belejött, de mire a *drága galambomhoz* ért, záporozni kezdtek közénk a csárda háromemeletes kilátójából a géppuskák és egyúttal csapkodni az aknavetők gránátjai; mindketten levágódva a földre, rámnézett riadt fekete szemeivel és reszketve azt kérdezte:

- Hádnagy úr, húzzam-e még?

- Ne húzzad, húzzák már nekünk az oroszok!

Rövidesen le is lépett és lehet, hogy másnap már az oroszoknak hegedült valamelyik szegedi kocsmában.

Most már legalább megtudtam, hol van az ellenség. Rögtön bemérettem az aknavetőinket és egy páncéltörős hadnaggal versengve, foszforos lövedékkel fölgújtottuk a fából épült tornyot. Porig égett az egész. (Sajnos máig sem építették föl újra).

Pár óra múlva, ott, ahonnan irányítottam a tüzet, hirtelen terepjáró kocsí állt meg. Egy vezérkari ezredes szállt ki belőle (százados volt a sofőrje). Odajött hozzám és megkérdezte:

- Hadnagy úr, hol az első vonal?

Én egy kőrakás mögött feküdtem és onnan feleltem:

- Ezredes úr, jelentem, itt, ahol én fekszem.

Erre az ezredes visszament a kocsijához, valamit mondott a századosnak, aki kitűzött a kocsira egy fehér zászlót és teljes sebességgel, csikorgó kerékkel elhajtottak az oroszok felé, Szegednek.

Azonnal jelentettem a zászlóaljnak, ott azt mondták, miért nem lőttem le az árulókat? Ez lehetetlen volt, mert mire a pisztolyomat kivettem volna, már régen elhajtottak. Különbösen is, én azt a hét tőltényemet másra és máskorra tartogattam. Harminc év múlva tudtam meg, hogy ez a vezérkari ezredes Utassy Lóránd volt, akit Horthy küldött tárgyalni Malinovszkijhoz az októberi átállással kapcsolatban, 1944. október 13-án.¹⁴

A támadásunk elakadt, visszavonultunk Szatymazra, ahol menekültekkel találkoztunk. Azt tanácsoltam nekik, menjenek vissza Szegedre. Szüleimre gondoltam, mintha nekik tanácsoltam volna, ne legyenek hontalanok, kitéve a háború borzalmainak.

Október 15-e volt... Délidőben hallgattuk a rádiót egy tanyában, amikor beolvasták Horthy proklamációját éppen ebédeltünk. Nagyon meglepődtünk, hirtelen nem tudtuk, mitévők legyünk. A háború végének mindenki örült, de mi lesz velünk, az országgal, a németekkel? Már többen jöttek az első vonalból, hogy ott is nagy az öröm, a lövészárkokból kiléptek mindkét oldalon a katonák, nem lőttek egymásra, közösen gyújtottak cigarettára, barátkoztak, daloltak.

Átmentem abba a tanyába, ahol egy huszárszázad őrnagy parancsnoka tartózkodott. Megkérdeztem, hogy mitévők legyünk? A báró úr nagyon katonásan, de gorombán válaszolt:

- Hadnagy úr, jegyezze meg, mindig a legutolsó parancs az érvényes. A harc tovább folyik az oroszok ellen, ha kell a Dunántúlon is védjük a hazánkat.

---

¹⁴ Bokor Péter: Végjáték a Duna mentén. Budapest, 1982. RTV-Minerva-Kossuth. 305. oldal

Akkor tudtam meg, hogy Szálasiék átvették a hatalmat és a honvédség új főnöke, Beregffy parancsa szól így. A katona engedelmeskedik és harcol tovább! Ezt tudomásul vettük. A bensőmben zajló érzéseimet csak az érti meg, aki ugyanezt túlélte. Lelki csapda volt ez a javából: bizonytalan, reménytelen további küzdelem a túlerővel szemben vagy a bolsevista megszállás? A katonai eskükhöz való hűség és további vérontás vagy megadás hazavesztéssel? Egyáltalán, melyik eskü érvényes, a Horthyra tett vagy az újabb, és ki volt akkor a hazaáruló, aki tovább harcolt vagy, aki az ellenség oldalára állt?

Meghajlok az előtt, aki ezekre a kérdésekre most egyértelmű választ tud adni. Hát még akkor...

A szállásadó gazda följánlott egy civil ruhát, hogy öltözzem át és elbújtat, míg áthalad a front. Mondtam neki, nem tudom miként alakul a helyzet, de egy biztos, a katonáimat nem hagyom el, mert ők rám vannak bízva, velük maradok. Viszont arra kértem, ha Szegedre megy, menjen el édesapámhoz és mondja el neki, hogy találkozott velem itt a fronton. Évekkel később, mikor hazakerültem, akkor tudtam meg, hogy teljesítette a kérésemet, fölkereste apámat, aki jól leszidta, amiért szökésre biztatott és mondta neki, büszke rám, mert hű maradtam a katonai eskümhöz.

A történet vége szomorú, amit harminc évvel később tudtam meg sógornőjétől, akivel véletlenül ismerkedtem össze társaságban. Ő mondta el, hogy az egykori szállásadó gazdám '47-ben kisközpárti képviselő lett, s mikor a kommunisták átvették a hatalmat, az ÁVH letartóztatta, a börtönben megkínózták, szájába vizeltek, agyonverték. Ismeretlen helyen földelték el.

Szatymaz után Kiskunmajsaig mentünk vissza, az aranyosi dűlőben, a szegedi út két oldalán ástuk be magunkat.

Egyszer csak nem akartam hinni a szememnek, egy fiatal orosz százados kerékpározott felénk az úton, hogy mit akart, fogságba esni-e, vagy csak a zsákmányolt/gazdátlan kerékpárral szórakozni? Nem tudom. Mindenesetre elfogtuk a csodálkozó 21 éves kapitányt. Megkínáltuk cigarettával és este együtt vacsorázott velünk, utána kísértük a front mögé.

Másnap megindult az orosz támadás a főváros irányába. Mi is bekerültünk egy előrenyomuló ékbe. Fölvettük a harcot. Itt esett el mellettem egy pesti hadapród őrmester bajtársam, aki támadást vezetett szakaszával a rohamozó gyalogság ellen, mi támogattuk aknátűzzel. Fekve, fején érte egy tenyérynyi repesz, mire odamentem hozzá, már nem élt. A géppuskásokhoz rohantam, azok tüzeit vezetve egy ideig visszatartottuk a támadókat, de a túlerő miatt a bal szárnyon küzdő 51. gyalogezred visszavonult, s így mi is hátrálásra kényszerültünk.

Nagy szerencsénk volt, mert egy darabig nyílt terepen kellett haladni és az a kerek géppuskás orosz nem jól célzott, aki egy egész hevedert a fejünk fölé lőtt ki. Ha az irányzékát csak pár centivel is lejjebb engedte, lekaszálna volna az egész századot.

Rátértünk a Jászszentlászlóra vezető útra, és parancsot kaptunk, hogy menjünk vissza Kiskunmajsára. Váratlanul oldaltűz zúdult ránk, a századparancsnok főhadnagyom halálosan megsebesült. A legénye fölkapta vállára a holttestet és rohanva vitte tovább, mikor egy újabb sorozat lövedékei tépték a halott parancsnoknak a hátát. Így mentette meg holtában a hűséges beosztott katonáját a főhadnagy, mert testével fölfogta az ellenség golyóit. A legény is elesett, noha sértetlen volt. Őrjöngve borult a parancsnokára, teljes idegösszeroppanást kapott, egész testében remegett. Próbáltuk megmagyarázni neki, hogy a főhadnagy már halott volt, amikor a vállára vette és köszönje a Gondviselésnek, hogy a géppisztolysorozat nem őt érte.

Vigasztalhatatlan volt, azt hitte, ő az oka szeretett főhadnagya halálának, pedig csak a kötőzőhelyre akarta vinni. Idegileg teljesen kiborult, nagyon sajnáltam szegényt, ki kellett venni őt a frontszolgálatból, mert úgyse bírta volna a további háborús megterheléseket. Nem voltunk egyformán tűrőképeseek.

Mire Majsára értünk, beesteledett és a köd is leszállt. Bementem egy házba, a gazda már ajtónyitásra izgatottan elébem szaladt. A száján alig jött ki a szó, s míg beszélt a mutatóujjával jelezte, hogy ne hangoskodjunk.

- Hadnagy úr - nyögte rekedtesen -, azonnal forduljon vissza, mert a veranda dél óta tele van orosz katonával, most ott alszanak kimerülten egymás mellett.

Siettem vissza az embereimhez. Mondtam nekik, hogy a város már az oroszoké, a parancsnokságunk, úgy látszik, enyhén szólva rosszul értesült. Gyorsan kifelé vezényeltem a szakaszt. Az ellenség őrsege észrevett bennünket, tüzet nyitott ránk, de szerencsére a ködben nem találtak el közülünk senkit.

Egy városszéli házban tanácskoztunk a gyalogos század parancsnokával, Babinszky főhadnaggal, és úgy döntöttünk, hogy kitörünk, nem esünk fogságba. A legalkalmasabbnak azt az aknazáros területet találtuk, amin keresztül előző napon az oroszok civileket hajtottak át. Sikerült is ezen a résen baj nélkül elhagynunk a várost.

Ekkor a parancsnokság rövid ingadozás után úgy döntött, hogy leszakadunk az oroszoktól és tovább vonulunk észak-keletre. Nagy köd volt, alig láttunk, azért nagyon hirtelennek tűnt, ahogy egy magyar katonacsoporttal találkoztunk, akik fehér zászlóval Majsra felé meneteltek, azt hitték oroszok vagyunk és meg akarták adni magukat, s csak közről ismertek föl bennünket. Vezetőjük ludovikás hadnagy volt, aki már levágta a rangjelző csillagjait a parolijáról. Ismertem őt, alattam szolgált, '44-es avatású.

Figyelmeztettem, mi nem adjuk meg magunkat, és ő is varrja vissza a csillagjait, állítsa rendbe a katonáit, azok szedjék össze az elhajigált fegyvereiket és csatlakozzanak hozzánk. Ez szó nélkül, rövid idő alatt megtörtént. Mi előrementünk Babinszky főhadnaggal, hogy kivezessük az így megnövekedett századot az orosz gyűrűből.

Ismét találkoztunk szembejövőkkel. Meglepetésünkre - ha a fronton ilyen lehetséges -, oroszok voltak. Ketten hajtottak egy géppuskás harci lófogatot. Géppisztolyt fogtunk rájuk, szó nélkül megadták magukat és mindjárt elmondták, hogy a kis csapatuk az egyik tanyában pihen, mosakszanak, esznek az emberek. Rájuk parancsoltunk, hogy vezessenek ki bennünket innen, úgyhogy ne találkozzunk orosz egységgel. Én közben kifogattam az egyik lovat, fölnyergeltük és a ködben előreügettem. Lovasok jöttek felém, én előre szegezett pisztollyal közeledtem feléjük. Mind közelebb érve, huszárok bukkantak ki a ködből, azok is lövésre készen tartották fegyverüket. A közelben állomásozó huszár egység előőrsei voltak. Így kerültünk ki a kelepceből.

Az egyik tanyában kenyeret és kolbászt kaptam és örömhírrrel mentem vissza a főhadnagymhoz, hogy fölvettem a kapcsolatot a Szank felől jövő huszár osztállyal.

Az oroszok egyelőre nem támadtak, várván Horthy rádió szózatának a hatását. Miután meggyőződtek arról, hogy nem sok eredményt remélhetnek a kiugrási kísérlettől, megkezdték újra az előrenyomulást Budapest felé!

Ezekben a napokban a szanki tanyák között foglaltunk tüzelőállást. Az oroszok is ezt tették. Tűzpárbajt vívtunk az előőrseikkel. Eközben kapott halálos fejlődést a géppuskásoknál egy kedves szőke fiú, akit én osztottam be hozzájuk lőszeradagolónak, nagyon sajnáltam.

Katonai élelmezésünk már napok óta megszűnt, magunknak kellett gondoskodnunk magunkról. Szerencsére a környék paraszti népe jószándékkal viseltetett irántunk és nem is kellett rekvirálnunk nagyon, adták az élelmet maguktól is. Leginkább birkákon éltünk. A szállásadó gazdánk becsületesen megosztotta velünk az ennivalóját és a borát is, amiből volt neki bőven, jómódú szőlőtermelő lévén. Adott a legénységnek is, mondván, ők ígyák meg inkább, mint az oroszok.

Minden összekötő honvédpárnak ígértem annyi bort, amennyit a kulacsukban el tudtak vinni. Ennek az volt az eredménye, hogy az összeköttetés jobb volt, mint tökéletes, mert igen gyakran (éjjel is) jelentették, hogy az összeköttetés rendben van.

Én szeretem a birkát, de a *nagy jólétben* jól esett volna más is. Így volt a legényem is, Kaszap Pista, aki az egyik reggel engedélyt kért arra, hogy szerezzen valamelyik szomszéd tanyában csirkét és tojást. El is ment, de szerencsétlenségére olyan helyen próbálkozott, ahol a tulajdonos baptista volt, erősen háborúellenes érzelmű. Ő oda küldte, ahol tudta, hogy oroszok tanyáznak. Ott, ahogy bement a konyhába, azonnal leszerelték, fogságba ejtették. Óriási szerencse a bajban. Az oroszok között volt egy első világháborús magyar, őrmesteri rangban. Annak addig könyörgött, amíg az megsajnálta, visszalopta a fegyverét, telerakta tojással a kenyérzsákját és két pár csirkét akasztott a nyakába, utána ügyesen szélnek eresztette. Igaz, előtte meg akarta győzni, hogy maradjon ott, álljon át, nem lesz semmi bántódása, sőt nyugdíjat is fog kapni. A legényem viszont egyre csak azt hajtogatta, hogy ő a hadnagy úrnak vasárnap csirkét akar sütni, engedje őt vissza. Nagyon megörültem neki, amikor vasárnap délelőtt beállított a finom szerzeménnyel és a fogságának majd szabadulásának történetével, sohasem firtattam, hogy igaz volt-e vagy sem, elhittem neki.

A parancsnokomnak már előző napon jelentettem legényem eltűnését, utána azt is, hogy megkerült. Szentpéteri ezredes magához hívatott az előőrsi állásunkból és közölte velem, hogy fölterjesztett signum laudis kitüntetésre, ugyanakkor parancsot adott, hogy fogjam el azokat az oroszokat, akikkel a legényem találkozott.

Önként jelentkezőkből összeállítottam egy rajt, de mielőtt elindultunk volna, váratlanul orosz támadás zúdult ránk. Erős tűzérési előkészítéssel kezdtek, utána rohamra indultak felénk. A hajmáskéri tüzeink kemény ösztűzzel megállították az ellenséges gyalogságot, de, gondolván, hogy az első vonalunkat hátrább vezényelték, rövidítették a lőtávolságot. A hangtávolságban levő első vonalbeli harcosaink rögtön kiabálták: *A tüzeink belénk lőnek!* A mellettem fekvő figyelőtiszt, hadapród, azonnal leadta a parancsot: *Tűzet előre helyezni!* Babinszky főhadnagy is odakiabált nekem:

- Hadnagy úr, a gyalogság nem vonul vissza!

A már fölugrálni kezdő, mellettem fekvő fiúknak is továbbítottam a parancsot és, hogy jól értsék, nyomatékkal mögéjük löttem néhányat a pisztolyommal. Maradtunk mindannyian. Gyalogságunk több percen keresztül sortűzet adott a rohamozó oroszokra, úgyhogy a támadásuk megtorpant. A mellettem hasaló és tüzelő fiúk közül többen felém kiáltottak: *Hadnagy úr, a hüvelyvonó eltört a závarzatban! - Beragadt a puska! Mivel löjünk, szőlőkaróval?* - Éppenséggel azok között feküdtünk. Ráadásul az oroszok elkezdtek minket *csimm-bumm*-nak becézett gyalogsági ágyúkkal lőni (ezek kis kaliberű, rövid hatótávolságú lövegek, a kilövés hangja után a becsapódás robbanása szinte azonnal hallható). Aknavető tűzzel válaszoltunk, próbáltuk az oroszok ágyúit elérni. Én térdelve vezényeltem, hogy jól lássanak, mikor nem messze tőlem csapódott be egy gránát. Erős ütést éreztem a jobb combomban, hirtelen forróság futott át rajtam, majd a lábaimból kiment az erő és eldőlttem.

A mellettem fekvő tisztesem azonnal fölemelt és rátámaszkodva bevitt a mögöttünk álló harcálláspontra a közeli tanyába. Még hallottam, hogy a főhadnagyom azt mondja a telefonba: Török főhadnagy megsebesült! Kijavítottam: még csak hadnagy.

Bekötözték a sebemet, közben átadtam a távcsöveget és a tájolót a helyettesemnek, Németh István őrmesternek, azután taligán a kötözőhelyre tolt a legényem. Ott az orvos megnézte a sebem, ellátta, ahogy ott lehetett és fölraktak kocsira. Egy székely fiú feküdt mellettem alhasi lövéssel, aki útközben elcsöndesedett és a következő segélyhelyen már halva vették le a kocsiról.

Mielőtt elindultunk volna, zsidó munkaszolgálatosok vették körül a járművet, ismertem őket, dolgoztak az én kezem alatt is. Tanácsként a következőket mondták nekem:

- Hadnagy úr, mi már kétezer kilométert tettünk meg visszafelé a fronton, tapasztalatból tudjuk, hogy visszavonuláskor nem törődik senki senkivel, a sebesültekkel sem. Mindenki a saját bőrét igyekszik menteni. Menjen a kocsival a tüzerek után holnap reggel, csapjon a lovak közé, mert a tisztek és az orvosok is magukkal törődnek és tőlük itt pusztulhat el.

A kocsin elkészítették a helyemet, megittattak tejjel. Az egyik, aki vitte a szót közülük, még azt mondta:

- Tudja, hadnagy úr, mi hallottuk, mit mondott a szakácsoknak, amikor a maga századának ástuk az aknavető állásokat. Azt mondta: adjatok ezeknek a fiúknak, amennyit kérnek, mert ki vannak éhezve. Mi ezt nem felejtettük el. Mi nem megyünk tovább. Átöltözünk, nekünk vége a háborúnak.

Megfogadtam a tanácsukat és másnap reggel egy egészségügyi fogattal, még néhány sebesült társammal a tüzerek után indultam Dunaföldvár felé. Dunaföldváron egy iskolában lévő szükségkórházban helyeztek el. Itt apácák vettek kezelésbe, megfürdettek. Kaptam két mankót, kivitték a hajóállomásra és a rendes közlekedő hajójáráttal érkeztem Pestre. Gyalog ballagtam el a villamosmegállóig. Szerencsémre a villamoson egy ápolónő is utazott, aki kíséremmé szegődött, mivel látta, hogy egyedül vergődöm a mankókkal, ugyanis sebesült tisztnak csak őrnagytól fölfelé járt tisztilegény. Az enyémtől még az első segélyhelyen búcsút vettem. Soha nem láttam többé.

Negyven évvel később valahogyan sikerült megtudnom a címét, a kecskeméti tanyavilágban lakott. Fölkerestem, de csak az özvegyével és a felnőtt fiával tudtam beszélni, akik elmondták, hogy amikor a frontról hazament, azokban a zavaros időkben oroszok támadtak a hűgára, ő megpróbálta megvédeni, erre elhurcolták, s mint foglyot kivitték a Szovjetunióba. Ólom-bányában dolgozott, ott halt meg végelgyöngülésben. Egy bajtársa hozta a halálhírét. Nagyon sajnáltam szomorú vesztét, hűséges, jó katonám volt.

Az ápolónő a kórházig kísért, ott ellátták a sebemet. Az orvos azt mondta, szerencsére csak izomsérülést okozott a repesz, és a fertőzésnek nyoma sincs, úgyhogy remélhetőleg hamarosan rendbe jövök; a bennmaradt szilánkkal ne törődjek, azt a későbbiek során is ki lehet venni. (Ebből nem lett semmi, még ma is itt őrzöm a combomban a betokosodott vasdarabot, jó időjelző. Hideg front előtt sajgással figyelmeztet.)

Négy nap múlva váratlanul több könnyebb, szállítható sebesült társammal Zalaegerszegre vezényeltek. Az eltelt négy nap alatt meglátogattam Teri nagynénémet, akit nagy bánatban találtam zsidó származású férje öngyilkossága miatt. Vigasztalhatatlan volt.

Fölkerestem Editet, a várpalotai kislányt is, mert akkor éppen Pesten tartózkodtak. A találkozás nagy öröme nem sokáig tartott, mert elvezényeltek. Viszontagságos utazásom és gyógyulásom után kineveztek egy pótkeret zászlóalj parancsnokának Harasztifaluba. Evvel az

egységgel végigcsináltam a visszavonulás minden kínját, baját. 1945. január 16-án léptük át a német határt zászlóaljammal. Ott is sok bombázást, nélkülözést átélve, a háború utolsó napjaiban sikerült az egységet visszavezetnem Ausztriába.

Peggau mellett, Graz közelében, egy hegyi szállóban hallottuk a rádióban, hogy Hitler meghalt. Közeledett május 9-e, a fegyverszünet napja. Itt már találkoztunk kiszabadult orosz és francia hadifoglyokkal, akik kifosztottak valamilyen pezsgőgyárat és részegen, de nem erőszakoskodva, örömmámorban randalíroztak az utcákon. Nekik okuk volt a boldogságra.

Megindultunk Graz felé. Az egyik útkanyarban ausztrál páncélosoktól tüzet kaptunk. A félrecsapott cserkészkalapjukról ismertük föl őket. Olaszország felől érkeztek. Nem viszonzottuk a tüzet, mert láttuk, hogy fölénk lőnek, nyilván észrevették a ruhánkról, hogy nem németek vagyunk.

Grazba érve egy ünneplő várost találtunk. Esti kivilágítás, mindenütt kitűzött osztrák zászlók, virágok, tisztaság, horogkereszt sehol. Az utcákon emberek sokasága. Május 8-a volt. Ők örültek, de velünk mi lesz.

Egy bombasérült kórházban töltöttük az éjszakát. Éjfélkor tudtuk meg, hogy aláírták a fegyverszünetet. Hajnalban, ahogy kinéztem a törött üvegű ablakon keresztül, akkor láttam meg az első győztes szovjet katonát a park gondosan ápolt pázsitjának a közepén guggolva. Nyugodt dolga végzése nem sokáig tartott, mert az éppen arra járó tiszt csizmájával jó fenéken rúgta és határozottan a közeli bokrokra mutatott. Elvégre Európában vagyunk.

E jelenet láttán meggyőződtem arról, hogy az oroszok megszállták Ausztriát, de nemcsak elfoglalták, hanem már otthon is érzik magukat. Katonáimnak kiadtam az utolsó parancsot: fegyvert, lőszert itt hagyni, térre levonulni.

Vége a háborúnak, hazamegyünk - gondoltam akkor, hiszen a genfi egyezmények szerint a háború befejezte után nincs foglyul ejtés. Sok százezren tévedtünk ebben az ügyben.

A háború vége szovjet módra

Ahogy leértünk a térre, megkezdődött az első orosz nyelvlecke: davaj csaszi. Az ott csellengő orosz katonák mindenkinek elvették az óráját. Mindegy már - gondoltuk - és elindultunk hazafelé. A város szélén a kék sapkás NKVD (politikai rendőrség) alakulatai állták el az utunkat és a visszaözlő magyar katonákat *dokument* megszerzése céljából visszairányították a város főterére, senkit nem engedtek tovább.

Mire odaértünk, már kb. tízezer magyar katona toporgott ott türelmetlenül dokumentre várva. Akkor még nem tudtuk, hogy orosz urainknak egy szavát sem szabad elhinni.

Néhány órás várakozás után egy kék sapkás biztonsági ezredes beszédet tartott az összezsúfolt tömegnek. Egy lengyel fogoly állt mellettem, ő fordította nekem németre a szöveget, amely a következőképpen kezdődött: *Elfoglaltuk Varsót, Budapestet, Berlint, ezután London és New-York következik.*

Megborzongtam a beszéd hallatán, hát ezek tényleg világalomra törekszenek? Ezt jelentené a *világ proletárjai egyesüljetek* jelszó? Azért sokáig nem volt időm ezen gondolkodni, mert elmondta később, hogy mi magyarok mindannyian hazamegyünk, csak dokument nélkül ez nem lehetséges, amelyet most itt nem tudnak kiadni, csak a legközelebbi állomáshelyünkön és most mindjárt indulhatunk is Magyarországra.

1945. május 10-én indultunk Szentgotthárd felé. Magyarü szkoro domoj¹⁵ - evvel a mondással biztatgattak az úton orosz őreink, amit mi balgák akkor még el is hittünk. Ötös sorokban, gyalogmenetben ballagtunk az országúton kevés fegyveres őr kíséretében, ami azt az érzést keltette bennünk, hogy ez az őrzés csak formaság, hiszen bárki leléphetett volna, aki akart, de mi értelme lett volna dokument nélkül.

Megálltunk pihenni egy szétlőtt, szinte lakatlan falunál. Az orosz örök azt mondták, hogy ellátmány nincs, mindenki szerezzen magának ennivalót, ahogy tud, csak mást ne hozzunk magunkkal a házakból. Én kerítettem egy talicskát, abba krumplit, kevés lisztet sikerült találnom, és az egyik kertben fogtam egy csirkét. Volt köztünk egy csongrádi kubikos, aki azt mondta, álljunk össze, ő megfőzi a csirkét paprikásnak, van hozzávalója, még tüzelője is. Jól jártunk mind a ketten, nagyon finom volt a főztje.

Utunkat folytatva egy ismeretlen, négy tornyú, gazdátlan kastélyhoz értünk. Ott különválasztották a tiszteket. Volt, aki levette a rangjelzését, attól tartva, hogy rosszabb elbánásban részesül a legénységnél. Felszólították a tbc-seket és a vérbajosokat, hogy jelentkezzenek. Őket, mint később megtudtuk, hazaengedték. Egyik tisztársam is jelentkezett vérbajosnak, szerencsés volt, ő hamarosan hazakerült.

Néhány napot töltöttünk a kastélyban, amelynek a gazdái évszázadokon át gyűjtötték a könyveket, köztük gyönyörű, értékes, világhírű köteteket. A foglyok ezekkel a kódexekkel sütötték a krumplit. Velünk volt a Széchényi Könyvtár igazgatója, aki szomorúan állapította meg, hogy a főzéshez használt tűzrevalók között még Mátyás Corvináinál is értékesebb könyvek pusztulnak el. Egy éhező fogolynak többet ért egy csajka meleg krumpli, mint a milliókat érő pergament, az eredeti hollandi bibliák, amelyekkel körülbástyázták a kis tűzüket. Döbbenetes látvány volt ez a háború okozta vandalizmus.

A határ nem volt mesze tőlünk. Szentgotthárdon cigányzenekarral fogadtak bennünket. Elég sok nép vette körül a társaságunkat. Kérdezgettek, neveket kiabáltak, de voltak olyanok is, akik lefasisztáztak bennünket. Néhányan ennivalót osztogattak. Egy honvéd megkereste az egyik őrt és kérte, hogy engedje haza a feleségéhez ennivalóért, mert ő idevalósi. Az őr maga csodálkozott a legjobban, amikor az a szerencsétlen visszajött és jelentkezett nála. Hja, kellett a dokument. Meg is kapta három év múlva, amikor csont-bőrre lefogyva hazaküldték a donyeci szénbányákból.

Fogolytábor

Zenekar fogadott bennünket a jánosházi tábor kapuja előtt is. Már útközben egyre erősebb lett az őrség, s mire a kapuhoz értünk, annyian álltak körül bennünket a géppisztolyos katonák, hogy a sorból kilépni, szökést megkísérelni lehetetlen volt. Mire fölcusdunk, őrtornyok és szögesdrót kerítések vettek körül bennünket. Kezdünk rájönni arra, hogy foglyok lettünk, mert ahová kerültünk egyáltalán nem hasonlított dokument osztó irodához.

A fogolytábor kb. harmincezres létszámú volt, egy részük német. Minket tiszteket egy magtár második emeletére zsúfoltak. A koszt pocsék volt és gyöngé: burizs vagy szójabab káposztalével. Éhezünk.

---

¹⁵ Magyarok gyorsan haza.

A nagy augusztusi melegben tisztálkodni nem tudtunk, hamarosan letetvesedtünk. A nyitott, sohasem fertőtlenített latrinák meghozták az eredményt, vérhas és tífusz járvány tört ki. Én is megkaptam a vérhast, lázas lettem és szapora véres hasmenés kínozott, rettenetesen legyöngültem. Negyven fokos lázzal levánszorogtam az ún. orvosi rendelőbe. Nem sokat foglalkoztak velem. Kiküldtek egy elkülönített istállórészbbe, ott sokadmagammal szalmán feküdtünk. Egy SS szanitéc őrmester naponta kétszer adott két-két széntablettát, orvosok nem is vizitáltak. A látogató bajtársaim, megismerve nyomorult helyzetemet, visszavíttek a magtárba, ott teát főztek és szénné égetett kenyeret adtak gyógyszerként. Hála fiatal szervezatemnek, legyűrtem a betegséget.

Egyik nap nagy meglepetésemre hívtak a parancsnokságra, hogy látogatóim érkeztek. Nem említettem még, hogy talán valamilyen isteni sugallatra vagy rossz sejtéseim miatt, a jánosházi úton több cédulát helyeztem le az út szélére, amelyekre egy-egy darab követ tettem nehezeknek, hogy ne sodorja el a szél. Ezeket két kislánynak címeztem meg, az egyiket Zalaegerszegen ismertem meg és a karácsonyt ott töltöttem a családnál, a másikat Harasztifaluban. Leírtam, hogy most Jánosházára megyünk, de nem tudom hová. Jó emberek megtalálták és postára tették. A levelet mindketten megkapták és nem volt nehéz kitalálniuk, hol keressenek. A sors játéka, hogy egyszerre érkeztek és a parancsnokságnál feleségemként jelentkeztek. Ebből bonyodalom is származott. A parancsnok gyanakodva kérdezte, hogyan lehet nekem két feleségem? Mire azt válaszoltam, nézze meg a nevem, Török vagyok.

- Jaa! - kiáltott föl. - Muzulmán!

Én rábólintottam, ő megnyugodott.

A kislányok nagyon kedvesek voltak, élelmiszer-csomagokat hoztak és megígérték, hogy értesítik a szüleimet.

A csomagokat sajnos nem vehettem mindjárt át, előbb az őrség ellenőrizte, hogy fegyver, lőszer van-e benne, utána az orvosok vizsgálták meg fertőző anyagot keresve. Ami nekem maradt, még annak is örülhettem.

Sajnos a látogatásokat betiltották, illetve nagyon szigorúan, különböző engedélyekhez kötötték, amelyek gyakorlatilag szinte lehetetlenné tették. Júliusban mégis sikerült találkoznom a szüleimmel. Egyik délelőtt a szögesdrót kerítés közelében sétáltam, amikor a nem messze elterülő erdő szélén három alakot láttam, köztük föltűnt egy piros matrózzruhas hölgy, akit az ismerős öltözetéről azonnal azonosítottam, a zalaegerszegi kislány volt. Messziről integettek, akkor láttam, hogy a két másik alak apám és anyám. Nem engedték közelebb őket, kiabálni nem lehetett, csak mutogattunk egymásnak. Ölelés helyett fölemeltük két kezünket és sírtunk, részben az örömtől, hogy látjuk egymást, másrészt a helyzetem, a rabságom és az ismeretlen jövőm miatt. A nagy integetés azonban az egyik rohadt alaknak is föltűnt, aki fogolyból lett kápoló volt és az árulókból lett belső táborrendőrségnek volt a parancsnoka. Odarohant hozzám, kiabálva, fenyegetve elrángigált a kerítés mellől, hogy agyonlövet, mert kém vagyok és bekísért az őrpapancsnokhoz. Ott ugyanezeket elmondta. Oroszul jól tudott, mert ő volt a rahói főjegyző, tartalékos m. kir. zászlós. Nagyon erőltette, hogy kémkedésen kapott, amiért golyót érdemlek. Megjátszotta a hűséges - alávaló - alattvalót. Miután a tisztnek egy másik tolmács segítségével elmondtam, hogy a szüleimnek integettem, az a helyzetemet megértve, szó nélkül, egy kézmozdulattal kiküldött az őrszobából. A magyar renegát bosszankodva vette tudomásul, hogy nem sikerült az én letartóztatással érdemeket szereznie. A gyászmagyar nevét - *érdemei elismeréséül* - ide írom: Iván Fedor, született: Fodor János.

Sajnos a győzők kegyeit kereső, túllihegő magyar más poszton is akadt.

Megindultak a transzportok a Szovjetunió felé. Akkor már semmi kétségünk nem volt, hogy mi lesz a sorsunk. A Szovjetunió, jobban mondva Sztálin, a genfi egyezményeket semmibe véve, tulajdonképpen rabszolgamunkára hurcoltatott el bennünket. A háború után fogságba ejtett és *kicsi robot* címén elfogott magyaroknak a számát pontosan nem tudjuk, 400.000-800.000-re becsülhető, ezeknek 20-30 %-a vagy lehet, hogy több is, elpusztult. Ez volt a magyar holokauszt.

A bevagonírozást orvosi vizsgálat előzte meg. Nem humanitárius szempontokból, hanem egyszerűen rabszolga-válogatás volt a cél. A hatalomnak ne legyen gondja a selejttel, betegekkel, gyöngékkal, nekik munkabíró emberekre (nőkre is) volt szükségük.

Az egyik ilyen válogatást végignéztük. Általában kétezer embert szállítottak egyszerre. A vizsgálatokat egy orosz orvosnő és egy magyar körzeti orvos végezte. A foglyok meztelenül sorakoztak föl. Volt köztük 16 éves levente gyerek és 50 éves népfelkelő. A magyar orvos mindenkire, a félholt, lesoványodott gyerekekre, az öreg harcosra is azt mondta: alkalmas, mehet. Ezt mindazért tette, hogy jó fiú legyen és hazaengedjék. Az orvosnő megunt és a fülem hallatára ráförmedt a magyar kollégájára: Nye nada mnye szlabüh!¹⁶

Mi tisztuk ennek láttán nagyon fölhaborodtunk és elhatároztuk, ha hazajövünk, felelősségre vonjuk ezt a Heves megyei orvost. Fogadalmunkat nem tudtuk beváltani.

Ránk is sor került. Negyven ember egy vagonban. Napi néhány vödör víz, egy vödör szárított kenyér, a zsúfoltság kínja, 35 fokos meleg, ez volt a jussunk. Húsz centi átmérőjű lyuk a padlón, ez volt a vécé: tisztálkodási lehetőség: nulla! Tetvek!

Heten összebeszéltünk és elhatároztuk, hogy megszökünk. Pásztor Jóska kecskeméti hadnagy barátunknak volt egy elrejtett ráspolya. Avval elfűrészelte a tolóajtó lakatját.

A velencei-tónál szándékoztunk leugrani, sorsolási sorrendben, mikor a vonat megindul. Én figyeltem egy kis résen át az előttünk lévő vagonon vigyázó őrt.

Szerencsétlenségünkre, amiről nem tudtunk, velünk egy időben kísérelték meg a szökést hárman az előttünk lévő vagonból. Ők kifűrészelték, szélesebbé tették a vécényílást és a lassan meginduló vonatból leereszkedtek a sínek közé. Az őt észrevette és azonnal tüzelt. Az elsőt rögtön lelőtte. A második az ellenkező oldalon ugrott ki és a nyaralók közé rohant, neki talán sikerült a szökés, nem tudtuk meg soha. A harmadiknak, Dobes alezredes 17 éves katonaiskolás fiának is sikerült a közeli nádasba menekülni, de lovakkal és kutyákkal üldözve megtalálták és lelőtték. Holttestét a saját, nyakára kötött derékszíjával vonszolták végig a szerelvényünk mellett, jelezve: így járnak, akik szökni próbálnak.

Mindezt látva azonnal tépni kezdtük magunkról a ruhánkat, mert a többiek a meleg miatt szinte meztelenek voltak, csak mi, szökni akarók öltöztünk föl. Ahogy az utolsó ruhadarabot ledobtuk magunkról, már nagy zajjal nyílt is az ajtó, a nyílásban az őrség, a parancsnok vezetésével. Létszámellenőrzés után motozás kezdődött. A ráspolyt a tulajdonosa a végbelébe rejtette, úgyhogy azt nem találták meg. Sajnos az egyik, az oroszokkal már kollaborálásra kész társunk, elárulta az elrejtett fűrészhelyét. Az orosz parancsnok kollektív büntetéssel fenyegetőzve megkérdezte, hogy kié. A főhadnagy tulajdonos jelentkezett, erre a parancsnok dühöngve a hajába markolt és a fűrészt a nyakához nyomta, mutatván, hogy ezt a büntetést érdemelné. Ekkor, szomorú, de így történt, az ún. vagonparancsnokunk önuralmát elvesztve odaugrott a bajtársunkhoz és pofonvágt. Igazolni akarta magát az oroszok előtt, hogy ő nem

---

¹⁶ Gyöngék nem kellenek!

felelős és elítéli az ilyen magatartást. A ludovikás főhadnagy kihúzta magát és csak annyit mondott az idősebb tartalékos tisztnek: *sajnálalak*.

Sajnáltam magam is, a történekeért is, meg ami utána következett. Az egyik orosz tiszt észrevette azt a rést, amelyen kémleltem kifelé és a késemmel kitágítottam. Ő is kérdezte: ki csinálta? Jelentkeztem.

- Hol a kés? - kérdezte. Odaadtam neki. Elvette és kidobta a nyitott ajtón és utána ököllel az arcomba vágott, úgyhogy a vagon falának estem. Egy grúz őrmester is volt köztük, aki látta a jelenetet. A történeke után ottmaradt, s miután a többiek elmentek, hosszú keresgélés után megtalálta a késemet és visszaadta nekem. Mutogatással, meg egy-két német szóval megértette velem, hogy mondjam azt, hogy az egyik öregebb tisztársamé, aki a hiányos fogazata miatt rászorul erre a késre, mert nem tud rágni.

A későbbi tapasztalataim is azt mutatták, hogy a grúzok, csecsenek, tatárok között több volt az emberséges ör, azt hiszem nem véletlen.

Megérkeztünk Budapestre, nem tudom, melyik pályaudvarra, annak valamelyik külső vágányára. A szögesdróttal is lezárt rácsos ablakon egy asszonyt láttunk a vagonok között bujkálva. Egyre-másra kiabálta: *Jancsikám, hol vagy?* Amikor hozzánk ért, kérdeztük tőle, hogy kit keres, mondta a fiát, Horváth János hadapród őrmestert. Megnyugtattuk, nálunk ilyen nincs és biztattuk, biztosan nemsokára hazakerül. A következő percekben az oroszok elzavarták onnan.

Már késő este volt, amikor továbbindultunk. Egész éjszaka zötyögtettek, időnként tolattak velünk, úgyhogy nem tudom, milyen kunkorral, a reggel Soltvadkerten virradt ránk. Az állomásfőnöki lakás ablakából lányok, asszonyok néztek ki. Egyikőnk beszélgetett velük, mutatta a száraz kenyérdarabkákat, hogy mit kapunk enni. A beszélgetést vörös karszalagos magyar *Dálnoki* katonák szakították félbe, ők adták az örséget. Gúnyosan bekiabáltak nekünk: *Minek harcoltatok tovább ti fasiszták! Megérdemlitek a sorsotokat!* Nem vitatkoztunk velük, csak szomorúan megállapítottuk, hogy ezek rosszabbul bánnak velünk, mint az oroszok.

Ahogy ez a gyalázkodás elhangzott, jött a vonatparancsnokunk, sorba parancsolta őket és elkezdte: agyin, dva, tri... egészen tizenkettőig. Dole puská - kiáltotta - davaj vagon! Elszedték tőlük a puskát és belökdösték őket a legutolsó vagonba. Így pótolták a hiányzó létszámot. Azok helyett vitték el őket, akiket agyonlőttek vagy útközben vérhasban meghaltak, és akik megszöktek. Ez gyors elégtétel volt, a sorsunkban osztozhattak. Az őrmesterük hamar fölismerte a helyzetet és az egyik bezárt iroda üvegajtóját betörve beugrott és valahol hátul sikerült neki kimenekülnie.

Tovább utaztunk kelet felé: Kecskemétre értünk.

Ott a pályaudvaron az ablakon keresztül megpillantottam egy idősebb vasutast, kikiabáltam, hogy értesítené Szegeden a szüleimet. Készséggel vállalta. A csodában bíztam, amire senki sem számított. A hírt leadták a Rókusi pályaudvarra és onnan kerékpárral kiszaladt egy vasutas a szüleimhez és apám azonnal kijött a szerelvényhez. Az állomáson adtak neki egy forgalmista sapkát, papírt, ceruzát, s mintha szolgálatot teljesítve írogatná föl a vagonszámokat, végig haladt a vonatunk mellett, a nevem szólítgatva. Egy bajtársam hallotta meg először és szólt nekem, hogy valaki keres, nagyon hasonlít rám. Apám könnyezett, én vigasztaltam. Azt mondta, tudomása szerint a vonatunkat Romániába irányították, a sógorom, aki szintén hasonló helyzetben van, mint én, már Temesvárra ért. Átadott egy kis csomagot, amelyben paprikás szalonna, kenyér és egy üveg lekvár volt. Megígérte, hogy anyámmal és a nővéremmel délután visszajönnek és hoznak egy nagyobb csomagot. Természetesen a kapott ennivalót 45 egyenlő részre elosztva elfogyasztottuk.

Délután megjöttek a szüleim és a nővérem a kis keresztlányommal. Nagy ruháskosár ennivalót hoztak, de az oroszok nem engedték átadni. Nem tudtam beszélni sem velük, mert a géppisztolyos őrök elzavarták őket. Hiába kiabáltam nekik, hogy feleség, gyerek! Lassan megindult a szerelvény és az enyéim eltűntek a mozdony füstjében. Annyit láttam még, hogy apám fölemelte összeesett anyámat, nővéremet pedig egy őr lökdöste az állomás felé a fegyvertusájával.

Erdélyen keresztül utazva Brassónál értük el az ezeréves határt. Szomorúságunkban és meghatottságunkban elkezdtek énekelni a Himnuszt, a többi vagon lakói is átvették a hangot és mindenki könnyezve énekelt. Az oroszok először dörömböltek az ajtókon, de hiába, az éneklést nem hagytuk abba. A helyzetünkben a bizonytalanság volt a legszörnyűbb, az, hogy nem tudtuk meddig tart a rabságunk. Azt az állandóan ismételt jelszót, hogy magyarok gyorsan haza, már régen nem hittük el. Később Odesszában a behajózás előtt egy részeg politikai tiszt mondta, hogy a magyar legénység két, a tisztek három évig maradnak fogságban, a németek egy-két évvel többet, az SS-ek pedig itt döglének meg. Nem hittük el, pedig nagyjából igazat mondott.

Focsaniba, a romániai nagy elosztó lágerbe kerültünk. Ott az oroszok első dolga volt, hogy kifosztottak bennünket, de azt nagy csellel csinálták. Mi magyarok levetköztünk meztelenre és a ruháinkat, kis poggyászsunkat a német fogolytársainkkal motoztatták meg. Alapos munkát végeztek. Utána a németeket vetköztették le és fogoly ruhát kaptak, s így az összes lopott holmi az oroszok kezébe került fáradság nélkül.

Az SS-eket a bal hónaljukba tetovált vércsoport-azonossági betűk alapján kiszűrték, őket szigorított büntető táborokba vitték, nem túl sokan kerültek haza közülük.

Focsaniban, illetve a várostól pár kilométerre létesített táborban, ahol 70.000-80.000 foglyot őriztek, szörnyű állapotok uralkodtak. Kietlen homoksivatagban épített barakkokba voltunk bezsúfolva, de egy sátoztábor is létesítettek a nagy létszám miatt. Afrikai forróság uralkodott, árnyék sehol. A vizet adagolták, de az kevés volt, állandóan szomjaztunk, mosakodásról szó sem lehetett. Naponta 200-300-an haltak meg tífuszban, vérhasban. A kenyeret, amely az egyetlen emberi táplálék volt, félve ettük meg, mert ugyanazokon a kordékon szállították, mint a halottakat. Nagyon sokan nem érték meg a továbbszállítást.

Nem sokáig időztünk itt, vagonba raktak és egy fekete tengeri kikötőbe szállítottak, románokkal, németekkel vegyesen. Itt váratlan esemény történt. Sztálin rendeletére amnesztiát kaptak a magyar és román legénységi foglyok.¹⁷ Bennünket mintegy kétszáz magyar tisztet a németek közé osztottak, a legénységet pedig hazaszállították.

Egy jó kiállítás tiszthelyettes közénk keveredett, mert kórházból került fogságba, ahol csak a gála ruhája volt vele, az adjusztált ezüstgombok miatt az oroszok tisztnek nézték. Amikor már a Transzsilvánia nevű hajó hídján álltunk, könyörgött nekem, hogy magyarázzam meg a minket irányító orosz tisztnek, hogy ő nem tiszt, engedjék szabadon őt is a legénységgel együtt. Egy ruszinul tudó tisztársam segítségével, együtt sikerült meggyőznünk az oroszot, aki rögtön adott neki egy írást és a lengő hídról szabadon engedte a hajóra lépni készülő

---

¹⁷ Ez propagandafogás volt, ugyanis szeptemberben voltak a választások és a kommunista pártnak a programjában szerepelt a hadifoglyok hazahozatala is, amit az egész ország hőn óhajtott. Rákosi kérésére Sztálin látványosan, nagy csinnadrattával hazaengedett - biztosan nem lehet tudni - kb. 10-15-20 ezer embert. A kommunista média ezt harsogva hirdette, mintegy a saját érdemének tekintette. Ennek a politikai manővernek köszönheti a szerző is a pár hónapos szovjet hadifogságából való szabadulását. [A Szerző]

tiszthelyettest. Boldogan szaladt le a partra, de volt benne annyi hála- és becsületérzés, hogy megkérdezze a nevemet és a szüleim címét. Ígéretét be is tartotta, fölkereste őket és nekik is megköszönte a segítségével kapott szabadulását.

Egy napig vesztegeltünk a kikötőben. Mindenféle *latrinahírral* vigasztaltuk magunkat, ilyen, hogy, azért állunk, mert az amerikaiak leállították a hadifoglyok további szállítását a Szovjetunióba. Ezen rágódtunk, nevetséges. Lehetséges, hogy az oroszok terjesztették, hogy legyen miről beszélnünk. Azért álltunk, mert szenet raktak be a hajóba.

A zsúfolt hajón nagyon rossz helyet kaptunk, a farában szorongtunk egymás hegyén-hátán, amellet a szükség latrinák közelében feküdtünk, úgyhogy a szennyes lé közénk folyt. Búzlóttunk. A kis megmaradt kenyérünket rágsáltuk, éhezünk. Az egyik százados olyan éhségrohamot kapott, hogy a jegygyűrűjét cserélte el egy zsemle nagyságú kenyérdarabért. Meg is bánta később.

Egyébként a háromnapos utazás a csöndes tengeren gyönyörű lett volna, de bármilyen szépek voltak is az éjszakák, a szinte tükörsima vízben tükröző csillagok, a vízből játékosan fölugró halak, az éhség és a fogság tudata elnyomott minden megatottság érzést.

Elcsigázva, szédelegve léptünk a szárazföldre Novorosszjszk kikötőjében. Köpenyünk búzlott a szennytól. Ahogy sorakoztunk egyenesen a tisztek csoportjához, hozzánk lépett egy kozák tiszt:

- Zenészek lépjenek ki! - vezényelte tolmács segítségével.

Tizenegy néhány tartalékos tiszt jelentkezett, főleg tanítók, kántorok, akik valóban értettek is a zenéhez, hangszerekhez. Mi tizennégyen, hivatásos tisztek, akik az úton összebarátkoztunk, elhatároztuk, hogy jelentkezünk, noha az éneklésen kívül semmit sem értettünk hozzá! Tettük ezt az esetleges jobb ellátásunk, bánásmódunk érdekében, meg úgy gondoltuk, akkor itt maradunk délen, s talán a tenger mellől a szökésre nagyobb a lehetőség. Ennyi zenész láttán nagyon megörült a kék nadrágos kozák, akiről kiderült, hogy lágerparancsnok. Sorakoztatott bennünket, megjelentek fegyveres öreink, kivétel nélkül fiatal *barisnyák* (lányok), akikkel együtt teherautóval elszállítottak bennünket egy közeli kisebb táborba.

Teltek a napok, a zeneértők nagy kupacba összehajigált zenészerszámokból válogatva zene-kart alakítottak. Mi hozzánemértők csak báméskodtunk, úgy csináltunk, mintha keresnénk a nekünk való hangszert, eredménytelenül. A zenebolond kozák egyre türelmetlenebb lett. Egyenként faggatott, hogy milyen hangszerhez értünk. Mindenki kitalált valami különleges hangszert, ami nem volt a kupacban. Én tárogatót mondtam, gondoltam, ez úgy sincs. Erre pár nap múlva újabb teherautó hangszerszállítmány érkezett, mindenféle csillogó trombitával, de nekünk valót nem találtunk benne.

Ezek után a kozák rájött, az is lehet, hogy valaki megsúgta neki, hogy analfabéták vagyunk, éktelen dühbe gurult, sorakoztatott minket, tizennégyönket. Pálcájával hadonászott előttünk.

- Csaló magyar tisztek! - kiáltotta -, ti becsaptatok engem, mars át a másik lágerbe!

Így kerültünk a kikötő nagyobb táborába, s lettünk 4500 magyar hadifogoly parancsnokai. Az ott maradt zeneértő tisztekből olyan kitűnő zenekar kovácsolódott össze, hogy hírük messze ment. Járták a környéki táborokat, sőt az oroszokat is szórakoztatták színvonalas koncertjeikkel.

*

A szovjet fogolytábori visszaemlékezésekben nagyon sok hasonlóság fordul elő. Ez nyilvánvalóan abból származik, hogy a lágerok központi szervezés alapján létesültek: a rendelkezések, formák ugyanazok voltak, ami pedig a legfontosabb, az ellátás és az egészségügyi körülmények hasonló nyomorúsága, minden memoár írónál központi témaként szerepel.

Én szeretném elkerülni az egyformaságot, természetesen ez nem mindig fog sikerülni, hiszen, ami velünk történt így vagy úgy, annak az indító okai gyakran az éhezés, a fertőző betegségek, a magas halálozási arány, a mostoha munkakörülmények voltak. Azért mégis törekszem arra, hogy azokat a kisebb-nagyobb eseményeket, élményeket örökítem meg, amelyek megmaradtak a nyolcvan felé járó fejemben, tehát volt valami jelentőségük a fogolytábori életemben. A kopott emlékeim időrendiségével is néha zavarban vagyok, de egy biztos, semmit sem találtam ki, nem a fantáziám szüleménye, amit papírra vetettem, hanem színigaz, fájdalommal, gyötrelmeivel, tragédiáival és ravatalos akasztófahumorával együtt.

Első világháborús magyar huszárhadnagy szeretője

Ez a mi lágerorvosnőnk volt, ezredesi rangban. Mi tisztok, tizenketten, neki köszönhetjük az életünket. Nagyon leromlott állapotban érkezünk meg a táborba. Megvizsgált minket, nagyon kedvesen bánt velünk és látva lepusztult kondíciónkat, a leggyöngébb minősítést kaptuk. Így külön erősítő élelmezés járt nekünk. Ellátott bennünket marokszám amerikai erősítő és vitamin tablettákkal. Elmondta, hogy édesapja tábornok volt Moszkvában. Ő orvosnak készült. '17-ben egy fogoly magyar huszárhadnagy járt hozzájuk, őt zongorázni és német nyelvre tanítani. Amikor róla beszélt, mindig könnyes lett a szeme. Nem kellett magyaráznia, értettük mi a könnyeiből, hogy mi füzte honfitársunkhoz. Az apja elesett a polgárháborúban, a hadnagyot Szibériába vitték.

Minket minden úton-módon haza akart küldeni. Mondta is, amíg itt van, vigyáz ránk, hogy egészségesen menjünk haza. Nem is volt semmi bajunk, amíg nem vezényelték el tőlünk. Nagyon szeretett bennünket. Egyszer Sismándy főhadnagy bajtársam meghült, valószínűen tüdőgyulladásra lett. Az orvosnő egy egész éjszakát virrasztott mellette, úgy aggódott érte, mint egy édesanya.

Meglátogatott bennünket a frissen alakult magyar zenekar is egy este. Nagyon szép műsort adtak, eljátszották a Gül Babából az *Ott túl a rácson* kezdetű dalt. A jelenlevők, a sáros priccseken, szakadt ruhában, énekeltek. A dal hangjai áterjedtek az egész táborra és 4500 magyar együtt zengte ezt a szomorú éneket.

Szórakozás a táborban

Nappal a vendéglátóink mulatták velünk az időt egy központi vezetékes rádióval, az viszont tele volt propaganda szöveggel, amelyet a gyöngye orosz tudásunkkal nem is értettünk, nem hiányzott. Szórakoztató zene is szerepelt a műsorban, de elég ritkán, akkor is főleg lelkesítő indulókat hallgattunk. Jobban szerettünk mi énekelni.

Egy alkalommal - németekkel dolgoztunk együtt - elkezdtük énekelni az ismert, népszerű dalt: *Kívül a kaszárnyán* címűt. A németek meszes gödröket ástak és ahogy meghallották, bekapcsolódtak, saját nyelvükön folytatták. Meghallotta egy orosz tiszt, odarohant hozzánk,

azt hittük, nem tetszik neki, de nem, megállította az éneket, a meszes gödör szélére állt és újra kezdte velünk, ő is énekelte és vezényelte a nemzetközi kórust.

Nem szóltak a magyar dalok miatt, csak akkor állították le, ha a *volna* szó szerepelt benne, ami az orosz *vojna* (háború) szóhoz hasonlít és azt gondolták, hogy az valami harcra lelkesítő katonadal.

A kikötő területén egy óriási cementgyár volt, több ezer fogoly dolgozott benne. Mi tisztek parancsnokként. Néhány rubel zsoldot kaptunk érte. Hetenként egyszer vehettünk rajta a piacon valami lekváros bodagot, a dohányosok mahorkát és román cigarettapapírt, ámbár olcsóbb volt erre a célra a Pravda, inkább szívtuk mint olvastuk.

Ezekre a piacos napokra Vili, a grúz őrpapancsnokunk kísért el. Nagyon kedveltük, nemcsak azért, mert ő sem szerette az oroszokat, hanem azért is, mert nagyon vidám fickó volt, sok időt töltött velünk, szeretett minket magyarokat. Zászlósi rangot viselt, de a háború alatt háromszor fokozták le részegség miatt. Háromszor sebesült és mivel a háború utolsó napján, május 9-én épp józan volt, ismét visszakapta a rangját és a mi táborunkba helyezték őrpapancsnoknak.

Éjszakai szolgálatban bejárt hozzánk és balalajkázott nekünk, énekelte velünk. Neki nem volt szabad aludni, de nekünk másnap dolgozni kellett, úgyhogy néha ki kellett zavarni a barakkunkból, hogy pihenni tudjunk. Ettől függetlenül nagyon jóban voltunk. Hálából a barátságáért egy vasárnap neki és a barátnőjének vettünk mozijegyet, ugyanis pénze sose volt, ahogy a zsoldját megkapta, azon nyomban elitta, utána nálunk potyázott. A legénység által feketén öntött alumínium kanalakat is ő adta el, természetesen kellő haszon fejében. Az a pénz is lecsúszott a torkán.

A moziban egy sorban ültünk velük és egy csomó részeg matrózzal. Egy bugyuta partizán-filmet vetítettek, amelyben kifigurázták a németeket, olaszokat, meg minket magyarokat is. A jó szabású tiszti öltözetünk miatt a matrózok, akik még nem ismerték a mi ruhánk színét, amerikai tisztnak néztek. A filmben a szájtáti magyarokat a hős partizánok lefegyverzik. A matrózok észrevették, hogy úgy nézünk ki, mint a szereplők és úgy is beszélünk. Ez a felismerés az ellenünk hangolt nézőket arra ingerelte, hogy az előadás után megverjenek minket. Ezt a matrózok egymás között meg is beszélték. Vili meghallotta és azonnal szólt nekünk, hogy máris induljunk vissza a táborba, majd ő utánunk jön. Miután a láger kapuja becsukódott mögöttünk, Vili is odaért, a tengerészek is. Szóváltással kezdték, de miután a papancsnokunk a védelmünkre kelt, összeverekedtek. A kis tömör grúz olyan keményen verekedett, hogy a nagyon fiatal matrózlegényeket megfutamította, miközben mi a szögesdrót mögül lelkesen biztattuk őt. Ennek a veszett, lelkes verekedésnek a háttérében azért megmutatkozott, hogy a matrózok mind oroszok voltak, grúz nem volt köztük. Hálából meghívtuk a védelmezőnket és jól leitattuk, ő nem tiltakozott. Ezek után még jobban szeretettük az őrpapancsnokunkat.

Ezt a kisebbségi ellentétet később az Elbrusz menti szénbányában értettük meg igazán, ahol azt láttuk, hogy az orosz őreink éjszaka nem mertek az őrtoronyban tartózkodni, mert grúz és csecsen fegyveres pásztorok sorra kilőtték őket elhagyott német fegyverekkel. Ők jobban gyűlölték őket mint mi.

Az hiszem idevágó a következő kis történet is. Cementgyári munkánk közben odajött a csoportunkhoz és megszólított egy föltűnően csinos arcú lány. Tökéletes magyarsággal beszélt. Sajnálkozott rajtunk és mondta, el tudja képzelni, hogy mennyire vágyódunk haza, mert ő is Budapestre szeretne menni és ott élni.

Csodálkozásunkra elmesélte, hogy az apja első világháborús magyar hadifogoly volt és vörös katona. Beleszeretett az ukrán tanítónő édesanyjába, összeházasodtak. Itt éltek a Szovjetunióban - sajnos, tette hozzá. Apja elesett a fronton, anyja egy német támadás áldozata lett. Ő ápolónőként szolgált a hadseregben és Budapest elfoglalása után a fővárosban, szovjet hadikórházban. Szerinte az a világ legszebb városa és az élete árán is megkísérli, hogy oda visszajusson, mert ő ott akar élni. Mióta Pestet látta, azóta a Szovjetunió elviselhetetlen számára.

Ebben teljesen egyetértettünk. Sikerült-e neki Magyarországra kerülnie, nem tudom, de az akkori viszonyokat ismerve, nem valószínű.

A világ legszebb könyve

A kikötőben nagy szalmabálákat raktunk brigádommal hajóba. A normát ellenőrző orosz kislány egy irodafélének átalakított vagonban üldögélt és gyöngé fény mellett olvasott, mert már sötétedni kezdett. Ő állapította meg a teljesítményünket százalékban, nem volt mindegy, hogy milyen vastagon fog a ceruzája. Amennyiben sikerül vele szót értenem, javítani tud az eredményünkön. Ezt máskor, mással is megtettem. Ilyenkor hivatkoztam az otthon éhező családukra, és ha nem eszünk eleget, nem kerülünk haza sohasem, emiatt szükségünk van egy kis pótennivalóra, amelyet csak a száz százalék fölötti teljesítményért kapunk meg, tehát az ő kezükben van az életünk. Ezekkel a szavakkal sokszor még megríkatni is sikerült ezeket a kedves főiskolás lányokat, úgyhogy igencsak elértük a száztíz százalékot. Más alkalommal, mint ahogy írom másutt, kedveskedéssel tudtam eredményre jutni.

Beköszöntem a kislánynak és bementem hozzá. A lehető legkedvesebben kérdeztem, hogy mit olvas. Rámnézett és csillogó szemmel mondta: a világ legszebb könyvét. Kíváncsian kértem, ugyan mutassa meg nekem is, melyik lehet az. Néztem a címét és jóleső megdöbbenéssel olvastam: Madách Imre *Az ember tragédiája* orosz fordításban. Mondtam neki, a szerző magyar író, a mi költőnk. Becsukta a könyvet és átszellemült arccal szavalni kezdte Szent Péter dörgedelmeit a római jelenetből. Többet tudott belőle mint én, az egykori piarista diák; igaz, hogy akkor már hat éve elmúlt, hogy tanultam. Nálunk hosszú ideig indexen volt a Tragédia idealista filozófiája miatt, a rostovi egyetem irodalmi szakán kötelező olvasmány volt.

Szégyenkező honvéd

Ólmot raktunk a vagonokba. A rudak nagyon nehezek voltak, egy ráesett az egyik katonám lábára. Istentelen csúnyán nagyot káromkodott az én magyarom, ezúttal oroszul, hiszen fél év alatt tökéletesen megtanulta a fogva tartók nyelvén szidni az Istent. Az orosz a másik anyját szidja, a magyar mindjárt az Istennél kezdi. Olyan hangosan mondta, hogy a messzebb álló orosz ellenőr kislány is meghallotta. Odahivatott engem mint parancsnokot. Határozottan közölte velem - akkor már tolmács nélkül -, mondjam meg a katonáimnak, jelenlétében senki ne káromkodjon, mert, aki nem hiszi az Istent ne emlegesse, aki pedig hiszi, az meg szégyellje magát. Utána benyúlt a ruhácskájába és megmutatta a nyaklancán lógó keresztet és még egyszer szigorúan figyelmeztetett: ő hívő keresztény és soha, de különösen húsvét táján nem akar többé káromkodást hallani.

Én elővettem az embereimet és amit mondtam nekik, azt nem tették zsebre. Jó, hogy a kis orosz leányka nem értett magyarul. A káromkodó katonának pedig lehet, hogy még a talpa is elpirult, de ami kilátszott a ruhájából az pulykavörös volt a szégyentől.

Húsvét egy kolhozfaluban

A Kubán partján, egy kis faluban vételeztem lisztet a legénységemnek. Pár hete ott dolgoztunk, krumplit csíráztunk a vermekből. Otthon falukutatással is foglalkoztam, itt is érdekelt a parasztemberek élete. Sorban bementem minden házba, gondoltam, végignézem ezt a kis kozák falut, ha már itt vagyok.

Ahogy beléptem akármelyik házba, köszöntem és orosz módra háromszor keresztet vetettem. Általában csak öregek voltak otthon, akik mind így viszonyozták a köszönésemet, sőt több helyen kezet is akartak csókolni keresztény viselkedésem miatt.

Megsajnálta minket, és szegénységük ellenére mindenütt szívesen adtak pár szem hagymát, krumplit, másuk nekik sem volt. Egy kenyérsákra valót gyűjtöttem össze.

A legtöbb házban az idős asszonyok a férjük, fiaik fényképeit mutogatták. Nyalka kozák férfiak néztek rám a képekről, kozák viseletben, töltényövvvel, törrel az oldalukon. Majdnem mindenütt ugyanazt a panaszos szöveget hallottam: *megölték a férjemet, mert nem akarta a kolhoz; a fiamat Szibériába vitték.*

Elmondtam nekik, hogy nálunk ilyenkor, húsvét alkalmával főtt sonka, kolbász, tojás van az ünnepi asztalon még a legszegényebb házban is. Azt felelték, régen, a cár atyuska idejében náluk is így volt. A szegényebbeknél, ahol sok volt a gyerek, vízzel hígított tej volt a húsvéti étel nekik, hogy mindenkinek jusson.

A falu utolsó házában egy nagyon idős nénire bukkantam, akinek tényleg nem volt semmije. A fiúkkal megbeszéltem, hogy adunk neki két marék lisztet. Szegénykém kezet csókolt örömeiben, már nem is emlékezett rá, mikor evett lisztből készült ételt. Rögtön kis vízzel, sóval összekeverte egy kis lábasban és a tűzhelyre tette. Alig várta, hogy valami sült lepényféle legyen belőle.

Csodálkozva mentünk ki a faluból, és megértettük, azért nincs nekünk sem, mert nincs miből adjanak. A lakosságnak sincs jobb dolga mint a foglyoknak. Legalább is ezen a vidéken így volt. Azt mondták, azért olyan szegények, mert Sztálin megbüntette ezt az országrészt amiatt, hogy a németek itt tartózkodása alatt sok kozák állt át a vlaszovistákhoz.

A különös politikai tiszt

A munkánkkal és a teljesítményünkkel rabtartóink meg voltak elégedve, s jutalmul mi tisztok a gépház alagsorában kaptunk egy helyiséget, amelyet társalgónak is nevezhetnénk. Bejáratos volt oda a táborparancsnokunk is, egy NKVD-s ezredes. Érdekes módon európai műveltséggel rendelkezett, jól beszélt németül, angolul és franciául. Nagyon szeretett velünk társalogni, volt is kivel, hiszen mi tisztok ilyen vagy olyan szinten - többen tökéletesen - beszéltünk egy-két nyelvet. Egyszer őszinteségi rohamában - ami ugyan nem illik egy politikai tiszthez, de sok volt benne már az *enyhítő körülményből*, a nemzeti italból - átölelte a vállamat és németül a következőket mondta:

- Tovarissz Pável, te jó barátom vagy, jól jegyezd meg, amit most mondok, ha egyszer hazamész, kérlek, ne lépj be a pártba, se vissza a hadseregbe, mert az első alkalommal titeket el tesznek láb alól. Az első gazdasági vagy politikai krízisnél ti lesztek a bűnbakok, ugyanúgy mint a régi cári tisztek, akik behódoltak a bolsevikoknak, mint pl. Tuhacsevszkij. Miután a hadsereget átképzitek, titeket - akikben nem bízhatnak - kinyírják.

Később még azt fűzte hozzá, hogy őt is figyeli valaki, lehet, hogy a sofőrje vagy a szakácsa? Ő is tartja pisztolyát valakinek a hátába, jó lesz tehát vigyáznunk. Azután a szájára tette az ujját, mindannyiunkat külön-külön megölelt és gyorsan távozott.

Ami ez után az őszinte megnyilatkozása után történt, sohasem tudtam megmagyarázni magamnak.

Már hetek óta hiányosan kaptuk a kenyeret, valaki rendszeresen lopta. Néhány napi figyelés után nem volt nehéz rájönni, hogy az egyik őrünk volt a tettes. Éjszaka egy csendőr őrmesterrel és Sismándy Gyurkával őrködtünk a raktárban. A tolvaj őrünk átmászott a szögesdróton és beszúrt a tokarev hosszú szuronyos puskájával egy kenyérbe és kihúzta. Mi be akartuk rántani a puskát, de a nyomozó csendőr azt mondta:

- Hadnagy úr, a második alkalommal húzzuk be, hogy kint is maradjon nyoma a tolvajlásnak. Ő volt a szakember, úgy is tettünk. A második kenyérrel a puskáját berángattuk és jelentettük a láger parancsnokának. Azt kérdezte, ki volt a tettes, Mocsári, a cigány? Nem, mondtuk, jöjjön és nézze meg! Kezébe adtuk az őr puskáját, rajta a kenyérrel. Az őr természetesen megkapta a büntetését, de egy hét múlva minket, ludovikás tiszteket, az összes csendőrrel együtt teherautóra pakoltatott és elvitetett egy kaukázusi szénbányába, amelynek a foglyok között haláltábor híre volt. Mivel tudta rólunk, hogy hivatásos tisztek vagyunk, előtte megfosztott a tiszti rangunktól, mert a genfi egyezmények értelmében fogoly tiszteket munkára fogni nem lehet.

Furcsa fintora volt ez a fogolytábori életemnek, de megfogadtam az ezredes tanácsát, nem kértem vissza magam a hadseregbe és a pártba sem léptem be, mikor fölszólítottak, mint kezdő gyógyszerész. Meg is mondtam a párttitkárnak, hogy ki adta ezt a tanácsot nekem és ha egy NKVD tiszt így nyilatkozott, akkor neki csak igaza lehet.

Valóban igaza is lett. Az ötvenes évek elején sorra rúgták ki a hadseregből a volt hivatásos tiszteket, a magasabb rangúak közül jó néhányat koncepciós perbe fogtak, kivégeztek vagy hosszabb börtönbüntetést kaptak. Örülhetett az, aki állásvesztéssel megúszta és elmehetett nehéz fizikai munkára.

Az '56-os forradalom szításával és szervezésével is a volt horthysta tiszteket és csendőröket gyanúsították és sokat közülük internáltak, elítéltek.

Kozák kapitány és az NKVD-s őrmester

A büntetőtáborban érdekes, a kommunista rendszerre jellemző tapasztalatra tettem szert. A táborparancsnokunk kozák kapitány volt. Ő tudott a mi lefokozásunkról, de nem vette figyelembe és megadta nekünk a tiszteknek járó tiszteletet, s nem egyszer meghívott, többek között engem is. Éppen parti közben voltunk, amikor kopogás nélkül belépett egy fekete ruhás őrmester. Ahogy a kapitány meglátta, olyan hevesen ugrott föl és vágta magát haptákba, hogy még a sakktáblát is föllökte. Én ülve maradtam, mert mit ugráljak egy őrmester előtt.

Távozása után megkérdeztem a kapitányt, mi volt ez a nagy tiszteletadás. Lehalkított hangon csak annyit mondott: *NKVD*. Ebből értettünk.

Szökési kísérlet

Egy szőke, sváb származású őrmesterünk bevonulása előtt egy héttel esküdött össze falubeli menyasszonyával. Egyenesen a frontra, a Kárpátokba irányították. Amíg ott harcolt, faluja, Elek *főlszabadult*. Ő fogságba esett, de a feleségét is, több fiatal lánnyal, asszonnyal, sváb származása miatt, *malenkij robotra* vitték egy Don melletti szénbányába. Kivételesen szerencsés levelezés folytán otthonról megtudta férje hadifogoly számát, írt neki és a levél megérkezett. Őrmesterünk a hír vétele után nagyon csöndessé vált. Amikor munkába indultunk, föltűnt nekem, hogy kenyérzsákkal és szabályosan összehajtott köpenykoszorúval a hátán áll be a sorba, mintha gyakorlatra menne. A tengerpartra érve, amikor elfordultunk a munkahely felé, ő egyszerűen kilépett a sorból és elindult a part mentén az ellenkező irányba. Az örök utána rohantak, s mint szőkevényt ott jól összeverték és visszavitték a lágerbe.

Mikor a munkából visszajöttünk, vele együtt engem is kihallgattak. Vele beszélgetve rájöttem, hogy a fiú megzavarodott, a vallatás során folyton azt hangoztatta, hogy ő a feleségét, Marikát akarta a bányában meglátogatni és szándékáról nem is mond le, hiszen olyan régen nem látta. Az oroszoknak nem lehetett megmagyarázni, hogy az őrmesterünk nem szökni akart, hanem egyszerűen a hír hatására megzavarodott. Hiába álltunk ki mellette, az ártatlan és nevetséges szökésért büntetőtáborba vitték, ahonnan csak kevesen tértek haza. Nem tudom mi lett vele.

Román repülős hadnagy

Őt 1940-ben lötték le Odessza fölött, amikor még a németek oldalán harcoltak. Jó barátságban voltunk vele, intelligens bojár fiú volt, jól beszélt németül, szegény már a hetedik évet töltötte fogságban. Közlékeny pillanatában mesélte, hogy vasárnap volt az esküvője, s utána hétfőn kellett bevonulnia. Mutatta csinos felesége fényképét. Kilenc hónap múlva fia született és azóta minden évben kapott a feleségétől levelet a gyerek fényképével, amely a bélyeg helyére volt rávarrva. Legutóbb a kisfia is írt, mert már iskolába járt. Megnyugtattuk, hogy a fia kiköpött apja, mintha róla mintázták volna, úgy hasonlít rá. Biztattuk, köszönje meg Istennek, hogy ilyen hűséges felesége van, aki hazavárja, a fiával együtt. Boldog volt néhány napig.

Román pásztor és a szellemidézés

A találékony foglyok mindent kitaláltak, hogy elviselhetőbbé tegyék a fogságot és tompítsák a honvágyukat. Valamelyik vasárnap, munkaszüneti napon, jelentkezett nálunk egy értelmes ember a legénységből. Azt kérdezte, hogy akarunk-e szellemet idéztetni vele, mert ő ért hozzá. Mit mondtunk volna? Jöjjön!

Asztal köré ültetett hetünket, kezünket a tetejére téve úgy kellett elhelyezni, hogy a szétterpesztett ujjaink egymáséihoz érjenek. Az asztal a kérdésekre fölemelkedéssel válaszol majd, tehát úgy kell kérdezni, hogy a visszaesések koppanásának a száma lesz a túlvilág felelete. Tehát például: hány évig tart a fogságunk?

Szegény emberünk beleizzadt az erőlködésbe, mert nekünk az asztal meg sem mozdult. Hiába verte bottal a földet, a szellem nem jelentkezett.

- Mert az urak nem hisznek benne - mentegetőzött. - Jöjjenek el a légénységi barakkba, ott megláthatják, hogy nem vicc ez a szellemidézés.

Elmentünk a nagy létszámú légénységi szállásra. Középre helyeztek egy vasszög nélkül (ez fontos volt) összeácsolt asztalt és a leírt módon tizenketten körülülték. Mi *hitetlen* tisztek, csak megfigyelőként vehettünk részt ebben a szellemidézésben.

Megkezdődött a szeánsz légénységi változata. Az első kérdés - tekintettel a tiszt urakra - az volt, *hány tiszt van a táborban*. Az asztal határozottan kilendült és 15-ször koppant. Ez stimmelt, valóban annyian voltunk.

Most már nagyobb érdeklődéssel kezdtünk figyelni, különösen amiatt, mert a második kérdés így hangzott: *hány év múlva megyünk haza?* A válasz három koppanás volt. Keserű morgás hangja hullámozott végig a nagyszámú közönségen. Három év múlva jutott eszembe ez az esemény, amikor kezembe kaptam a szabaduló papírt.

A harmadik kérdés provokatívabb volt és később majdnem tragikussá vált a felelet miatt, ugyanis azt kérdezte a szeánsz-vezető, hogy Juont (erdélyi havasi pásztor), aki az asztal körül ült, hányszor csalja meg a felesége. Tizenhétnél az asztal abbahagyta, lehet azért, mert olyan őrzőngő nevetés tört ki a teremben, hogy az őrség berohant megnézni, mi ez a szokatlan zaj.

Valóban, én mint ellenőr, ott álltam az asztal mellett, ami szabályosan kilengett olyannyira, hogy odanyomta a padon ülőket a közeli ágy végéhez. Juon, a fiatal pásztor, halottsapadt volt. Látszott rajta, hogy nagyon szenved. Szinte rosszul lett. Annyira elkeseredett, hogy tolmács segítségével próbáltuk vigasztalni, nehogy öngyilkos legyen. Mondtuk neki, ez hülye vicc volt, ugratás az egész, ne hagyja magát heccelni. Sok időbe tellett, míg sikerült megnyugtattunk.

Azt határozottan állítom, hogy az asztal valóban fölemelkedett. Gondolkoztunk rajta, miként lehet ez, végül is abban maradtunk, hogy az izgalom által kiváltott hevesebb vérkeringés az összeért ujjakon keresztül nagyobb fizikai erővé egyesül, ami képes az asztalt megmozdítani. Az igazmondás kérdésében Juon pásztor lenne a koronatanú, ha találkoztunk volna vele, meg, ha a felesége bevallotta volna a 17-et. Ezt kötve hiszem.

Román örök és a székelyek

A román foglyok, az átállítás miatt, kedvezményekben részesültek. Nagy részük Sztálingrádnál esett fogságba. Közülük kerültek ki a szakácsok és a belső őrséget is ők adták. Bottal járkáltak a munkahelyen és ők hajtották az embereket. Tehát olyan kápó szerepet töltöttek be. Az orosz örök mellett megjátszották magukat, ha magyar tiszt nem volt a közelben. Megtörtént, hogy egy székely társunk munka közben félreállt kisebb ügyét elvégezni, ezért a román őr visszajövet megütötte, mert nem kért tőle engedélyt. A jókötésű góbé elkapta a botját, kicsavarta a kezéből, széttörte rajta. A bajtársai fogták le, hogy ne verje le rajta Trianon huszonéves sérelmeit. Az oroszok a románok följelentésére a tábor fogdájába csukták. Egyik barátommal -

mivel tudtuk, hogy a szerencsétlen csak vizet kap - kenyérdarabkákat gyűjtöttünk össze és a cella melletti szoba kályhalyukán keresztül hajigáltuk be neki, amikor az ő nem figyelt. Egy román észrevette és följelentett bennünket, hogy élmezőnk a foglyot. Erre minket, kettőnket is bevágtak a székel mellé.

Másnap vasárnap volt. Este sorakoztatták a legénységet. A fogda a domboldal tetején volt, nem tudom, milyen ok miatt minket is kiengedtek, és amikor a fősorakozott legénység előtt vonultunk el, mielőtt még a táborparancsnoknak a rangidős tiszt jelentett volna, a sor szélén álló törzsőrmester elkiáltotta magát: *vigyázz, jobbra nézz!* Ez a tiszteletadás nekünk szólt, s mivel mi az ellenkező oldalon jöttünk, mint ahogy a táborparancsnok állt, nagyon föltűnő volt a négyezer ember fegyelmezett rokonszenv tüntetése. A parancsnok nagyon okosan viselkedett, úgy csinált, mintha mi sem történt volna, oszoljt vezényelt és takarodót rendelt el, pedig este hét óra volt, így kilenc helyett mindenkinek le kellett feküdnie, ezt az őrség ellenőrizte. Másnap a székellyel együtt kiengedtek bennünket a fogdából. A románoktól elvették a botot és a tüntetésről többet senki sem beszélt.

A saját fajtámmal azonban nem mindig dicsekedhettem, amire az alábbi két kis történet is bizonyíték.

Himnusz és egy gyászmagyar

Március 15-én ünnepeltünk és elénekeltük a Himnuszt. Nem messze állt tőlem a kolozsvári polgármester-helyettes, karpaszományos őrmesteri rangban. Az éneklés alatt tüntetően zsebre dugta a kezét és nem énekelt. Nem értettük. Később kiderült, hogy mellette állt egy román őrmester földije, nyilván be akart vágódni nála, a jövő voksok reményében. Egy magyar sem állt többé szóba vele.

Besúgások

Egy őszinte beszélgetés folyamán a táborparancsnok ezredes azt mondta nekünk tiszteknek: *szégyelljétek magatokat, mert csak ez a tábor több följelentést produkál mint a többi német, román, olasz, spanyol és japán együttvéve.*

Egy alkalmas pillanatban a parancsnoki irodában kinyitottunk egy nagy dobozt, amely tele volt papírfecnikre írkált egymás elleni följelentéssel. Találtunk olyan írást, amelyben a sógor árulkodott a másikról és fordítva. Igaz lehet, hogy megbeszélték egy-egy pótkása porció reményében. Mi is szerepeltünk egy papíron, amelyet Kerekes István hadapród őrmester írt alá. Így szólt: *Jelentem, hogy Sismándy György főhadnagy, Sándor Lajos és Török Pál hadnagy arról beszélt az orosz nők napján, hogy ők többet dolgoznak, mint a férfiak.* Ez így is volt igaz és most is ez a véleményem, de hogy neki miért kellett ezt jelentenie, nem értettük. Érsekújvári tanító volt és szlováknak vallotta magát, hogy hamarabb hazajusson. Ez még érthető és elnézhető, de a jelentetést nem indokolja. Valóban, hamarabb hazament, tőlünk öleléssel búcsúzott és megígérte, hogy értesíti a szüleinket, de nem tette, úgy látszik szégyellte magát.

Az egyik fogolytársunk megelőzően Szibériában japánokkal volt egy táborban. Ő beszélt a fogolytábori magatartásukról. A Mandzsú hadsereg tisztjei csak akkor adták meg magukat teljesen kilátástalan harci helyzetben, ha az avatási kardjukat megtarthatták. Az oroszok tudták, hogy a japán foglyok tisztjeik nélkül nem irányíthatók, ezért teljesítették a kérésüket, különben harakirit követtek volna el. A foglyokat orosz parancsra semmilyen munkára nem lehetett befogni, de ha a tisztekkel megbeszélték, hogy hány emberre van szükségük és a japán tiszt adott parancsot, akkor néhány vezényszóra akár több ezer emberük állt készen, de csak a saját tisztjük vezetésével.

Imponáló tisztaság volt a japán táborokban. A lakóhelyiségekbe, lett legyen az szoba, terem vagy barakk, csak harisnyákban vagy tiszta, mosott lábbal lehetett belépni. A szabad téren még egy eldobott csikket sem lehetett látni.

Magyar tiszteket is meghívtak hozzájuk és nagyon kedves vendégként fogadták őket. Az egyik tisztjük elszavalt egy nagyon ismerős dallamú verset japánul, amelyből természetesen egy szót sem értettek. Után lefordították angolra és akkor tudták meg, hogy Petőfi *Szeptember végén* című versét hallották a japán tiszt szájából. 1940-ben kötelező vers volt az iskoláikban. Ők komolyan vették az ázsiai rokonságot. Mutattak egy térképet, amelyen Magyarország kiemelt színnel volt jelezve és Ázsiából egy dárda irányult feléje, hegyével a Kárpátokra mutatva, avval a fölírással: *Magyarország Ázsia arany dárdahegye Európa szívében*.

Köztük a legritkább esetben volt besúgó, áruló. Amennyiben ez valakire rábizonyult, azt ők maguk közt elintézték és az illetőt többé nem látta senki.

Német hadifoglyok

Akik a németekkel harcoltak, azoknak a frontélményeik alapján megoszló a véleményük. Voltak, akik, különösen a doni visszavonulás nagyon rossz tapasztalatai alapján, nem szerették vagy éppenséggel gyűlölték őket önző magatartásuk miatt. Voltak, akiknek a legjobb véleményük volt róluk, dicsérték bajtársiasságukat, kitartó hősiességüket pedig példaadónak tartották.

Ugyanez vonatkozik a hadifogságban tapasztaltakra. Legtöbb esetben vitathatatlanul megmutatkozott faji gőgjük felsőbbrendűségük másokkal való éreztetésében. El kell azonban ismerni, hogy fegyelmezettek, rendszeretők és pontosabbak voltak munkájukban. A tiszt-helyettesi karuk pedig műveltebb volt a mienkénél, és ez a legénységi állományra is vonatkozott. Érthető, hiszen Németország ipari ország volt és az egyszerű gyári munkások képzése is magasabb színvonalú volt mint a mi parasztjainké. Ezt az oroszok is hamar fölismerték és szívesebben alkalmazták őket vezetőkné, mint más nemzet fiait, a japánokat kivéve.

Ahol német volt a parancsnok, ott nem volt részrehajlás, sem protekció, a teljesítményről pontos volt a kimutatás, a pótkása és leves juttatása érdem és névsor szerint történt. Az is előfordult, hogy magyarok is német parancsnokot választottak a nagyobb rend és fegyelem miatt. Összetartásuk is példamutató lehetett számunkra. Sokszor beigazolódott, hogy három magyar négyfelét akart. Mentségünkre legyen mondvá viszont, hogy egyetlen nemzet foglyai között sem volt annyi leleményes ember, mint miköztünk. A magyar mindent kitalált a munka könnyítésére, de nem a munkakerülés, hanem a teljesítmény fokozása érdekében. Az ezermesterek garmada működött. Gyártottak evőeszközöket, dísz tárgyakat, mindent, amiből valami haszon adódott. Még a szökés megszervezésében is élen jártak. Tehát a jég hátán is

megéltek, csak a közösségi élet dőcögött, amelyben a németek példamutatók voltak. Viszont ők egyénileg, magányosan nem tudtak létezni, erre példa volt az, ha csak néhányan kerültek más nemzetiségűekhez, teljesen depresszióssá váltak, szinte lelkiileg megsemmisültek, nekik meg ez nem ment.

Német báró

Egy villanásra megemlékezem arról a német SS ezredesről, akinek bárói származása volt és együtt dolgoztam vele a bányában. Nagyon művelt, több nyelvet beszélő ember volt. Ő mesélte, hogy a Balkánon egy speciálisan kiképzett kommandónak volt a parancsnoka, amely különböző fegyelmi okokból lefokozott tisztekből állt. Tito elfogásával voltak megbízva. Siker esetén visszakapták volna a tiszti rangjukat. Sajnos - mondta - mindig kisiklott a kezükből. Egy alkalommal sikerült bekeríteniük, de akkor is csak az egyenruháját és a csizmáját találták meg, amit azonosítani tudtak, civilben sikerült neki égerutat nyerni.

Kórházba akart kerülni, ezért sót evett (sokan próbálkoztak evvel a trükkel, többen bele is haltak). Valaki besúgta - ugyanis ez tilos volt -, és elvitték más táborba. Nagyon hiányzott művelt társasága.

Az első halottak napja és karácsony - 1945

Még Novorosszijszkban történt, november elsején bejött hozzánk egy ismerős székely és azt mondja nekem: *hadnagy úr, holnap halottak napja, illene megünnepelni*. Mi készségesen beleegyeztünk, de mondtuk, hogy ne a tisztek kezdeményezzék, mert lehet, provokációnak vennék, a legénységnek talán megengedik.

Este sorakozott a négyezer ötszáz magyar, mi kimentünk hozzájuk és elkezdtük a *Boldogasszony anyánk* egyházi éneket énekelni. Néhány perc múlva megérkezett a politikai tiszt a tolmácsával, aki első világháborús, Szovjetunióban letelepedett fogoly volt a huszároktól, jól beszélt még magyarul. A tiszt valami ateista szöveget kezdett mondani, a tolmács látta a helyzetet, akadozva fordított. Az ének abbamaradt.

A tiszt tovább mondta a magáét, mikor a mellettem álló székely legény odasúgta nekem: *hadnagy úr, énekeljünk el a Himnuszt, kezdje el*. Hiába volt kántor az apám, azért én nem voltam biztos a hangomban. Szóltam Sismándy főhadnagy barátomnak, akinek nagyon szép baritonja volt, hogy ő kezdje el. Megadta a hangot, a tömeg azonnal átvette és olyan elemi erővel tört fel a négyezer ötszáz férfitörzsből az *Isten, áldd meg a magyart*, hogy az oroszok lett huszár, aki harminc éve nem hallotta, vigyázzba vágta magát, feszesen tisztelgett mint régen, 1914-ben, mikor újonc lehetett a huszárlaktanyában. A szovjet tiszt meglepődve, beszédét abbahagyva kérdezte a tolmácsot, hogy mi ez. A huszár válasza után ő is tisztelgett, még az ismétlés alatt is.

Ilyen kórus még nem énekelte a Himnusunkat. Könnyes szemmel, rongyosan, lepusztultan, olyan hangerővel szállt a fohász, hogy szoborrá meredtek az őrkutyák a drótkerítés túloldalán, az őrbódében az örök megálltak. Mikor elhangzott a *megbűnhődte már e nép*, nagy csend követte az éneket. A tiszt még egyszer tisztelgett és a volt huszárral együtt szó nélkül elvonult.

Másnap parancsban engedélyezték, hogy minden felekezet vasárnaponként megtarthassa az istentiszteletét a tábor kijelölt helyein. Többé nem tartottak propaganda előadást.

1945 karácsonya a Fekete tenger partján

A hadifogságunk első karácsonya közeledett, szeretnénk volna valahogyan megünnepelni. Jóban voltunk a táborparancsnok sofőrjével, magyar páncélos őrmester, aki megígérte, hogy szerez nekünk fenyőfát. Szerzett is kettőt, egy nagyobbat a legénységnek, egy kisebbet nekünk tiszteknek. Több száz kilométerről hozta, nem is tudtuk neki érdemben meghálálni.

Erről az őrmesterről el kell mondanom, hogyan lett a parancsnok sofőrje. Érkezésünkkor folyamatosan mindenkit sorra kikérdeztek. Amikor ő a parancsnok elé lépett, az megpillantotta a zubbonyán a levett kitüntetések nyomait. Megkérdezte tőle, hová tette őket, eldobta talán? Az őrmester a belső zsebéből elővett egy tárcát és büszkén megmutatta a kis- és nagyezüstöt, a vaskeresztet, a téli szalaggal együtt. A parancsnoknak imponált ez az őszinte magatartás és azt mondta: *te is a hazáért harcoltál, én is - és a kitüntetéseire mutatott -, mivel nem tagadtad le őket, megbízom benned és megbecsüllek egyenességéért.* Így lett a lágerparancsnok sofőrje. Szabad kijárása volt a táborból, fényképes igazolvánnyal. Annyi pénzt ügyeskedett össze, hogy még az is előfordult, a főnökének adott kölcsön. Ugyanis, ahogy említettem, a táborban az élelmes magyarok alumíniumból kést, villát, kanalat, poharat, tányért, sőt ékszereket is gyártottak, amelyeket a piacon ő értékesített. Réz kétfilléresekből *arany gyűrűket* is készítettek, de azt egy helyen csak egyszer lehetett eladni, mert ha visszamegy oda, a kárvallottak alaposan ellátták volna a baját. Az igazolványa Dunántúl nagyságú területre szolt, a benzint ő fizette, a menetlevelet a parancsnoka adta. Így lett karácsonyfánk valahonnan a Kaukázusból.

A fát amerikai ejtőernyős fölszerelésből származó kolibri tollakkal, cigaretta dobozokkal és vattával díszítettük föl. Vacsorához szereztünk bitang erős vodkát és vadkörte teát. Mindenkitől elkértem a szerettei fényképét, és egy lepedővel megterített asztalra, a csajkája mellé tettem, hogy érezzük családunk közelségét. Elénekeltük a *Mennyből az angyalt*. Az érzelmeinket nem tudom leírni, mindannyian vágyakozva egyre gondoltunk. Csajkából ittuk a teát és a vodkát. Bistei Pali barátunk jól *bekapkodott*. Egyszer csak kirohant, visszajövet könnyes volt a szeme és az arca.

- Palikám - kérdezte az egyik hadapród hamiskásan -, azért sírtál, mert édesanyádra gondoltál?

- Affenét - felelte Pali -, háromszor meghányatott az a rohadt vadkörte tea.

- Meg a vodka - tette hozzá nevetve a hadapród.

A nevetés miránk is átterjedt és enyhült bennünk a szomorú feszültség. Nem úgy egy évvel később, 1946-ban, akkor fekete lett a karácsonyunk a halállágerben.

Huszár őrmester halála

A cementgyárban a munkások egy része kötőrésszel foglalkozott, orosz asszonyok is végeztek ott könnyebb munkát. A kövekkel telt csilléket magasabb helyről eresztették a munkahelyre. Az egyik nap valamelyik szabálytalanul megrakott kocsiból kiesett egy nagy kődarab és fejen találta az alatta dolgozó bajtársunkat. Jutasi, továbbszolgáló huszárőrmester volt, igen derék embernek ismertük. Azon nyomban szörnyethalt.

Az ott dolgozó, agyonhajszolt asszonyokat is megrázta ez a végzetes baleset. Iratait bajtársai magukhoz vették, a oroszok törölték a névsorból. Halálhírére magunktól összeszaladtunk a gyülekezőhelyen - ünnepi műszak volt aznap, kevesebben voltak a bányában, lehattunk vagy

háromezren. Közben a szerencsétlen bajtársunk holttestét pokrócba csavarva föltették az orosz nők által vezetett teherautóra és úgy szállították vissza a táborba. Az ezredkürtösünk - parancs nélkül - elszaladt a kürtjéért, amikor visszajött, sorakozót rendeltünk és ahogy a teherautó legördült a domboldalról a két sorfal közé, a sofőr nő meglepődve lelassított. A kürtös magától elkezdte fújni a takarodót. *Vigyázz, tisztelegj* - vezényeltünk a fősorakozott katonáknak. Az autó méltóságteljesen hajtott keresztül a kettős sorfal között, mint egy tábornok temetésén, mikor elem ért láttam, hogy a vezető nő szeméből is csorognak a könnyek.

Szökések a fogságból

- Hajóval

A novorosszijszki kikötőben gyakran végeztünk rakodómunkát. A híres fultoni Churchill beszéd előtt még gabonaszállító amerikai hajók is megjelentek az öbölben. Nagy transzporter szalaggal emelték be a gabonát a hajó rakodóterébe. Németek is dolgoztak velünk. Munka közben egyszerre hirtelen az egyik német fogolytársunk fölugrott a széles szalagra és a gabonával együtt fölcsúszott a hajó testébe, ott beleesett a búzatömegbe. Baja nem történt, mert már a rakodótér föl volt töltve, jól kiszámította. Az orosz őrség észrevette és nagy kiabálással rohantak volna föl a lépcsőn, de az amerikaiak nem engedték őket a fedélzetre. A hajó hamarosan megindult a nyílt tengerre. A német cigarettázva, a korlátra könyökölve integetett nekünk. Az orosz őrség dühöngött és motorcsónakkal egy darabig követték a hajót, de hiába. Szárazföldön szökni szinte lehetetlen volt, mert bármilyen szerencséje is volt valakinek, a határon biztosan elfogták, mert azokat nagy szigorral őrizték, hiszen a saját népüket sem engedték még a közelébe se. Aknazár és többszörös drótakadályok, megerősített szigorú őrség reménytelenné tett minden szökési kísérletet.

- Repülővel

A katonai repülőtéren segédszemélyzetként németek is dolgoztak. Válogatott legénység, szakember társaság volt. Megérkezett Moszkvából egy futárgép, ahogy a pilóta kiszállt, az egyik német segédmunkás az alkalmat kihasználva beugrott a helyébe és pillanatok alatt a levegőbe emelkedett. Vadászpilóta volt. Néhány hét múlva Törökországból írt a társainak, hogy szerencsésen megérkezett.

- Szökés Szibériából

Az armaviri büntetőlágerben magyar fiúkkal találkoztam, akik Szibériából szöktek meg és a román határnál fogták el őket, s büntetésből hozták a mi táborunkba. Ők mesélték, hogyan jutottak olyan messzire az Omszk környéki lágerből. Ott búzát raktak vagonokba. Jól fölkészültek a szökésre, egy megfelelő tágasságú rekeszt alakítottak ki a búzában, élelemmel, vízzel fölpackolva bújtak bele. Napok múlva, már Oroszország európai részén szöktek ki éjszaka a vagonból és gyalog folytatták az útjukat. Nappal elrejtőztek és éjszaka vándoroltak nyugatnak. Besszarábia közelében bemerészkedtek egy falu széli házba. A házigazda barátságos volt és mondta nekik, hogy ennivalót szerez a további útra. Nem ennivalót hozott nekik, hanem a milíciát. Így kerültek büntetésből hozzánk. Egyébként az oroszok sem mászkálhattak szabadon, dokument nélkül a saját körzetüket sem hagyhatták el.

A kubáni hídfő

Sztálingrád után a legnagyobb harcok a kubáni hídfőnél folytak. Novorosszijszk is ehhez a harci övezetbe tartozott. Az itt küzdő németek külön kitüntetést kaptak. Bal karjukon kubáni pajzs jelezte a megkülönböztetetten kiváló harci feladatokat végrehajtó alakulatokban való részvételt. Velünk dolgozott egy német fogoly a kőfejtőknél. Jóban voltam vele és egyszer azt mondta nekem bizalmasan, menjek föl a hegytetőre, nézzek körül a bozótban, hátha megtalálom a géppuskájukat, amelyet még ők hagytak ott, mikor kiürítették a várost és hajóval elmenekültek.

Fölmentem a hegyre és rövid keresés után megtaláltam a géppuskát, még a sisak is ott volt mellette érintetlenül. A német fogolytársam igazat mondott. Innen sikerült neki az orosz gyűrűből kitörni, de a berlini harcokban fogságba esett és a sors iróniája folytán került oda, ahonnan egykor elmenekült.

Tengerparti fürdés nudista nőkkel

Jó munkánkért jutalomból egyik vasárnap lekísértek bennünket a tengerpartra fürödni. A legénység legtöbbje hosszú gatyára vetkőzve mártózott meg a langyos tengerben, mi tisztak jó messzire beúsztuk, hogy megnézzük a háború alatt elsüllyedt olasz tengeralattjárót. Nem messze tőlünk a parton orosz nők fürödtek anyaszült meztelenül. Nem naturisták voltak a szó mai értelmében, hanem ahogy akkor megállapítottuk, nem csak nem volt fürdőruhájuk, hanem nem is ismerték azt. Mit sem zavarta őket a mi látóközelségünk, de sajnos ránk se volt semmilyen hatással a látványuk. Többre becsültünk volna egy tányér paprikás krumplit akármilyen jó formájú bárisnyánál. A nagyobbára paraszti származású, szemérmes bakáink számára pedig egyenesen fölháborító volt a sok meztelen nő látványa.

Mocsári, a legokosabb cigány, mint krumplicsász

Két méteres volt Mocsári, a cigány, az erős emberek szelídségével megáldva. Mindenki szerette, az oroszok is, mert mindig jókedvű volt és bohókás, ráadásul a dadogása még fokozta a nevetséges voltát. Beszédhibája még fokozottan előjött, mikor velünk tisztékkel beszélt. Egyszer rá is szóltam - hiszen sejtettem, hogy csak jársa az esztét:

- Mocsári, ne dadogj, tudom, hogy bolondnak tetteted magad.

Ezzel meg is pecsételtük a barátságunkat. Mindig az én csoportomba jelentkezett munkára, és nagyon jól kijöttünk egymással. Négyszemközt, ha velem beszélt, sohasem dadogott. Nagyon életrevaló volt, sokat tanultam tőle, főleg azt, hogy sose hagyja el az ember magát, még a legnehezebb helyzetben sem, mert mindig jöhet valahonnan valami segítség. Ő bolondnak tette magát, és az oroszok ezt elfogadták, sőt méltányolták. A mérnökök, de különösen az orvosok kivételes előnyt élveztek a táborban, de a bolond Mocsári legalább annyit, ha nem többet, mint ők. Annyira bíztak benne, meg lehet a szálas termete miatt is, hogy őt tették meg császárnak a burgonyaraktár épületénél. Mi se kellett több neki, a több vagonnyi készletnek legalább a felét eladta apródonként. Mielőtt a készlet ellenőrzése következett volna, rábeszélte a vlaszovista hadifoglyokat, hogy bontsák ki a raktár deszkafalát ott, ahonnan ő már ellopta a krumplit. Azok rá is álltak és próbáltak bejutni a raktárba. Amíg kibontották a falrészt, hallják,

hogy Mocsári az őrségért kiabál. Mire a katonák megérkeztek, a vlaszovisták elszeleltek, de őrjük hárította a hiányt. Így megúsza a lopást büntetés nélkül, sőt meg is dicsérték, hogy megmentette a fél burgonya állományt, és még a vlaszovistáknak sem lett bajuk.

Mocsári és a dohány

Gyakran dolgoztunk a kikötőben. Velem szívesen dolgoztak a fiúk, mert mindig biztosítottam nekik a 10 deka plusz kenyeret és a 110 %-os munkateljesítményt, amiért pótkása járt. A brigád számára én ezt udvarlással mindig elértem. Ugyanis munkaszolgálatra kirendelt lányok, köztük egyetemisták is, jegyezték a teljesítményt. Nagyon kedvesek és jószívűek voltak. Beszélgetésbe elegyedtem velük, cigarettával kínáltam őket, nagyon udvariasan bántam velük, amiért igen hálásak voltak, hiszen a saját fajtájuktól ezt nemigen kapták meg.

Mocsári természetesen mindig velem volt. Egyszer meglátta, erre kiváló érzéke volt, hogy dohány érkezett, nagy harminckilós bálákban. Finom bolgár purzicsán dohány. Mindig sötétedésig dolgoztunk, erre kieszelte a következőt. Német SS villanyszerelőkkal összejátszva megszervezte a dohányszerzést. Nekem is szerepet adott, hogy jelzett időben beszélgetéssel kössem le az ört. Ahogy beesteledett, a raktárban, ahol a dohánt őrítették, hirtelen rövidzárlat keletkezett, amelyet a németek csináltak. Nagy volt az ijedelem, szaladgálás, az őr szerelőkért kiabált. Jelentkeztek is ugyanazok, akik kikapcsolták az áramot. Szép kényelmesen, nem sietve, helyreállították a világítást, miközben én szóval tartottam az ört. Megbeszéltem vele, hogy külön dicséretre és a velejáró jutalomra javasolja a szerelőket, akik ilyen gyorsan elhárítják a hibát. Közben a sötétség leple alatt Mocsáriék gyorsan dolgoztak, targoncán sikerült egy bála dohánt a raktárból kicsempészní. Az ört arra is rávettem, hogy máskor is a mi brigádunkat kérje raktári munkára. A lányokkal is sikerült a 110 százalékot elismertetni, tehát megvolt a pótkenyér, dupla kása és a havi dohányunk is, amit testvériesen három részre osztottunk. Egyharmad a szervező Mocsárié lett, a másik a németeké, a harmadikat szétosztottuk egymás között. Mindenki jól járt, másnap a lányok és a mi őrünk is boldogan szívták a lopott finom bolgár dohányból csavart cigarettát, még dicsérték is, hogy mennyivel jobb, mint a mahorka.

Mocsári és a bor

Mocsári ezt is kiszagolta. Amikor másik csoport dolgozott a raktárban, nagy hordókban bolgár vörösbort szállítottak az egyik épületrészbe. Ő ezt megtudta és nem lett volna nyugalma, ha a sok jó bort az oroszok nélküle itták volna meg. Egy grúz ört vont be a jövő akcióba, aki szintén nagy barátja volt hazája nemzeti italának. Mocsári bejáratos volt a kovácműhelybe is, és kellő sáp ígéretével szögből olyan tökéletes fűröt készítettek a magyar mesterek, hogy még egy szerszámgyárnak is becsületére vált volna.

A fűrés tökéletesen sikerült, miközben a mi grúz barátunk strázsált, ujjnyi vastagon ömlött a gyönyörű, rubinszínű, illatos bor a hordóból. Először megtöltöttük a kulacsainkat, utána kölcsönvettük az őr sisakját és aki a közelben volt, minden fogoly, ihatott, amennyit akart. Utána a lányok is kaptak, majd az ott dolgozó munkások is. Végül néhány katona is előkerült, akik nem voltak szolgálatban, ők sem tiltakoztak. Berúgott az egész kikötő munkássága. Az óriás daru kezelője is tökrészeg volt. Az egyik őrmesterünket annyira elfogta a buzgóság, hogy

nem tudott tovább menni, csak a daruig, ott belefeküdt, belezuhant a markolójába, úgy, hogy mindkét lába kilógott belőle. A darukezelő tréfás ember volt, s úgy látszik nem volt annyira részeg, hogy a vicc-csinálási tulajdonsága ne pisláskolt volna még benne, kifordította a daru karját a tenger fölé és ott himbálta az őrmestert, miközben nagy hangon hórukkhoz hasonlókat kiabált hangosan röhögve. Megijedtünk, hogy kinyitja a markoló száját és beleejti az úszni nem tudó társunkat, aki az igazak álmát aludta és föl sem ébredt a himbálásra. Elkezdtünk könyörögni a kezelőnek, hogy engedje le az őrmestert, mert ha beleesik a vízbe, megfullad. A végén már térden állva, keresztet vetve imádkoztunk neki, míg végre lepottyantotta szegényt a mólóra, aki mit sem tudva a veszélyes játékról, föl sem ébredt.

A nagy kiabálásra megjelent az egyetlen józan ember a kikötőben - a parancsnok, aki még nem ivott Mocsári szerzeményéből. Ő aztán véget vetett a farsangi mulatságnak. Az őrsg, amely még józan volt, mivel nem volt a hordó közelében, beterelt minket a táborba. Ez volt az egyetlen alkalom, amikor rózsás hangulatban érkeztünk a lágerbe. Aznap nem tudtam elintézni a 110 százalékot, nem is kaptunk se kenyeret, se kását, de kibírtuk. Mocsári továbbra is kitartott mellettem, de erre a nagy ragaszkodásra ráfizetett, mert később velem együtt került a büntetőtáborba. Ott újra elkezdett dadogni, nem is csoda.

Revolúció és a Nemzeti dal

1946. március 15-én korábban jöttünk vissza a kikötőből, a munkahelyünkről. Szépen süttött még a nap, búslakodva sétáltam az udvaron. Bistei Palival találkoztam, és arról beszélgettünk, hogy meg kellene tartani a március 15-i ünnepséget. A közelben ténfergett Mocsári is. Pali vállalta a szavalást én meg a közönségszervezést.

Mocsárinak szoltam, aki a dohány és a bor akció óta a bizalmasom volt, hogy mit tervezünk. Ő természetesen azonnal vállalkozott az akcióra. Megmondtam neki, szóljon a székelyeknek, ácsoljanak össze egy állványt a legnagyobb barakkban és jöjjenek oda mindannyian, meg fogjuk tartani a márciusi ünnepséget. Mocsári rövid időn belül jelentette, hogy minden készen van, mehetünk. Tizenketten voltunk tiszték és 3500-an a legénység. Megtelt a hatalmas helyiség a sok sovány, éhező fogollyal. Utat engedtek nekünk az emelvényig, Pali fölment és elkezdte szavalni a *Talpra magyar*-t. Minden versszak végén a tömeg együtt zúgta a szavalóval, *rabok tovább nem leszünk!* A hangorkán olyan félelmetesen erős volt, hogy beszaladt az őrsg, szerencsére Vili, a matróz parancsnokságával. Riadtan kérdezte Mocsáritól, hogy mi történik itt, mit ünneplünk. Ő pislogott egy kicsit és azután, kivételesen dadogva, mondta neki: *re- re- revolúció*. Erre az örök, Vili parancsára, a zavartalanul tovább szavaló Pali mellett, minden versszak végén fegyverük fölemelésével erősítették, hogy rabok tovább nem leszünk. Mi a 48-as forradalmat ünnepeltük, az oroszok a 17-est. A végén a legnagyobb egyetértésben oszlottunk szét, ki-ki megtartva érzését és saját eszmevilágát, azzal a különbséggel, hogy mi továbbra is rabok maradtunk.

Mocsári hozzászól

Az esti parancshirdetéskor és létszámellenőrzéskor a politikai tiszt hírekkel is szolgált olykor. A fáradt, álmos, kimerült foglyok nem nagyon örültek ennek, mert sokan alig álltak már a lábukon az éhségtől is szédelegve. Mindenki alig várta már, hogy a priccsére ledőlhessen.

Azon a napon a tolmács útján a következőket közölte, nagy fontosságot tulajdonítva a hírnek: *Mongólia meg nem támadási szerződést kötött a Szovjetunióval.* Azután következett a fölszólítás: *szóljanak hozzá!* Az emberek oda sem figyeltek, soha nem is szólalt meg senki, mindenki a saját nyomorult sorsával volt elfoglalva. De a politikai tisztek se vártak választ, csak előírás szerint tették föl a kérdést. Most váratlanul Mocsári, aki mellettem állt, fölemelte a kezét. Én sem értettem, hogy mi ütött belé, de a politikai tiszt is meglepődött és a tolmáccsal együtt kíváncsian fordult a szót kérőhöz. Ez a váratlan fordulat föl villanyozta a bambán semmibe néző sorokat és hirtelen minden szem Mocsárra szegeződött. Ő nagyot nyelt, várt még egy kicsit a hatást és a feszültséget emelve, mint egy színész, s utána pislogva, előrehajolt testtel hangosan dadogva kinyögte: *Én he- he- he- helyeslem.* Erre olyan frenetikus röhej tört ki a fásult, néma tömegből, hogy szinte elsöpörte az előttünk álló orosz parancsnokságot őrségestől, tolmácsostól. Sokáig hullámozott a nevetés, a harsogó kacaj. Mire lecsillapodott, magunkra maradtunk. A tiszt és kísérői, Mocsárral együtt, eltűntek a helyszínről. Ezután több hírt nem közöltek velünk az esti névsorolvasásnál.

Mocsári ismét fölszólal

Munkaszüneti napokon időnként fejtágítókat tartottak. A politikai tiszt minket, tiszteket is fölszólított, hogy vegyünk részt ezeken a gyűléseken és jelentkezünk antifasiszta tiszti átképzésre. Lehet, hogy könnyebb lett volna a sorsunk, de mi nem tettük. A gyűlésre azért elmentünk, Mocsári velünk jött, hisz elmaradhatatlan volt tőlünk. Ő ezt a fejtágítót anti-ffa-fa- fasiszta gyűlésnek nevezte. Bár ne jött volna el, mert...

Megkezdődött az előadás. Először is fölszólították a jelenlevőket, aki tud népellenes cselekedetéről, amelyeket magyar vagy német tisztek követtek el, jelentse. Azután jelentsük föl a partizánok elleni megtorló intézkedésekben résztvevőket és azokat is, akik szovjet katonákkal kegyetlenkedtek.

Fojtott csönd lett a teremben, mindenki lesütött szemmel mélyen hallgatott. Az orosz előadó zavarban volt, hogy föloldja a feszültséget, váratlanul azt mondta, hogy ők demokratikus emberek, tehát nyugodtan beszéljünk arról is, ha szovjet katonák követtek volna el népellenes cselekedeteket, ők azt is meghallgatják. Ha lehetett volna mérni, még nagyobb csönd keletkezett. Ebben a feszültségben váratlanul Mocsári fölemelte a kezét. Hirtelen megállt bennünk a vér, a levegő sűrűvé vált körülöttünk, szinte villamossággal telítődött. A tolmács meglepett, csodálkozó arccal bámult a nagy darab legényre. Mocsári fa arccal, természetes hangon, de dadogva mondta, miközben a szeme sem rebbent: *nálunk Do- Do- Dombóváron az orosz ka- katonák kieresztették a bort és meg- ba- ba- ...ták a lányokat.* A megdöbbenet robbanásszerű, harsány, csengő kacagás váltotta föl. A feszültség föloldódott, mindenki szívből, könnyekre fakadva nevetett. Alig akarták az emberek abbahagyni. Kirobbant belőlünk a fiatalság életöszöne, amely elsöpörte a félelmet és elfeledtette a kilátástalan helyzetet. Csak percek múltán vettük észre, hogy Mocsári és az oroszok eltűntek a színről. Szegénynek ismét fekete pontot írtak a káderlapjára. Ő kimondta, ami a szívéen feküdt. Mondd meg az igazat, legfőbb ledolgozod a bányában. Úgy is lett.

Szalámi lopás salamoni ítélettel

A második világháborús szovjetunióbeli hadifoglyok nem küszködtek szexuális gondokkal. Olyan alultápláltak voltak, annyira leromlottak, hogy a szervezetük minden energiát az életben maradásra tartalékolt. Ennek a lelki megnyilvánulása az volt, hogy mindig az ennivalón járt az eszük. Ha beszélgettek, a fő téma a főzésről, a hazai ízekről, az evésről szólt. Mindenről az jutott eszükbe. Képesek voltak összeveszni azon, hogy a disznópaprikásba való hagymát meg kell-e pirítani vagy csak nyersen a húshoz hozzátenni. Szexuális kalandokról még mesében is alig esett szó. Az evés, az evés volt az életben maradás szimbóluma és a valósága. Ennivalót szerezni mindenáron, ez volt az egyetlen cél. Ezért szerencsések voltak azok, akik olyan helyen dolgozhattak, ahol ehettek vagy élelmet lophattak.

Ilyen volt egyszer Krasznodarban, amikor két brigádunkat egy élelmiszerraktárba vezényelték rakodni. Az egyiknek olyan szerencséje volt, hogy szalámit lophattak, mert az őrző tiszt nagy szerelemben vergődött a tisztársnője iránt és vele foglalkozott szolgálata alatt, a foglyaival mit sem törődött. Sajnos, az én brigádunk minden mozdulatát figyelték, semmit sem tudtunk a ruhánk alá rejteni. Visszamenet a láger kapujánál megmotozták a társaságot és a másik brigádot leleplezték, mind a húsnak egy-egy szalámi volt a lábszárára kötve, az összesen negyven. A tisztünk nagy zavarban volt, mikor látta az elkobzott szalámi kupacot, vissza nem vihette, mert akkor kiderült volna, hogy hiba csúszott az éberségébe. Elkezdett beszélni a bajtársiasságról olyan *szeressük egymást gyerekek* stílusban, hogy a jó elvtársak megosztják egymás között a *zsákmányt*, ezért úgy határozott, osszuk meg a szalámit a két brigád között. Ilyen salamoni ítélet is csak egyszer fordult elő a fogságom ideje alatt. Hiába: a szerelem vak, de néha hasznos.

Minden bajnak okozója: a nő

Ez a megrögzött agglegények véleménye, én nem értek vele egyet és nem is vallom, de fogolyként volt egy pár nap, amikor nem szerettem őket átmenetileg.

Malomban is dolgoztunk, természetesen igyekeztünk lisztet lopni, amennyit csak ki tudtunk csempészni. De jó hely volt, mert a velünk dolgozó oroszok is loptak és így egymásra voltunk utalva, hol ők falaztak nekünk vagy mi nekik. Ők is rá voltak kényszerítve, mert kicsi volt a kenyér fejadag, az éhezés határán éltek.

Egyszer, merészen mondtam is a politikai tisztnek, ha a németek természetének gabonát Ukrajnában, akkor egész Európa ukrán lisztből készült kalácsot ehetne Narviktól Gibraltárig, Helsinkitől Odesszáig.

- Igazad van - mondta önkritikusan -, a Szovjetunió nagy, de buta, szervezés nincs .... - és a megszokott orosz szitkozódás következett.

Én magyarul válaszoltam:

- Izéld meg te a jó anyádat, hogy ilyen hülyének szült.

Rábólintott és ebben maradtunk.

Zacskókba raktuk a lisztet és minden nap tudtunk egy adagot a lábunk közé madzaggal fölkötve kivinni. A malomban nem volt probléma az elrejtéssel, mert mint mondtam, az oroszokkal összejátszottunk. A kapuban sem volt addig baj, amíg férfiak motoztak. Ők hanyagul, futólag csak az oldalunkat végigsimították és utána már szállhattunk is föl a teherautóra, lábunk közt

a lisztes zacskóval. Amikor nők voltak szolgálatban, a lopással nem is kísérleteztünk, mert motozáskor az első mozdulatuk az volt, hogy a lábunk közé nyúltak, alaposan megtapogatták férfiasságunk, egykori örömök nyamvadt képviselőjét.

Azon a napon nagyon ráfáztam. Éppen akkor a lisztes zacskó fölkötésével foglalatostkodtam, amikor váratlanul nők váltották le az őrséget. Akik értesültek róla, meg sem próbálkoztak, a napi lopott adagjukat a zsákok közé rejtették. Nekem elfelejtettek szólni és én gyanútlanul mentem kifelé. Mikor megláttam az őrparancsnoknőt, tudtam, hogy lebuktam. Valóban, az első mozdulatával a zacskóimat tapogatta meg és szitkozódva, nagy pofont lekenve, elvette tőlem (az orosz kurvája - gondoltam). A körülöttem állók, az oroszok is, és a mieink is nevettek és sajnáltak is egyszerre. Sajnáltak, mert a lisztet mindig egyformán osztottuk el. Az olajütőben dolgozó társaink olajat hoztak, a favágóink rőzsét és így tudtunk kemencében lángost sütni. Ezen a napon, amikor nők motoztak, éhen maradtunk. Tekintve, hogy az evés nekünk mindent jelentett, akkor egy napig mégiscsak nő volt minden bajnak az oka.

Száműzetés a fogságban

1946 október elején váratlanul reggel sorakoztattak minket tiszteket. Nem tudtuk mire vélni ezt a külön intézkedést. Le kellett vetközni meztelenre, utána visszakaptuk a régi leadott ruhánkat, a személyes holmink közül a kulacsot, a csajkát, a kanalat és a borotválkozó fölszerelést tarthattuk csak meg. Magyarán kifosztottak bennünket. A kis faládamat, a benne lévő összegyűjtött holmimmal együtt egy ott ténfergő székely katonának adtam oda, inkább az övé legyen, mint az oroszoké. Miután felöltöztünk, teherautóra szálltunk és minden szó, formaság, búcsú nélkül elindultunk valahová. Hazajövetelem után tudtam meg a tábor ottmaradt lakóitól, akikkel itthon találkoztam, hogy elszállításunk után kihirdették, miért történt mindez. A kenyérlopás leleplezése volt az ok. Ugyanis, ahogy már beszéltem róla, lelepleztem a tolvajt, az egyik orosz örünk személyében. Ez megbocsájthatatlan volt részükről. A hirdetés így hangzott: *a magyar tiszteket lefokoztuk és büntetőtáborba szállítottuk, mivel lopás vétségével gyanúsították meg az egyik elvtársunkat és evvel a tettükkel meggyalázták a szovjet hadsereget.*

Nagyon hosszú utazás következett, megállás nélkül ment az autó. Armavirt elhagyva egy másik transzport csatlakozott hozzánk tíz magyar csendőrrel és száz SS tiszttel, akik már büntetőtáborból jöttek. Néhány óra múlva egy völgybe érve megálltunk. Magányos ház volt ott, a környékben semmi más épület. Vendégfogadó, postakocsi megálló lehetett a múlt században. Két helyisége volt, az egyik közepén két üst várta, hogy valaki főzzön benne, de úgy látszott erre semmi kilátás nincs. Mi itt helyezkedtünk el, a németek a másikban. Enni nem kaptunk, a közelben folydogált egy kis patak, abból ihattunk, de már nagyon ideje volt, mert az úton minden vizünk elfogyott. Az őrség egyetlen kirgiz pásztorból állt. Ennek ellenére szökés senkinek nem jutott eszébe. Hová ment volna bármelyikünk, azt sem tudtuk, hol vagyunk. Neki sem volt ennivalója, mert pénzben kapta az ellátmányt. Ő is éhes volt. Körülnéztünk a környéken, krumpliföldre akadtunk. A burgonyát ugyan géppel fölszedték, de sok el volt maradozva, mert nem szedték föl alaposan a traktor után. Később megtudtuk, hogy méterre fizették a teljesítményt, s inkább rárugták a földet a krumplira, hogy ne kelljen annyit hajolgatni. Mi lehajoltunk minden szemért, még a földet is megkapartuk érte, így maradtunk életben mind a százhuszan. Naponta háromszor főztünk krumplikását. Bőven jutott mindenkinek. Nem messze volt tőlünk egy kis kolhozfalu. Örünk kíséretével bementünk oda és egy csomó burgonyát vittünk magunkkal. Tejet, hagymát, sót kaptunk érte, úgyhogy

kibővült a táplálékunk, soha ilyen jól nem éltünk a szovjet fogság alatt, de lehet, hogy az örünk sem, akinek a sok ennivaló fejében az üstöket kellett elmosogatnia, amit szorgalmasan megcsinált, mert az oldaláról lekanalazhatta a rásült maradékot. Nagyon elszaladt velünk a ló. Többször eljöttek értünk teherautóval, hogy munkára vigyenek bennünket. A sofőrnek megmondtuk, ennivaló nélkül nem tudunk dolgozni, mert még semmi ellátást nem kaptunk. A sofőr megvonta a vállát és igazat adva nekünk, nélkülünk ment nap mint nap vissza. Vele őrség nem jött. Így ment ez néhány hétig. Lassan a széthagyott krumpli fogyóban volt. Rájöttünk, hol vermelték le a krumplit. Éjszaka az örünk fölügyelete mellett loptunk. Vigyázni kellett, mert fegyveres örökre is akadtunk néha. Az összecsapást azonban megúsztuk, mert a jó kosztól futni még tudtunk, természetesen a mi kirgizünk is velünk szaladt, de rövid lábaival meg a nagy potrohájával nem tudott gyorsan, úgyhogy néha átvettük a fegyverét, hogy ne maradjon le. Egymás mellett fut egy szovjet harcos, mellette SS százados, mint fegyverhordozó: idilli, felejthetetlen kép, és mindez holdfényben.

Egyszerre vége szakadt a *szép* életünknek. Megkaptuk az elmaradt ellátmányunkat, természetesen csak a töredékét, két-háromnapos adagot (a többi ellopták az orosz tisztek), cukrot (melaszt) és száraz fekete kenyeret. Azonnal megettük. A melasztól sokan megbetegedtek, ami hányást, hasmenést okozott.

Másnap megjelentek értünk a teherautók és elszállították a társaságot az Elbrusz alatti szénbányákhoz.

Karácsony az Elbrusz alatt 1946-ban

A hegy oldalában meghúzódó kis fabarakk volt a szállásunk. A poloskától és a tetütől aludni alig lehetett, csak a kimerültség hozta szemünkre az álmot. Tisztálkodásra és fertőtlenítésre nagyon ritkán volt lehetőség, hiszen az ivóvizet is a völgyben csörgedező, patak szélességű Kubán folyóból hozták ökrösfogatú lajttal. A vérhas, tífusz nap mint nap szedte az áldozatait. Ennek természetesen csak egyik oka volt a víz és a tisztálkodás hiánya, a fő ok az éhezés, a legyöngülés volt.

Nem messze a tábortól egy mohamedán vallású kis grúz falucska húzódott meg a patak mentén. Nagyon sivár, fátlan, kietlen volt az egész környék, csupa szikla, kopárság mindenütt. Bányaiban dolgoztunk napi 12 órát. A szénréteg olyan vékony volt, hogy csak fekve lehetett fejteni, egyik nap hason, a másik nap háton, pihentetésképpen.

A bánya bejáratához kanyargós hegyi út vezetett. Hajnalban indultunk. A látvány ilyenkor csodálatos volt. A fölkelő nap sárga, narancs, majd vörös színbe öltöztette az Elbrusz hosszan elnyúló 5000-6000 méter magas havas csúcsait. Szépnek is éreztük volna, ha nem lettünk volna éhes, rabszolga módra dolgoztatott, halálraítélt foglyok. Naponta temettük az éhen halt társainkat.

Hatalmas kőszáli sasokat láttunk keringeni a völgy felett, amelyek képesek voltak növendék bárányt elragadni és fölemelni a magasba. Fentről leejtették és azután szálltak le ismét a tönkrezúzott állatért, hogy a fészükbe vigyék. A pásztorok fegyverrel üldözték őket, nem nagy eredménnyel. Annál nagyobb sikerrel lőtték ki éjszaka az őrtoronyból az orosz katonákat, úgyhogy azok nem is igen mertek a sötétben fönn tartózkodni.

Elérkezett a karácsony napja. Kivételesen az oroszok méltányolták az ünnepet és aznap munkaszünetet rendeltek el. A németekkel közösen készültünk a szentestére. Ők szereztek fenyőfát valahonnan, amelyet földiszíttünk, amivel tudtuk: vattacsomócskával, színes rongydarabokkal.

Mi hogyan készültünk az ünnepre? Az egy rend ruhánk rongyokban lógott rajtunk, gatyánknak szinte már csak a korca volt meg. Mosdani csak úgy tudtunk, hogy a teknőbe befagyott vízből kézzel melegítettünk kis jégdarabokat és azzal töröltük meg a szemünket. Bővebb mosdásra nem telt, mert kellett a levesbe, ritkán a teába. Aznap ebédre korpalevest kaptunk, vacsorára teát ígértek.

Ahogy besötétedett, körülálltuk a kis karácsonyfánkat. Mivel a németek többen voltak, ők kezdték el énekelni az *O Tannenbaum*-ot és a *Heilige Nacht*-ot. Mi is velük énekeltünk, majd utána a *Mennyből az angyal*-ra váltottunk.

Mindenki haza gondolt, a családjára, de csak reménykedtünk, hogy valaki ránk is gondol, mert leírt, prédára kitett, jóvátételre kiadott, elfelejtett embernek éreztük magunkat, akiknek jóvá kell tenni a háború okozta szenvedést, bűnöket. Úgy éreztük, nem a béke kezdődött el, hanem új gyűlölet indul ebből a mérhetetlen szenvedésünkből. Véglegesen elkeseredett emberekké váltunk, nem is emberekké, páriákká, ez az elnevezés jobban illett ránk.

Kimentem a barakkból, hogy rágyújtsak egy cigarettára. A sötétben egy német kamerádot pillantottam meg, aki neki volt dőlve a kerítésnek. Odamentem hozzá, hogy megkínáljam, én nem voltam erős dohányos, mindig volt nálam egy-kettő tartalékban. Nyújtottam felé a cigarettát, ahogy megérintettem, némán eldőlt, halott volt, éhen pusztult. Nem várta meg a szentestei teát. Bementem jelenteni az őrségnek, a folyosón találoztam az írnoknövel. Ránéztem, s meglepődve láttam, hogy csorognak a könnyei, ahogy a bajtársaim karácsonyi énekét hallgatja. Meghatódott a hangulatától, még ha nem is értette. Talán egy könnycsepp jutott az éhen halt fiatal németnek is, akit a hegyoldalban még aznap este eltemettünk. A temetés után megkaptuk a forró vizet, amit kevés teával ízesítettek. Ez volt a karácsony esti ünnepi vacsora a halotti torral együtt.

Másnap ismét megindultunk a *kálváriának* nevezett hegyi úton a bányába. Vittük magunkkal az amerikai konzervdobozból készült mécesst - picskét -, amelybe lopott olajat tettünk, mert a kimért olaj nem lett volna elég csak félidőre a bányában, és sötétben nem tudtuk volna teljesíteni az előírt normát. Akkor a hazatérés reménye nem volt nagyobb bennünk mint annak a kis mécesnek a lángja.

Lenin lett lövésze

Egy öreg lett bányásszal dolgoztam éjszakai műszakban, hol szénrel, hol kövekkel, ugyanis a nappal kitermelt szén helyére kirobbantott sziklákat kellett raknunk, hogy a bánya be ne omoljon. Mindkettő nagyon fárasztó munka volt. Velem dolgozott egy hatvan év körüli lett nemzetiségű kis öreg bányász. Azt mesélte, hogy ő tagja volt Lenin testőrségének, amelyet a forradalom alatt finnekből és a balti államokból származó mesterlövészekből állítottak össze. Úgy látszik, nem bízott orosz testvéreiben. Személyesen részt vett a Téli Palota ostromában. Miután elfoglalták, óriási összevisszaság alakult ki, rendet kellett teremteni a rabló csőcselékké alakult katonák között. Szobáról szobára mentek és a részeg garázdálkodó tengerészeket úgy lötték le mint a kutyákat. A lépcsőn húzták le a halottakat, többek között azokat is, akik a cár ágyában fetrengtek az italtól félig eszméletlenül.

Miután rendet csináltak, Lenin megdicsérte és kitüntette őket. Mikor az oroszok elfoglalták Lettországot, Sztálin parancsára összefogdosták az egykori lett testőröket és kényszermunkára ítélték, így került a bányába. Őt külön figyelték, ha nem volt meg a hat csille normája, nem kapott enni. Sokszor mi segítettünk neki, hogy ne haljon éhen.

Mongol milliomos lánya

Orosz női brigád is dolgozott velünk a bányában. Föltűnt nekem egy fiatal lány közülük, aki úgy nézett mint egy alföldi magyar parasztlány. Szóba elegyedtem vele, mert kíváncsi voltam a származására és meg akartam tudni, hogyan került ide. Itt ugyanis mindenki büntetett volt, a parancsnokok, az örök, még az orvos is. Miközben segitettem tolni a csilljét elmondta, hogy ő egy gazdag mongol embernek a lánya és amikor a finn-orosz háború kitört mindkettőjüket internálták, az apja uráli ólombányába került és ott pusztult el, ő, tizenhét évesen a petsamói nikkelbányába. A háború után idehozták a Kaukázusba. Tíz évet kell ledolgoznia, akkor szabadul. Pár hónapja volt még hátra, kérte, hogy segítsünk neki, mert amikor nem teljesíti a normát, azt a napot nem számítják a büntetés idejébe. Ő is elég legyöngült állapotban volt. Arról beszélt, ha szabadul, elmegy a Don mellé bányásznak, mert máshoz nem ért. A különbség annyi lesz, hogy a szállást és a kosztot a fizetéséből kell kiegyenlítenie, de nem lesz drót mögött. Hát ami a jövőendő szabadságát illeti, arról jobb nem beszélni, gondoltam, abból én nem kérek.

Mosolyogva mondta egyszer, hogy mi rokonok vagyunk, hivatkozva ázsiai származásunkra. Nemsokára eltűnt a brigádból, remélem, szabadon engedték szegényt.

Angolul beszélő bányászlány

Együtt toltam a csilljét egy szudétanémet báróval, aki a háború előtt katonai attasé volt Belgrádban, SS ezredesként esett fogságba. Szívesen dolgoztam vele együtt, mert kellemes, művelt ember volt, amellet örültem, hogy német tudásomat gyarapíthattam. Ő viszont segítségemmel próbálta elsajátítani a vagonolás fortélyait, amit a sínek kopottsága, hézagai megnehezítettek. Sok helyütt a vassínt fával pótolták, amely azért nem volt az igazi, a csille időnként leugrott a pályáról és elakadt. Szegény báró - nagyon disztingvált úriember lévén -, nem akart se németül, se oroszul káromkodni, hogy ne értse senki, angolul szidta, ami/aki kéznél volt. Amint egyszer nagy átkozódás közben rángattuk vissza a sínre a megrakott csilljét kiszólt a szomszédságunkban dolgozó női brigádból egy valóban nagyon szép fiatal lány angolul: *can I help you?*¹⁸ Utána szép irodalmi angolsággal közölte velünk, hogy van egy vas emelőjük és avval könnyebb lesz a kis vagon visszaemelnünk. Úgy is történt, sikerrel jártunk. Munka közben elmondta, hogy ő a kijevi egyetemen angol nyelv szakon tanult. Mikor a németek a várost elfoglalták, beszállásoltak hozzájuk egy SS pilótát és ahogy visszakerült orosz kézre Kijev, a szomszédok följelentették kollaboráció miatt. Tíz évet kapott, amit bányában kellett letöltenie. Arról nem szólt a fáma, hogy a kollaboráció az ágyban történt-e vagy sem, de elképzelésem szerint valamelyik irigy szomszédnő volt a följelentő.

Attól a naptól kezdve az ezredes parancsára mindig egy SS katona volt a lány mellé segítségül beosztva, hogy a brigádjuk teljesíteni tudja a normát.

---

¹⁸ Segíthetek?

Huszonötödik születésnapom

1947. március 14-én töltöttem be a huszonötödik évemet. Szomorú negyedévszázados jubileum. Az átlagos testsúlyom 80-85 kg szokott volt lenni, akkor úgy 40-45 kiló körül lehettem. Korpán, csalánon, kis darab kenyéren tengődtünk, az a csoda, hogy még életben vagyok, tűnődtem magamban. Annyira le voltam gyöngülve, hogy már nem bírtak a lábaim, már munkára sem tudtam menni. Az évi bányakeresetem 5, azaz öt rubel volt. Megkértem egy orosz nőt, aki szintén fogoly volt, de ő kijárhatott a faluba, hogy hozzon nekem ezért a pénzért babot. Arra gondoltam, legalább a születésnapomon lakjam jól. Hozott is a piacról jó maroknyi szép nagy szemű babot. Boldogan álltam neki főzni, a babszemek már kezdtek a forró vízben fölfelé úszkálni. Megkóstoltam egyet, még kemény volt és nagyon hiányzott a levéből a só. Gondoltam, elmegyek szerzek a konyháról. Útközben beleütköztem egy csellengő örbe, aki durván megragadott és egy nagy farakáshoz tuszkolt, rámutatott egy gerendára és azt parancsolta, hogy vigyem föl a tiszti konyhára, amely a hegyoldalban volt. Hiába mondtam neki, hogy beteg vagyok, nem törődött vele. Míg elfordult rágyújtani, próbáltam egy könnyebbre kicserélni, de nem hagyta. A hátamra emelte a nehezebbet, mire összeestem alatta. Elkezdte verni géppisztolyával a fejemet meg a hátamat. Négykézláb csúsztam fölfelé, ha megálltam, újra ütni kezdett. Nagy kinnal fölértem a konyhához. Akkor hirtelen koromsötét felhő ereszkedett ránk és olyan felhőszakadás támadt, hogy patakokban ömlött a víz a lejtőn lefelé. Az ör bemenekült a konyhába én meg csúszni kezdtem lefelé a gerendával együtt. A láger szélén állapodtam meg. A hazatérő orosz munkások nyaláboltak föl és elvittek a barakkunkig, ott letettek. Az ajtóban már éreztem az égett szagot. A babom!... Kétségbeesve néztem a szénné vált születésnapi ebédemet, amelyből csak a még forró kályhára hulló keserves könnyeim sercegésének hangja maradt meg emlékeimben...

Ezt a történetet a szerző sajnos már nem tudta befejezni.

-.-.-

...Vasárnap jött a hír: elvégeztetett. Levágta a kajla kaszás. Németh Bandi, aki másodéves egyetemistaként már kórházparancsnok lett, az urológus, az első hazai művese egyik kitálálója, az első hazai veseátültetés végrehajtója annyi jót tett, sajnos, tudjuk, nem kerülhette el büntetését. Hogy mert első lenni, amikor arra a székesfővárosiak hivatottak egyedül? Hogy mer első lenni, amikor ötvenhat is nyomja a vállát? Pótcselekvésnek mondta a filmezést, és pótcselekvés lett az irodalom gyalogútján való járkálása is. Én azt mondtam, mindig maradt ereje az újrakezdésre. Most már áradozhat róla mindenki, akit gyógyított. Minden gát leomlott. Bandi úgy lépett át az örökkévalóságba, talán észre se vette.

Irtóztatóan szép halál. Bele lehet dermedni.

(Horváth Dezső: Bandi. Délmagyarország, 1999. okt. 12.)

Németh András művei:

- **Tétova esztendő** (önéletrajzi regény), Budapest, 1988. Magvető Kiadó. 324 oldal
- **Nemzetőr voltam Szegeden** (emlékezés), Szeged, 1991. DÉMÁSZ Ny. 42 oldal
- **A SZOTE Sebészeti Klinika Urológiai Osztályának története.** - Az urológia négy évtizede Szegeden. Szerk. Scultéty S. Szeged, 1994. SZOTE Ny. 49-69. oldal
- **Tétova esztendő** (önéletrajzi regény), 2. kiadás. Szeged, 1996. Agóra Print Kft. 324 oldal
- **A nap szembenéz a holddal** (novellák), Szeged, 1996. Agóra Print Kft. 284 oldal
- **A bogaras sebészorvos** (elbeszélés). - Sorsfordítók. 23 orvos legszebb történetei. Szerk. Gerencsér Zs. és Gion S. Bp. 1996. Littera Nova. 66-71. oldal
- **Fapados vakbél** (elbeszélés). - Sorsfordítók. 23 orvos legszebb történetei. Szerk. Gerencsér Zs. és Gion S. Bp. 1996. Littera Nova. 154-162. oldal
- **Az elhagyott hadikórház** (rádiójáték), 1996. Ismétlés: 1997.
- **Senki katonája** (rádiójáték), 1997.
- **79 nap remény.** Az első magyar veseátültetés története. Szeged, 1997. Bába és Tsai Kft. 120 oldal
- **A kopott nyaklánc** (novellák), Szeged, 1998. Bába és Tsai Kft. 270 oldal
- **Mostohafiak** (emberi történetek), Szeged, 1999. Bába és Tsai Kft. 193 oldal